

proust

472

proust

la umbra fetelor în floare

★★

(în căutarea timpului pierdut IV)

**ÎN SĂPTĂMÎNILE VIITOARE
VEȚI CITI ÎN
«BIBLIOTECA PENTRU TOȚI»**

Mihnea Gheorghiu	<i>Scene din viața lui Shakespeare</i>
Plaut	<i>Casa cu stafii, comedii</i>
***	<i>Kalevala, epopee populară finlandeză</i>
Ibsen	<i>Pretendenții la coroană * Brand, drame</i>
D. Bolintineanu	<i>Călătorii, 2 vol.</i>
R. Radiguet	<i>Neastîmpăr * Bal la contele d'Orgel, romane</i>
I. Agârbiceanu	<i>Două iubiri, povestiri</i>
Fr. Kafka	<i>Castelul, roman</i>
H. Sienkiewicz	<i>Potopul, roman, 5 vol.</i>
L. Hémon	<i>Marie Chapdelaine, roman</i>
E. Caldwell	<i>Pământ american, schițe și povestiri</i>
E. Sue	<i>Misterele Parisului, roman, 4 vol.</i>
T. Tasso	<i>Ierusalimul liberat, epopee, 2 vol.</i>
J. Burckhardt	<i>Cultura Renașterii în Italia, 2 vol.</i>
***	<i>Panceatantra (Cele cinci cărți ale înțelepciunii) — capodoperă a literaturii sanscrite</i>
Al. Philippide	<i>Visuri în vuietul vremii (poezii) și Floarea din prăpastie (povestiri), 2 vol.</i>
F.M. Dostoevski	<i>Noapți albe, povestiri</i>

«Biblioteca pentru toți» publică cele mai valoroase lucrări din literatura română și universală. Cereți la toate librăriile volumele «BIBLIOTECII PENTRU TOȚI»

proust

Vol. I-IV Lei 20

editura pentru literatura

Ilustrația copertei: *Petre Vulcănescu*

marcel proust

la umbra fetelor în floare

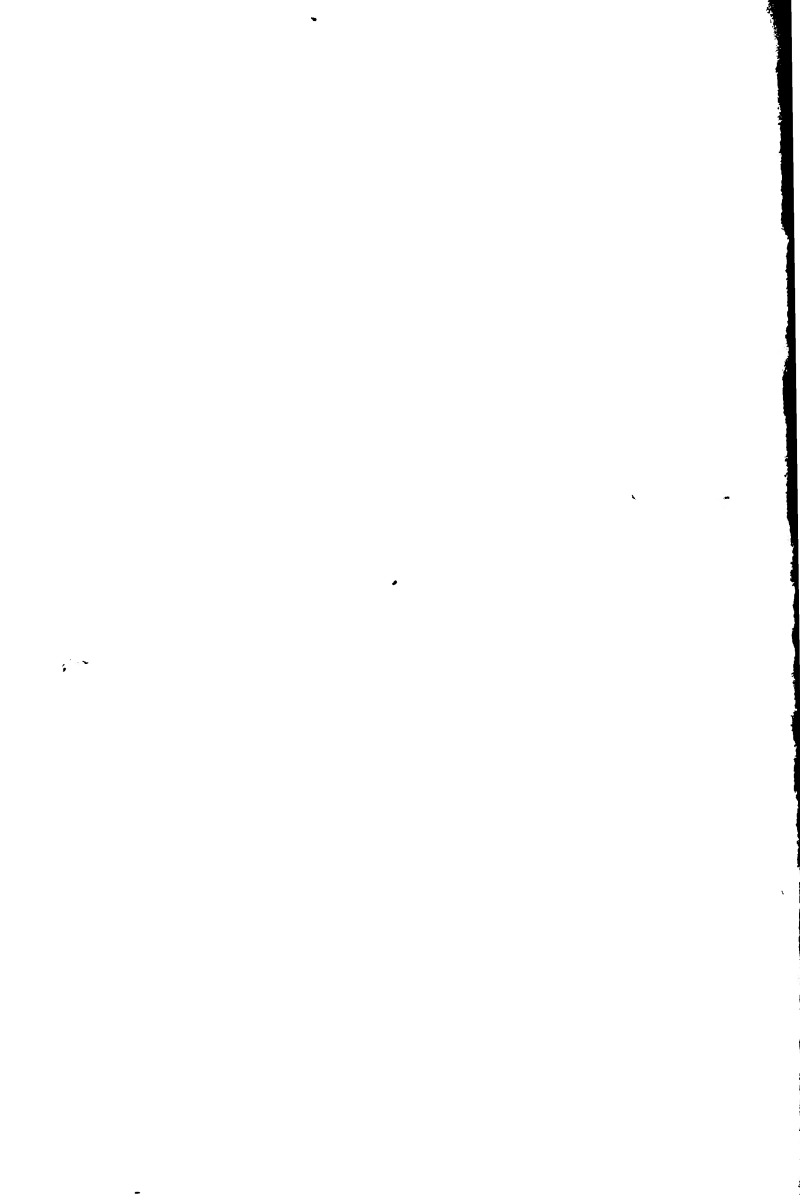
★★

(în căutarea timpului pierdut, IV)

TRADUCERE DE
RADU CIOCULESCU

1968

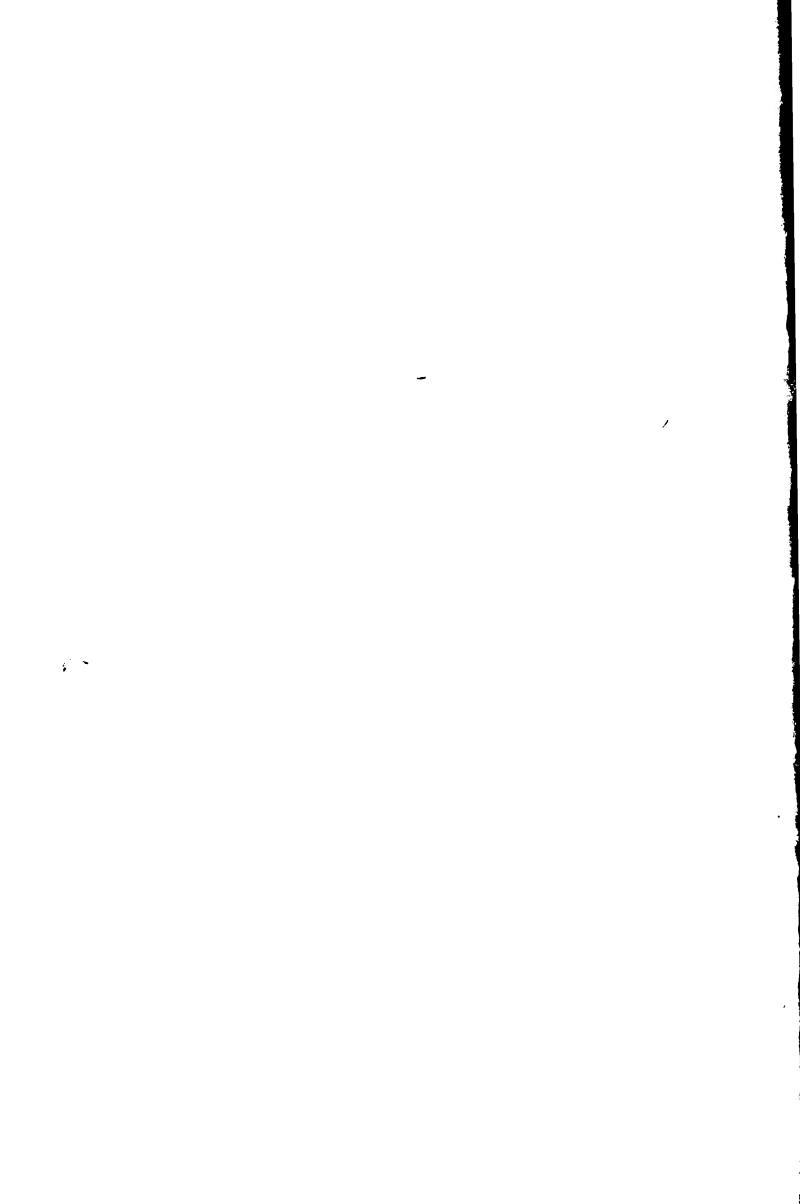
BIBLIOTECA PENTRU TOȚI

PARTEA A DOUA

Nume de locuri: Locul

(Continuare)

Medicul din Balbec chemat din pricina unui acces de friguri care mă apucase, fiind de părere că n-ar trebui să stau toată ziua pe malul mării, în plin soare, pe căldurile mari, și prescriindu-mi câteva rețete, bunica mea le luă, cu un respect prefăcut în care am recunoscut îndată hotărîrea ei neclintită de-a nu executa nici una, dar ținu seamă de sfatul pe care i-l dădu medicul în materie de igienă, și primi oferta doamnei de Villeparisis de a face câteva plimbări cu trăsura. Pînă la ora prînzului, forfoteam din odaia mea în aceea a bunicii. Aceasta nu dădea de-a dreptul la mare ca a mea, dar era luminată din trei părți deosebite : dintr-un colț al digului, dintr-o curte și din cîmp și era altminteri mobilată cu niște fotolii brodate cu filigrane și metal și cu flori roz, din care parcă emana mirosul plăcut și proaspăt pe care-l simțeai cînd intrai în ea. Și la această oră, cînd alături de o răsfrîngere a plajei, razele care se iveau din cele trei părți care luminau odaia, și parcă la ore diferite, spărgeau ungherele zidului, făceau din scrin un altar împestrițat ca florile de pe cărare, agățau de perete aripile îndoite, tremurătoare și

calde ale unei lumini gata să-și reia zborul, încălzeau ca o baie o parte din covorul provincial din fața ferestrei curticii pe care soarele o înghirlanda ca pe o vie, sporeau farmecul și complexitatea decorului mobilier, parcă ar fi desfrunzit mătasea înflorată a fotoliilor și le-ar fi desfăcut ceaprazăria, această odaie pe care o străbăteam o clipă înainte de-a mă îmbrăca de plimbare, avea aerul unei prizme în care se descompuneau culorile luminii dinafară, a unui stup în care sucurile zilei pe care aveam s-o gust erau disociate, răzlețe, îmbătătoare și vizibile, a unei grădini a nădejzii care se desfăcea într-o palpitatie de raze argintii și de petale de trandafiri. Dar înainte de toate, dădusem perdelele la o parte, căci eram nerăbdător să văd marea care zburda în dimineața aceasta pe mal ca o nereidă. Căci fiecare din aceste mări nu stăruia niciodată mai mult de o zi. A doua zi era alta, care-i semăna uneori. Dar n-am văzut-o de două ori la rînd aceleași.

Unele erau de o frumusețe atît de rară, încît cînd le zăream surprinderea îmi sporea încă și mai mult plăcerea. Grație cărui privilegiu, într-o dimineață mai degrabă decît în alta, fereastra deschizîndu-se, dezvălui ochilor mei minunați pe nimfa Glaujonome, a cărei frumusețe trîndavă și care răsufila molatic, avea transparența unui smaragd vaporos prin care vedeam revărsîndu-se elementele imponderabile care o colorau? Ea îngăduia soarelui să țîșnească, cu un surîs moleșit de o negură invizibilă care nu era decît un spațiu gol rezervat în jurul suprafeței sale translucide care se scurtase astfel și ajunsese mai surprinzătoare, ca acele zeițe pe care sculptorul le desprinde de restul blocului pe care nu găsește de cuviință să-l cioplească. Așa cum era, în cu-

loarea ei unică, ne îmbia la plimbare pe acele șosele grosolane și pămîntești, de unde, instalați în caleașca doamnei de Villeparisis, zăream toată ziua, dar fără s-o atingem vreodată, răcoarea palpitării sale molatice.

Doamna de Villeparisis puna să înhame caii devreme, ca să avem timpul să ne ducem fie pînă la Saint-Mars-le-Vêtu, fie la stîncile de la Quetteholme sau într-o excursie cu altă țintă foarte îndepărtată pentru o trăsură care se mișcă destul de încet, și care necesita o zi întreagă. Bucuros de lunga plimbare pe care aveam s-o întreprindem, fredonam vreo arie auzită de curînd și umblam de colo pînă colo, așteptînd ca doamna de Villeparisis să fie gata de plecare. În zilele de duminică, trăsura ei nu era singură în fața hotelului; mai multe trăsuri de piață așteptau nu numai persoanele invitate la castelul de la Féterne, la doamna de Cambremer, ci și pe acelea care, în loc să stea acasă, ca niște copii pedepsiți, spuneau că duminica este zi plicticoasă la Balbec și plecau îndată, după prînz, să se ascundă pe o plajă învecinată sau să viziteze vreun peisaj și adesea, cînd o întrebai pe doamna Blandais dacă se dusesse la doamna de Cambremer, răspundea înțepat: „Nu, am fost la cascadele de la Bec“, ca și cum ăsta ar fi fost singurul motiv pentru care nu petrecuse ziua la Féterne. Și decanul spunea binevoitor:

— Vă invidiez, aș fi schimbat bucuros cu dumneavoastră, e mai interesant.

Lîngă trăsuri, în fața porticului unde așteptam, sta înfipt, ca un arbust de o speță rară, un tînăr comisionar care-ți atrăgea atenția nu numai prin armonia ciudată a părului colorat, ci și prin epiderma lui de plantă. Înăuntru, în holul care co-

respundea nartexului sau bisericii Catecumenilor, în bisericile romane, și prin care lumea care nu locuia în hotel avea dreptul să treacă, camarazii comisionarului „extern“ nu munceau mult mai mult ca el, dar cel puțin executau cîteva mișcări. Pesemne că ajutau dimineața la curățat. Dar după-amiaza stăteau acolo doar ca niște coriști care, chiar cînd nu slujesc la nimic, nu părăsesc scena ca să ajute la figurație. Directorul general, acela care-mi inspira atîta teamă, avea de gînd să sporească foarte mult numărul lor la anul, căci „vedea lucrurile în mare“. Hotărîrea lui întrista mult pe directorul hotelului care pretindea că toți acești copii nu erau decît niște „încurcă lume“, înțelegînd prin asta că încurcau trecerea și nu slujeau la nimic. Cel puțin între prînz și cină, între ieșirile și intrările clienților, umpleau golul acțiunii, ca acei elevi ai doamnei de Maintenon care, înveșmîntați ca niște tineri israeliți, țin seama ori de cîte ori Esther și Joad o părăsesc. Dar comisionarul de afară, cu nuanțe de preț, cu talia zveltă și firavă, în apropierea căruia așteptam ca marchiza să coboare, stătea nemișcat, atitudine căreia i se adăuga melancolia. căci frații săi mai vîrstnici, avînd o chemare mai strălucită, părăsiseră hotelul cîtă vreme el se simțea singuratic pe acest pămînt străin. În sfîrșit, doamna de Villeparisis sosea; poate că una din funcțiile comisionarului ar fi fost să se ocupe de trăsura ei și să o ajute să urce în ea. Dar el știa, pe de o parte, că cine vine cu slugile sale la hotel, se lasă servit de ele și, de obicei, dă bacșiș mic, iar pe de alta, că nobilii din vechiul foburg Saint-Germain procedează la fel. Doamna de Villeparisis făcea în același timp parte din aceste două categorii. Comisionarul arborescent conchi-

dea să n-avea nimic de așteptat de la marchiză și, lăsându-l pe *maître d'hôtel* și pe jupîneasă să o instaleze cu lucrurile ei, visa trist la soarta invidiată a fraților săi și stăruia în nemișcare-i vegetală.

Porneam ; după ce ocoleam stația de cale ferată, intram pe un drum de țară cu care m-am obișnuit tot atît de bine ca și cu acela de la Combray, de la cotul pe care-l făcea între îngrădirile încintătoare pînă la colțul cînd îl părăseam, mărginit de o parte și de alta de ogoare. Printre ele, vedeai ici și colo cîte un măr, e adevărat lipsit de flori și purtînd doar un smoc de pistiluri, dar care reușea să mă încînte, căci recunoșteam acele frunze ce nu pot fi imitate, a căror suprafață largă fusese de curînd scaldată de coada de satin alb a florilor roșii, ca un covor de estradă, pe care s-a celebrat o nuntă ce luase acum sfîrșit.

De cîte ori mi s-a întîmplat la Paris, în luna mai a anului următor, să cumpăr la florar o ramură de măr și să petrec noaptea în fața acestor flori din care se ivea aceeași esență smîntînoasă ce mai pudra, cu spuma ei, mugurii frunzelor și între ale căror corole albe negustorul, vrînd să fie darnic cu mine, îndemnat de o grație inventivă și de un contrast ingenios, parcă ar fi adăugat de fiecare parte, ca supliment, un boboc roz și arătos ; le priveam, le puneam sub lampa mea — timp atît de îndelungat, încît adesea zăboveam încă acolo cînd aurora le dădea aceeași roșeață pe care trebuiau să o aibe în aceeași clipă la Balbec — și încercam să le așez pe acest drum grație închipuirii și să le înmulțesc, să le aștern în cadrul pregătit, pe pînza gata preparată a acestor îngrădiri, al căror desen îl știam

pe de rost și pe care într-o zi aveam să le revăd — în clipa în care, cu verva încântătoare a geniului, primăvara le acoperă canavaua cu culorile ei.

Înainte de a urca în trăsură, compusesem tabloul mării pe care aveam să o caut, pe care nădăjduiam să o văd cu „soarele radios“, și pe care, la Balbec, îl zăream doar fărămițat printre atâtea anclave vulgare, oameni care făceau baie, cabine, iahturi, și pe care visul meu nu le admitea. Dar când trăsura doamnei de Villeparisis ajungea pe creasta unui deal, și eu zăream marea printre frunzișul arborilor, atunci, fără îndoială, de la o depărtare atât de mare dispăreau aceste amănunte contemporane care parcă o eliminaseră din natură și din istorie, și, privind aceste valuri, nu puteam să cred că erau aceleași pe care Leconte de Lisle ni le descrisese în *Orestie*, când, „asemenea zborului păsărilor de pradă în auroară“, luptătorii păroși ai eroicei Helade „băteau cu sute de mii de vîsle valul sonor“. Dar, în schimb, nu mai eram destul de aproape de mare care nu mi se părea vie, ci înțepenită, nu mai simțeam putere sub aceste culori așternute ca acelea ale unei picturi printre frunzele în care ea se iveau tot atât de nestatornică ca și cerul, și doar mai întunecată ca el.

Doamna de Villeparisis văzînd că-mi plac bisericile, îmi făgăduia că ne vom duce să vizităm o dată una, altă dată alta, și mai ales aceea din Carqueville „ascunsă sub iedera ei bătrînă“, spunea ea, cu un gest al mîinii care parcă învăluia, cu gust, fațada ei absentă într-un frunziș nevăzut și gingaș. Doamna de Villeparisis îmbina adesea acest mic gest descriptiv cu un cuvînt potrivit, ca să definească farmecul și particularitatea

unui monument, ocolind totdeauna termenii tehnici, dar fără să fie în stare să ascundă că, de bună seamă, cunoștea foarte bine lucrurile despre care vorbea. Parcă încerca să se scuze de faptul că unul din castelele tatălui ei în care fusese crescută, fiind situat într-o regiune în care erau biserici în același stil ca în jurul Balbecului, ar fi fost rușinos să nu fi prins gustul arhitecturii, acest castel fiind de altminteri cel mai frumos exemplar al arhitecturii Renașterii. Dar cum era și un adevărat muzeu, iar pe de altă parte Chopin și Liszt cântaseră în el, Lamartine recitase versuri, toți artiștii cunoscuți de toată suflarea unui veac scriseseră cugetări, melodii, umpluseră cu desene albumul familiei, doamna de Villeparisis, din bunăvoință, din bună creștere, din reală modestie sau din lipsă de spirit filozofic, atribuia numai acestei origini pur materiale împrejurarea că într-adevăr cunoștea toate artele, și sfârșea prin a avea aerul că privește pictura, muzica, literatura și filozofia ca opanajul unei fete crescute în chipul cel mai aristocratic, într-un monument clasat și ilustru. S-ar fi spus că pentru ea nu existau alte tablouri decât acelea pe care le moștenise. Fu mulțumită că bunicii îi plăcea un colier pe care-l purta peste rochie. Colierul figura pe portretul unei străbunici a ei, de Tițian, și rămăsese de totdeauna în familie. Astfel erai sigur că era autentic. Nu voia să audă vorbindu-se de tablouri cumpărate nu se știe cum, de un Cresus, era dinainte convinsă că ele erau false și nu dorea nicidecum să le vadă, știam că ea însăși picta în acuarelă flori, și bunica mea, căreia acestea îi fuseseră lăudate, aduse vorba despre ele. Doamna de Villeparisis schimbă vorba, din modestie, dar fără să manifeste mai multă

mirare, nici plăcere decît o artistă destul de cunoscută căreia complimentele nu-i spun nimic nou. Se mulțumi să spună că era o ocupație plăcută, căci dacă florile răsărite din penel nu erau minunate, cel puțin pictîndu-le ajungeai să trăiești în societatea florilor naturale, de a căror frumusețe nu te mai satureai, mai cu seamă cînd ești obligat să le privești mai de aproape ca să le imiți. Dar la Balbec, doamna de Villeparisis nu picta ca să-și odihnească ochii.

Ne-am mirat, bunica și cu mine, văzînd cu cît era mai „liberală“ chiar decît cei mai mulți burghezi. Se mira că unii erau scandalizați de expulzarea iezuiților, spunînd că așa se procedase totdeauna, chiar sub monarhie, chiar în Spania. Apăra republica pe care o învinuia doar de anticlericalism, numai în această măsură : „Găsesc că e tot atît de rău să fiu împiedicată de a mă duce la biserică dacă am poftă, cît și de a fi obligată să mă duc dacă n-aș vrea“. rostind unele cuvinte, ca : „Oh ! nobilimea de astăzi, ce-o mai fi și asta !“, „Pentru mine, un om care nu muncește, nu înseamnă nimic“. poate numai pentru că simțea ce înțeles picant, savuros și memorabil căpătau aceste cuvinte în gura ei.

Auzind adesea rostindu-se cu sinceritate păreri înaintate — nu totuși pînă la socialism, de care-i era groază doamnei de Villeparisis — tocmai de către una din acele persoane ale cărei idei conservatoare, avînd în vedere spiritul ei, nepărtinirea noastră scrupuloasă și sfioasă refuza să le condamne, bunica și cu mine eram cît pe aici să credem că în plăcuta noastră tovărășie se aflau măsura și modelul adevărului în toate privințele. O credeam pe cuvînt, cînd își dădea părerea despre Tițienii ei, despre colonada castelului ei, des-

pre spiritul conversației lui Louis-Philippe. Dar — ca acei erudiți care te minunează cînd discuți cu ei pictura egipteană și inscripțiile etrusce și care se exprimă atît de banal despre operele moderne, încît ne întrebăm dacă n-am exagerat interesul științelor în care se pricep, pentru că nu manifestă în ele aceeași mediocritate la care totuși au trebuit să recurgă ca și în studiile lor neghioabe despre Baudelaire — cînd am rugat-o pe doamna de Villeparisis să-mi spună ceva despre Chateaubriand, Balzac, Victor Hugo, care fuseseră odinioară primiți în casa părinților ei și pe care îi cunoscuse, ea rîse de admirația mea, povesti despre ei amănunte picante, așa cum istorisese pe seama unor mari seniori și oameni politici, și-i judecă cu asprime pe acești scriitori, tocmai pentru că le lipsise acea modestie, acea discreție, acea artă cumpătată care se mulțumește cu o singură trăsătură justă, dar nu subliniază, care se ferește mai mult ca de orice de ridicolul cuvintelor sforăitoare, care nu cunosc acel cuvînt rostit la timpul său și nu au acele însușiri de moderațiune în judecată și de simplitate la care i se spusese că se ridică valoarea autentică: vedeai că nu șovăie să le prefere oameni ca Molé¹, Fontanes², Vitrolles³, Bersot⁴, Pasquier⁵, Le-

¹ *Louis-Mathieu Molé* (1781—1855), om de stat francez, prim-ministru sub Ludovic-Filip.

² *Louis de Fontanes* (1757—1821), scriitor francez, autorul a numeroase piese în versuri, de o eleganță cam apretată și de un clasicism cam învechit.

³ *Eugène-François-Auguste de Vitrolles* (1774—1854), om politic francez care a pregătit reîntoarcerea Burbonilor.

⁴ *Ernest Bersot* (1816—1880), filozof și moralist francez, autorul lucrării *Despre spiritualism și despre natură*.

⁵ *Etienne-Denis Pasquier* (1767—1852), om de stat francez, autorul unor interesante *Memorii*.

brun¹, Salvandry², Sant Daru³, care poate întrecuseră într-adevăr, grație lor, într-un salon, într-o academie, într-un consiliu de miniștri, pe un Balzac, pe un Victor Hugo, pe un Vigny.

— Lucrurile se petreceau ca în romanele lui Stendhal pe care păreți că-l admirați foarte mult. L-ați fi uimit vorbind despre el pe acest ton. Tata, care-l întâlnea la domnul Mérimée — cel puțin acesta era un om de talent — mi-a spus adesea că Beyle (acesta era numele său) era de o vulgaritate îngrozitoare, dar spiritual la o cină și nu-și dădea ifose din pricina cărților lui. De altminteri, ați putut să vă dați singur seama cum a ridicat din umeri ca să răspundă elogiilor exagerate ale domnului de Balzac. În această privință, era cel puțin om de bună societate.

Ea avea autografe de la toți acești oameni mari și parcă, folosindu-se de legăturile deosebite pe care familia ei le întreținuse cu aceștia, credea că părerea pe care o avea în privința lor era mai justă decât aceea a tinerilor care, ca și mine, nu avuseseră ocazia să-i frecventeze.

— Cred că sînt în măsură să vă vorbesc despre ei, căci veneau la tata; și, cum spunea domnul Sainte-Beuve care avea mult duh, trebuie să-i crezi pe cei ce i-au văzut de aproape și au putut să-și dea mai bine seama cît valorau.

Uneori, cîm trăsura urca un drum în pantă, printre țarini, dînd holdelor mai multă realitate,

¹ *Pierre-Antoine Lebrun* (1785—1873). poet și dramaturg francez.

² *Narcisse-Achille Salvandry* (1795—1856), om politic și scriitor francez.

³ *Pierre-Antoine Daru* (1767—1829), om de stat francez, membru al Tribunatului în 1802 și intendent general al marii armate pe vremea lui Napoleon.

adăugîndu-le o pecete de autenticitate, cu florica de preț cu care unii meșteri vechi își semnau tablourile, cîteva albăstrele șovăitoare, care semănau cu acelea de la Combray, ne însoțeau trăsura. Curînd, caii noștri le-o luau înainte, dar după cîteva pași, zăream alta care, așteptîndu-ne, își înfipsese în fața noastră, în iarbă, steaua ei albastră; unele îndrăzneau să se așeze chiar pe marginea drumului, și amintirile mele îndepărtate îmbinîndu-se cu florile îmblînzite dădeau parcă naștere unei adevărate nebuloase.

Coboram coasta; atunci ne încrucișam cu vreo una din făpturile care o urcau pe jos, cu bicicleta, în cariolă sau în trăsură — flori ale zilei frumoase, dar care nu sînt ca florile cîmpului, căci fiecare ascunde un lucru pe care nu-l are alta și care ne va împiedica să ne putem satisface cu semenele ei, dorința pe care ea a trezit-o în noi — vreo slugă de fermă mîinîndu-și vaca sau, pe jumătate culcată într-o căruță, vreo fată de negustor care ieșise să se plimbe, vreo domnișoară elegantă pe strapontinul unui landou, în fața părinților ei. Firește, Bloch îmi croise o eră nouă și schimbase, în ochii mei, valoarea vieții, în ziua în care-mi spusese că visurile pe care le depănasem singuratic în direcția Méséglise, cînd doream să treacă vreo țărancă pe care s-o strîng în brațe, nu erau o himeră care n-ar corespunde cu nimic exterior mie însumi, ci toate fetele pe care le întilnești, țărance sau domnișoare, sînt totdeauna gata să împlinească asemenea visuri. Și dacă acum, cînd eram suferind și nu ieșeam singur, mi-ar fi fost dat să nu pot face niciodată dragoste cu ele, eram totuși fericit ca un copil născut într-o închisoare sau într-un spital și care, crezînd mult

timp că organismul omenesc nu poate mistui decât pîine uscată și doctorii, a aflat deodată că pier-sicile, caisele, strugurii, nu sînt simple podoabe ale cîmpului, ci alimente delicioase și asimilabile. Chiar dacă temnicherul sau îngrijitorul său nu-i îngăduiesc să culeagă aceste fructe frumoase, lumea i se pare totuși mai bună și viața mai generoasă. Căci o dorință ni se pare mai frumoasă, ne biziim cu mai multă încredere pe ea, cînd știm că realitatea i se supune în afară de noi, chiar dacă ea nu este realizabilă pentru noi. Și ne gîndim mai bucuros la o viață în care ne putem închipui potolirea dorințelor noastre, cu condiția ca să înlăturăm o clipă, din mintea noastră, micul obstacol accidental și deosebit care ne împiedică personal să o realizăm. Din ziua în care știusem că obrajii frumoaselor și tinerelor trecătoare puteau fi sărutați, eram curios să le cunosc sufletul. Și universul mi se păru mai interesant.

Trăsura doamnei de Villeparisis mergea repede. De-abia aveam răgazul să văd fetița care venea în direcția noastră ; dar totuși — cum frumusețea ființelor nu este ca aceea a lucrurilor, ci simțim că este aceea a unei făpturi unice, conștiente și voluntare — îndată ce individualitatea, sufletul ei nedeslușit, voința necunoscută mie se oglindea într-o mică imagine redusă peste măsură, dar completă, în adîncul privirii ei distrate — răspuns tainic al polenului gata pregătit pentru pistiluri, simțeam zvîcnind în mine embrionul tot atît de nedeslușit, tot atît de minuscul, al dorinței de a nu lăsa să treacă această fată fără ca gîndul ei să fi dobîndit conștiința persoanei mele, fără să o fi împiedicat să-și îndrepte asupra altuia dorințele, fără să mă fi statornicit în reveria ei și să-i pun stăpînire pe inimă. Între timp, trăsura noastră se

depărta, frumoasa fată rămăsese în urmă și ne-avînd despre mine nici una din noțiunile care alcătuiesc o persoană, ochii ei care de-abia mă văzuseră, mă uitaseră. Oare o găsisem atît de frumoasă doar pentru că o văzusem în treacăt? Se prea poate. Mai întîi imposibilitatea de a te opri lingă o femeie, riscul de a nu o regăsi în altă zi, îi conferă brusc același farmec pe care boala sau sărăcia care ne împiedică să le vizităm îl dau unor meleaguri, sau pe care lupta în care vom sucumba fără îndoială, o dă zilelor atît de tulburi pe care mai avem să le trăim. Astfel încît dacă n-ar fi obișnuința, viața ar trebui să pară fermecătoare acelor ființe amenințate în fiecare clipă să moară — adică tuturor oamenilor. Apoi, dacă închipuirea este atrasă de dorința a ceea ce nu putem poseda, avîntul ei nu este mărginit de o realitate pe de-a-ntregul percepută în acele întîlniri în care farmecul trecătoarei este îndeobște în legătură directă cu iuțeala călătoriei. De îndată ce se lasă noaptea și trăsura gonește, la țară, într-un oraș, nu există tors feminin schilodit ca o marmură antică de iuțeala care ne mină și de amurgul ce-l învăluie care să nu descarce în inima noastră, la fiecare colț de drum, din fundul fiecărei dughene, săgețile Frumuseții, ale Frumuseții de care ai fi uneori ispitit să te întrebi dacă ea este în lumea asta altceva decît partea complementară pe care închipuirea noastră surescitată de regret o adaugă unei trecătoare fragmentare și fugitive.

Dacă aș fi putut coborî să vorbesc cu fata cu care ne încrucișasem, poate m-ar fi dezamăgit vreun cusur al pielii sale pe care nu-l putusem deosebi din trăsură. (Atunci, toată silința ca să pătrund în viața ei mi s-ar fi părut deodată deșartă. Căci frumusețea este un șir de ipoteze pe care urîtenia

le îngustează, închizînd calea pe care o vedeam deschizîndu-se în necunoscut.) Poate un singur cuvînt rostit de ea, un surîs, mi-ar fi dat o cheie, un cifru neaşteptat, ca să citesc expresia figurii şi a mersului ei, care ar fi ajuns îndată banale. Se prea poate, căci n-am întîlnit niciodată în viaţă fete care să-mi fi trezit atîtea dorinţe ca în zilele în care eram în tovărăşia unei persoane serioase de care, în ciuda nenumăratelor pretexte pe care le născoceam, nu mă puteam despărţi : la cîţiva ani după ce m-am dus întîia oară la Balbec, făcînd la Paris un drum în trăsură, cu un prieten al tatii, şi zărimd o femeie care păşea repede, în beznă, m-am gîndit că nu era cuminte să pierd, dintr-un scrupul de cuviinţă, partea mea de fericire din singura viaţă care există, fără îndoială, şi, coborînd fără să mă scuz, m-am apucat să iau urma necunoscutei, am pierdut-o la încrucişarea a două străzi, am regăsit-o într-o a treia, şi m-am pomenit în sfîrşit, gîfîind, sub un felinar, în faţa bătrînei doamne Verdurin pe care o evitam pretutindeni şi care exclamă fericită şi surprinsă : „Oh ! ce amabil că aţi fugit după mine ca să-mi spuneţi bună ziua“.

Anul acesta, la Balbec, în momentul acestor întîlniri, o încredinţasem pe bunica, pe doamna de Villeparisis că, din pricina unor mari dureri de cap, era mai bine să mă întorc singur pe jos. Ele refuzau să mă lase să cobor. Şi adăugam frumoasa fată (cu mult mai greu de găsit decît un moment, căci era anonimă şi mişcătoare), colecţiei tuturor acelora pe care îmi făgăduiam să le văd de aproape. Totuşi se întîmplă ca una să treacă din nou pe lîngă mine, în asemenea condiţii, încît am crezut că aş putea să o cunosc aşa cum aş vrea. Era o lăptăreasă care aducea de la o fermă un supliment de

smintină la hotel. Credeam că și ea mă recunoscuse și, într-adevăr, se uita la mine cu o atenție care poate se datora numai uimirii pe care i-o cauza atenția mea. Ori, a doua zi, cum mă odihnisem toată dimineața, când Françoise veni să dea la o parte perdelele, către amiază, îmi înmână o scrisoare depusă pentru mine la hotel. Nu cunoșteam pe nimeni la Balbec. Eram sigur că scrisoarea era de la lăptăreasă. Din păcate era de la Bergotte care, în trecere, încercase să mă vadă, dar aflind că dormeam, îmi lăsase câteva rînduri încîntătoare pe care băiatul de la lift le pusese într-un plic care, crezusem, că era scris de lăptăreasă. Eram nespus de dezamăgit, și ideea că era mai greu și mai măgulitor să ai o scrisoare de la Bergotte nu mă consolă întru nimic că nu era de la lăptăreasă. N-am mai dat de această fată, după cum nu le-am mai regăsit pe acelea pe care le zăream doar din trăsura doamnei de Villeparisis. Faptul că le vedeam și le pierdeam pe toate îmi sporea agitația în care trăiam și găseam că sînt înțelepți filozofii care ne sfătuiesc să ne mărginim dorințele (dacă totuși ei înțeleg să vorbească de dorința de-a poseda ființe, căci aceasta este singura care poate trezi neliniștea ce se aplică necunoscutului conștient. Ar fi prea absurd să se presupună că filozofia vrea să vorbească de dorința de a fi bogat). Totuși, eram dispus să cred că această înțelepciune nu e deplină, căci îmi spuneam că aceste întîlniri mă îndemnau să găsesc și mai frumoasă o lume în care cresc astfel pe toate drumurile de țară, flori în același timp ciudate și comune, comori fugare ale zilei, neașteptate daruri ale plimbării, de care numai împrejurările întîmplătoare care poate nu s-ar produce totdeauna și dau gust vieții, mă împiedicaseră să profit.

Dar poate, nădăjduind că într-o zi, fiind mai liber, aş putea găsi pe alte drumuri asemenea fete, începeam să falsific ceea ce are exclusiv individual dorinţa de a trăi în tovărăşia unei femei pe care ai găsit-o frumoasă, şi numai prin faptul că admiteam posibilitatea de a o face să se nască artificial, îi recunoscusem implicit iluzia.

În ziua în care doamna de Villeparisis ne duse la Carqueville unde era acea biserică acoperită cu iederă despre care ne vorbise şi care, clădită pe o măgură, domină satul, riul ce-l străbate ce şi-a păstrat podeţul medieval, bunica, crezînd că aş fi mulţumit să rămîn singur ca să privesc monumentul, propuse prietenei sale să ia ceaiul la cofetăria din piaţa pe care o zăreai desluşit şi care, sub patina ei aurită, era ca o altă parte a unui obiect pe de-a-ntregul vechi. Ne-am înţeles că mă voi duce să le caut acolo. Ca să recunoşti biserica în blocul de verdeaţă în faţa căruia am fost lăsat, trebuia să faci o efortare ce mă sili să îmbrăţişez mai de aproape ideea de biserică ; într-adevăr, aşa cum li se întîmplă elevilor ce prind mai bine înţelesul unei fraze cînd versiunea sau tema îl obligă să o despoaie de formele cu care sînt obişnuiţi, eram nevoit să apelez mereu la ideea de biserică la care de obicei nu trebuia nicidecum să recurg în faţa clopotniţelor ce puteau fi recunoscute, ca să nu uit că aici bolta acestei tufe de iederă era aceea a unui geamlîc ogival, că dincolo proeminenţa frunzelor se datora reliefului unui capitel. Dar atunci adia o boare, făcînd să freamăte porticul mobil pe care-l străbăteau vîrtejuri propagate şi pilpîind ca o lumină ; frunzele se rostogoleau unele peste altele, şi tremurînd, faţada vegetală tîra cu ea pilaştrii unduioşi, dezmiardaţi şi fugitivi.

Cînd dam să părăsesc biserica, am văzut în fața podului vechi niște fete din sat care, fără îndoiială, erau gătite pentru că era duminică, zîmbind flăcăilor care treceau. Mai prost îmbrăcată ca altele, dar parcă stăpînindu-le, grație unui ascendent — căci abia răspundea celor ce i se spunea — se afla printre ele una mai înaltă, cu aerul mai serios și mai voluntar, care stătea pe marginea podului, lăsînd să-i atîrne picioarele : în fața ei, o ulcică plină cu pești pe care pesemne tocmai îi pescuise. Avea un ten închis, ochi blinzi, care priveau cu dispreț tot ce o înconjura, un năsuc de o formă fină și încîntătoare. Privirile mele se pironiră pe pielea ei și la adică buzele mele vorbind, îmi urmaseră privirile. Dar n-aș fi vrut să-i ating numai trupul, ci și sufletul care trăia în el și cu care doar un singur soi de contact este posibil, acela de a-i atrage atenția, și un singur chip de a o pătrunde, acela de-a trezi o idee în ea.

Mi se părea că acea făptură lăuntrică a frumoasei pescărițe mi-era și mai închisă, mă îndoiam dacă intrasem în ea, chiar după ce zărisem propria mea imagine reflectîndu-se pe furiș, în oglinda privirii sale, potrivit unui indice de refracție care mi-era tot atît de necunoscut ca și cum m-aș fi așezat în cîmpul vizual al unei ciute. Dar după cum nu mi-ar fi fost de ajuns ca buzele mele să se desfete cu ale ei, ci să le ofere lor desfătare, tot astfel aș fi vrut ca ideea despre mine care s-ar furișa în această ființă să se țină scai de ea, să nu-mi aducă numai atenția, ci admirația, dorința ei și să o forțeze să-și aducă aminte de mine pînă în ziua în care aș putea să o regăsesc. Între timp, zăream la cîțiva pași piața unde trebuia să mă aștepte trăsura doamnei de Villeparisis. Nu-mi mai rămînea decît o clipă, și simțeam că fetele începeau să

rîdă văzînd că mă oprisem. Aveam cinci franci în buzunar ; i-am scos și, înainte de-a explica frumoasei fete comisionul cu care o însărcinam, ca să am mai mulți sortii să mă asculte, am ținut o clipă moneda în fața ochilor ei.

— Fiindcă s-ar zice că ești de prin partea locului, i-am spus pescăriței, ai avea bunătatea să-mi faci un comision ? Te rog să te duci la o cofetărie care, pare-se că e într-o piață, nu știu care, și unde mă așteaptă o trăsură. Stai !... ca să nu greșești, vei întreba dacă e trăsura marchizei de Villeparisis. De altminteri îți vei da seama, e cu doi cai.

E tocmai ceea ce voiam să știu, ca să-și facă o idee bună despre mine. Dar cînd am rostit cuvintele „marchizei“ și „doi cai“, am încercat deodată o mare potolire. Am simțit că pescărița își va aminti de mine și risipindu-se o dată cu spaima de a nu o mai putea regăsi, o parte din dorința de a o regăsi. Mi se părea că tocmai îi atinsesem ființa cu niște buze invizibile și că îi plăcusem. Această siluire a minții sale, această stăpînire nematerială, o despuia de misterul ei ca și o posesiune fizică.

Coborîrăm spre Hudimesnil ; deodată m-a cuprins acea fericire adîncă pe care n-o mai încercasem de la Combray, o fericire asemănătoare aceleia pe care mi-o prilejuiseră, printre altele, clopotnițele din Martinville. Dar de data aceasta, ea nu fu deplină. Zărisem pe marginea drumului în spinare de măgar, pe care-l urmam, trei copaci ce trebuiau să slujească drept intrare unei alei acoperite alcătuiind un desen pe care nu-l vedeam întîia oară, nu reușeam să recunosc locul din care parcă erau desprinși copacii, dar parcă simțeam că-l cunoscusem cîndva ; astfel că mintea mea poticnindu-se între un timp îndepărtat și clipa de față, împreju-

rimile Balbecului șovăiră și m-am întrebat dacă această plimbare nu e o ficțiune, Balbecul un loc unde nu mă dusesem niciodată decît în închipuirea mea, doamna de Villeparisis un personaj de roman și cei trei copaci bătrîni realitatea pe care o regăsești ridicînd ochii deasupra unei cărți pe care erai pe cale să o citești și care-ți descria un mediu în care sfîrșiseși să te crezi efectiv strămutat.

Priveam cei trei copaci, îi vedeam de bună seamă, dar mintea mea simțea că ei ascund ceva asupra căruia ea n-avea nici o putere, ca asupra acelor obiecte așezate prea departe al căror înveliș îl ating lesne din cînd în cînd degetele noastre alungite la capătul brațului întins, fără să reușească să apuce ceva. Atunci te oprești o clipă ca să arunci brațul înainte cu un avînt mai puternic, încercînd să ajungi mai departe. Dar ar fi trebuit să fii singur, pentru că mintea mea să se fi putut reculege, să-și fi luat avîntul. Ce n-aș fi dat să mă fi putut abate din drum, așa cum mă abăteam în preumblările în direcția Guermantes, cînd mă izolasem de părinți ! Mi se părea chiar că ar fi trebuit să ascult de acest îndemn. Recunoșteam acel soi de plăcere care, este adevărat, necesită oarecare travaliu al gîndirii în ceea ce o privește, dar pe lîngă care agrementele trîndăviei care te face să renunți la el par foarte mărunte. Nu încercam decît rareori această plăcere al cărei obiect era doar presimțit, pe care aveam să o creez pentru mine însumi, dar de fiecare dată mi se părea că lucrurile care se petrecuseră între timp erau cu totul lipsite de însemnătate și numai ținîndu-mă de singura ei realitate, aș putea începe, în sfîrșit, o viață autentică. Am dus o clipă mîna la ochi ca să-i pot închide, fără ca domna de Villeparisis să bage de

seamnă. Am stat locului fără să mă gîndesc la nimic, apoi, din gîndul meu adunat cu mai multă forță, am făcut un salt înainte în direcția copacilor sau, mai degrabă, în acea direcție lăuntrică la capătul căreia îi vedeam în sinea mea. Am simțit din nou, în dosul lor același obiect cunoscut, dar nedeșluit și pe care nu l-am mai putut aduce în mine. Totuși, pe măsură ce trăsura înainta, îi vedeam pe tustrei apropiindu-se. Unde-i mai văzusem oare? În jurul Combrayului nu era nici un loc unde aleea să se deschidă astfel. Peisajul de care-mi aduceam aminte nu-și afla loc nici pe meleagurile germane, unde mă dusesem într-un an cu bunica la băi. Să cred oare că purceda din timpuri atît de îndepărtate ale vieții mele, încît peisajul care le înconjura fusese gonit pe de-a-n-tregul din memoria mea și că, asemenea acelor pagini de care ești pe neașteptate emoționat întîlnindu-le într-o lucrare pe care-ți închipuiești că n-o citiseși niciodată, supraviețuiau singure, din cartea uitată a primei mele copilării. Nu aparțineau ei, dimpotrivă numai acestor peisaje de vis, totdeauna aceleași, cel puțin pentru mine, căci înfățișarea lor stranie nu era decît obiectivarea în semn, a strădaniilor mele cînd eram treaz, fie de a desluși misterul într-un loc în dosul cărei aparențe îl presimțeam, așa cum mi se întîmplase adesea în direcția Guermantes, fie de a încerca să-l introduc din nou într-un loc pe care dorisem să-l cunosc, ca Balbecul, și care, din ziua în care-l cunoscusem, mi se păruse cu totul superficial? Nu erau ei oare decît o imagine cu totul nouă, desprinsă dintr-un vis al nopții trecute, dar acum atît de departe? Sau nu-i văzusem niciodată și ascundeau în dosul lor ca cutare copaci, cutare tufă de ierburi pe care-i văzusem în direcția Guerman-

tes, un înțeles tot atât de obscur, tot atât de greu de pătruns ca un trecut îndepărtat, astfel încît solicitat de ei să adîncesc un gînd, crezînd că aveam să recunosc o amintire? Sau nici nu ascundeau gînduri, ci doar ochii mei obosiți mă făceau să-i văd dubli în timp, așa cum vezi uneori dublu în spațiu? Nu-mi dădeam seama. Totuși veneau spre mine; poate era o apariție mistică, o horă de vrăjitoare sau de iele care mă îmbiau cu povestirile lor. Am crezut mai degrabă că erau niște fantome ale trecutului, tovarăși scumpi ai copilăriei mele, prieteni dispăruți care invocau amintirile noastre comune. Ca niște umbre, parcă-mi cerceau să-i iau cu mine. să-i redau vieții. În gesticularea lor naivă și pasionată, recunoaștem regretul neputincios al unei ființe iubite care a pierdut deprinderea graiului, simte că nu ne va putea spune ce vrea și nu știam să ghicim. În cîrînd, la o încrucișare de drumuri, trăsura se despărți de ei. Mă tîra departe de ceea ce credeam că e singurul lucru adevărat, de ceea ce m-ar fi făcut cu adevărat fericit, ea semăna cu viața mea.

Am văzut copacii depărtîndu-se, agitîndu-și brațele deznădăjduite, parcă-mi spuneau: n-ai să știi niciodată ceea ce nu afli despre noi astăzi. Dacă ne lași să cădem din nou în fundul acestui drum din care încercăm să ne înălțăm pînă la tine, o bună parte din tine, pe care ți-o aduceam, va dispărea pentru totdeauna în neant. Într-adevăr, dacă am regăsit, în urmă, acea plăcere și acea îngrijorare pe care tocmai o simțisem încă o dată, și dacă într-o seară — prea tîrziu, dar pentru totdeauna — m-am legat de ea, în schimb n-am știut niciodată ce voiseră să-mi ofere acești copaci, nici unde-i văzusem. Iar cînd, trăsura cotind, le-am întors spatele și am încetat să-i mai văd, în timp ce

doamna de Villeparisis mă întreba de ce aveam aerul visător, eram trist ca și cum aș fi pierdut un prieten, ca și cum eu însumi aș fi murit, ca și cum aș fi renegat un mort sau n-aș fi recunoscut un zeu.

Trebuia să ne gândim la întoarcere. Doamna de Villeparisis care avea oarecare simț al naturii, mai puțin viu decât acela al bunicii, dar care știa să recunoască chiar în afară de muzee și de locuințele aristocratice, frumusețea simplă și majestoasă a unor lucruri vechi, spunea vizitiului să apuce pe vechea șosea a Balbecului, puțin umblată, dar plantată cu ulmi bătrâni care ni se păreau minunați.

După ce-am cunoscut acest vechi drum, ca să schimbăm, ne-am întors, afară numai dacă nu l-am folosit la dus un altul care străbătea pădurea din Chantercine și Canteloup. Împrejurarea că nu vedeai nenumăratele păsări care-și răspundeau în apropierea noastră, prin copaci, dădea aceeași impresie de odihnă pe care o încerci când închizi ochii. Legat de strapontinul meu ca Prometeu de stînca lui, îmi ascultam Oceanidele. Și când, din întâmplare, zăream una din acele păsărele care sărea de pe o frunză pe alta, între ea și cîntecele ei era o legătură atît de puțin aparentă, încît nu credeam să deslușesc cauza acestora în acel trupșor care țopăia, uimit și cu ochi lipsiți de privire.

Acest drum semăna cu multe altele de acest soi care se întîlnesc în Franța, urcînd în pantă destul de repede, apoi coborînd pe o întindere mare. În acea clipă nu-i găseam mare farmec, eram doar mulțumit că mă întorc. Dar el deveni pentru mine, mai tîrziu, un izvor de bucurii, stăruind în memoria mea ca o momeală în care toate drumurile asemănătoare pe care aș trece mai tîrziu, în cursul unei plimbări sau al unei călătorii, s-ar împreuna

îndată fără soluție de continuitate și ar putea, grație lui, să comunice numaidecît cu inima mea. Căci îndată ce trăsura sau automobilul ar porni pe unul din acele drumuri care ar avea aerul să fie continuarea aceluia pe care-l străbătusem cu doamna de Villeparisis, conștiința mea actuală s-ar bizui îndată, ca pe trecutul meu cel mai recent (toți anii intermediari fiind sfârșituri de după-amiază în plimbările din jurul Balbecului, cînd frunzele miroseau bine, cînd pîcla se risipea și cînd dincolo de satul cel mai apropiat zăreai printre copaci soarele apunînd) ca și cum el ar fi fost vreo localitate următoare, înconjurată cu păduri, depărtată, și în care n-ai putea ajunge în aceeași scară. Îmbinîndu-se cu acelea pe care le încercam acum pe alte meleaguri, pe un drum asemănător, înconjurîndu-se cu toate senzațiile lăturalnice de respirație liberă, de curiozitate, de lene, de poftă, de voioșie, care le erau comune, înlăturînd pe oricare altele, aceste impresii s-ar întări, ar lua consistența unui tip deosebit de plăcere și aproape a unui cadru de existență pe care de altminteri aveam rareori ocazia să-l regăsim, dar în care trezirea amintirilor introducea în toiul realității percepute material o bună parte din realitatea evocată, gîndită, neînțeleasă, ca să-mi ofere pe acele meleaguri pe care le colindam, mai mult decît un sentiment estetic, o dorință fugară dar exaltată de-a trăi de acum înainte totdeauna aici. De cîte ori faptul că adulmecasem doar mirosul unui frunziș, că stătusem pe un strapontin în fața doamnei de Villeparisis, că ne încrucișasem cu principesa de Luxemburg care-o saluta din trăsura ei, că ne înforceam la hotel, nu mi s-au înfățișat ca unele din acele fericiri inefabile pe care nici prezentul, nici

viitorul nu ni le pot procura și pe care nu le guști decît o dată în viață.

Adesea se însera înainte să ne fi întors. Citam cu sfială doamnei de Villeparisis, arătindu-i luna pe cer, vreo expresie frumoasă a lui Chateaubriand, sau a lui Vigny, sau a lui Victor Hugo : „*Ea răspîndea acea taină veche de melancolie*“, sau „*Plîngînd ca Diana la marginea fîntînilor ei*“, sau „*Umbra era nupțială, augustă și solemnă*“.

— Și găsiți că asta e frumos ? mă întreba ea, genial, precum spuneți. Sînt totdeauna uimită văzînd că acum se iau în serios niște lucruri despre care prietenii acestor domni, în timp ce le apreciau însușirile, glumeau cei dintii pe seama lor. Titlul de geniu nu se acorda ca astăzi, cînd un scriitor se simte insultat dacă îi spuneți că n-are decît talent. Îmi citați o frază a domnului de Chateaubriand asupra clarului de lună. Veți vedea că am motivele mele să fiu refractară la ea. Domnul de Chateaubriand venea adesea la tata. Era de altminteri plăcut cînd eram numai între noi, căci atunci era simplu și amuzant, dar îndată ce aveam lume, începea să pozeze și devenea ridicol ; în fața tatii, pretindea că-i trîntise regelui demisia și condusese conclavul, uitînd că-l însărcinase pe tata să-l roage pe rege să-l primească înapoi ; și-l auziră făcînd pronosticurile cele mai prostesti asupra alegerii papei. În ce privește acest vestit conclav, trebuia să-l auzi pe domnul Blacas¹, care se deosebea substanțial de domnul Chateaubriand. Iar frazele acestuia asupra clarului de lună ajunseseră adevărată pacoste la noi acasă. Ori de cîte ori era clar de lună în jurul castelului, dacă aveam vreun musafir, acesta era sfătuit să-l invite pe domnul

¹ *Pierre Blacas* (1771—1839), ministru sub Ludovic al XVIII-lea.

de Chateaubriand să ia aer după cină. Cînd se întorceau, tata nu întirzia să-l ia la o parte pe musafir : „Domnul de Chateaubriand a fost elocvent ?” — „Oh ! da.” — „V-a vorbit despre clarul de lună ?” — „Da, de unde știți ? — „Așteptați, nu v-a spus...””, și-i cita fraza. „Dar cum se face...” — „Și v-a vorbit și despre clarul de lună din cîmpia romană.” — „Sînteți un vrăjitor.” Tata nu era vrăjitor, dar domnul de Chateaubriand se mulțumea să servescă totdeauna aceeași bucată pregătită dinainte.

La numele lui Vigny, doamna de Villeparisis începu să rîdă.

— Acela care spunea : „Sînt contele Alfred de Vigny”. Ești conte sau nu ești conte, n-are nici o însemnătate.

Poate găsea că lucrul avea totuși vreuna, căci adăuga :

— Mai întîi, nu sînt sigură că era conte și, în orice caz, eră de o spiță foarte mărunță, acest domn care a vorbit în versurile sale despre *coiful său de gentilom*. Ce lucru interesant și de bun-gust pentru cititor ! Ca Musset, simplu burghez din Paris, care spunea cu emfază : „Uliul de aur cu care mi-e coiful înarmat”. Niciodată un mare senior autentic n-ar spune asemenea lucruri. Cel puțin, Musset avea talent ca poet. Dar afară de *Cinq Mars*, n-am putut citi niciodată nimic de domnul de Vigny, căci mă plictiseam atît de mult, încît îmi cădea cartea din mîini. Domnul Molé, care avea atîta duh și tact pe cît avea de puțin domnul de Vigny, l-a scărmanat bine cînd l-a primit la Academie. Cum, nu-i cunoașteți discursul ? E o capodoperă de răutate și de obrăznicie.

Doamna de Villeparisis îl învinuia pe Balzac, mirîndu-se că nepoții ei îl admirau, că avusese pretenția să înfățișeze o societate „în care nu fusese primit“, și despre care a povestit sumedenie de lucruri neverosimile. Iar în ce-l privește pe Victor Hugo, ne spunea că domnul de Bouillon, tatăl ei, care avea prieteni în rîndul tineretului romantic, intrase, grație lor, la premiera lui *Hernani*, dar nu putuse sta pînă la capăt, căci găsisse foarte ridicole versurile acestui scriitor înzestrat, dar exagerat, și care n-a primit titlul de mare poet decît pe baza unui tîrg și drept răsplată a indulgenței interesate pe care a profesat-o față de aiurările primejdioase ale socialiștilor.

Zăream hotelul, luminile lui atît de dușmănoase în prima seară la sosire, acum ocrotitoare și gingașe, vestitoare ale căminului. Cînd trăsura ajungea în dreptul porții, portarul, groomii, băiatul de la lift, harnici, naivi, întrucîtva îngrijorați de întîrzierea noastră, îngrămădiți pe scări așteptîndu-ne, deveniseră intimi, erau din acele fapte care se schimbă de atîtea ori în cursul vieții noastre, după cum ne schimbăm și noi, dar în care, oglindă a obiceiurilor noastre, aflăm gingășia de-a ne simți reflectați cu credință și cu prietenie. Îi preferăm unor prieteni pe care nu i-am văzut de mult, căci ei conțin mai mult din ceea ce sîntem acum. Doar comisionarul expus la soare în timpul zilei intrase în hotel, ca să nu îndure rigoarea serii, și înfodolit în șaluri care, alături de părul său ciufulit și de floarea de un roz ciudat a obrazilor săi, în mijlocul holului cu geamlîc, te făcea să te gîndești la o plantă de seră pe care o păzești de frig. Coboram din trăsură, ajutați de mai mulți servitori decît era nevoie, dar ei își dădeau seama de însemnătatea scenei și se credeau obligați să joace

un rol în ea. Eram lihnit de foame. De aceea adesea, ca să nu întârzii momentul cinei, nu mai urcam în odaia mea ce sfîrşise prin a ajunge în asemenea măsură a mea, încît a revedea marile perdele violete şi bibliotecile joase însemna să mă regăsesc singur cu acel eu-însumi a cărui icoană mi-o ofereau lucrurile cît şi oamenii, şi aşteptam cu toţii în hol ca *maitre d'hôtel*-ul să ne dea de veste că eram serviţi. Era pentru noi încă o ocazie să o ascultăm pe doamna de Villeparisis :

— Abuzăm de dumneavoastră, spunea bunica.

— Nicidecum, sînt încîntată, răspundea prietena ei cu un surîs mîngîietor, torcîndu-şi sunetele pe un ton melodios care contrasta cu obişnuita ei simplitate.

Intr-adevăr, în aceste clipe, ea nu era naturală, îşi amintea de creşterea ei, de apucăturile aristocratice prin care o cucoană mare trebuie să arate burghezilor că este fericită să se afle în societatea lor, că e lipsită de morgă. Şi singura ei lipsă de adevărată politeţă consta în excesul său de politeţă ; căci în el recunoşteai acel nărav profesional al unei doamne din foburgul Saint-Germain, care văzînd totdeauna în unii burghezi nişte oameni pe care era sortită să-i nemulţumească în anumite zile, profită, cu lăcomie, de toate ocaziile cînd îi stă în putinţă, în registrul amabilităţilor sale cu ei, să ia avansul unui sold creditor care-i va îngădui în curînd să înscrie în debitul ei, cina sau petrecerea la care nu-i va invita. Astfel geniul castei sale, care-şi exercita odinioară o dată pentru totdeauna influenţa asupra-i, ignorînd că acum împrejurările şi persoanele erau altele şi dorind să o vizităm cît mai des la Paris, o îndemna cu o rîvnă înfrigurată, pe doamna de Villeparisis, ca şi cum timpul care-i era îngăduit să fie amabil ar fi

fost scurt, să ne trimită în repetate rînduri, în timpul şederii noastre la Balbec, pepeni, trandafiri, cărţi de citit, să înmulţească plimbările cu trăsura şi efuziunile verbale. Graţie acestor atenţii — ca şi splendoarea orbitoare a plajei, scînteiatul multicolor şi sclipirile suboceanice ale odăilor, chiar şi lecţiile de călărie datorită cărora fiii de negustori erau zeificaţi ca Alexandru Macedon — amabilităţile zilnice ale doamnei de Villeparisis şi chiar uşurinţa momentană, vărată, cu care bunica le primea, mi s-au întipărit în amintire ca nişte caracteristice ale vieţii la mare.

— Daţi mantalele, să le ducă sus.

Bunica le dădea directorului şi, din cauza amabilităţii pe care mi-o arăta, eram dezolat de această desconsiderare care parcă îl făcea să sufere.

— Cred că acest domn se simte ofensat, spunea marchiza. Pesemne că se crede prea mare senior ca să vă ia şalurile. Îmi aduc aminte de ducele de Nemours cînd eram încă foarte tînără, intrînd la tata, care locuia la ultimul etaj al palatului Bouillon, cu un pachet mare sub braţ, scrisori şi ziare. Parcă-l văd pe principe în fracul său albastru, în pervazul uşii, cu o lemnărie foarte frumoasă, cred că Bagard făcea asemenea uşi, ştiţi, nişte vergele atît de mlădioase cărora dulgherul le dădea forme de noduri şi de flori, ca nişte panglici care leagă un buchet. „Poftim Cyrus, spunea el tatii, iată ce mi-a dat portarul pentru dumneata. Mi-a spus: «Tot vă duceţi la domnul conte, nu mai face să urc etajele, dar băgaţi de seamă să nu se rupă sfoara.»“ Acum că v-aţi dat lucrurile, luaţi loc, iată aşezaţi-vă acolo, spunea ea bunicii luînd-o de mînă.

— Oh ! dacă nu e cu supărare, nu în acest fotoliu. E prea mic pentru doi, dar prea mare numai pentru mine, nu m-aş simţi bine.

— Îmi aduceți aminte de un fotoliu la fel cu ăsta, un fotoliu pe care l-am văzut mult timp, dar pe care am sfârșit prin a nu-l mai putea păstra, căci fusese dăruit mamei de biata ducesă de Praslin. Mama care era totuși ființa cea mai simplă din câte am cunoscut, dar care avea încă idei învechite și pe care nu le prea înțelegeam, nu vruse, la început, să se lase prezentată doamnei de Praslin care nu era decît domnișoara Sebastiani, în timp ce aceasta, fiind ducesă, găsea că nu se cuvenea ca dînsa să fie prezentată. Într-adevăr, adăugă doamna de Villeparisis uitînd că ea nu înțelegea acest soi de nuanțe, chiar dacă n-ar fi fost decît doamna de Choiseul, pretenția ei încă ar fi putut fi susținută. Familia Choiseul e tot ce poate fi mai de neam, se trage dintr-o soră a regelui Ludovic-cel-Gros, erau adevărați suverani în Basigny. Admit că-i întrecem prin rudenii și glorie, dar vechimea e aproape aceeași. Această chestiune de înfîietate dăduse naștere unor incidente hazlii, un prînz care a fost servit cu o întîrziere mai mare de o oră, cit i-a trebuit uneia din aceste doamne să accepte să fie prezentată. Cu toate acestea, ajunseseră prietene bune și ea dăruise mamei un fotoliu de soiul acestuia, în care fiecare refuza să se așeze, așa cum ați refuzat și dumneavoastră. Într-o zi, mama aude o trăsură în curtea palatului ei. Întrebă pe un mic servitor cine e. „Doamna contesă, e doamna ducesă de La Rochefoucauld.” — „Ah ! bine, o voi primi.” După un sfert de oră, nimeni. „Ei, unde e doamna ducesă de la Rochefoucauld ?” — „Urcă scara, de-abia mai răsufală, doamnă contesă”, răspunse servitorul care venise de curînd de la țară de unde mama avea bunul obicei să-i recruteze. Îi cunoștea adesea din leagăn. Numai așa reușeai să ai în casă slugi cumsecade. E cel mai mare lux. Într-adevăr, ducesa de

La Rochefoucauld urca greu scara, fiind enormă, atît de enormă, încît cînd intră, mama fu o clipă îngrijorată, întrebîndu-se ce scaun i-ar putea oferi. În acest moment, fotoliul dăruit de doamna de Praslin îi izbi privirea : „Luați-vă osteneală să luați loc“, spuse mama oferindu-i-l. Și ducea il umplu pînă în margini. În ciuda acestor proporții, ea era totuși o femeie destul de plăcută. „Face încă oarecare efect cînd intră“, spunea unul din prietenii noștri. „Într-adevăr, face efect mai cu seamă cînd iese“, răspundea mama mea care avea un vocabular mai fără perdea decît s-ar cădea astăzi. În casa doamnei de La Rochefoucauld lumea nu se simțea prea strîmtoară glumind despre proporțiile-i uriașe în fața ei, care rîdea cea dintîi. „Sînteți singur?“ îl întrebă într-o zi mama pe domnul de La Rochefoucauld, căci tocmai venea în vizită la ducesă și fiind primită la intrare de soț, n-o văzuse pe soția lui, care se afla într-o infundătură a salonului. „Doamna de La Rochefoucauld nu e aici, n-o văd.“ — „Ce amabilă sînteți!“ răspunse ducele care avea una din judecățile cele mai strîmte din cîte am cunoscut vreodată, dar nu era lipsit de oarecare duh.

După cină, cînd urcam cu bunica, îi spuneam că însușirile doamnei de Villeparisis care ne încîntau, tactul, finețea, discreția, uitarea de sine, poate nu erau prea de preț — căci cei ce le posedau în cel mai înalt grad n-au fost decît un Molé, un Loménie, iar dacă lipsa lor poate da un caracter neplăcut legăturilor zilnice, ea n-a împiedicat pe unii vanitoși, lipsiți de judecată, care puteau fi luați ușor peste picior, ca Bloch, să ajungă Chateaubriand, Vigny, Hugo, Balzac... Cînd auzi numele lui Bloch, bunica protestă. Ea mi-o lăudă pe doamna de Villeparisis. După cum se spune că interesul speței călăuzește

în dragoste preferințele fiecăruia și îndeamnă pe bărbații grași să aleagă femei slabe și pe cei slabi femei grase, pentru ca copilul să aibă constituția cea mai normală, tot astfel cerințele fericirii mele amenințate de nervozitate, de înclinarea mea bolnăvicioasă spre tristețe, spre izolare, o îndemneau să acorde inconștient locul de frunte cumpătărilor și judecății, însușiri pe care nu le poseda numai doamna de Villeparisis, ci și societatea în care aş putea găsi o distracție, o potolire, o societate asemenea aceleia în care vezi înflorind spiritul unui Doudan¹, al unui domn de Rémusat², ca să nu spun al unei Beausergent, al unui Joubert³, al unei Sévigné, spirit care prilejuiește vieții mai multă fericire, mai multă demnitate decât rafinamentele contrarii, din pricina cărora un Baudelaire, un Poe, un Verlaine, un Rimbaud, au suferit și au fost desconsiderați, ceea ce bunica nu voia să i se întâmple nepotului ei. O întrerupeam ca să o sărut și să o întreb dacă remarcase cutare frază rostită de doamna de Villeparisis și în care se vădea femeia care ținea mai mult la originea ei decât mărturisirea. Îi împărtășeam astfel bunicii impresiile mele, căci nu cunoșteam niciodată gradul de stimă pe care-l datoram fiecăruia, decât după ce ea mi-l indicase. În fiecare seară îi supuneam schițele pe care le făcusem în timpul zilei, a tuturor acestor fapte inexistente care nu erau ea. Odată i-am spus :

— N-aș putea să trăiesc fără tine.

¹ *Ximenes Doudan* (1800—1872), literat francez revelat ca scriitor subtil și delicat.

² *François-Marie Rémusat* (1797—1875), filozof și om politic francez.

³ *Joseph Joubert* (1754—1824), prieten cu Fontanes și cu Chateaubriand.

— Nu se cade să vorbești astfel, îmi răspunse ea cu vocea tulburată. Trebuie să-ți călești inima. Altfel ce ai să ajungi, dacă aş pleca într-o călătorie ? Nădăjduiesc, dimpotrivă, că vei fi cuminte şi foarte fericită.

— Voi şti să fii cuminte dacă ai pleca numai pentru câteva zile, dar aş număra orele.

— Dar dacă aş lipsi câteva luni (inima mi se strîngea la acest gînd), cîtiva ani... pentru...

Tăceam amîndoi. Nu îndrăzneam să ne privim. Totuşi, sufeream mai mult din pricina neliniştii sale, decît din cauza neliniştii mele. M-am apropiat de fereastră şi întorcînd privirea, i-am spus răs-picat :

— Ştiţi că sînt robul obişnuinţii. Sînt nenorocit primele zile cînd sînt despărţit de cei pe care-i iubesc, cel mai mult. Dar deşi continui să-i iubesc tot atît de mult, mă obişnuiesc, viaţa mea decurge liniştită : aş îndura să fii despărţit de ei luni, ani...

Am trebuit să tac şi să privesc numai pe fereastră. Bunica ieşi o clipă din odaie. Dar a doua zi am început să vorbesc cu ea filozofie, pe tonul cel mai indiferent, şi am potrivit astfel lucrurile ca bunica să fie atentă la spusele mele, am spus că e curios că după ultimele descoperiri ale ştiinţei materialismul pare neverosimil, iar realitatea cea mai probabilă e veşnicia sufletelor şi viitoarea lor în-tîlnire.

Doamna de Villeparisis ne vesti că, în curînd, n-ar putea să ne mai vadă atît de des. Un tînăr nepot al ei care se pregătea să intre la şcoala din Saumur şi care se afla acum în garnizoană în vecinătate, la Doncières, urma să-şi petreacă, în tovărăşia ei, concediul de câteva săptămîni şi ea îi va consacra aproape tot timpul. În cursul plimbărilor noastre ne lăudase mult inteligenţa, mai ales

inima lui bună ; îmi și închipuiam că-i voi fi simpatice, că voi fi prietenul său preferat și când, înaintea sosirii sale, doamna de Villeparisis dădu a înțelege bunicii că, din nenorocire, el căzuse în mrejele unei femei rele după care era nebun și care nu s-ar despărți de el, cum eram convins că acest soi de dragoste duce, în mod fatal, la alienație mintală, la crimă sau la sinucidere, gîndindu-mă la timpul atît de scurt rezervat prieteniei noastre, deja atît de mare în inima mea deși nu-l văzusem încă, jeleam prietenia noastră și regretam nenorocirea care-l păștea, ca și cum ar fi fost vorba de o ființă scumpă despre care ni s-a spus că e grav atinsă și zilele-i sînt numărate.

Intr-o după-amiază foarte călduroasă, mă aflu în sufrageria hotelului care, ca să fie ferită de soare, fusese lăsată în parte în întuneric, trăgîndu-se perdelele pe care acesta le îngălbenea și prin ale căror crăpături mîjea albastrul mării, cînd pe cărarea centrală care ducea de pe plajă la drum, am văzut un tînăr înalt, zvelt, cu gîtul gol, cu capul sus, purtat cu mîndrie, cu ochi pătrunzători, a cărui piele era atît de blondă, iar părul atît de auriu ca și cum ar fi absorbit toate razele soarelui. Purta un costum de stofă moale și albă cum n-aș fi crezut niciodată că un bărbat ar fi îndrăznit să poarte, și atît de subțire, încît evoca tocmai răcoarea din sufragerie, căldura și vremea frumoasă de afară, și pălea repede. Ochii săi — dintr-unul cădea mereu un monoclu — erau de culoarea mării. Lumea îl privea trecînd, cu curiozitate, se știa că acest tînăr marchiz de Saint-Loup-en-Bray era vestit prin eleganța lui. Toate ziarele descrieseră costumul cu care de curînd slujise într-un duel ca martor al tînărului duce d'Uzès. Se părea că însușirea atît de particulară a părului, a ochilor, a pielii, a înfățișării

sale, care l-ar fi deosebit dintr-o mulțime ca un filon prețios de opal azuriu și luminos, prins într-o substanță grosolană, trebuia să corespundă unei vieți deosebite de a celorlalți. Prin urmare cînd, înainte de a se fi încurcat cu femeia de care se plîngea doamna de Villeparisis, cele mai frumoase femei din lumea mare și-l disputaseră, prezența lui, pe o plajă de pildă, alături de frumusețea vestită căreia îi făcea curte, nu numai că o făcea pe aceasta să bată la ochi, dar atrăgea privirile atît asupra lui cît și asupra ei. Din pricina „șicului“ său, a obrăzniciei sale de tînăr „leu“, dar mai cu seamă din pricina frumuseții sale extraordinare, unii găseau chiar că are un aer efeminat, dar fără să i-l reproșeze, căci se știa cît era de viril și că iubea cu patimă femeile. Era nepotul despre care ne vorbise doamna de Villeparisis. Am fost încîntat la gîndul că aveam să-l cunosc cîteva săptămîni și eram sigur că-mi va acorda toată afecțiunea lui. Străbătu repede holul hotelului în toată lărgimea lui, urmărindu-și parcă monocul care zburda în față-i ca un fluture. Venea de la plajă și marea care umplea pînă la jumătate geamlîcul holului îi slujea drept fundal pe care se desprindea, în picioare, ca în unele portrete în care pictorii fără să deroge cîtuși de puțin de la observarea cît mai exactă a vieții actuale, dar alegînd pentru model un cadru potrivit, peluza de polo, de golf, un cîmp de curse, puntea unui iaht, pretind că dau un echivalent modern al acestor pînze în care primitivii așezau figura omenească în primul plan al unui peisaj. O trăsură cu doi cai îl aștepta în fața porții ; în timp ce monocul său continua să zburde pe drumul înșorit, cu eleganța și stăpînirea pe care un mare pianist găsește mijlocul să le vădească în melodia cea mai simplă, în care nu s-ar părea că ar fi cu

putință să se arate superior unui executant de mîna a doua, nepotul doamnei de Villeparisis luînd hățurile pe care i le întinse vizitiul, se așază lingă el și, în timp ce deschidea o scrisoare pe care i-o înmînase directorul hotelului, dădu bici cailor.

Ce dezamăgire am încercat în zilele următoare cînd, ori de cîte ori îl întîlneam afară sau în hotel — cu gulerul înalt, echilibrînd veșnic mișcările membrelor sale în jurul monoclului fugar și jucăuș care părea centrul lor de greutate — am putut să-mi dau seama că nu încerca să se apropie de noi și am văzut că nu ne saluta, deși nu putea ignora că eram prietenii mătușii sale. Aducîndu-mi aminte de amabilitatea pe care mi-o manifestase doamna de Villeparisis și înaintea ei domnul de Norpois, îmi spuneam că poate erau nobili numai în glumă și pesemne că un articol secret al legilor care guvernează aristocrația îngăduie femeilor și unor diplomați să se lipsească, în legăturile lor cu oamenii de rînd, și dintr-un motiv care-mi scapă, de morga pe care, dimpotrivă, un tînăr marchiz avea să o practice fără milă. Inteligența mea mi-ar fi putut spune contrariul. Dar caracteristica vîrstei ridicole prin care treceam — vîrstă nicidecum ingrată, ci foarte rodnică — este că la tinerețe nu consulți inteligența, iar însușirile cele mai mărunte ale ființelor par nedespărțite de personalitatea lor. Cînd ești înconjurat numai de monștri și de zei, nu cunoști de loc liniștea. Nu e gest pe care să-l fi făcut atunci și pe care să nu vrei să fii în stare să-l eviți mai tîrziu. Dar ceea ce dimpotrivă ar trebui să regreti, este că nu mai ai spontaneitatea care ne îngăduie să le săvîrșim. Mai tîrziu vezi lucrurile în chip mai practic, în deplină potrivire cu restul societății, dar

adolescența este singura epocă în care ai învățat ceva.

Această obrăznicie pe care o ghiceam la domnul de Saint-Loup și toată asprimea firească pe care ea o implica, fu verificată prin purtarea lui ori de cîte ori trecea pe lângă noi, cu trupul zvelt dar inflexibil, cu capul totdeauna sus, cu privirea implacabilă, nu numai atît, dar și implacabilă, despuțată de acel vag respect pentru drepturile altor făpturi, chiar dacă ele nu o cunosc pe mătușa ta și grație căreia nu eram chiar același cînd mă afluam în fața unei bătrîne doamne sau a unui bec de gaz. Aceste maniere reci erau atît de străine de scrisorile încîntătoare pe care-mi închipuiam încă acum cîteva zile că mi le va scrie ca să-mi mărturisească simpatia, pe cît e de străină de entuziasmul Camerei și al poporului pe care și l-a închipuit în stare să-l trezească printr-un discurs de neuitat, situația mediocră, obscură, a imaginativului care, după ce a visat astfel singur, pe socoteala lui, cu voce tare, se trezește că este același nătărău de mai înainte, după ce aclamațiile imaginare s-au potolit. Cînd doamna de Villeparisis aduce vorba de bunătatea fără margini a nepotului ei (era fiul uneia din nepoatele ei, ceva mai vîrstnic ca mine), încercînd fără îndoială să șteargă impresia proastă pe care ni le pricinuiseră aceste aparențe, ce destăinuiau o fire orgolioasă și rea, admiram cum, în ciuda oricărui adevăr, lumea atribuie o inimă caldă aceluia care-o au atît de nesimțitoare, chiar dacă ar fi de altminteri amabili cu oamenii străluciți care fac parte din mediul lor. Însăși doamna de Villeparisis adăuga, deși indirect, o confirmare a trăsăturilor esențiale de care acum eram sigur, ale firii nepotului ei, în ziua în care i-am întîlnit pe amîndoi pe un drum atît de îngust încît n-avu

încotro și fu nevoită să mă prezinte domnului de Saint-Loup, care simulă că nu aude că cineva îi este prezentat și nici un mușchi nu se mișcă pe fața lui ; ochii săi, în care nu sclikea nici cea mai slabă licărire de simpatie omenească, nu arătară, în nesimțirea lor, în deșertăciunea privirii, decât o exagerare în lipsa căreia nimic nu i-ar fi dosebit de o oglindă neînsuflețită. Apoi, pironind asupra-mi aceea privire severă ca și cum ar fi vrut să se informeze despre mine înainte de a-mi întoarce salutul, printr-o declanșare bruscă care parcă se datora mai degrabă unui reflex muscular decât unui act de voință, punînd între el și mine cel mai mare interval cu putință, întinse brațul în toată lungimea lui și-mi dădu mîna, de la distanță. Am crezut să era vorba cel puțin de un duel, cînd îmi trimise a doua zi cartea lui de vizită. Dar aduse vorba numai de literatură, și după o lungă convorbire spuse că dorea nespuse să fim împreună mai multe ore în fiecare zi. În timpul acestei vizite, nu făcuse numai dovada unui gust foarte pasionat pentru lucrurile abstracte, dar îmi arătase și o simpatie care se potrivea foarte puțin cu salutul din ajun. Cînd l-am văzut repetîndu-l aidoma ori de cîte ori cineva îi era prezentat, am înțeles că era un simplu obicei monden caracteristic unor membri ai familiei sale și cu care mama lui, care ținea ca el să fie cît se poate mai bine crescut, îl învățase ; făcea aceste saluturi fără să se gîndească la ele mai mult decât la hainele lui frumoase, la părul său frumos ; era un lucru lipsit de semnificația morală pe care i-o atribuisem la început, un lucru doar învățat, ca celălalt obicei de a se prezenta numaidecît părinților celui pe care-l cunoscuse, și care ajunsese la el atît de instinctiv, încît văzîndu-mă a doua zi după întîlnirea noastră,

tăbări pe mine și fără să-mi dea bună ziua, mă rugă să-l prezint bunicii care mă însoțea, cu aceeași grabă înfrigurată ca și cum această rugămintă s-ar fi datorat unui instinct de apărare, ca gestul de a preîntîmpina o lovitură sau de a închide ochii în fața unei țîșnituri de apă clocotită și în fața căreia ar fi primejdie să mai stai o clipă fără să recurgi la asemenea mijloc de apărare.

După cum o zîă artăgoasă se leapădă de prima ei înfățișare și se împodobește cu grații încîntătoare după săvîrșirea primelor rituri ale descîntecului, tot astfel, această ființă disprețuitoare se transformă în cel mai amabil, cel mai primitiv tîăr pe care l-am întîlnit vreodată. „Bine, mi-am spus, m-am înșelat în privința lui, fusesem victima unei amăgiri pe care n-am învins-o decît ca să dau de alta, căci este un mare senior, plin de noblețe și încercînd s-o ascundă.“ Or, toată educația fermecătoare, toată amabilitatea lui Saint-Loup aveau într-adevăr să-mi dea prilejul să cunosc în curînd altă ființă, dar foarte deosebită de aceea pe care o bănuiam.

Acest tîăr, cu aerul de aristocrat și de sportsman disprețuitor, n-avea stimă, nici curiozitate, decît pentru lucrurile abstracte, mai ales pentru acele manifestări moderniste ale literaturii și ale artei care i se păreau atît de ridicole mătușii sale ; pe de altă parte, era pătruns de ceea ce aceasta numea „vorbărie socialistă“, de cel mai adînc dispreț pentru casta lui, și petrecea ceasuri întregi studiîndu-l pe Nietzsche și pe Proudhon. Era unul din acei „intelectuali“ totdeauna dispuși să-și manifeste admirația, care se adîncesc într-o carte, fiind preocupați numai de gînduri abstracte. Chiar cînd o manifesta Saint-Loup, expresia acestei înclinări foarte abstracte și care-l îndepărta atît de

mult de preocupările obișnuite, deși mi se părea emoționantă, mă plictisea întrucîtva. Pot spune că în momentul cînd am aflat cine fusese tatăl său, în zilele în care tocmai citisem unele memorii pline de anecdote asupra acestui vestit conte de Marsantes în care se rezuma eleganța atît de deosebită a unei epoci îndepărtate, și pluteam în plină reverie, dornic de preciziuni asupra vieții pe care o dusesese domnul de Marsantes, mă înclaudam că Robert de Saint-Loup în loc să se mulțumească să fie fiul tatălui său, în loc să fie în stare să mă călăuzească de-a lungul romanului demodat al vieții acestuia, se înălțase pînă la dragostea pentru Nietzsche și Proudhon. Tatăl său nu ar fi împărțit regretele mele. Și el era un bărbat foarte inteligent, depășind limitele vieții sale de om de lume. N-avusese de loc timp să-și cunoască fiul, dar dorise ca acesta să-l întreacă. Și cred că spre deosebire de restul familiei, l-ar fi admirat, s-ar fi bucurat dacă acesta ar fi renunțat la ceea ce alcătuia petrecerile sale mărunte și s-ar fi dedat la meditații serioase și, în modestia lui de mare senior spiritual, ar fi citit pe ascuns, fără să aducă vorba de ei, autorii favoriți ai fiului său, ca să aprecieze cît îi era de superior Robert.

De altminteri, lucru destul de trist, dacă domnul de Marsantes, care avea un spirit foarte pătrunzător, ar fi apreciat un fiu care se deosebea atît de mult de el, Robert de Saint-Loup, care era dintre cei ce cred că meritul este dependent de anumite forme de artă și de viață, păstra o amintire afectuoasă dar oarecum disprețuitoare, despre un tată care se ocupase toată viața cu vînătoarea și cursele, care se plictisea cînd se cînta muzică de Wagner și inebunea după Offenbach. Saint-Loup nu era destul de inteligent ca să-și dea seama că valoarea

intelectuală n-are nimic a face cu adeziunea la o anumită formulă estetică, și avea, pentru intelectualitatea domnului de Marsantes aproape același soi de dispreț pe care l-ar fi manifestat pentru Boieldieu¹ sau pentru Labiche², un fiu al lui Boieldieu sau un fiu al lui Labiche, care ar fi fost adepții literaturii celei mai simboliste și ai muzicii celei mai complicate. „L-am cunoscut foarte puțin pe tata, spunea Robert. Se pare că era un om încântător. Spre nenorocirea lui, a trăit într-o epocă păcătoasă. Să fii născut în foburgul Saint-Germain și să fi trăit în epoca *Frumoasei Elena*, este un cataclism în viața cuiva. Dacă ar fi fost un mic burghez fanatic după *Inelul Niebelungilor* poate ar fi ieșit altceva din el. Am auzit chiar că-i plăcea literatura. Dar nu se poate ști, căci ceea ce înțelegea el prin literatură se compune din opere perimate.“ În ceea ce mă privește, dacă-l găseam pe Saint-Loup oarecum serios, el nu admitea ca eu să nu fiu mai serios. Cântărind fiecare lucru numai cu măsura inteligenței pe care o cuprindea, nefiind în stare să perceapă încântarea imaginației pe care mi-o prilejuiau anumite lucruri pe care el le considera ușuratică, se mira că eu — căruia își închipuia că-i este atât de inferior — puteam să mă interesez de ele.

Încă din primele zile, Saint-Loup o cuceri pe bunica, nu numai prin bunătatea nesfârșită pe care se străduia să ne-o arate amindorura, ci și prin naturalitatea cu care și-o manifesta în orice împrejurare. Ori naturalitatea — fără îndoială pentru că sub artă lasă să se simtă firea omului — era insu-

¹ *François-Adriën Boieldieu* (1775—1834), compozitor francez remarcabil prin prospețime și farmec.

² *Eugène Labiche* (1815—1888), dramaturg francez de mare vervă, autor mai ales de vodeviluri.

șirea pe care bunica o prefera tuturor, atît în grădinile în care nu-i plăcea să vadă, că în aceea de la Combray, răzoare prea regulate, cît și în bucătărie unde nu putea suferi acele „feluri montate“, în care abia recunoști alimentele care au slujit la prepararea lor, sau în interpretarea pianistică pe care n-o dorea prea îngrijită, prea linsă, fiind chiar destul de îngăduitoare cu notele încălecate, cu notele false ale lui Rubinstein. Aprecia această naturalitate chiar în îmbrăcămintea lui Saint-Loup, de o eleganță adaptată la toate împrejurările, iar fără nici un fel de ifose, necăutată, și care nu era nici bătoasă nici înțepată. Prețuia, încă și mai mult pe acest tînăr bogat în felul său, neglijent și liber de a trăi luxos fără să „miroase a bani“, fără să-și dea aere de importanță ; recunoștea chiar farmecul acestui aer natural în incapacitatea care stăruise la Saint-Loup și care, îndeobște, dispare cu copilăria în același timp cu anumite însușiri psihologice ale acestei vîrste — de a-și stăpîni fața pentru ca să nu reflecteze o emoție. Un lucru pe care-l dorea de pildă, și pe care nu se bizuise, fie doar un compliment, degaja în el o plăcere atît de bruscă, atît de înfocată, atît de volatilă, atît de comunicativă, încît nu-i era cu putință să și-o înfrîneze și să și-o ascundă ; pe fața lui se oglindea, irezistibil, o grimasă care trăda o plăcere ; pe pielea prea fină a obrazilor săi se ivea o roșeață aprinsă, ochii reflectau rușinea și bucuria ; și bunica era nespus de sensibilă la această grațioasă aparență de sinceritate și nevinovăție care, de altminteri, nu mă înșela la Saint-Loup, cel puțin în timpul în care m-am împrietenit cu el. Dar am cunoscut altă ființă și sînt multe la care sinceritatea psihologică a acestui stacojiu trecător nu înlătura cîtuși de puțin reaua credință morală ; adesea, el

dovedește numai vioiciunea cu care firile capabile de cele mai mirșave înșelăciuni încearcă plăcerea pînă într-acolo încît sînt dezarmate în fața ei și sînt obligate să o mărturisească altora. Dar bunicii îi plăcea mai cu seamă naturalitatea lui Saint-Loup în felul său de a-și mărturisi, fără înconjur, simpatia pe care mi-o purta și pe care, cînd voia s-o exprime, avea din acele cuvinte cum nici ea n-ar fi fost în stare să găsească, după spusele ei, mai nimerite și mai autentic drăgăstoase, cuvinte pe care le-ar fi iscălit „Sévigné și Beauséjour“; el nu se sfia să glumească pe seama cusurilor mele — pe care le deslușise cu o finețe care o amuzau pe ea — dar așa cum ea însăși ar fi făcut, cu dragoste, exaltîndu-mi, dimpotrivă, însușirile, cu o căldură, cu o deplină încredere care nu cunoștea rezervele și răceala prin care tinerii de vîrsta lui cred îndeobște că-și dau importanță. Și, cînd era vorba să-mi preîntîmpine cele mai mărunte indispoziții, să-mi acopere picioarele cu cuverturi, dacă afară se răcorea fără să-mi fi dat seama, să se pregătească, pe tăcute, ca să stea cu mine seara, tîrziu, dacă simțea că sînt trist sau prost dispus, manifesta o vigilență pe care bunica o găsea aproape excesivă, dar care o mișca nespun, ca dovadă a afecțiunii pe care mi-o purta, deși un regim mai aspru ar fi fost poate preferabil pentru sănătatea mea.

Ne-am înțeles repede că devenisem buni prieteni pentru totdeauna, și el spunea „prietenia noastră“ ca și cum ar fi vorbit de vreun lucru însemnat și gingaș care ar fi existat în afară de noi și despre care — lăsînd la o parte dragostea pe care o purta amantei sale — spunea în curînd că e cea mai mare bucurie a vieții sale. Aceste cuvinte îmi pricinuiau un soi de tristețe, și mă simțeam stingherit să le

răspund, cînd în tovărășia lui, stînd de vorbă cu el — și fără îndoială că la fel s-ar fi întîmplat cu orice altul — nu încercam nici urmă din acea fericire pe care, dimpotrivă, eram în stare să o resimt cînd eram singur. Singur, uneori, simțeam cum se revărsa din adîncul meu vreuna din acele impresii care-mi prilejuiau o liniște desfătătoare. Dar îndată ce eram în tovărășia cuiva, îndată ce stam de vorbă cu un prieten, mintea mea își schimba obiectivul, își îndrepta gîndurile spre acest interlocutor și nu spre mine însumi și cînd ele urmau acest sens invers, nu-mi pricinuiau nici o plăcere. Odată ce mă despărțeam de Saint-Loup, puneam, cu ajutorul cuvintelor, oarecare rînduială în clipele confuze pe care le petrecusem cu el ; îmi spuneam că aveam un prieten bun, că un prieten bun este lucru rar și, simțindu-mă înconjurat de bunuri greu de dobîndit, gustam ceea ce era tocmai opusul plăcerii mele firești, opusul plăcerii de-a fi extras din mine și de-a fi scos la iveală ceva ascuns în mine în penumbră. Dacă petrecusem două sau trei ore stînd de vorbă cu Robert de Saint-Loup și el ar fi apreciat ceea ce-i spuseseam, încercam un soi de remușcare, de regret, de oboseală, că n-am rămas singur, ca să fiu, în sfîrșit, gata de lucru. Dar îmi spuneam că nu ești inteligent numai pentru tine, că oamenii cei mai cu vază au dorit să fie apreciați, că n-aș putea să consider pierdute orele în care sădisem o idee înaltă despre mine în mintea prietenului meu, mă convingeam lesne că trebuie să fiu fericit din această pricină și doream cu atît mai mult ca această fericire să nu-mi fie răpită niciodată, cu cît n-o simțisem. Te temi mai mult decît oricare altele, de dispariția bunurilor rămase în afară de noi, pentru că inima noastră n-a pus stăpînire pe ele. Mă simțeam în stare să exercit

mai bine ca mulți alții virtuțile prieteniei (pentru că aş pune totdeauna binele prietenilor mei înaintea intereselor personale de care alții s-au legat și de care nu țineam seama), dar nu eram capabil să cunosc bucuria grație unui sentiment care ar șterge în loc să sporească deosebiriile dintre sufletul meu și acelea ale altora — ca acelea dintre sufletele fiecăruia din noi. În schimb, mintea mea deslușea din când în când în Saint-Loup, o ființă mai nelămurită decît el însuși, cel „nobil“, care-i mișca membrele, îi rînduia gesturile și faptele, ca un spirit lăuntric ; atunci, în acele clipe, deși eram în tovărășia lui, eram singur ca și cum aş fi fost în fața unui peisaj a cărui armonie aş fi înțeles-o. Nu era decît un obiect pe care reveria mea încerca să-l adîncească. Încercam o vie bucurie dar a inteligenței, nu a prieteniei, să regăsesc totdeauna în el acea ființă anterioară, seculară, acel aristocrat la care Robert nu năzuia niciodată. În îndeminarea morală și fizică ce dădea atîta grație amabilității sale, în ușurința cu care-și oferea trăsura bunicii mele și o ajuta să se urce în ea, în sprinteneala cu care sărea de pe capră, cînd se temea că ar putea să-mi fie frig, ca să-mi arunce mantaua lui pe umeri, nu simțeam numai mlădierea ereditară a marilor vînători care fuseseră de multe generații strămoșii acestui tînăr ce nu tindea decît la intelectualitate, disprețul lor pentru bogăție care, dăinuind la el alături de înclinarea sa pentru ea numai ca să poată să-și primească cît mai bine prietenii, îl făcea să-și pună cu atîta nepăsare luxul la dispoziția lor, simțeam mai cu seamă în el, siguranța sau iluzia acestor mari seniori de-a „însemna mai mult decît alții“, grație căreia nu-i putuseră transmite lui Saint-Loup acea dorință de a arăta că nu ești „ca alții“, acea teamă de a părea prea grăbit,

care-i era cu adevărat necunoscută, și care slătea cu atîta urîtenie și stîngăcie, cea mai sinceră amabilitate plebeie. Uneori mă învinuiam că-mi plăcea să-mi privesc prietenul ca o operă de artă, adică să privesc jocul tuturor laturilor ființei sale parcă armonios rînduite de o idee generală de care ele erau atîrnate, dar pe care el n-o cunoștea și care, prin urmare, nu-i sporea cu nimic propriile-i în-sușiri, acea valoare personală alcătuită din inteligență și din moralitate căreia îi atribuia atîta preț.

Și totuși, ea era, în anumită măsură, condiția lor. Tocmai pentru că era gentilom, această activitate mintală, aceste năzuinți socialiste, care-l îndemnau să caute tovărășia unor tineri pretențioși și prost îmbrăcați, erau spre deosebire de aceștia, pure și dezinteresate. Crezîndu-se moștenitorul unei caste ignorante și egoiste, căuta sincer ca acești studenți să-i ierte aceste origini aristocratice care, dimpotrivă, exercitau asupra lor o seducțiune și-i îndemnau să-i caute tovărășie, deși simulau față de el răceală și chiar obrăznicie. Era astfel dispus să facă avansuri unor oameni căroră părinții mei, credincioși sociologiei de la Combray, ar fi fost uimiți că el nu le întoarce spatele. Într-o zi, cînd stam tolăniți pe plajă lîngă un cort de pînză, Saint-Loup și cu mine auzirăm rostindu-se blesteme împotriva forfotelii israeliților care bîntuiau la Balbec. „Nu poți face doi pași fără să te lovești de ei, glăsuia vocea. Nu sînt din principiu dușman ireductibil al naționalității evreiești, dar aici evreii sînt puzderie. Nu auzi decît : «Ia spune Abraham, am făcut pe Chakop». Îți vine să crezi că ești în *rue Aboukir*.” Bărbatul care tuna împotriva lui Israel ieși, în sfîrșit, de sub cort, ridicărăm ochii asupra acestui antisemit. Era camaradul meu Bloch. Saint-Loup mă rugă îndată să-i amin-

tesc acestuia că se întâlniseră la Concursul general la care Bloch luase premiul de onoare, apoi la o universitate populară.

Cel mult surideam uneori cînd recunoșteam la Robert învățătura iezuiților în stînghereala pe care o trezea în el teama de a jigni, ori de cîte ori vreunul din prietenii săi intelectuali săvîrșeau o greșală mondenă, făceau un lucru ridicol, căruia el, Saint-Loup, nu-i dădea nici o însemnătate, dar de care simțea că interlocutorul său ar fi roșit dacă și-ar fi dat seama de ea. Robert roșea ca și cum el ar fi fost vinovat, de pildă în ziua în care Bloch, făgăduindu-i că se va duce să-l viziteze la hotel, adăugă :

— Cum nu pot îndura să aștept în șicul fals al acestor mari caravanseraieri, și fiindcă țiganii m-ar face să-mi vie rău, spuneți-i „*laiftului*“ să-i facă să tacă și apoi să vă prevină.

Personal, nu țineam prea mult ca Bloch să vină la hotel. Din nenorocire, nu era singur la Balbec, ci cu surorile lui care la rîndul lor aveau multe rude și prieteni. Ori, această colonie evreiască era mai mult pitorească, decît plăcută. Balbecul era ca unele țări, Rusia, în care cursurile de geografie ne învață că populația israelită nu se bucură de loc de aceeași ocrotire și n-a ajuns la același grad de asimilare ca la Paris, de pildă. Totdeauna împreună, fără să se amestece cu vreun alt element, cînd verișoarele și unchii lui Bloch, sau coreligionarii lor bărbați sau femei se duceau la Cazinou, unele pentru „bal“, iar alții îndreptîndu-se spre masa de baccara, alcătuiau un cortegiu în sine omogen și cu totul diferit de oamenii care-i priveau trecînd și-i regăseau acolo în fiecare an, fără să schimbe vreodată un salut cu ei, fie că era societatea familiei Cambremer, clanul primului

președinte, sau burghezi mari și mici, sau chiar simpli agricultori din Paris, ale căror fiice frumoase, mîndre, batjocoritoare și franceze ca statuile de la Reims, n-ar fi vrut să se asemena cu această ceată de fete prostcrescute care exagerau atît de mult grija pe care o purtau modei în vigoare la „băi de marc“, încît aveau totdeauna aerul că se întorceau de la pescuitul de creveți sau că sînt pe cale să danseze tango. Cu toată strălucirea smokingurilor, a ghetelor lor de lac, tipurile bărbaților erau atît de exagerate, încît te îndemneau să te gîndești la acele cercetări așa-zise „inteligente“ ale pictorilor care, vrînd să ilustreze *Evangheliile* sau *O mie și una de nopți*, se gîndesc la țara în care se petrece scena și dau sfîntului Petru sau lui Ali Baba tocmai înfățișarea „contelui“ celui mai important de la Balbec. Bloch îmi prezintă surorile sale, cărora le închidea gura cu cea mai mare violență și care rîdeau cu hohote de cele mai neînsemnate vorbe de spirit ale fratelui lor, admirația și idolul lor. Astfel încît se prea poate ca acest mediu să fi cuprins, ca oricare altul, poate mai mult ca oricare altul, mult agreement, însușiri și virtuți, pe care, ca să le încerci, ar fi trebuit să pătrunzi în el. Ori nu plăcea, lucru de care-și dădea seama și în care vedea dovada unui antisemitism împotriva căruia făcea front într-o falangă compactă și închisă, în care de altminteri nimeni nu se gîndea să-și croiască drum.

În ce privește „laiftul“, asta mă surprinsese cu atît mai puțin cu cît, cu cîteva zile mai înainte, Bloch întrebîndu-mă de ce venisem la Balbec (prezența lui aici i se părea, dimpotrivă, foarte firească), și dacă era „în nădejdea de-a face cunoștințe interesante“, cum îi spusese că această

călătorie răspunde uneia din dorințele mele cele mai vechi, totuși nu atât de mare ca aceea de a mă duce la Veneția, îmi răspunsese : „Da, firește, ca să bei sorbeturi în tovărășia unor femei frumoase, în timp ce te prefaci că citești *Stones of Veneice* de lord John Ruskin¹, pisălog infernal și unul din cei mai plicticoși autori“. Bloch credea deci, fără îndoială, nu numai că, în Anglia, toți indivizii de sex masculin sînt lorzi, ci și că litera *i* se pronunță totdeauna *ai*. Iar Saint-Loup găsea această greșeală de pronunție cu atât mai puțin gravă, cu cît vedea în ea mai cu seamă o lipsă a acelor noțiuni aproape mondene pe care noul meu prieten le disprețuia cu atât mai mult cu cît le poseda. Dar temîndu-se că Bloch, aflînd într-o zi că se spune *Venice*, iar Ruskin nu era lord, ar fi crezut retrospectiv că Robert îl găsisse ridicol, acesta din urmă se simți vinovat ca și cum i-ar fi lipsit îngăduința de care prisosea, și simți anticipativă și reversibilă, imbușorîndu-i obrazii, roșeața care ar colora negreșit într-o zi fața lui Bloch, la descoperirea erorii sale. Căci gîndea că Bloch dădea mai multă însemnătate decît el acestei greșeli. Ceea ce Bloch dovedi peste cîtva timp, întrerupîndu-mă într-o zi cînd mă auzi rostind „lift“ :

— Ah ! se spune lift. Și urmă cu un ton sec și trufas : De altminteri n-are nici o însemnătate. Frază asemănătoare unui reflex, aceeași la toți cei cu amor-propriu, în cele mai grele ca și în cele mai mărunte împrejurări ; denunțînd atunci

¹ John Ruskin (1819—1900), critic de artă, sociolog și scriitor englez, care a lăsat remarcabile studii de artă dintre care amintim : *Pictorii moderni*, *Diminețile Florenței*, *Pietrele Veneției* etc.

ca și în aceasta, cîtă importanță are lucrul cu principina pentru cel ce spune că n-are nici una ; frază uneori tragică care, cea dintîi din toate, țîșnește atît de sîșietoare atunci de pe buzele oricărui om cît de puțin mîndru căruia îi iei ultima nădejde de care se agață, cînd îi refuzi un serviciu : „Ah ! n-are nici o importanță, mă voi aranja altfel ; celălalt aranjament spre care n-are nici o importanță dacă ar fi împins, fiind uneori sinuciderea.

Apoi Bloch îmi spuse lucruri foarte plăcute. Voia, desigur, să fie amabil cu mine. Totuși, mă întrebă : „Îl frecventezi pe Saint-Loup-en-Bray din plăcerea de a te înălța spre nobilime — o nobilime de altminteri foarte aproximativă, dar ai rămas un naiv ? Pesemne că treci printr-o frumoasă criză de snobism. Spune-mi, ești snob ? Da, nu este așa ?“ Nu vreau să spun că și-ar fi schimbat brusc dorința de a fi amabil. Dar cusurul său era ceea ce se numește într-o franțuzească destul de incorectă „proastă educație“, prin urmare cusurul de care nu-și dădea seama, cu atît mai mult cu cît nu credea că ceilalți ar putea fi izbiți de el. În omenire frecvența virtuților identice tuturor nu este mai minunată decît mulțimea cusurilor caracteristice fiecăruia. Fără îndoială, „lucrul cel mai răspîndit pe lume“, nu e bunul simț, ci bunătatea. În colțurile cele mai îndepărtate, cele mai pierdute, te minunezi cînd o vezi înflorind de la sine, așa cum înfloresce într-o vale părăsită un mac, la fel cu acela din restul lumii, el care nu i-a văzut niciodată și n-a cunoscut niciodată decît vîntul care-i adie uneori căciulița roșie și singuratică. Chiar dacă această bunătate, paralizată de interes, nu se exercită, ea există totuși, și ori de cîte ori nici un îndemn egoist n-o împiedică să se exercite, de pildă în timpul lecturii unui roman

sau a unui ziar, ea se deschide, se îndreaptă, chiar în inima aceluia care, asasin în viață, este delicat ca un amator de foiletoane, spre omul slab spre omul drept și persecutat. Dar varietatea cusurilor nu este mai puțin demnă de admirație decât asemănarea virtuților. Fiecare om are atâtea încît, ca să continuăm să-l iubim, sîntem siliți să nu ținem seama de ele și să le neglijăm de hatîrul restului. Omul cel mai desăvîrșit are un anumit cusur care te izbește sau te înfurie. Unul are o frumoasă inteligență, vede totul dintr-un punct de vedere înalt, nu vorbește niciodată pe nimeni de rău, dar uită în buzunarul său scrisorile cele mai însemnate pe care chiar el te-a rugat să i le încredințezi, și te face să pierzi apoi o întîlnire capitală, fără să-ți ceară scuze, surîzînd, pentru că e mîndru că nu știe niciodată cît este ceasul. Altul e atît de fin, atît de gingaș, are atîta procedee delicate, încît nu-ți spune niciodată despre tine decît lucrurile care te pot face fericit, dar simți că trece unele sub tăcere, că ascunde unele cu totul diferite în inima lui, unde ele se înădresc, și plăcerea pe care o încearcă cînd te vede îi este atît de scumpă, încît te-ar lăsa să pleznești mai degrabă de oboseală, decît să se despartă de tine. Al treilea este mai sincer, dar împinge sinceritatea atît de departe încît, cînd te-ai scuzat că starea sănătății te-a împiedicat să-l vizitezi, ține să știi că ai fost văzut ducîndu-te la teatru și că lumea spunea că arăți bine, sau că n-a putut profita pe de-a-ntregul de demersul pe care l-ai făcut pentru el, pe care de altminteri alți trei s-au propus să-l facă și pentru care nu-ți este, ~~asadar~~, decît foarte puțin îndatorat. În amîndouă împrejurările, prietenul precedent s-ar fi prefăcut că ignorează că te-ai dus la teatru și că alții i-ar fi putut face același

serviciu. Dar acest din urmă prieten încearcă ne-voia să repete sau să destăinuiească cuiva ceea ce te-ar putea supăra mai mult, este încântat de sinceritatea lui și-ți spune răspicat : „Așa sînt eu“. În timp ce alții te plictisesc cu curiozitatea lor exagerată sau cu desăvîrșita lor lipsă de curiozitate, încît poți să le vorbești de întîmplările cele mai senzaționale fără ca ei să știe despre ce este vorba, iar alții așteaptă de luni întregi să-ți răspundă, dacă scrisoarea ta e în legătură cu un fapt care te privește pe tine și nu pe ei, sau dacă-ți spun că vor veni să-ți ceară ceva și nu îndrăznești să ieși de frică că nu te-ar găsi acasă, nu vin și te lasă să aștepți săptămîni întregi, pentru că, neprimind de la tine răspunsul pe care scrisoarea lor nu-l solicita de loc, crezuseră că te supăraseră. Iar unii ascultîndu-și dorința lor și nicicum pe a ta, îți vorbesc fără să te lase să scoți un cuvînt, dacă sînt veseli și au poftă să te vadă, chiar dacă ai avea de făcut un lucru urgent, dar dacă vremea îi obosește sau sînt prost dispuși, nu vei putea scoate de la ei nici un cuvînt, opun strădaniilor tale o lîncezeală inertă și nici nu-și dau silința să răspundă, fie chiar prin monosilabe, spuselor tale, ca și cum nu te-ar fi auzit. Fiecare din prietenii noștri are atîtea cusururi proprii, încît ca să continuăm să-l iubim, sîntem siliți să încercăm să ne consolăm de ele — gîndindu-ne la talentul lui, la bunătatea, la dragostea lui — sau, mai degrabă, să nu ținem seama de ele, desfășurînd în acest scop toată bunăvoința noastră. Din nenorocire, bunăvoința noastră încăpăținare de-a nu vedea cusurul prietenului nostru este întrecută de aceea la care recurge el pentru a se deda acestui cusur, din pricina orbirii sale sau

a aceleia pe care o presupune celorlalți. Căci nu-l vede sau crede că nu este văzut. Cum riscul de a displace se datorește mai ales greutateii de a aprecia ce trece sau nu neobservat, cel puțin din prudență ar trebui să nu vorbim niciodată de noi, căci este un subiect de care poți fi sigur că părerea noastră cu a celorlalți nu se potrivește niciodată. Dacă ești tot atât de surprins vizitind o casă cu înfățișare modestă al cărei interior este plin de comori, de scule de spărgători și de cadavre, ca atunci când descoperi adevărata viață a altora, universul real sub cel aparent, nu ești mai puțin uimit dacă, în locul imaginii pe care ți-o făcuseși despre tine însuși, după ceea ce ne spuneau fiecare despre ea, grație limbajului pe care-l țin despre noi în absența noastră, afli ce imagine, cu totul deosebită, a noastră și a vieții noastre, purtau în ei. Astfel încât ori de câte ori am vorbit de noi, putem fi siguri că cuvintele noastre inofensive și prevăzătoare ascultate cu o politețe aparentă și o încuviințare fățarnică au dat loc la comentariile cele mai inverșunate sau cele mai hazlii, în orice caz cele mai puțin favorabile. Cel mult am risca ca disproporția dintre ideea pe care ne-o facem despre noi înșine și cuvintele noastre să fie supărătoare, disproporția care face indeobște spusele oamenilor despre ei înșiși tot atât de ridicole ca acele fredonări ale falsilor amatori de muzică ce simt nevoia să fredoneze o arie care le place, compensînd insuficiența murmurului lor nearticulat printr-o mimică energică și un aer de admirație neîndreptățite în raport cu ce oferă auzului nostru. Și prostului obicei de-a vorbi de tine și de cusururile tale trebuie să-i adăugăm pe celălalt de care acesta e nedespărțit, acela de a denunța la alții defectele asemănătoare cu ale tale.

Or, se vorbește mereu tocmai de aceste cusururi ca și cum ar fi un fel ocolit de a vorbi de sine, care îmbină plăcerea de a ierta cu aceea de a mărturisi defectele. De altminteri, se pare că atenția noastră, totdeauna atrasă de ceea ce ne caracterizează, le deosebește, la alții, mai bine decât orice alt lucru. Un miop spune despre altul : „Dar de-abia e în stare să deschidă ochii“ ; un ofticos se îndoiește de integritatea plăminilor omului celui mai zdarvăn ; un om murdar nu vorbește decât de faptul că ceilalți nu se spală ; un om care miroase urit pretinde că alții miros urit ; un bărbat înșelat vede pretutindeni încornorați ; o femeie ușoară, femei ușoare ; snobul, snobi. Apoi, fiecare viciu ca și fiecare profesiune necesită și dezvoltă o anume știință pe care nu ești supărat că o afișezi. Invertitul dibuie pe invertiți, croitorul, invitat în lume, nici n-a apucat să stea de vorbă cu tine și a și apreciat stofa îmbrăcăminteii tale, ale cărei calități degetele lui ard de nerăbdare să le pipăie, și dacă, după o conversație de câteva clipe, îi ceri unui odontolog adevărata lui părere despre tine, e în stare să-ți înșire numărul dinților tăi stricați. Nimic nu i se pare mai important, și ție, care ai observat dinții lui, mai ridicol. Nu numai când vorbim de noi, credem că ceilalți sint orbi. Un zeu special este prezent și ascunde sau făgăduiește fiecăruia dintre noi inversibilitatea cusurului său, după cum închide ochii și nările celor ce nu-și spală dunga plină de jeg pe care-o poartă în urechi și mirosul de transpirație care stăruiește la subsuori, și-i convinge că pot plimba nepedepsiți și pe una și pe altul în lume, care nu-și va da seama de nimic. Cei ce poartă sau dăruiesc perle false, își închipuiesc că acestea vor trece drept veritabile. Bloch era prost crescut, ne-

vropat, snob, și aparținând unei familii care se bucura de puțină stimă, suporta, ca în fundul mărilor, presiunile incalculabile pe care le exercitau asupra-i nu numai creștinii de la suprafață, dar și straturile suprapuse ale castelor evreiești superioare celei ale sale, fiecare copleșind cu disprețul ei pe aceea imediat inferioară. Lui Bloch i-ar fi trebuit mii de ani ca să răzbească pînă la aerul curat, ridicîndu-se din familie evreiască în familie evreiască. Era mai bine dacă ar fi căutat să-și croiască vreo ieșire în altă parte.

Cînd Bloch îmi vorbi de criza de snobism pe care o străbăteau și-mi ceru să-i mărturisesc că eram snob, i-aș fi putut răspunde: „Dacă aș fi snob, nu te-aș frecventa“. I-am spus doar că nu prea era amabil. Atunci vru să se scuze, dar ca un prost crescut care, revenind asupra spuselor lui, e prea fericit de a găsi ocazia să le agraveze. „Iartă-mă, îmi spunea el acum, ori de cîte ori mă înțilnea, mi-a făcut plăcere să te mîhnesc, să te chinuiesc, și să fiu rău cu tine. Totuși — omul în-deobște și prietenul tău îndeosebi, este un animal atît de ciudat — nu-ți poți închipui, eu, care te cicălesc cu atîta cruzime, cită dragoste îți port, care, cînd mă gîndesc la tine, îmi stoarce lacrimi.“ Și lăsa să se audă un oftat.

Ceea ce mă mira mai mult la Bloch, decît purtările lui rele, era calitatea inegală a conversației sale. Acest băiat atît de dificil, care spunea despre scriitorii cei mai la modă: „E un idiot sinistru, un perfect imbecil“, povestea uneori cu mult haz anecdote care n-aveau nici unul și cita ca pe „cineva cu adevărat curios“, pe cutare individ absolut mediocru. Această îndoită cumpănă cu care cîntărea spiritul, valoarea, interesul ființelor, nu

încetă să mă uimească, pînă în ziua în care l-am cunoscut pe domnul Bloch-tatăl.

Nu credeam că ni se va îngădui vreodată să-l cunoaștem, căci Bloch-fiul mă vorbise de rău lui Saint-Loup, iar în fața mea trăncănise pe seama acestuia. Îi spusese, de pildă, lui Robert că eram (iarăși), cum nu se poate mai snob. „Ba da, ba da, e încîntat să-l cunoască pe domnul Legrandin“, spuse el. Acest fel de a desprinde un cuvînt era la Bloch, în același timp, semnul ironiei și al literaturii. Saint-Loup care n-auzise niciodată numele lui Legrandin se miră : „Dar cine e acest domn ?“ — „Oh ! este cineva *foarte bine*“, răspunse Bloch rîzînd și vîrîndu-și, cu înfrigurare, mîinile în buzunarele vestonului, convins că în acest moment era pe cale să contemple înfățișarea pitorească a unui extraordinar gentilom provincial, alături de care aceea ale lui Barbey d'Aureville¹ nu era nimic. Se consola că nu putea să-l descrie pe domnul Legrandin dîndu-i mai mult L și savurînd acest nume ca cel mai bun vin. Dar aceste bucurii subiective rămîneau necunoscute altora. Dacă mă vorbi de rău lui Saint-Loup, de altă parte nu se sfii să mi-l bîrfească pe Saint-Loup. Fiecare din noi aflasem încă de a doua zi amănuntul acestor bîrfeli fără să ni le repetăm unul altuia, ceea ce mi s-ar fi părut un lucru foarte urît, dar ceea ce i se părea atît de firesc și aproape atît de inevitabil lui Bloch, încît în îngrijorarea lui și crezînd că n-ar face decît să spună unuia și altuia ceea ce aveam să știm, prefera să ne-o ia înainte și, luîndu-l la o parte pe Saint-Loup, îi mărturisii că-l vorbise de rău, dinadins, ca bîrfelile debitate

¹ Jules Barbey d'Aureville (1808—1889), scriitor francez plin de vervă și strălucire.

pe seama lui să-i fie repetate, îi jură „pe Kronion-Zeus, păstrătorul jurămintelor” că-l iubea, că și-ar da viața pentru el, și-și șterse o lacrimă. În aceeași zi, făcu ce făcu ca să rămână singur cu mine, mi se spovedi, declară că procedase în interesul meu, crezând că anume soi de legături mondene mi-era nefast și că „meritam și mai mult”. Apoi, strângându-mi mâinile cu induioșarea unui om beat, deși beția lui era doar nervoasă : „Crede-mă, spuse el, întunecata Ker să mă înhațe îndată și să mă facă să trec porțile Hadesului urit de oameni, dacă n-am plîns toată noaptea, gîndindu-mă la tine, la Combray, la dragostea nemărginită pe care ți-o port, la cutare după-amiază petrecută împreună la școală, de care nici nu-ți mai aduci aminte. Da, toată noaptea, îți jur și din păcate știu că n-ai să mă crezi, căci cunosc sufletele.” Într-adevăr, nu-l credeam și faptul că jurase „pe Ker” nu dădea nici o greutate acestor cuvinte care simțeam că erau născocite chiar în acea clipă și pe măsură ce vorbea, cultul elenic la Bloch fiind doar literare. De altminteri, îndată ce începea să se induioșeze și să te induioșezi și tu de un lucru neadevărat, spunea : „Îți jur”, mai mult din voluptatea isterică de a minți decît din interesul de a te face să crezi că spune adevărul. Nu credeam ceea ce-mi spunea, dar nu eram supărat pe el, căci moștenisem de la mama și de la bunica însușirea de a nu fi în stare să pizmuiesc nici măcar pe unii mult mai vinovați și de a nu condamna niciodată pe nimeni.

De altminteri, Bloch nu era de loc un băiat rău și putea să fie foarte drăguț. De cînd parcă s-a stins rasa de la Combray, rasă din care răsăreau din acele ființe cu adevărat neprihănite ca bunica și mama, cum nu-mi mai rămîne să aleg decît în-

tre brute cinstite, nesimțitoare și leale, la care chiar sunetul vocii ne vădește îndată că viața ta nu-i interesează întru nimic — și alt soi de oameni care, atît timp cît sînt în tovărășia ta, te înțeleg, te îndrăgesc, se înduioșează pînă la lacrimi, iar peste cîteva ore se răzbună făcînd o glumă cumplită pe seama ta, dar se întorc cu dragoste la tine, tot atît de înțelegători, tot atît de fermecători pentru moment, tot atît de asimilați cu tine, cred că prefer societatea, dacă nu valoarea morală, a acestui din urmă soi de oameni.

-- Nu-ți poți închipui cît sînt de mîhnit cînd mă gîndesc la tine, urmă Bloch. În fond, este un fel de a fi destul de evreiesc al meu, adăugă el ironic și îngustîndu-și lumina ochiului ca și cum ar fi fost vorba să-și dozeze, la microscop, o cantitate infinitesimală de „sînge evreiesc” și așa cum ar fi putut spune, dar n-ar fi spus-o — un mare senior francez, care, printre străbunii săi creștini, ar fi numărat totuși pe Samuel Bernard sau încă și mai înainte pe Maica Domnului din care neamul Levy pretinde că se trage — care se arată din nou : „Îmi place chiar, adăugă el, să arăt în simțămintele mele, partea destul de mică, care se poate datora obîrșiei mele evreiești.”

Rosti această frază pentru că i se părea că este totodată spiritual și curajos să spună adevărul asupra rasei sale, adevăr pe care cu aceeași ocazie se potrivea să-l atenueze foarte, ca zgîrciții care se hotărăsc să-și achite datoriile, dar n-au curajul să le plătească decît pe jumătate. Acest soi de înșelăciuni care constă în a avea îndrăzneala de a proclama adevărul, dar imbinîndu-l în bună parte cu minciuni care-l falsifică, este mai răspîndit decît se crede, și anumite crize în viață, mai cu seamă acelea în care o legătură de dragoste este

în joc, dau chiar celor ce nu-l practică de obicei prilejul de a-l pune în aplicare.

Toate aceste diatribe confidentiale ale lui Bloch față de Saint-Loup împotriva-mi și față de mine împotriva lui Saint-Loup, sfîrșiră printr-o invitație la cină. Nu sînt prea sigur dacă nu încercă mai întîi să-l invite numai pe Saint-Loup. Verosimilitatea face această încercare probabilă, succesul n-o încunună, căci într-o zi Bloch ne spusese mie și lui Saint-Loup :

— Scumpe maestre, și dumneavoastră cavalier iubit de Ares, de Saint-Loup-en-Bray, împlînzitor de cai, avînd în vedere că v-am întîlnit pe malurile Amfititei, răsunînd de spumă, în vecinătatea corturilor unor Ménier, cu corăbii repezi, vreți să veniți amîndoi să cinați într-o zi din săptămîna asta la ilustrul meu tată, cu inima neprihănită ? Ne adresează această invitație căci dorea să se împrietenească mai de aproape cu Saint-Loup care, nădăjduia el, i-ăr oferi prilejul să pătrundă în cercurile aristocratice. Dacă aș fi formulat-o eu, pentru mine — această dorință i s-ar fi părut lui Bloch semnul celui mai hîd snobism, care s-ar potrivi de minune cu părerea pe care o avea despre o latură a firii mele pe care n-o socotea, cel puțin pînă acum, cea de căpetenie ; dar cînd venea din parte-i, aceeași dorință i se părea dovada unei frumoase curiozități a inteligenței sale dornice de unele înstrăinări sociale în care ar putea afla vreun folos literar. Cînd fiul său îi spusese că va aduce la cină pe unul din prietenii săi al cărui titlu și nume îl declinase pe un ton de mulțumire sarcastică : „Marchizul de Saint-Loup-en-Bray ! Ah ! Drace !” exclamase el, folosind o înjurătură care era la el semnul celei mai osebite deferențe sociale. Și ațintise asupra fiului său, care fusese

în stare să-și facă asemenea relațiuni, o privire de admirație, care însemna : „Este într-adevăr uimitor. Minunea asta e copilul meu ?“ și care-i pricinui atita plăcere camaradului meu ca și cum i s-ar fi sporit cu cincizeci de franci leafa lunară. Căci Bloch nu se simțea bine la el acasă și-și dădea seama că tatăl său îl trata ca pe un rătăcit, pentru că trăia în admirația lui Leconte de Lisle, a lui Hérédia și a altor „boemi“. Dar aceste legături cu Saint-Loup-en-Bray al cărui tată fusese președintele Canalului de Suez (ah ! drace !), era un rezultat „indiscutabil“. Și regretă cu atât mai mult că lăsase la Paris stereoscopul, de teamă să nu-l strice. Numai domnul Bloch-tatăl avea meșteșugul sau cel puțin dreptul de a se sluji de el. De altminteri n-o făcea decît rareori, cu bună știință, în zilele cînd dădea ospete mari și angaja feciori suplimentari. Astfel că din aceste ședințe de stereoscop emana pentru cei ce asistau la ele parocă o distincție, o favoare de privilegiați, și pentru gazda care le oferea un prestigiu asemănător cu acela pe care-l conferă talentul și care n-ar fi putut fi mai mare dacă însuși domnul Bloch ar fi luat pozele și aparatul ar fi fost inventat de el. „N-ați fost invitat ieri la Salomon ?“ se spunea în familie. „Nu, nu eram printre cei aleși ! Ce-a fost acolo ?“ „Mare tîmbălău, stereoscopul, tot dichisul !“ „Ah, regret din pricina stereoscopului, căci se pare că Salomon este extraordinar cînd îl mînuiește.“ „Ce vrei, spunea domnul Bloch fiului său, nu trebuie să le dai toate deodată, așa mai rămîne ceva la care pot rîvni.“ În dragostea sa părintească și ca să-și emoționeze fiul, avusese de gînd să trimeată după instrument. Dar nu mai era „timpul material“, sau mai degrabă crezuse că nu mai era ; dar vrînd-nevrînd cina avu loc,

pentru că Saint-Loup nu putu să se deplaseze, căci aştepta un unchi care avea să vină să petreacă patruzeci şi opt de ore cu doamna de Villeparisis. Foarte antrenat de exerciţiile fizice, mai ales cu plimbările lungi, unchiul urma să facă drumul de la castelul unde era în vilegiatură, în bună parte, pe jos, poposind noaptea pe la ferme, astfel încît momentul în care urma să sosească la Balbec era destul de nesigur. Iar Saint-Loup nefîndrăznind să se urnească din loc, mă însărcină să duc la Incarville, unde era oficiul telegrafic, telegrama pe care prietenul meu o trimitea zilnic amantei sale. Numele unchiului aşteptat era Palamède, un pronume pe care-l moştenise de la principii de Sicilia, străbunii săi. Mai tîrziu, cînd în lecturile mele istorice întîlneam aparţinînd cutărui podestat sau cutărui principe al Bisericii, acest pronume, frumoasa medalie a Renaşterii — unii spuneau : autentic nume vechi — care rămăsese totdeauna în familie, trecînd din urmaş în urmaş din cabinetul Vaticanului pînă la unchiul prietenului meu, încercam plăcerea rezervată acelor care din lipsă de bani, neputînd alcătui o colecţie de medalii, o pinacotecă, caută nume vechi (nume de localităţi, documentare şi pitoreşti ca o hartă veche, o vedere generală, o firmă sau o culegere de obiceiuri, nume de botez în care răsună, în care se aude, în frumoasele finale franţuzeşti, limbajul defectuos, intonaţia de o vulgaritate etnică, pronunţarea vicioasă, de pe urma căroră strămoşii noştri impuneau cuvintelor latineşti şi saxone stîlciri trainice, care au ajuns mai tîrziu augustele legiuitoare ale gramaticilor) şi în fond graţie acestor culegeri de sonorităţi vechi, îşi oferă lor înşişi concerte, ca cei ce cumpără *viole de gamba* şi *viole d'amore* ca să execute muzica

de odinioară pe instrumente vechi. Saint-Loup îmi spuse că pînă și în societatea aristocratică cea mai închisă, unchiul său Palamède trecea drept dificil, disprețuitor, îngîmfat de noblețea lui, alcătuiind cu soția fratelui său și alte persoane alese, așa-zisul cerc al Phenixilor. Chiar aci era atît de temut din pricina obrăzniciei sale, încît se întîmplase că oameni de lume care doreau să-l cunoască și se adresaseră propriului său frate, fuseseră refuzați. „Nu, nu-mi mai cereți să vă prezint fratelui meu Palamède. Soția mea și noi cu toții dacă ne-am înhăma la așa ceva și tot n-am reuși. Sau riscați să nu fie amabil, ceea ce n-aș vrea.“ La Jockey Club, desemnase cu cîțiva prieteni, două sute de membri cărora nu le-ar fi îngăduit niciodată să-i fie prezentați. Iar la contele de Paris era cunoscut sub porecla de „Principele“, din pricina eleganței și a mîndriei sale.

Saint-Loup îmi vorbi de tinerețea de mult trecută a unchiului său. Aducea zilnic femeii într-o garsonieră pe care o ținea împreună cu doi prieteni ai săi, frumoși ca și el, din care pricină li se spunea : „cele trei Grații“.

— Într-o zi, unul din bărbații astăzi cei mai cu vază în foburgul Saint-Germain, după cum ar fi spus Balzac, dar care într-o primă epocă destul de supărătoare vădea înclinări ciudate, îl rugase pe unchiul meu să-l primească în această garsonieră. Dar de-abia sosit, în loc să facă declarații de dragoste femeilor, se agăță de unchiul Palamède. Unchiul meu s-a făcut că nu înțelege nimic, chemă sub un pretext oarecare pe cei doi prieteni ai săi care veniră în grabă, îl înhățară pe vinovat, îl dezbrăcară, îl bătură pînă la sînge și pe un frig de zece grade sub zero îl dădură, cu picioare în spate, afară, unde a fost găsit pe ju-

mătate mort, astfel încît Justiția a purces la o anchetă la care nenorocitul numai cu greu a convins-o să renunțe. Unchiul meu n-ar mai purcede astăzi la o execuție atît de nemiloasă și închipuiește-ți că el, atît de trufaș cu oamenii de lume, îndrăgește, ocrotește mulți oameni de rînd, chiar dacă s-ar întîmpla să fie răsplătit cu nerecunoștință. De pildă, un servitor care l-a slujit într-un hotel și căruia îi găsește un loc la Paris sau un țaran pe care-l pune să învețe o meserie. Este tocmai latura lui destul de plăcută, spre deosebire de latura lui mondenă. Saint-Loup aparținea într-adevăr acelui soi de tineri, situați la o înălțime de la care ar fi putut exclama : „Ceea ce e nostim la el, latura lui destul de plăcută“, sămîntă îndeajuns de prețioasă, scoțînd foarte repede la iveală un fel de a concepe lucrurile fără de care te socotești un fleac și crezi că „poporul“ e totul ; în fond, tocmai contrariul orgoliului plebeu. E greu de închipuit cum dădea tonul, cum în tine-rețea lui dicta legea unei întregi societăți. În orice împrejurare, făcea ce i se părea că este mai plăcut, mai comod, dar snobii îl imitau numaidecît. Dacă i-ar fi fost sete la teatru și ar fi pus să i se aducă băutură în fundul lojei sale, salonașele din dosul lojilor se umpleau săptămîna următoare cu răcoritoare. Într-o vară ploioasă în care suferise de pe urma unui reumatism, își comandase un pardesiu dintr-o lînă moale, dar călduroasă, care se întrebuintează numai la confecționarea cuverturilor de călătorie și ale căror dungi albastre și portocalii le respectase. Marii croitori s-au pomenit că cei mai mulți din clienții lor le-au comandat îndată pardesiuri albastre, vărgate și păroase. Dacă dintr-un motiv oarecare, dorea să nu dea un caracter solemn unei cine într-un castel unde

petrecuse o zi, și ca să sublinieze această nuanță, nu-și adusese fracul și se așezase la masă în vestonul pe care-l pusese după-amiază, toată lumea adopta moda de-a cina la țară în veston. Dar dacă pentru a mânca o prăjitură, în loc de o linguriță se stlujea de o furculiță sau de un tacim născocit de el, comandat de el unui argintar, sau de degete, nimeni nu-și mai îngăduia să facă altminteri. Avusesse poftă să audă din nou câteva cuatoruri de Beethoven „căci în ciuda ideilor sale absurde, e departe de a fi prost, și e foarte înzestrat” și chemase niște artiști să le execute în fiecare săptămână, pentru el și câțiva prieteni ai săi. În anul acela fu la modă să dai puține recepții, dar la care se execută muzică de cameră. Cred, de altminteri, că nu s-a plictisit în viață. Frumos cum era, ce mai femeii trebuie să fi avut! N-aș putea să vă spun anume care, căci este foarte discret. Dar știu că a înșelat-o de-a binelea pe biata mea mătușă! Ceea ce nu l-a împiedecat să fie delicat cu ea, care-l adora și pe care a plîns-o mulți ani. Cînd este la Paris se duce aproape în fiecare zi la cimitir.

A doua zi de dimineață după ce Robert îmi vorbise astfel de unchiul său pe care continua să-l aștepte de altminteri în zadar, cum treceam singur prin fața cazinoului întorcîndu-mă la hotel, am avut senzația că mă privește cineva care nu era departe de mine. Am întors capul și am zărit un bărbat de vreo patruzeci de ani, foarte înalt și destul de gras, cu mustați foarte negre și care în timp ce-și bătea nervos pantalonul cu o vargă, ațintea asupra-mi niște ochi holbați de atenție. Din cînd în cînd, ei erau străpunși în toate sensurile de niște priviri de o activitate extremă, așa cum au în fața unei persoane pe care n-o cunosc numai oamenii cărora, dintr-un motiv oarecare, ea le inspiră gin-

duri care nu s-ar ivi nimănui altuia — de pildă nebunilor sau spionilor. El îmi aruncă o ultimă ochire totodată îndrăzneată, prudentă, rapidă și adîncă, ca o ultimă lovitură pe care o tragi în clipa de-a o lua la fugă, și după ce privi jur-împrejur, luînd deodată un aer distrat și trufas, printr-un brusc reviriment al întregii sale ființe, se întoarce spre un afiș în a cărui lectură se cufundă, fredonînd o arie și potrivindu-și trandafirul spumos care atîrna de la cheotoarea lui. Luă din buzunar un carnet în care avu aerul că înseamnă titlul spectacolului anunțat, scoase de două-trei ori ceasornicul, trase pe ochi o pălărie tare de pai negru a cărei margine o prelungi cu mîna făcută cozoroc, ca să vadă dacă nu vine cineva, făcu un gest de nemulțumire prin care crezi că arăți că te-ai săturat așteptînd, dar pe care nu-l faci niciodată cînd aștepți într-adevăr, apoi aruncîndu-și pălăria pe ceafă și lăsînd să se vadă o perie tăiată scurt care vădea totuși de o parte și de alta aripioare destul de lungi de păr ondulat, răsufală zgomotos ca aceia cărora nu le e prea cald, dar care vor să arate că le e prea cald. Mi-a făcut impresia unui escroc de hotel care poate ne observase încă mai acum cîteva zile pe bunica și pe mine și, pregătind vreo lovitură urîță, își dăduse seama că-l surprinsesem în timp ce mă iscodea; ca să mă tragă pe sfoară, poate căuta doar prin noua lui atitudine să exprime distracția și indiferența, dar o făcu cu o exagerare atît de agresivă, încît parcă scopul său nu era numai de a-mi risipi bănuielile, ci de a răzbuna o umilire la care l-aș fi supus pe neștiute, de a mă face să cred mai degrabă că eram un obiect prea neînsemnat ca să-i atrag atenția, decît că nu mă văzuse. Își scotea talia în relief cu un aer înțepat de sfidare, își ră-

sucea mustața și-și gătea privirea cu o expresie indiferentă, aspră și aproape insultătoare. Astfel încît expresia lui ciudată mă făcea să-l cred cînd hoț, cînd nebun. Totuși, ținuta lui foarte îngrijită era cu mult mai serioasă și cu mult mai simplă decît aceea a tuturor vilegiaturiștilor pe care-i vedeam la Balbec și liniștitoare pentru vestonul meu adesea umilit de albul sclipitor și banal al costumelor de plajă. Dar bunica venea în întîmpinarea mea, făcurăm o plimbare împreună și o așteptam peste o oră, în fața hotelului unde intrase o clipă, cînd i-am văzut ieșind pe doamna de Villeparisis cu Robert de Saint-Loup și cu necunoscutul care mă privise țintă în fața cazinoului. Privirea lui mă străpunsese cu repeziciunea unui fulger, ca în clipa în care-l zărisem, și ca și cum nu m-ar fi văzut, coborî ceva mai în jos, în fața ochilor săi, scăzută, ca privirea neutră care se preface că nu vede nimic în afară și nu este în stare să spună nimic înăuntru, privirea care exprimă numai mulțumirea de a simți în jurul ei genele pe care le îndepărtează cu rotunjimea ei cucernică, privirea pioasă și dulceagă a unor ipocriți, privirea închipuită a unor proști. Am văzut că-și schimbase costumul ; acel pe care-l purta era încă mai închis ; fără îndoială, adevărata eleganță este mai aproape de simplitate decît cea falsă ; dar mai era și altceva : mai de aproape îți dădeai seama că dacă culoarea lipsea aproape cu desăvîrșire din aceste haine, asta nu se datora faptului că cel ce o eliminase era indiferent la culoare, ci mai degrabă pentru că și-o interzicea dintr-un motiv oarecare. Iar sobrietatea pe care o vădeau părea a fi din acelea care se datoresc mai degrabă supunerii la un regim, decît lipsei de lăcomie. Un fir de un verde-închis se armoniza, în postavul pantalonu-

lui, cu dunga ciorapului, cu un rafinament care destăinuia vioiciunea unui gust ținut în frâu peste tot și căruia din toleranță i se făcuse numai această concesie, în timp ce o pată roșie pe cravată era imperceptibilă ca o îngăduință pe care nu îndrăznești să ți-o iei.

— Ce mai faceți, vă prezint pe nepotul meu, baronul de Guermantes, îmi spuse doamna de Villeparisis, în timp ce necunoscutul îngână, fără să mă privească un : „Încântat“ nedeslușit, care fu urmat de un : „Hei, hei, hei“, ca să dea amabilității sale o expresie silită și, îndoindu-și degetul cel mic, arătătorul și cel mare, îmi întinse al treilea deget și inelarul, lipsite de orice inel, pe care le-am strâns sub mănua lui de piele de Suedia ; apoi, fără să-și fi ridicat ochii asupra-mi, se întoarse spre doamna de Villeparisis.

— Doamne, parcă m-am zăpăcit, spuse aceasta rîzînd, îți spun baronul de Guermantes. Vă prezint pe baronul de Charlus. La urma urmei greșeala nu e atît de mare, adăugă ea, ești oricum un Guermantes.

Între timp bunica se ivi, am făcut drumul împreună. Unchiul lui Saint-Loup nu numai că nu mă onora adresîndu-mi vreun cuvînt, dar nici măcar o privire. Dacă privea cu stăruință pe necunoscuți (în răstimpul acestei scurte plimbări își îndreptă de două-trei ori privirea îngrozitoare, pătrunzătoare și sfredelitoare asupra unor trecători neînsemnați și de cea mai modestă origină), în schimb, dacă judecam după mine, nu privea nici-cînd persoanele pe care le cunoștea — ca un polițist în misiune secretă, care-și exclude prietenii de la supravegherea lui profesională. Lăsîndu-i pe ceilalți care stăteau de vorbă, l-am oprit pe Saint-Loup :

— Spuneți-mi, oare am auzit bine, doamna de Villeparisis a spus că unchiul dumneavoastră e un Guermantes ?

— Da, firește, este Palamède de Guermantes.

— Din aceeași Guermantes care au un castel lângă Combray și care pretind că se trag din Genova de Brabant ?

— Firește : unchiul meu care ține foarte mult la blazoane, v-ar răspunde că *strigătul* nostru, strigătul nostru de război care a ajuns în urmă Passavant, era la început Combraysis, spuse el rîzînd, ca să nu aibă aerul că se mîndrește de această prerogativă a strigătului pe care-o aveau numai familiile cvasisuverane, marii șefi de trib. E fratele actualului proprietar al castelului.

Așadar se înrudea și încă de foarte aproape cu Guermantii, această doamnă de Villeparisis care rămăsese mult timp pentru mine doamna care-mi dăduse o jucărie compusă dintr-o rață care ținea o cutie cu ciocolată cînd eram mic, mai depărtată atunci de direcția Guermantes decît dacă ar fi fost surghiunită în direcția Méséglise, mai puțin strălucitoare, mai puțin sus-pusă de mine decît opticianul din Combray, și care acum era supusă brusc uneia din acele înălțări fantastice, paralele cu deprecierile nu mai puțin neprevăzute a altor obiecte pe care le posedăm, care — și unele și altele — prilejuiesc în adolescența și în unele epoci din viața noastră în care stăruiește ceva din această adolescență, niște schimbări tot atît de numeroase ca și *Metamorfozele* lui Ovidiu.

— Nu se găsesc oare în acest castel busturile tuturor foștilor seniori de Guermantes ?

— Da, e un spectacol frumos, spuse ironic Saint-Loup. Între noi fie spus, găsesc toate lucrările astea oarecum caraghioase. Dar la Guer-

mantes este ceva puțin mai interesant ! Un portret foarte emoționant al mătușii mele de Carrière. E frumos ca un Wistler sau un Velasquez, adăugă Saint-Loup care în rîvna lui de neofit, nu respectă totdeauna cu prea multă exactitate scara valorilor. Sînt și picturi emoționante de Gustave Moreau. Mătușa mea e nepoata prietenei dumneavoastră, doamna de Villeparisis, a fost crescută de ea și s-a măritat cu vărul ei care și el e nepotul mătușii mele Villeparisis, actualul duce de Guermantes.

— Atunci ce e unchiul dumneavoastră ?

— Poartă titlul de baron de Charlus. De fapt, la moartea străunchiului meu, unchiul Palamède ar fi trebuit să ia titlul de principe des Laumes, pe care-l purta fratele său înainte de a ajunge duce de Guermantes, căci în această familie își schimbă numele parcă ar fi niște cămăși. Dar unchiul meu are despre aceste lucruri idei cu totul deosebite. Și cum găsește că se abuzează în oarecare măsură de ducatele italienești, de mărimile spaniole etc. și deși ar fi putut alege între patru sau cinci titluri de principe, a păstrat pe acela de baron de Charlus, ca o protestare și cu o aparentă simplitate în care intră mult orgoliu. Astăzi, spune el, toată lumea e principe, așa încît îți trebuie ceva care să te deosebească : voi adopta un titlu de principe cînd voi călători incognito. E de părere că nu există titlu mai vechi ca acela de baron de Charlus ; ca să vă dovedească anume că acesta este anterior aceluia de Montmorency, care își spuneau pe nedrept primii baroni de Franța, cîtă vreme erau doar baroni de Île-de-France unde era fieful lor, unchiul meu ar fi în stare să vă dea explicații multe ore în șir și bucuros, căci deși este foarte fin, foarte înzestrat, i se pare că acesta este un subiect de conversație foarte vii,

spuse Saint-Loup surîzînd. Dar cum nu sînt ca el, nu mă veți pune să discut genealogii, nu cunosc nimic mai plicticos, mai învechit, într-adevăr viața e prea scurtă.

Recunoșteam acum în privirea aspră care mă făcuse să întorc capul adineauri, lîngă cazinou, pe aceea care se ațintise asupra-mi la Tansonville, în clipa în care doamna Swann o chemase pe Gilberte.

— Dar printre numeroasele amante pe care îmi spuneți că le-a avut unchiul dumneavoastră, domnul de Charlus, nu era și doamna Swann?

— Oh! nicidecum! Vreau să spun că era bun prieten cu Swann și l-a susținut totdeauna mult. Dar nu s-a spus niciodată că ar fi fost amantul soției sale. Ați stîrni multă uimire în lume dacă ați avea aerul să credeți acest lucru.

Nu îndrăzneam să-i răspund că aș fi stîrnit încă și mai multă la Combray, dacă aș fi avut aerul să nu-l cred adevărat.

Bunica mea fu încîntată de domnul de Charlus. Fără îndoială, el dădea o foarte mare însemnătate tuturor chestiunilor în legătură cu nașterea și cu situația mondenă, și bunica băgase de seamă acest lucru, dar fără urmă de acea severitate în care se ascunde de obicei o invidie tainică și o nemulțumire de a vedea pe altul bucurîndu-se de avantajele la care rîvnești și pe care nu le poți avea. Cum dimpotrivă, bunica era mulțumită cu soarta ei și nu regreta de loc că nu trăia într-o societate mai strălucită, ea nu se sluzea decît de inteligență ca să observe cusururile domnului de Charlus, vorbea de unchiul lui Saint-Loup cu acea bunăvoință nepăsătoare, surîzătoare, aproape simpatcă cu care răsplătim obiectul observației noastre dezinteresate de plăcerea pe care ne-o procură, și cu

atît mai mult cu cît de data aceasta obiectul era un personaj ale cărui pretenții pe care le găsea, dacă nu legitime, cel puțin pitorești, îl făceau să se deosebească foarte mult de persoanele pe care ea avea îndeobște ocazia să le vadă. Ținînd mai ales seama de inteligența și de sensibilitatea pe care le ghiceai extrem de vii la domnul de Charlus, spre deosebire de atîți oameni de lume de care Saint-Loup își bătea joc, bunica îi iertase atît de lesne prejudecata-i aristocratică, pe care totuși unchiul nu o sacrificase, ca nepotul, unor calități superioare. Domnul de Charlus o împăcase mai degrabă cu ele. Posedînd, ca urmaș al ducilor de Nemours și al principilor de Lamballe, arhive, mobile, tapițerii, portretele strămoșilor săi pictate de Raphael, de Velasquez, de Boucher¹, putînd spune cu drept cuvînt că doar parcurgînd amintirile sale de familie vizita un muzeu și o bibliotecă incomparabile, situa dimpotrivă toată moștenirea aristocrației la rangul de la care nepotul său o făcuse să decadă. Poate mai puțin înclinată spre ideologie ca Saint-Loup, mulțumindu-se mai puțin numai cu sunetul cuvintelor, observator mai realist al oamenilor, nu voia să negligeze un element de competență al prestigiului în ochii lor, care, dacă oferea închipuirii sale niște desfătări dezinteresate, putea fi adesea un întăritor puternic și eficient al activității lui utilitare. Controversa rămînea deschisă între oameni de acest soi și cei ce ascultă de idealul lăuntric care-i îndeamnă să se lepede de aceste avantaje ca să caute doar să-l realizeze, semănînd în această privință cu pictorii, cu scriitorii care renunță la virtuozitate, cu popoarele ar-

¹ *François Boucher* (1703—1770), pictor, gravor și mare decorație francez de mare prestigiu.

tiste care se modernizează, cu popoarele război-
nice care iau inițiativa dezarmării universale, cu
guvernele absolutiste care se convertesc la demo-
crație și abrogă legi aspre, adesea fără ca realitatea
să le răsplătească nobila strădanie; căci unii își
pierd talentul, iar ceilalți predominanța lor de
veacuri; pacifismul înmulțește uneori războaiele și
indulgența criminalitatea. Dacă, judecînd după re-
zultatul exterior, găseai foarte nobile strădaniile de
sinceritate și de emancipare ale lui Saint-Loup,
ți-era îngăduit să te bucuri că ele i-au lipsit dom-
nului de Charlus care transportase la el acasă o
bună parte din minunatele mobile din palatul Gu-
ermantes, în loc să le schimbe cu nepotul său cu un
mobilier în stil modern, de la Lebourg și de
la Guillaumin. Nu era mai puțin adevărat că
idealul domnului de Charlus era foarte nefiresc și,
dacă acest epitet poate fi împerecheat cu cuvîntul
ideal, tot atît de monden pe cît de artistic, găsea
că unele femei foarte frumoase și foarte culte, ale
căror străbunice participaseră acum două veacuri
la toată gloria și la toată eleganța vechiului regim,
aveau o distincție care-l făcea să se simtă bine nu-
mai în societatea lor și fără îndoială admirația pe
care le-o închinase era sinceră, dar la ea contribu-
iau în bună parte numeroase reminiscențe istorice
și artistice evocate de numele lor, după cum amîn-
tirile antichității sînt unul din prilejurile de plă-
cere pe care un om cult îl găsește citind o odă de
Horațiu, poate inferioară unor poeme contempo-
rane care l-ar lăsa indiferent. Fiecare din aceste
femei pusă alături de o frumoasă burgheză, era
pentru el ceea ce sînt alături de un tablou contem-
poran, înfățișînd o nuntă sau un drum, acele ta-
blouri vechi a căror istorie ne e cunoscută înce-
pînd cu apa sau cu regele care le-au comandat,

care ajungînd prin dar, cumpărare, jaf sau moștenire în mina cutărilor personaje, ne amintesc vreo împlinire sau cel puțin vreo alianță de un interes istoric, prin urmare niște cunoștințe dobîndite, fapte care le dau o nouă utilitate, sporesc sentimentul de bogăție a ceea ce amintirea sau erudiția noastră posedă. Domnul de Charlus se felicita că o prejudecată asemănătoare celei ale sale, împiedicînd aceste cucoane mari să frecventeze femeii de un sînge mai puțin curat, le oferea neprihănite cultului său, în noblețea lor nealterată, ca fațada cutare din veacul al XVIII-lea susținută de coloanele ei plate de marmoră roz și căreia timpurile noi nu i-au adus nici o schimbare.

Domnul de Charlus slăvea adevărata *noblețe* a minții și a inimii acestor femei, dînd astfel acestui cuvînt un îndoit înțeles printr-un echivoc care-l înșela chiar pe el și pe care se întemeia minciuna acestei concepții bastarde, a acestui amestec de aristocrație, de generozitate și de artă, dar și seducțiunea lui primejdioasă față de o ființă ca bunica mea, căreia prejudecata mai grosolană dar mai nevinovată a unui nobil care nu se uită decît la blazoane și nu se sinchisește de rest, i s-ar fi părut prea ridicolă, dar care nu era în stare să se apere îndată ce i se înfățișa ceva sub aspectul unei superiorități spirituale, astfel încît ea găsea principii demni de invidiat mai presus de orice, fiindcă au putut să aibă preceptori ca un la Bruyère, un Fénelon.

În fața Marelui Hotel, cei trei Guermantes se despărțiră de noi ; se duceau să prinzească la prîncipesa de Luxembourg. În clipa în care bunica își lua rămas bun de la doamna de Villeparisis, iar Saint-Loup de la bunica, domnul de Charlus care pînă atunci nu-mi adresase nici un cuvînt, făcu

cîtiva pași înapoi și ajungîndu-mă, îmi spuse : „Deseară, după cină, voi lua ceaiul în apartamentul mătușii mele, Villeparisis. Nădăjduiesc că-mi veți face plăcerea să veniți cu bunica dumneavoastră.“ Apoi o ajunse pe marchiză.

Deși era duminică, în fața hotelului nu erau mai multe trăsuri ca la începutul sezonului. Îndeosebi soția notarului era de părere că nu făcea să închiriezi de fiecare dată o trăsură ca să nu te duci la Cambremeri, și se mulțumea să stea în odaia ei.

— Doamna Blandais e oare suferindă, era întrebă notarul, n-am văzut-o astăzi...

— O doare puțin capul, căldura, furtuna asta... Un lucru de nimic e de ajuns, cred că o veți vedea deseară. Am sfătuit-o să coboare. Nu poate decît să-i facă bine.

Crezusem că invitîndu-ne astfel la mătușa lui, pe care nu mă îndoiam că o vestise dinainte, domnul de Charlus ar fi vrut să repare nepoliteța pe care mi-o arătase în timpul plimbării de dimineață. Dar cînd, ajungînd în salonul doamnei de Villeparisis, am vrut să-l salut pe nepotul acesteia, în zadar m-am învîrtit în jurul lui, căci povestea cu voce pițigăiată o întîmplare destul de neplăcută pentru una din rudele lui, și n-am fost în stare să-i prind privirea; m-am hotărît să-i spun bună ziua și încă destul de tare, ca să-i vestesc prezența mea, dar am înțeles că o observase, căci înainte să fi scos un cuvînt, în clipa în care m-am aplecat, am văzut cele două degete pe care mi le întinse ca să le strîng, fără să fi întors ochii sau să fi întrerupt conversația. Mă văzuse desigur, fără să dea această impresie, și mi-am dat atunci seama că nu-și pironea niciodată ochii asupra interlocutorului, ci îi învîrtea mereu în toate direcțiile, ca aceia ai unor animale speriate, sau ai pre-

cupeților în piață, care în timp ce-și debitează reclama de șarlatani, și-și expun marfa ilicită, scrutează, fără să întoarcă totuși capul, diferitele puncte ale orizontului de unde s-ar putea ivi poliția. Totuși eram oarecum mirat văzînd că doamna de Villeparisis fericită că ne vedea venînd, parcă nu se așteptase la vizita noastră și am fost și mai uimit auzîndu-l pe domnul de Charlus spunîndu-i bunicii : „Ah ! strașnică idee ați avut că ați venit, e foarte drăguț, nu-i așa, mătușă ?“ Fără îndoială, observase surprinderea acesteia cu ocazia sosirii noastre și, om obișnuit să dea tonul, credea că era de ajuns, ca să schimbe această surprindere în bucurie, să arate că el însuși încerca una, că tocmai acesta era sentimentul pe care trebuia să-l trezească vizita noastră. Nu greșea în această privință, căci doamna de Villeparisis care-și aprecia mult nepotul și știa cît era de greu să-i plăci, parcă găsi deodată bunicii însușiri noi și nu prididi cu amabilitățile. Dar nu puteam înțelege că domnul de Charlus a uitat în cîteva ore invitația atît de scurtă, dar în aparență atît de premeditată pe care mi-o adresase în această dimineață și despre care spunea că este o „idee bună“ a bunicii, o idee care era pe de-a-ntregul a sa. Cu un scrupul de precizie pe care l-am păstrat pînă la vîrsta la care am înțeles că, îndeobște, chiar dacă l-ai ruga să ți-l mărturisească, nu poți afla adevărul asupra intenției cuiva și că riscul unei neînțelegeri care ar trece pesemne neobservat, este mai mic decît acela al unei stăruinți naive : „Dar, domnule, l-am spus, vă amintiți doar că dumneavoastră ne-ați rugat să venim astă-seară ?“ Văzînd că nici un sunet, nici o mișcare nu trădă că domnul de Charlus ar fi auzit întrebarea mea, am repetat-o ca diplomații sau ca acei tineri certați, care depun

o neostenită și zadarnică bunăvoință ca să obțină lămuririle pe care adversarul este hotărît să nu le dea. Domnul de Charlus nu-mi răspunse nimic. Mi s-a părut că pe buzele sale filfiie surîsul acela ce judecă de foarte de sus caracterele și educațiile.

Cum el refuza orice explicație, am încercat să-i dau una, și am reușit doar să șovăi între mai multe, dintre care nici una nu putea fi cea bună. Poate nu-și mai aducea aminte sau poate că eu înțelesesem greșit cea ce-mi spusese în dimineața aceea... Poate mai degrabă mîndria nu-i îngăduia să pară că încercase să atragă oameni pe care-i disprețuia și prefera să arunce asupra-le inițiativa vizitei lor. Dar în acest caz, dacă ne disprețuia, de ce ținuse să venim sau mai degrabă ca bunica să fi venit, căci numai ei i se adresă tot timpul serii și nici o singură dată mie. Discutînd cu cea mai mare înșuflețire cu ea și cu doamna de Villeparisis, ascuns întrucîtva în dosul lor, ca și cum s-ar fi aflat în fundul unei loji, întorcînd, din cînd în cînd, privirea cercetătoare a ochilor săi pătrunzători, se mulțumea doar să și-o ațintească pe fața mea, cu aceeași seriozitate, cu același aer preocupat ca și cum ea ar fi fost un manuscris greu de descifrat.

Fără îndoială, dacă n-ar fi avut acești ochi, fața domnului de Charlus ar fi semănat cu aceea a multor bărbați frumoși. Iar cînd Saint-Loup, vorbindu-mi de alți membri ai familiei Guermantes, îmi spuse mai tîrziu : „Doamne, nu am acel aer de oameni de neam, de mare senior pînă în vîrful unghiilor, al unchiului meu Palamède“, confirmînd că aerul rasei și distincția, aristocratice, n-aveau nimic misterios și nou, dar constau în elemente pe care le recunoscusem fără mare greutate și fără să încerc o impresie deosebită, aveam să

simt că mi se risipește una din iluziile mele. Domnul de Charlus închidea în zadar, ermetic, expresia acestei figuri, căreia un strat ușor de pudră îi dădea oarecum înfățișarea unei figuri de teatru, ochii erau ca o crăpătură, ca o gaură în zid, singura pe care n-o putuse astupa și prin care, după cum erai așezat în raport cu el, întilneai brusc reflexul vreunei arme interioare care parcă n-avea nimic liniștitor, chiar pentru acela care, fără să fie în totul stăpîn pe ea, ar purta-o în sine, în stare de echilibru nestabil și totdeauna pe punctul de a exploda; iar expresia bănuitoare și mereu neliniștită a acestor ochi, cu toată oboseala pe care, pînă la un cearcăn ce se lăsase foarte jos, o imprimau feței oricît de bine ar fi fost ea alcătuită și rînduită, te făcea să te gîndești la vreun incognito, la deghizarea uni om puternic în primejdie sau numai a unui om primejdios, dar tragic. Aș fi vrut să ghicesc taina pe care alți oameni n-o poartă în ei și grație căreia figura domnului de Charlus mi se părușe atît de enigmatică cînd îl văzusem dimineața lingă cazinou. Dar acum, cînd știam ceva despre familia lui, nu mai puteam crede nici că era a unui hoț, nici, după cele ce auzeam că spune, a unui nebun. Faptul că era rece cu mine, cîtă vreme era atît de amabil cu bunica, nu se datora poate unei antipatii personale, căci îndeobște pe cît era de binevoitor cu femeile despre ale căror defecte vorbea fără să renunțe, de obicei, la o mare indulgență, pe atît manifesta bărbaților și îndeosebi celor tineri o ură de o violență care amintea de aceea pe care misoginii o poartă femeilor. Cînd se pomeni, din întîmplare, numele a doi sau trei tineri cheflii care făceau parte din familia sau din intimitatea lui Saint-Loup, domnul de Charlus spuse cu o expresie

aproape feroce care se deosebea de răceala sa obișnuită : „Sînt niște mici canalii“. Am înțeles că-i învinuia mai cu seamă pe tinerii de astăzi de a fi prea efeminați. „Sînt adevărate femei“, spunea el cu dispreț. Dar ce viață n-ar fi părut efeminată în comparația cu aceea pe care el ar fi vrut să o ducă bărbații și pe care nu-i găsea nicio dată destul de energici și virili (el însuși, cînd călătorea pe jos, după ce mărșăluise cîteva ore, se arunca înfierbîntat în apa rece a vreunui rîu). Nu admitea ca un bărbat să aibă măcar un singur inel. Dar hotărîrea lui îndrăzneată nu-l împiedica să aibă însușiri de o sensibilitate din cele mai gingașe. Cînd doamna de Villeparisis îl ruga să-i descrie bunicii un castel în care locuise doamna de Sévigné, adăugînd că deznădejdea ei de a fi despărțită de acea plăticoasă doamnă de Grignan era oarecum literară, îi răspunse :

— Nimic, dimpotrivă, nu mi se pare mai autentic. Era de altminteri o epocă în care aceste sentimente erau înțelese așa cum se cuvine. Locuitorul din Monomopata al lui Lafontaine alergînd la prietenul său care i s-a înfățișat oarecum trist în somn, porumbelul care găsește că una din cele mai mari dureri este lipsa celuiilalt porumbel, poate vi se par, scumpă mătușă, tot atît de exagerate ca doamna de Sévigné care ardea de nerăbdare așteptînd momentul în care va fi singură cu fiica ei. E atît de frumos ce spune, cînd se desparte de ea : „Această despărțire îmi prîcinuește o durere în suflet pe care o simt ca pe o durere a trupului. În lipsă, ești darnic cu timpul. Anticipezi asupra unor zile pe care le dorești.“ Bunica era încîntată să audă vorbindu-se de aceste *Scrisori*, tocmai în chipul în care ar fi vorbit ea. Se mira că un bărbat poate să le înțeleagă atît de bine. Găsea

că domnul de Charlus are gingășii, o sensibilitate feminină. Ne spusem mai târziu, când am rămas singuri și am vorbit despre el, că trebuie să fi fost influențat de o femeie, de mama sau mai târziu de fiica lui, dacă avea copii. Îmi spuneam: „O amantă“, referindu-mă la influența pe care mi se părea că amanta lui Saint-Loup o exercitase asupra-i și care-mi îngăduia să-mi dau seama pînă la ce punct femeile cioplesc pe bărbații cu care trăiesc.

— Când era împreună cu fiica ei, pesemne că nu mai avea să-i spună nimic, răspunse doamna de Villeparisis.

— Desigur că da, fie chiar numai ceea ce numea ea lucruri atît de neînsemnate, încît numai tu și cu mine le observăm. În orice caz, era în tovarășia ei. La Bruyère ne spune că asta era totul: „Cînd ești în tovarășia celor pe care-i iubești, ori le vorbești, ori nu le vorbești de loc, e tot una“. Are dreptate; e singura fericire, adăugă domnul de Charlus cu o voce melancolică; și din păcate, viața e atît de prost alcătuită, încît guști rareori această fericire; doamna de Sévigné a fost în fond mai puțin de plîns decît alții. A petrecut o bună parte din viața ei în tovarășia aceleia pe care o iubea.

— Uită că nu era vorba de dragoste, ci de fiica ei.

— Dar lucrul de căpetenie în viață nu este ceea ce iubești, urmă el pe un ton competent, peremptoriu și aproape tăios, ci să iubești. Ceea ce simțea doamna de Sévigné pentru fiica ei poate pretinde, pe bună dreptate, că seamănă mai degrabă cu pasiunea pe care a descris-o Racine în *Andromaca* sau în *Fedra*, decît legăturile banale pe care tinărul

Sévigné le avea cu amantele lui. La fel e și dragostea unui mistic pentru Dumnezeuul său. Hotarele prea înguste pe care le tragem în jurul dragostei purced numai din marea noastră ignoranță a vieții.

— Îți place mult *Andromaca* și *Fedra*? îl întreabă Saint-Loup pe unchiul său pe un ton puțin disprețuitor.

— E mai mult adevăr într-o tragedie de Racine decât în toate dramele domnului Victor Hugo, răspunse domnul de Charlus.

— Lumea e totuși înspăimântătoare, îmi spuse Saint-Loup la ureche. Să preferi pe Racine lui Victor e oricum o enormitate.

Cuvintele unchiului său îl întristară sincer, dar plăcerea de a spune „oricum“ și mai ales „enormitate“ îl consolă.

În aceste reflecții asupra tristeții de a trăi departe de cei pe care-i iubești (care aveau să o îndemne pe bunica să-mi spună că nepotul doamnei de Villeparisis înțelegea în alt chip unele opere decât mătușa lui, și mai cu seamă avea ceva care-l situa deasupra celor mai mulți oameni din club), domnul de Charlus nu vădea numai un simțămînt gingaș pe care bărbații îl manifestă într-adevăr rareori; chiar vocea lui, asemenea unor voci de contralto care nu și-au cultivat îndeajuns registrul mijlociu și al căror cînt pare duetul alternat al unui tînăr și al unei femei, în clipa în care exprima aceste gânduri atît de gingașe, atîngea note înalte, căpăta o duioșie neprevăzută și parcă conținea coruri de logodnice, de surori, care-și tînguiau tristețea. Dar roiul de fete pe care domnul de Charlus, căruia îi era groază de orice efeminare, ar fi fost atît de mîhnit să aibă aerul că-l adăpostește în vocea lui, nu se mărginea numai la interpretarea, la modulația părților cu senti-

ment. Adesea, cînd domnul de Charlus vorbea, auzeai rîsul lor ascuțit și fraged de școlărițe sau de cochete care-și băteau joc de oamenii lor recurgînd la răutăți de guri rele și de fete șirete.

Povestea că o locuință care fusese proprietatea familiei sale și în care dormise Marie-Antoinette, al cărei parc era de Le Nôtre, aparținea acum bogaților financiari Izrael care o cumpăraseră.

— Izrael e cel puțin numele pe care-l poartă acești oameni, care mi se pare un termen generic, etnic, mai degrabă decît un nume propriu. Nu știu, poate acest soi de oameni n-au nume și sînt desemnați de colectivitatea căreia aparțin. Nu face nimic ! Să fi fost proprietatea unor Guermantes și să aparții unui Izrael !!! exclama el. Îți amintești de acea odaie din castelul de la Blois în care paznicul care mă călăuzea îmi spusese : „Aici își făcea rugăciunea Maria Stuart, acum țin aici măturile mele“. Firește, nu vreau să știu nimic de această casă care s-a dezonorat, după cum nu vreau să știu nimic de vara mea Clara de Chimay care și-a părăsit soțul. Dar păstrez fotografia celei dintîi încă neatinsă, ca și pe aceea a principesei cînd ochii ei mari nu se uitau decît la vărul meu. Fotografia dobîndește ceva din demnitatea care lipsește cînd încetează de-a mai fi o reproducere a realului și ne arată lucruri care nu mai există. Aș putea să vă dau una, de vreme ce acest soi de arhitectură vă interesează, spusese el bunicii. În această clipă, zărind că batista brodată pe care o ținea în buzunar lăsa să se vadă o margine colorată, o băgă repede înăuntru cu mutra rușinoasă a unei femei sfioase, dar nicidecum nevinovată ascunzînd niște momeli pe care, dintr-un scrupul excesiv, le socotește indecente. Închipuți-vă, urmă el, că acești oameni au început prin a distruge

parcul lui Le Nôtre, ceea ce e tot atît de îngrozitor ca și cum ai tăia în bucăți un tablou de Poussin. Acești Izrael ar trebui închiși din această pricină. Este adevărat, adăugă el surîzînd după o clipă de tăcere, că ar trebui să fie închiși din atîtea alte motive ! În orice caz, vă închipuiți ce efect are o grădină englezească în fața acestei arhitecturi.

— Dar casa e în același stil ca și Micul-Trianon, spuse doamna de Villeparisis, și Marie-Antoinette a pus totuși să i se facă o grădină englezească.

— Care sluțește oricum, fațada lui Gabriel, răspunse domnul de Charlus. Firește, ar fi o sălbăticiie să distrugă acum Cătunul. Dar oricare ar fi spiritul zilei, mă îndoiesc ori și cum că o fantezie a doamnei Izrael ar avea în această privință același prestigiu ca amintirea reginei.

Între timp bunica îmi făcuse semn să mă urc să mă culc, cu toată stăruința lui Saint-Loup care, spre marea mea rușine, făcuse aluzie în fața domnului de Charlus la tristețea pe care o încercam adesea seara, înainte de a adormi și pe care unchiul său avea să o găsească puțin bărbătească. Am mai întîrziat cîteva clipe, apoi am plecat și am fost foarte mirat cînd, auzind bătîndu-se la ușa odăii mele ceva mai tîrziu și întrebînd cine este, am deslușit vocea domnului de Charlus, spunînd cu un ton aspru :

— Eu sînt, Charlus. Pot să intru, domnule ? Domnule, urmă el, pe același ton după ce închise ușa, nepotul meu povestea mai adineauri că ați fi întrucîtva plictisit înainte de a adormi, și că pe de altă parte admirați cărțile lui Bergotte. Cum am în cufărul meu una pe care pesemne n-o cunoașteți, v-o aduc ca să vă ajut să petreceți aceste clipe în care nu vă simțiți fericit.

* I-am mulțumit domnului de Charlus și i-am spus că, dimpotrivă, mă temusem că ceea ce Saint-Loup îi spusese despre indispoziția mea în pragul nopții m-ar fi făcut să apar în ochii lui încă mai stupid decât eram.

— Nicidecum, răspunse el cu un accent mai blind. Poate nu aveți un merit personal, asta n-am de unde s-o știu, sînt atît de puțini cei ce-l au ! Dar cel puțin pentru cîtva timp, sînteți tînăr și tîne-rețea este totdeauna un farmec. De altminteri, dom-nule, cea mai mare prostie este să găsești ridicole sau de condamnat sentimentele pe care nu le în-cerci. Îmi place noaptea și-mi spuneți că vă temeți de ea ; îmi place să miros trandafirii și am un prieten căruia mirosul lor îi pricinuieste friguri. Cre-deți-mă că împrejurarea asta nu mă face să cred că el valorează mai puțin decât mine. Mă străduiesc să înțeleg totul și mă feresc să condamn orice ar fi. Într-un cuvînt, nu vă plîngeți prea din cale-afară, nu vreau să vă spun că această tristețe nu e ne-plăcută, știu că anumite lucruri pot pricinui sufe-rinți pe care alții nu le-ar înțelege. Dar cel puțin v-ați plasat bine dragostea în bunica dumnea-voastră. O vedeți mult. Și apoi e o dragoste îngă-duită, vreau să spun o dragoste răsplătită. Sînt atîtea despre care nu se poate spune același lucru.

Se plimba în lungul și în latul odăii, privind un obiect, punînd mîna pe altul. Aveam impresia că voia să-mi spună ceva și nu-și găsea cuvintele.

„Am alt volum de Bergotte aici, mă duc să vi-l aduc“, adăugă el și sună. Un groom veni după o clipă. „Du-te de-l caută pe *maitre d'hôtel*. Numai el e în stare aici să facă un comision în chip inte-ligent“, spuse domnul de Charlus cu dispreț. „Domnul Aimé, domnule ?“ întrebă groomul. „Nu-i cunosc numele, ba da, îmi aduc aminte că

am auzit spunându-i-se Aimé. Du-te repede, sînt grăbit.“ „Va fi îndată aici, tocmai l-am văzut jos“, răspunse groomul care voia să aibă aerul că este la curent. Trecu un timp. Groomul se întoarse. „Domnul Aimé s-a culcat. Dar pot să fac și eu comisionul.“ „Nu, n-ai decît să-l trezești.“ „Domnule, nu pot, nu doarme aici.“ „Atunci, lasă-mă în pace.“ „Dar, domnule, am spus după plecarea groomului, sînteți prea bun, un singur volum de Bergotte îmi va fi de ajuns.“ „Așa mi se pare și mie, la urma urmei.“ Domnul de Charlus se plimba. Trecură astfel cîteva minute, apoi, după cîteva clipe de șovăială și oprindu-se de mai multe ori, se învîrți pe călcîie și-mi spuse cu vocea lui acum șfichiuitoare : „Bună seara, domnule“ și plecă. După sentimentele înalte pe care le auzisem exprimîndu-le în seara aceea, a doua zi, care era ziua plecării sale, dimineata, pe plajă, în momentul în care mă duceam să fac baie, cum domnul de Charlus se apropiase de mine ca să-mi vestească că bunica mă aștepta îndată ce voi fi ieșit din apă, am fost foarte mirat auzindu-l spunîndu-mi, ciupindu-mă de gît, cu o intimitate și cu un rîs vulgar :

— Dar prea puțin vă pasă de bătrîna dumneavoastră bunică, ei ? Secătură tînără...

— Ce spuneți, domnule, o ador.

— Domnule, îmi spuse el îndepărtîndu-se cu un pas și cu un aer glacial, sînteți încă tînăr, ar trebui să profitați ca să învățați două lucruri, cel dintîi că trebuie să vă feriți de a vă exprima sentimente prea firești, pentru ca ele să nu fie răstălmăcite ; al doilea, să nu vă rezeziți răspunzînd lucrurilor care vi se spun înainte de a le fi pătruns semnificația. Dacă ați fi luat această măsură, acum o clipă, ați fi evitat să aveți aerul de-a

vorbi alandala, ca un surd, și să sporii astfel un alt ridicol, acela de a avea un costum de baie brodat cu ancore. V-am împrumutat o carte de Bergotte de care am nevoie. Trimiteți-mi-o peste o oră prin acel *maitre d'hôtel* cu prenumele vrednic de ris și prost de purtat, care presupun că nu doarme la această oră. Nu faceți să-mi dau seama că v-am vorbit prea devreme aseară de farmecul tinereții, v-aș fi făcut un mai bun serviciu semnându-vă nechibzuința, inconsecvențele și lipsa ei de înțelegere. Nădăjduiesc, domnule, că acest mic duș nu vă va fi mai puțin folositor decât baia dumneavoastră. Dar nu stați așa țeapăn, ați putea să răciți. Bună ziua, domnule.

Fără îndoială că regretă aceste cuvinte, căci după cîtva timp am primit — într-o legătură de marochin pe a cărei muchie fusese încrustată o placă de piele sculptată înfățișînd jumătate în relief, o ramură de miosotis — cartea pe care mi-o împrumutase și pe care i-o înapoiasem, nu prin Aimé, care avea zi de „ieșire“, ci prin băiatul de la lift.

După plecarea domnului de Charlus, Robert și cu mine am putut, în sfîrșit, să ne ducem la Bloch. Ori, în timpul acestei mici petreceri, am înțeles că poveștile pe care camaradul meu le găsea cu ușurință poznașe erau povești de-ale domnului Blochtatăl, și că omul „cu totul ciudat“ era totdeauna unul din prietenii săi pe care-l judeca în acest chip. În copilărie admiri unii oameni, un tată mai spiritual decît restul familiei, un profesor care beneficiază în ochii noștri de metafizica pe care ne-o destăinuiește, un camarad mai înaintat decît noi (ceea ce fusese Bloch pentru mine), care disprețuiește pe Musset cu a sa *Nădejde în Dumnezeu*, cîtă vreme nouă ne place încă, și care cînd vom

aduce vorba de bătrînul Leconte sau de Claudel
nu se va entuziasma decît de :

„À Saint-Blaise, à la Zuecca
Vout étiez, vous étiez bien aise“¹

adăugîndu-le :

„Padoue est un fort bel endroit
Où de très grands docteurs en droit
...Mais j'aime mieux la polenta
...Passe dans mon domino noir
La Topatello“²

și nu reține din toate Noptile decît :

„Au Havre devant l'Atlantique
À Venise, à l'affreux Lido.
Où vient sur l'herbe d'un tombeau
Mourir le pâle Adriatique“³

Or, colegi, citezi cu admirație lucrurile aceleia
pe care-l admiri și în care ai încredere, lucruri
cu mult inferioare acelora pe care dacă ai recurge
la propriul tău geniu le-ai refuza cu severitate,
după cum un scriitor, sub cuvînt că sînt autentice,
folosește într-un roman „expresii“, personaje, care
sînt, dimpotrivă, în ansamblul viu, o greutate
moartă, o parte neînsemnată. Portretele lui Saint-
Simon scrise de el, dar în care fără îndoială nu se

¹ „La Saint-Blaise, la Zueca
Erai foarte, foarte mulțumit“ (fr.).

² „Padova este un loc frumos
Unde mari doctori în drept
...Dar prefer mămăliga
...Imbracă domino-ul meu negru
Topatello“ (fr.).

³ „La Havre, în fața Atlanticului.
La Veneția, la uritul Lido.
Unde pe iarba unui mormînt
Se pierde palida Adriatică“ (fr.).

admiră, sînt minunate, iar trăsăturile pe care le citează drept fermecătoare ale oamenilor cu duh pe care i-a cunoscut, au rămas mediocre sau au ajuns de neînțeles. Ar fi găsit că nu este demn de el să născocească ceea ce povestește drept lucru atît de fin sau atît de colorat despre doamna Cornu sau despre Ludovic al XIV-lea, fapt care, de altminteri, poate fi observat și la mulți alții și comportă felurite interpretări printre care e de ajuns acum să reținem următoarea : în starea de spirit în care „observi“ ești cu mult sub nivelul la care te afli cînd crezi.

Camaradul meu Bloch, adăpostea deci în el pe un Bloch-tatăl care zăbovea cu patruzeci de ani în urma fiului său, debita anecdote caraghioase și rîdea de ele cu atîta poftă în sinea prietenului meu cît nu rîdea Bloch-tatăl, exterior și autentic, căci rîsului căruia acesta din urmă îi dădea drumul nu fără să repete de două sau de trei ori ultimul cuvînt, pentru ca publicul său să-i guste bine povestea, i se adăuga rîsul zgomotos prin care fiul nu întîrzia să salute la masă poveștile tatălui său.

Astfel, după ce debitase lucrurile cele mai inteligente, tînărul Bloch, manifestînd aportul pe care-l primise de la familia sa, ne povestea a treizecea oară unele din glumele pe care Bloch-tatăl le scotea numai (simultan cu redingota lui), în zilele solemne în care tînărul Bloch aducea un musafir pe care făcea să-l uluiești : unul din profesorii săi, un „coleg“ care luase toate premiile, sau, în seara aceea, Saint-Loup și cu mine. De pildă : „Un critic militar foarte competent care dedusese în chip savant cu dovezi în sprijinul afirmațiilor sale, motivele infailibile pentru care japonezii vor fi învinși, iar rușii învingători, în războiul ruso-japonez“, sau : „Este un bărbat eminent

care trece drept mare financiar în cercurile politice și drept mare om politic în cele financiare“. Aceste povești se puteau schimba între ele cu una a baronului de Rotschild și una a lui sir Rufus Izrael, personaje puse în scenă în chip echivoc, care putea lăsa să se înțeleagă că domnul Bloch îi cunoșcuse personal.

Eu însumi m-am păcălit și, după felul în care domnul Bloch-tatăl vorbea despre Bergotte, am crezut că era unul din vechii prieteni. Or, domnul Bloch cunoștea toți oamenii celebri „fără să-i cunoască“, pentru că-i văzuse de departe la teatru, pe bulevarde. Își închipuia de altminteri că propria-i figură, numele său, personalitatea lui nu le erau necunoscute și când îi zărea el, erau adesea nevoiți să-și stăpînească o poftă ascunsă de a-l saluta. Deși cunosc oameni de talent, originali, pe care-i invită la cină, oamenii de lume nu-i înțeleg totuși prea bine. Dar când ai trăit cît de puțin în lume, prostia locuitorilor ei te îmbie să vrei să trăiești, să presupui prea multă inteligență cercurilor obscure în care cunoști pe oricine „fără să cunoști pe nimeni“. Aveam să-mi dau seama de acest lucru, când am adus vorba de Bergotte. Domnul Bloch nu era singurul care avea succes la el acasă. Camaradul meu avea încă și mai mult la surorile lui cărora nu înceta să le vorbească pe un ton cicălit, infundîndu-și capul în farfurie și făcîndu-le să rîdă cu lacrimi. Ele adoptaseră de altminteri limbajului fratelui lor pe care-l vorbeau eurgător ca și cum ar fi fost obligatoriu și singurul de care s-ar fi putut folosi oamenii inteligenți. Când am sosit la Bloch, cea mai vîrstnică spuse mezinei :

— Du-te de-i vestește pe prudentul nostru tată și pe venerabila noastră mamă.

— Javrelor, le spuse Bloch, vă prezint pe cavalierul Saint-Loup, cel cu sulite repezi, care a venit pentru cîteva zile de la Doncières, oraş cu case de piatră cioplită şi pămînt al cailor.

Cum era tot atît de vulgar pe cît de cult, discursul său se încheia de obicei cu cîte-o glumă mai puţin homerică: „Băgaţi de seamă, închideţi-vă puţin peplumurile cu paftale frumoase, ce înseamnă fleacurile astea? La urma urmelor, nu e tatăl meu!“ Şi domnişoarele Bloch erau cutremurate de o furtună de risete. Am spus fratelui lor ce bucurie îmi prilejuise recomandîndu-mi lectura lui Bergotte ale cărui cărţi le adoram.

Domnul Bloch-tatăl, care nu-l cunoştea pe Bergotte decît de departe şi viaţa lui Bergotte numai din trîncăneli, avea un obicei tot atît de indirect de a lua cunoştinţă de operele acestuia, cu ajutorul unor păreri de aparenţă literară. Trăia în lumea aproximativului, în care saluţi în gol, în care judeci în necunoştinţă de cauză. Neexactitatea, nepriceperea nu-i micşorau siguranţa, ba dimpotrivă. Minunea binefăcătoare a amorului propriu este că puţini oameni putînd avea relaţii strălucite şi cunoştinţe adînci, acei cărora acestea le lipsesc se cred mai abitir cei mai bine înzestraţi, căci datorită opticii treptelor sociale, orice rang pare cel mai bun celui ce-l ocupă şi care se vede mai puţin favorizaţi ca el, persecutaţi de soartă, de plîns, pe cei ce-i sînt superiori, ale căror nume le citează şi pe care-i calomniază fără să-i cunoască, îi judecă şi-i dispreţuieşte fără să-i înţeleagă. Chiar în cazurile în care înmulţirea, graţie amorului-propriu, a slabelor avantaje personale ne-ar ajunge să asigure fiecăruia doza de fericire, superioară aceleia acordate altora, care-i este necesară, invidia este prezentă ca să

împlinescă diferența. Este adevărat să dacă invidia se exprimă în fraze disprețuitoare, trebuie să traduci : „Nu vreau să-l cunosc“, prin „nu pot să-l cunosc“. Aceasta este înțelesul intelectual. Dar înțelesul pătimăș este că nu vreau să-l cunosc, ceea ce știu că nu este adevărat, dar n-afirmi totuși asemenea lucru din simplu artificiu, ci pentru că simți astfel, și asta este de-ajuns ca să înlături deosebirea, ca să fii fericit.

Egocentrismul îngăduind astfel fiecărui om să vadă universul stratificat sub el care este rege, domnul Bloch își îngăduia luxul să fie un rege nemilos, luînd dimineata ciocolata, văzînd un articol semnat de Bergotte într-un ziar pe care abia îl deschisese, îi acorda cu dispreț o atenție prescurtată, își rostea sentința și-și oferea plăcerea tihnită de a repeta fiecare înghițitură a băuturii fierbinți : „Bergotte a ajuns ilizibil. Ce plicticos poate fi animalul acesta. Îți vine să renunți la abonament. Cît este de încîlcit, ce peltea.“ Și servea încă o bucată de pîine cu unt.

Această importanță iluzorie a lui Bloch-tatăl se întindea de altminteri, oarecum dincolo de cercul propriei sale percepții. Mai întîi copiii lui îl considerau om superior. Copiii au totdeauna înclinarea fie să deprecieze, fie să-și înalțe părinții, și în ochii unui bun copil, tatăl său e totdeauna cel mai bun tată, chiar dacă n-ar avea nici un motiv obiectiv să-l admire. Or, acestea nu lipseau cu desăvîrșire cînd era vorba de domnul Bloch, care era cult, fin, afectuos cu ai săi. În cercul intim al familiei, te simțeai cu atît mai bine în tovărășia lui, cu cît în „societate“ judeci oamenii după un etalon, de altminteri absurd și după reguli false dar statornice, în comparație cu toți ceilalți oameni eleganți, în schimb în viața burgheză fărîmitată, ci-

nele, seratele de familie se învîrt în jurul persoanelor pe care le decretezi plăcute, amuzante, și care în lume n-ar ține două seri afișul. În sfîrșit, în acest mediu în care mărimile factice ale aristocrației nu există, le înlocuiești prin merite încă și mai nesăbuite. Astfel în familia sa și chiar pînă la un grad de rudenie foarte îndepărtată, i se spunea domnului Bloch „un fals principe d'Aumale“, din pricina unei preținse asemănări în felul de a purta mustața și a formei nasului. (În lumea comisionarilor de club, unul care poartă șapcă pe ureche și bluza foarte strînsă ca să-și dea aerul, crede el, al unui ofițer străin, nu este oare un soi de personaj în ochii camarazilor săi ?)

Asemănarea era din cele mai vagi, dar ai fi spus că era un titlu. Auzeai repetîndu-se : „Bloch ? Care ? Ducele d'Aumale ?“ Așa cum se spune : „Principesa Murat, care, regina (Neapolului) ?“ Un anumit număr de alte indicii infime sfîrșeau prin a-i da, în ochii rudelor sale, o preținșă distincție. Fără să meargă atît de departe încît să aibă trăsură proprie, domnul Bloch închiria de la Companie în unele zile o „Victoria“ descoperită cu doi cai și străbătea Bois de Boulogne, lăfăindu-se alene, cu două degete la timp, cu alte două sub bărbie și dacă cei ce nu-l cunoșteau găseau din această pricină „că-și dă ifose“, cei ai casei erau convinși că în ce privește șicul, unchiul Salomon ar fi putut să-l mai învețe cîte ceva pe Gramont-Caderousse. Făcea parte din categoria acelor care cînd mor, și datorită faptului că au prinzit cîndva cu primul redactor al acestui ziar într-un restaurant de pe bulevarde, sînt calificați de cronică modernă a *Radicalului* drept figuri bine cunoscute de parizieni. Domnul Bloch ne spuse, lui Saint-Loup și mie, că Bergotte știa prea

bine motivul pentru care el, domnul Bloch nu-l saluta cînd îl zărea la teatru sau la club, și-i ocolea privirea. Saint-Loup se îmbujoră căci se gîndi că acest club putea fi Jockey-Clubul, al cărui președinte fusese tatăl său. Pe de altă parte, trebuia să fie relativ închis, căci domnul Bloch spusese că astăzi Bergotte n-ar mai fi primit acolo. Și Saint-Loup întrebă tremurînd, temîndu-se de a nu „subevalua pe adversar“, dacă acest club este cel din *rue Royale*, considerat „declasant“ de familia Saint-Loup și în care știa că erau primiți unii israeliți.

— Nu, răspunse domnul Bloch cu un aer nepăsător, mîndru și rușinat, este un mic club, dar mult mai plăcut, Clubul Nătărăilor, unde gale-ria e judecată cu multă strășnicie.

— Nu cumva sir Rufus Izrael e președintele acestui club? întrebă Bloch pe tatăl său, ca să-i dea ocazia unei minciuni onorabile și fără să se îndoiască că acest financiar nu se bucura de același prestigiu în ochii lui Saint-Loup ca în ai săi, în realitate, nu sir Rufus Izrael, ci un funcționar al acestuia era membru al Clubului Nătărăilor. Dar cum acesta era în termeni foarte buni cu patronul său, avea la dispoziția lui cărți de vizită ale marelui financiar, și-i dădea cîte una lui Bloch cînd acesta călătorea pe o linie al cărei administrator era sir Rufus, ceea ce-l făcea pe Bloch-tatăl să spună: „Am să trec pe la club să-i cer o recomandatie lui sir Rufus“. Iar cartea de vizită îi îngăduia să-i uluiască pe șefii de tren. Domnișoarele Bloch vădiră mai mult interes pentru Bergotte și aducînd iarăși vorba despre el, în loc să continue cu „Nătărăii“, mezină spuse fratelui ei, pe tonul cel mai serios cu putință, fiind convinsă că singurele expresii în măsură să desem-

neze pe oamenii de talent erau acelea pe care le întrebuița el :

— Bergotte este un tip atît de uimitor. E din categoria ălor mari, a indivizilor ca Villiers sau Catul.

— L-am întîlnit la mai multe repetiții generale, spuse domnul Nissim Bernard, e stîngaci, e un soi de Schlehmil.

Această aluzie la Chamisso n-avea nimic prea grav, dar epitetul de Schlehmil făcea parte din acel dialect în parte german, în parte evreiesc, a cărui întrebuițare îl încînta pe domnul Bloch în intimitate, dar pe care-l găsea vulgar și nelalocul său față de străini. De aceea aruncă o privire severă unchiului său. „Are talent“, spuse Bloch.

— Ah ! răspunse cu gravitate sora lui, ca și cum ar fi vrut să spună că în aceste condiții eram scuzabil. „Toți scriitorii au talent“, spuse cu dispreț domnul Bloch.

— Se pare chiar, spuse fiul său, ridicînd furcu-lița și mijindu-și ochii cu un aer de-o ironie diabolică, că-și va pune candidatura la Academie.

— Haida-de, n-are un bagaj îndestulător, răspunse domnul Bloch-tatăl, care parcă nu nutrea pentru Academie disprețul fiului său și al fiicelor sale. Nu e de calibrul necesar.

— De altminteri, o academie este un salon și Bergotte nu se bucură de nici o suprafață, declară unchiul cu moștenirea doamnei Bloch, personaj inofensiv și blînd al cărui nume — Bernard — ar fi trezit singur darurile de diagnostician ale bunicului meu, dar n-ar fi părut îndeajuns de în armonie cu o figură care parcă fusese adusă din palatul lui Darius și reconstituită de doamna Dieulafoy, dacă ales de vreun amator dornic de a da o încununare orientală acestei figuri din Suza, acest prenume

Nissim n-ar fi făcut să planeze asupra-i aripile vreunui taur androcefal din Khorsabad. Dar domnul Bloch nu înceta să-și insulte unchiul, fie că ar fi fost ațîțat de simplitatea lipsită de apărare a calului său de bătaie, fie că vila, fiind plătită de domnul Nissim Bernard, beneficiarul voia să arate că-și păstrează independența și mai cu seamă că nu caută să-și asigure prin lingușiri moștenirea viitoare a bogătaşului, care se simțea jignit, mai ales că era tratat atît de vulgar în fața *maître d'hôtel*-ului. Îngîină o frază ininteligibilă în care deosebeai numai: „Tocmai de față cu Mescheresii“. Mescheres înseamnă în limbaj biblic sluga lui Dumnezeu. Cînd era vorba de servitori, membrii familiei Bloch se slujeau între ei de acest cuvînt care-i înveselea totdeauna, căci siguranța de a nu fi înțeleși nici de creștini, nici chiar de servitori trezea în domnul Nissim Bernard și în domnul Bloch îndoitul lor particularism de „stăpîni“ și de „evrei“. Dar acest din urmă motiv de mulțumire ajungea unul de nemulțumire cînd erau și alții de față. Cînd domnul Bloch îl auzea atunci pe unchiul său spunînd „Mescheres“, găsea că scotea prea mult la iveală latura lui orientală, după cum o cocotă care-și invită prietenele cu niște oameni cumsecade este înciudată dacă aceștia fac aluzie la meseria lor de cocotă sau întrebuițează cuvinte necuviincioase. De aceea, rugămîntea unchiului său neproducînd nici pe departe vreun efect asupra domnului Bloch, acesta, ieșindu-și din fire, nu se mai putu stăpîni. Nu mai pierdu nici o ocazie să-și insulte nefericitu-i unchi.

— Firește, cînd e vorba să spunei vreo prostie banală, oricine poate fi sigur că nu pierdeți ocazia. Ați fi cel dintîi care i-ați linge picioarele dacă ar fi aici, exclamă domnul Bloch, în timp ce domnul

Nissim Bernard, întristat, aplecă în farfurie barba melată a regelui Sargon. Camaradul meu, de cînd purta și el o barbă tot atît de creată și de albăstruie, semăna mult cu unchiul său.

— Cum, sînteți fiul marchizului de Marsantes, l-am cunoscut foarte bine, spuse domnul Nissim Bernard lui Saint-Loup. Am crezut că voia să spună „cunoscut“ în înțelesul în care Bloch-tatăl spunea că-l cunoștea pe Bergotte, adică din vedere. Dar adăugă : „Tatăl dumneavoastră era unul din bunii mei prieteni“. În timp ce Bloch se înroșise din cale-afară, tatăl său avea aerul foarte nemulțumit, iar domnișoarele Bloch rideau pe infundate. Căci înclinarea domnului Nissim Bernard de a se lăuda, înfrînată la domnul Bloch-tatăl și la copiii săi, dăduse naștere obiceiului minciunii perpetue. De pildă, cînd călătorea și trăgea la hotel, domnul Nissim Bernard, așa cum ar fi putut face și domnul Bloch-tatăl, pune pe feciorul său să-i aducă toate ziarele în sufragerie, în toiul prînzului, cînd toată lumea era adunată, ca să se vadă lămurit că nu călătorește fără fecior. Dar domnul Nissim Bernard spunea celor cu care se împrietenea la hotel, că este senator, ceea ce nepotul n-ar fi făcut niciodată. Deși era sigur că se va afla într-o zi că titlul era uzurpat, nu putea rezista pe moment nevoii de a și-l lua. Domnul Bloch suferea mult de pe urma minciunilor unchiului său și a tuturor supărărilor pe care acestea i le pricinulau. „Nu-l luați în serios, este foarte glumeț“, îi spuse el confidențial lui Saint-Loup pe care cazul îl interesa și mai mult, căci era curios să cunoască psihologia mincinoșilor. „Mai mincinos decît itacanul Ulișse căruia la Atena i se spunea totuși omul cel mai mincinos“, completă camaradul nostru Bloch.

— Ah! într-adevăr, exclamă domnul Nissim Bernard, nu m-aș fi așteptat să cinez cu fiul prietenului meu! Am la Paris o fotografie a tatălui dumneavoastră și multe scrisori de la el. Îmi spune totdeauna „nene“, m-am știut niciodată de ce. Era un bărbat fermecător, scîlpitör. Îmi aduc aminte de o cină la mine acasă, la Nice, la care aveam musafiri pe Sardou, Labiche, Augier...

— Molière, Racine, Corneille, urmă ironic domnul Bloch-tatăl al cărui fiu sfîrși enumerarea, adăugînd :

— Plautus, Menandru¹, Kalidasa².

Domnul Nissim Bernard, jignit, se opri brusc și, lipsindu-se ca un mucenic de o mare plăcere, nu mai deschise gura pînă la sfîrșitul cinei.

— Saint-Loup cu coif de oțel, spuse Bloch, mai serviți puțin din această rață cu pulpele grele de grăsime peste care ilustrul sacrificator al orătanilor a răspîndit numeroase libațiuni de vin roșu.

De obicei, după ce debitase în cinstea unui camarad cu vază poveștile despre sir Rufus Izrael și alții, domnul Bloch, simțînd că-și emoționase fiul pînă la înduioșare, se retrăgea ca să nu se „înjo-sească“ în ochii „elevului“. Totuși, dacă avea un motiv cu totul capital, de pildă cînd fiul său trecuse examenul de agregatie, domnul Bloch adăuga seriei obișnuite de anecdote următoarea reflecție ironică pe care o rezerva mai degrabă pentru prietenii săi personali și de care tînărul Bloch era

¹ *Menandru*, poet comic grec, elevul lui Teofrast, remarcabil pictor al moravurilor vremii sale (cca. 342—292 î.e.n.).

² *Kalidasa*, poet sanscrit dintr-o epocă puțin cunoscută (aprox. sec. V); autorul *Sacuntalei*, dramă plină de delicățețe, care este fără îndoială opera cea mai perfectă a literaturii hinduse.

foarte mîndru cînd o debita prietenilor lui : „Gubernul a săvîrșit o faptă de neiertat. Nu l-a consultat pe domnul Coquelin ! Domnul Coquelin a dat de veste că e nemulțumit.“ Domnul Bloch se lăuda că este reacționar și disprețuia actorii.

Dar domnișoarele Bloch și fratele lor se înroșiră pînă la urechi, atît de mult îi impresionase Bloch-tătăl, cînd ca să se arate galant pînă la capăt cu cei doi „labedens“ ai fiului său, comandă șampanie și anunță nepăsător că, vrînd să se „desfete“, luase trei fotolii la reprezentația pe care o trupă de Operă-Comică o dădea chiar în seara aceea la Cazinou. Regreta că nu putuse găsi o lojă. Toate erau vîndute. De altminteri le încercase adesea, și este adevărat că te simțeai mai bine în fotoliu de orchestră. Dacă defectul fiului său, adică ceea ce fiul său credea că ceilalți nu văd, era moșicia, acela al tatălui său era zgîrcenia. Astfel, puse să se servească într-o carafă, sub numele de șampanie, un vin spumos și sub numele de fotolii de orchestră luase niște staluri care erau pe jumătate mai ieftine, convins prin intervenția divină a cusurului său, că nu ne vom da seama de deosebire nici la masă, nici la teatru (unde toate lojile erau goale). După ce domnul Bloch ne lăsase să ne înmuiem buzele în cupele plate pe care fiul său le împodobeă cu numele de „cratere cu șoldurile adînc săpate“, ne puse să admirăm un tablou care-i plăcea atît de mult, încît îl lua cu el la Balbec, spunîndu-ne că e un Rubens. Saint-Loup îl întrebă cu naivitate dacă era semnat. Domnul Bloch răspunse îmbujorîndu-se că pusese să se taie semnătura din pricina ramei, lucru fără însemnătate, căci nu voia să-l vîndă. Apoi își luă repede rămasbun de la noi ca să se cufunde în *Journal Officiel* de care casa era plină și a cărui lectură îi era ne-

cesară, ne spuse el, „din pricina situației parlamentare“, asupra căreia nu ne oferi nici o deslucire. „Iau fularul, ne spuse Bloch, căci Zefir și Boréas își dispută marea cea bogată în pește și oricît de puțin am întîrziă după spectacol, ne vom întoarce abia la primele sclipiri ale lui Eos cu degetele de purpură. Fiindcă veni vorba, îl întrebă el pe Saint-Loup, după ce ieșisem, și tremuram, căci am înțeles numaidecît că Bloch vorbea tocmai de domnul de Charlus pe acest ton ironic : „Cine era aceea reușită paiată în haine închise cu care v-am văzut plimbîndu-vă ieri de dimineață pe plajă ?“

— Unchiul meu, răspunse Saint-Loup înțepat.

Din nenorocire, Bloch nu credea nici pe departe că o „gafă“ era un lucru care trebuia evitat. Se strîmbă de rîs :

— Felicitările mele, ar fi trebuit să ghicesc, e de un șic minunat și are o mutră nostimă de ramolit de neam mare.

— Vă înșelați amarnic, e foarte inteligent, răspunse Saint-Loup furios.

— Regret, căci în acest caz, e mai puțin desăvîrșit. Mi-ar plăcea de altminteri să-l cunosc, căci sînt sigur că aș scrie lucruri adecvate despre oameni ca el. Cînd te uiți la el, îți vine să mori de rîs. Dar aș neglija latura caricaturală, la urma urmei demnă de disprețul unui artist îndrăgostit de frumusețea plastică a frazelor, a mutrei care, iertați-mă, m-a făcut să mă topesc de rîs o bucată de vreme, și aș scoate în relief latura aristocratică a unchiului dumneavoastră, care în fond face un efect monstru și după ce te-ai desmeticit din primul acces de veselie, te izbește printr-un stil impecabil. Dar, spuse el, adresîndu-mi-se de data aceasta, în cu totul altă ordine de idei, vreau să te întreb altceva, și ori de cîte ori sîntem împreună,

vreau zeu, prea fericit locuitor al Olimpului, mă face să uit cu desăvîrșire să-ți cer această informație care ar fi putut să-mi fie pînă acum și care-mi va fi cu siguranță nespus de folositoare. Cine e acea frumusețe la care te-am întîlnit la Jardin d'Acclimatation și care era însoțită de un domn pe care cred că-l cunosc din vedere și de o tină ră cu păr lung ?

Îmi dădusem seama că doamna Swann nu-și aducea aminte de numele lui Bloch, căci îmi indicase alt nume și-l calificase pe prietenul meu drept atașat la un minister, la care nu mă gîndisem niciodată de atunci să-l întreb dacă intrase. Dar cum se face că Bloch care, după cîte-mi spusese ea atunci, reușise să-i fie prezentat, îi ignora totuși numele ? Eram atît de mirat, încît am zăbovit o clipă fără să-i răspund. „În orice caz, felicitările mele, îmi spuse el, pesemne că nu te-ai plictisit cu ea. O întîlnisem cîteva zile mai înainte în trenul de Centură. Ea binevoi să și-o desfacă pe a ei în favoarea slugii tale, n-am petrecut niciodată clipe atît de plăcute, și cînd să luăm înțelegere să ne mai întîlnim, o persoană pe care ea o cunoaște avu prostul gust să se urce la penultima stație.“ Tăcere mea parcă-i displicu lui Bloch. „Nădărduiam, îmi spuse el, să aflu de la tine adresa ei și să mă duc să gust la ea acasă de mai multe ori pe săptămîină plăcerile lui Eros, scumpe zeilor, dar nu mai stărui, căci afectezi discreția cînd e vorba de o profesionistă care mi s-a dat de trei ori de-a rîndul și în chipul cel mai rafinat, între Paris și Point-du-Jour. O voi regăsi, cu siguranță, într-o seară sau alta.“

M-am dus să-l văd pe Bloch după această cină, mi-a întors vizita, dar nu eram acasă și fu zărit, întrebînd de mine, de Françoise care din întîmplare, deși el ne vizitase la Combray, nu-l văzuse pînă

atunci. Astfel încât ea ştia numai că unul din „domni“ pe care-i cunoşteam trecuse să mă vadă, ignorând „în ce scop“, îmbrăcat înecum şi care nu-i făcuse mare impresie. Or, deşi ştiam că nu voi înţelege niciodată anumite idei sociale ale Françoisei, care se întemeiau poate, în parte, pe confuzii între cuvinte, nume pe care le încurcase o dată şi pentru totdeauna unele cu altele, nu m-am putut împiedica, eu care renunţasem de mult timp să-mi pun întrebări în asemenea cazuri, să caut, de altfel în zadar, ce lucru mare putea înfăţişa numele lui Bloch în ochii Françoisei. Căci de-abia apucasem să-i spun că tinărul pe care-l zărise era domnul Bloch, că ea şi făcu câţiva paşi înapoi, atât era de uimită şi dezamăgită. „Cum, asta e domnul Bloch!“ exclamă ea cu un aer copleşit, ca şi cum un personaj atât de uluitor ar fi trebuit să aibă înfăţişarea care „să te facă să înţelegi“ numai decît că te afli în prezenţa unui om mare, aşa cum ar fi exclamat cineva care găsind că un personaj istoric nu este la înălţimea renumelui său, ar fi repetat pe un ton impresionat şi în care s-ar fi deslăşit pentru viitor germenii unui scepticism universal : „Cum, asta e domnul Bloch ! Ah ! nu s-ar spune cînd îl vezi.“ Avea aerul că e încredinţată pe mine, ca şi cum i l-aş fi „lăudat prea mult“ pe Bloch. Şi cu toate acestea, adăugă cu bunăvoinţă : „Ei, oricum ar fi domnul Bloch, domnul se poate lăuda că e tot atât de bine ca el“.

Ea încercă în curînd cu privire la Saint-Loup, pe pe care-l adora, o dezamăgire de alt soi, şi de mai de scurtă durată : află că e republican. Or, deşi cînd vorbea de pildă, de regina Portugaliei, ea spunea cu acea lipsă de respect care la oamenii din popor înseamnă respectul suprem „Amélie, sora lui Philippe“, Françoise era regalistă. Dar un mar-

chiz, un marchiz care o uluise, și care ținea cu Republica, nu i se mai părea autentic. Manifestă aceeași proastă dispoziție ca și cum i-aș fi dat o cutie pe care ar fi crezut-o de aur, pentru care mi-ar fi mulțumit cu efuziune, ca în urmă un giuvaergiu să-i spună că este aurită. Îi retrase îndată stima lui Saint-Loup, dar i-o manifestă din nou, în curînd, spunindu-și că, fiind marchizul de Saint-Loup, nu putea fi republican, se prefăcea numai, din interes, căci trăgea pesemne mari foloase de pe urma guvernului republican. Din ziua aceea, încetară răceala pe care i-o arăta, ciuda împotrivă-mi. Și cînd vorbea de Saint-Loup spunea : „E un ipocrit“, cu un surîs larg și bun care te făcea să înțelegi că-l „stima“ iarăși, tot atît de mult ca în prima zi, și că-l iertase.

Or, Saint-Loup era dimpotrivă de o sinceritate și de o dezinteresare desăvîrșită și tocmai această mare curățenie morală care, neputînd să-și găsească deplina-i satisfacție într-un sentiment egoist ca dragostea, neîntîmpinînd de altă parte în el neputința mea de a-și găsi hrana spirituală aiurea decît în el, îl făcea într-adevăr capabil, pe cît eram eu de incapabil, de prietenie.

Françoise se înșela totuși în privința lui Saint-Loup, cînd spunea că el avea numai aerul că nu disprețuiește poporul, ceea ce nu este adevărat, căci n-aveai decît să-l observi cînd se înfură pe vizitiul său. Într-adevăr, i se întîmplase uneori să-l certe cu oarecare asprime, ceea ce dovedea mai degrabă că are sentimentul egalității decît acela al diferenței între clase.

— Dar, îmi spuse el, răspunzînd învinuirilor pe care i le aduceam că tratase oarecum cu asprime pe acest vizitiu, de ce m-aș preface că-i vorbesc politicos ? Nu e egalul meu ? Nu mi-e tot atît de

aproape ca unchii sau ca verii mei ? Aveți aerul că sînteți de părere că aş trebui să-l tratez cu atenții, ca pe un inferior ! Vorbiți ca un aristocrat ! adăugă el cu dispreț.

Într-adevăr, avea idei preconcepute împotriva aristocrației, și era părtinitor numai cu ea, și era atît de puțin dispus să creadă în superioritatea unui om de lume, pe cît credea cu ușurință în aceea a unui om din popor. Cum îi vorbeam de principesa de Luxembourg pe care o întîlnisem în tovărășia mătușii sale :

— O proastă de dă în gropi, îmi spuse el, ca toate semenele ei. E de altminteri o vară îndepărtată de-a mea.

Avînd prejudecăți împotriva celor ce-l frecventau, se ducea rareori în lume și purtarea disprețuitoare sau dușmănoasă pe care o adopta cu această ocazie sporea și mai mult, la rudele sale apropiate, supărarea pricinuită de legătura lui cu o „teatralistă“, legătură pe care o învinuiau că-i este fatală și mai cu seamă că dezvoltase la el acel spirit de ponegrire, acel duh rău, că-l „abătuse din calea lui“, pînă ce va reuși „să-l declaseze“ de-a binelea. Chiar bărbații ușuratici din foburgul Saint-Germain erau neînduplecați cînd vorbeau de amanta lui Robert.

— Cocotele își fac doar meseria, spuneau ei, nu sînt mai prejos decît altele : dar asta, nu ! N-o vom ierta ! A făcut prea mult rău unuia care ne este drag.

Firește nu era singurul bărbat a cărui metresă se ținea scai de el. Dar ceilalți se amuzau în oameni de lume, continuau să contemple politica sau orice lucru în oameni de lume. Familia sa spunea că Saint-Loup se „acrise“. Ea nu-și dădea seama că mulți tineri din lumea bună ar rămîne altminteri

inculți, ar fi aspri în prietenii lor, lipsiți de blîndețe și de gust — că tocmai metresa lor este adesea adevăratul lor învățător și legăturile de acest soi sînt singura școală morală în care ei sînt inițiați la o cultură superioară, în care iau act de valoare a cunoștințelor dezinteresate. Chiar în plebe (care în ce privește grosolănia seamănă adesea cu lumea bună), femeia, mai simțitoare, mai fină, mai leneșă, are curiozitatea anumitor gingășii, respectă anumite sentimente frumoase și anumite frumuseți artistice, pe care, chiar dacă nu le-ar înțelege, le prețuiește totuși mai mult decît ceea ce ispitește îndeosebi pe bărbat : banii și situația. Or., fie că e vorba de amanta unui tînăr clubman ca Saint-Loup sau a unui tînăr lucrător (electricienii, de pildă, sînt considerați în zilele noastre ca făcînd parte din rîndurile adevăratei cavalerimi), amantul ei are pentru ea prea mare admirație și respect ca să nu le extindă la ceea ce ea însăși respectă și admiră ; din această pricină, scara valorilor e răsturnată în ochii lui. Din cauza sexului ei, ea e slăbă, are tulburări nervoase, de neexplicat, care ar fi trezit surisul acestui tînăr robust dacă le-ar fi avut un bărbat, ba chiar altă femeie, o femeie al cărei nepot sau văr este. Dar el nu poate vedea suferind pe aceea pe care o iubește. Tînărul nobil care, ca și Saint-Loup, are o amantă, cînd se duce să cîneze cu ea într-un cabaret, obișnuiește să aibă în buzunar medicamentul de care ea poate avea nevoie, să poruncească chelnerului, cu autoritate și fără ironie, să aibă grijă să închidă ușile fără să facă zgomot, să nu pună mușchi umed pe masă, ca să-i evite prieteniei sale acele neplăceri pe care el nu le-a simțit niciodată, care alcătuiesc pentru el lumea ocultă în a cărei realitate ea l-a învățat să creadă, pe care le

va deplînge chiar cînd le vor încerca alte femei. Amanta lui Saint-Loup îl învățase să fie milos cu animalele — așa cum cei dinții călugări din Evul Mediu îi învățase pe creștini — căci avea pasiunea lor și nu călătorea niciodată fără cîinele, canarii, papagalii ei; Saint-Loup avea grijă de ei ca o mamă și considera drept brute pe cei ce nu sînt buni cu animalele. Pe de altă parte, o actriță, sau așa zicînd una, ca aceea cu care trăia el — fie că era sau nu inteligentă, ceea ce ignoram — făcîndu-l să găsească plicticoasă societatea femeilor de lume și să privească ca o corvoadă obligația de a se duce la vreo serată, îl ferise de snobism și-l vindecase de frivolitate. Dacă grație ei legăturile mondene ocupau mai puțin loc în viața tînărului ei amant, în schimb, dacă ar fi fost un simplu salonard, vanitatea sau interesul i-ar fi îndrumat prietenii așa cum grosolănia le-ar fi pecetluit; amanta lui îl învățase să pună în ele noblețe și rafinament. Cu înștiințutul ei de femeie și apreciînd mai mult la bărbați anumite însușiri care derivă din sensibilitate, pe care, în bătaie de joc, ea deosebise totdeauna fără întîrziere, printre ceilalți prieteni ai lui Saint-Loup pe acela care avea pentru el o afecțiune adovărată, și li-l prefera. El știa să-l silească să-i fie recunoscător acestuia, să-i dovedească recunoștință, să observe anume ce lucruri îi plac și care îl supără. Și în curînd, fără să mai aibă nevoie ca ea să-i atragă atenția, Saint-Loup începu să se îngrijească de toate aceste lucruri, și deși ea nu era la Balbec și nu mă văzuse niciodată și poate nici el nu-i vorbise despre mine în scrisorile lui, cînd era vorba de mine, el închidea din proprie inițiativă fereastra unei trăsuri în care mă aflam, îndepărta florile care-mi făceau rău și cînd trebuia să-și ia în același timp rămas-bun de la mai multe persoane,

potrivea astfel lucrurile la plecare ca să se despartă de ele ceva mai devreme, ca să rămână singur și cel din urmă cu mine, ca să facă această deosebire între el și mine, ca să mă trateze altfel decât pe ceilalți. Amanta lui deschisese, în mintea lui, orizonturi pînă atunci nevăzute, sădise seriozitate în viața lui, gingășie în inima lui, dar familia îndurerată scăpa toate astea din vedere și repeta : „Tirfa asta îl va ucide, și pînă atunci îl dezonoarează“. Este adevărat că el sfîrșise prin a stoarce din ea tot binele pe care ea i-l putea face, iar acum el suferea mereu din pricina ei, căci ea prinsese ură pe el și-l chinuia. Începuse într-o bună zi să-l găsească prost și ridicol, pentru că prietenii pe care-i avea printre tinerii autori și actori îi spusese rău acest lucru și ea repeta la rîndul ei ceea ce aceștia îi afirmaseră cu atîta pasiune, cu acea lipsă de rezerve pe care o manifesti ori de cîte ori primești din afară și adopți părerile sau obiceiurile pe care le ignori cu desăvîrșire. Ea mărturisea bucuros, ca și acești actori, că între ea și Saint-Loup era o prăpastie de neînvinși, pentru că erau de altă rasă, ea o intelectuală, iar el, orice ar fi pretins, era prin naștere un vrăjmaș al inteligenței. Acest punct de vedere i se părea adînc și ea căuta să-l verifice în cuvintele cele mai neînsemnate, în gesturile cele mai mărunte ale amantului ei. Dar cînd aceiași prieteni o convinseseră pe deasupra că distrugea într-o tovărășie atît de puțin nimerită pentru ea, marile nădejdi pe care, spuneau ei, ea le trezise, că amantul ei va sfîrși prin a o înrîuri, că trăind cu el își prăpădea viitorul ei de artistă, disprețul ei pentru Saint-Loup se îmbina cu aceeași ură, ca și cum el s-ar fi încăpățînat să vrea să-i inoculeze o boală mortală. Ea îl vedea cît mai puțin cu putință, dar întîrzia încă momentul despărțirii definitive, care mi se părea foarte puțin

verosimilă. Saint-Loup făcea pentru ea asemenea sacrificii, încît exceptînd cazul că ar fi fost încîntătoare (n-a vrut niciodată să-mi arate fotografia ei spunîndu-mi : „Mai întii, nu e o frumusețe, apoi n-o prinde bine fotografia asta, sînt instantanee pe care le-am furat cu Kodakul meu și ți-ar da o idee falsă despre ea“), numai cu greu ea ar fi putut găsi alt bărbat care să consimtă la unele asemănătoare. Nu credeam că o anumită sminteală de a-și face un nume, chiar cînd n-ai talent, că stima particulară a celor ce-ți impun, poate însemna (poate de altminteri acesta nu era cazul amantei lui Saint-Loup), chiar pentru o cocotă mărunță motive mai hotărîtoare decît plăcerea de-a cîștiga bani. Saint-Loup, care fără să deslușească prea bine ce se petrecea în mintea amantei sale, n-o credea cu desăvîrșire sinceră nici cînd îl învinuia pe nedrept, nici cînd îi făgăduia o dragoste eternă, simțea totuși, în anumite momente, că ea s-ar despărți de el cînd ar putea și din această pricină, împins fără îndoială de instinctul de conservare al dragostei sale, poate mai prevăzător decît era însuși Saint-Loup, uzînd de o dibăcie practică care se împăca la el cu cele mai mari și mai orbești avînturi ale inimii, refuzase să-i constituie un capital, luase mulți bani cu împrumut ca ea să nu ducă lipsă de nimic, dar nu-i dădea decît de azi pe mîine. Și fără îndoială, dacă ea s-ar fi gîndit cu adevărat să-l părăsească, aștepta chibzuită să-și facă „suma“, ceea ce cu banii dați de Saint-Loup ar cere desigur un timp foarte scurt, dar acordat oricum ca supliment ca să prelungească fericirea noului meu prieten — sau nefericirea lui.

Această epocă dramatică a legăturii lor — și care ajunsese acum la punctul ei cel mai critic, cel mai cumplit pentru Saint-Loup, căci ea îi interzisese să rămînă la Paris unde prezența lui o exaspera, și-l

silise să-și petreacă concediul la Balbec, în apropierea garnizoanei sale — începuse într-o seară, la o mătușă a lui Saint-Loup a cărei învoire o obținuse ca prietena lui să fie invitată să recite pentru numeroși musafiri fragmente dintr-o piesă simbolică pe care o jucase odată, pe o scenă de avangardă și a cărei admirație, pe care ea o încercase, i-o împărtășise.

Dar când ea își făcu apariția cu un crin mare în mână, într-un costum copiat după „Ancilla Domini” despre care îl convinsese pe Robert că este o adevărată „viziune de artă”, intrarea ei fusese întimpinată, în acea adunare de clubmani și de ducese, cu surîsuri pe care tonul monoton al psalmodiei, ciudățenia unor cuvinte, repetarea lor frecventă le făcură să degenereze în hohote de râs, mai întâi înăbușite, apoi atât de irezistibile, încât biata actriță nu mai putuse continua. A doua zi, mătușă lui Saint-Loup fusese unanim dojenită că îngăduise apariția unei actrițe atât de caraghioasă. Un duce foarte cunoscut nu-i ascunse că dacă lumea o critică, și-a făcut-o singură :

— Ce dracu, am ajuns să ni se ofere asemenea numere ! Dacă femeia ar avea măcar talent, dar n-are și nu va avea niciodată. Drace ! Parisul nu e atât de prost pe cât ar vrea să spună unii. Lumea nu e alcătuită numai din imbecili. Această domnișoară a crezut de bunăseamă că va uimi Parisul. Dar Parisul e mai greu de uluit decât crede ea și, oricum, sînt lucruri pe care nu le putem înghiți.

Pe de altă parte artista, plecînd de la serată, îi spuse lui Saint-Loup :

— La ce gîște, la ce tîrfe lipsite de creștere, la ce mitocani m-ai făcut să rătăcesc ? Prefer să ți-o spun ție, toți bărbații care se aflau la mătușă ta

mi-au făcut cu ochiul, cu piciorul și pentru că le-am respins avansurile, au încercat să se răzbune.

Cuvinte care schimbaseră antipatia lui Robert pentru oamenii de lume într-o groază altcum cumplită și dureroasă și pe care i-o inspirau îndeosebi cei ce o meritau mai puțin, niște rude devotate care, delegate de familie, încercaseră să o convingă pe prietena lui Saint-Loup să se despartă de el, demers pe care ea i-l înfățișa însuflețit de dragostea pe care aceștia i-ar fi purtat-o ei. Robert, deși încetase îndată de a-i mai frecventa, când era departe de prietena lui ca acum, credea că ele sau alții vor profita de această împrejurare ca să reînnoiască atacul și poate profitaseră de favorurile ei. Iar când vorbea de bărbații de viață care-și înșeală prietenii, caută să corupă femeile, încearcă să le atragă în case de întâlnire, fața lui exprima suferință și ură.

— I-aș ucide și aș avea mai puțin remușcări decît dacă aș omori, un cîine, care e cel puțin un animal drăguț, leal și credincios. Aștia merită ghilotina, mai degrabă decît nenorociții care au fost împinși la crimă de mizerie și de cruzimea celor bogați.

Își petrecea aproape tot timpul trimițînd amantei sale scrisori și telegrame. Deși îl împiedica să vină la Paris, ori de cîte ori ea găsea, la distanță, mijlocul de-a se certa cu el, aflam acest lucru după mura lui descompusă. Cum amanta lui nu-i spunea niciodată ce avea să-i reproșeze, bănuind poate că nu-i spunea acest lucru tocmai pentru că nu putea să-l învinuiască cu nimic și se săturase pur și simplu de el, Saint-Loup ar fi vrut totuși să aibă explicații, și-i scria : „Spune-mi ce rău ți-am făcut. Sînt gata să-mi recunosc vina“, căci supărarea pe care o încerca avea efectul să-l convingă că nu se purtase bine cu ea.

Dar ea îl făcea să aștepte la nesfârșit răspunsuri de altfel lipsite de înțeles. De aceea, îl vedeam aproape totdeauna pe Saint-Loup, cu fruntea încruntată, întorcându-se adesea cu miinile goale de la poștă unde, singurul din tot hotelul împreună cu Françoise, se ducea să ridice și să-și depună scrisorile, el — amant nerăbdător, ea — slugă neîncrăzătoare. (Telegramele îl obligau să facă un drum și mai lung.)

Cînd, cîteva zile după cina de la Bloch, bunica îmi spuse cu un aer vesel că Saint-Loup o întrebase dacă n-ar vrea să o fotografieze înainte de plecarea din Balbec, și cînd am văzut că își pusese în acest scop toaleta ei cea mai frumoasă și șovăia între diferite pălării, m-am simțit oarecum înciudat din pricina acestei copilării, care mă uimea atît de mult din partea ei. Am ajuns chiar să mă întreb dacă nu mă înșelasem în privința bunicii, dacă nu aveam o părere prea bună despre ea, dacă, după cum crezusem totdeauna, era chiar atît de puțin preocupată de persoana ei, dacă nu cumva era cochetă, lucru de care o credeam cu totul străină.

Din nenorocire, am manifestat îndeajuns acea nemulțumire pe care mi le pricinuiau ședința fotografică pusă la cale și mai cu seamă satisfacția pe care bunica parcă o încerca, astfel încît Françoise să-și dea seama de ea și să se grăbească să o sporească fără voie, ținîndu-mi un discurs sentimental și înduioșat la care nu voiam să am aerul că ader.

— Oh ! Domnule, doamna va fi atît de fericită să i se facă portretul și își va pune chiar pălăria pe care bătrîna Françoise i-a potrivit-o, încît trebuie să o lăsați să-și facă gustul, domnule !

M-am convins că nu eram crud dacă-mi băteam joc de sensibilitatea Françoisei, aducîndu-mi aminte că mama și bunica, modelele mele în toate

privințele, își băteau și ele adesea joc de ea. Dar bunica, dîndu-și seama de aerul meu plictisit, îmi spusese că ar renunța să se mai fotografieze dacă acest lucru m-ar putea nemulțumi. Nu m-am învoit la așa ceva, am încredințat-o că nu vedeam nici un neajuns și am lăsat-o să se gătească, dar am crezut că dau dovadă de pătrundere și de forță spunîndu-i cîteva cuvinte ironice și jignitoare menite să-i neutralizeze plăcerea de a se fotografia, astfel încît, dacă am fost silit să văd minunata plălărie a bunicii, am reușit cel puțin să fac să dispară de pe fața ei acea expresie de bucurie care ar fi trebuit să mă facă fericit și care, cum se întîmplă adesea cît timp sînt încă în viață ființele la care ținem cel mai mult, ni se înfățișează mai degrabă cu manifestarea exasperantă a unei ciudățenii meschine, decît ca forma prețioasă a unei fericiri pe care am vrea din toată inima să „le-o, procurăm. Proasta mea dispoziție se datora mai cu seamă faptului că toată săptămîna bunica parcă fugise de mine și nu putusem să o am măcar o clipă numai a mea, nici ziua, nici seara. Cînd mă întorceam după-amiază ca să fiu cît de puțin singur cu ea, mi se spunea că nu era la hotel ; sau se încuia cu Françoise, în conciliabule lungi pe care nu mi-era îngăduit să le tulbur. Și cînd, după ce petrecusem seara împreună cu Saint-Loup, mă gîndeam, înapoindu-mă, la clipa în care o voi putea revedea și îmbrățișa, în zadar așteptam să bată în perete acele lovituri discrete care m-ar îmbia să intru să-i spun noapte bună, n-auzeam nimic ; sfîrșeam prin a mă culca, eram oarecum înciudat pe ea, pentru că mă lipsea, cu o nepăsare atît de neașteptată din parte-i, de o bucurie pe care mă bizuiam atîta, stăteam încă cu inima

palpitându-mi, ca în copilărie, cu urechea lipită de peretele care era mut, și adormeam plîngînd.

*

În ziua aceea, ca și în cele precedente, Saint-Loup fusese obligat să se ducă la Doncières unde, pînă ce avea să se întorcă definitiv, prezența lui era necesară pînă la sfîrșitul după-amiezii. Regretam că nu era la Balbec. Văzusem coborînd din trăsură și întrînd, unele în sala de dans a Cazinoului, altele la cofetărie, niște tinere femei care, de departe, mi se păruseră încîntătoare. Eram într-una din acele epoci ale tinereții lipsită de o anume dragoste, vacanță, cînd pretutindeni dorești, cauți, vezi Frumusețea — așa cum dorește, caută și vede un îndrăgostit femeia de care e îndrăgostit. Dacă un singur amănunt real — puținul pe care-l deosebești dintr-o femeie văzută de departe sau din spate — ne îngăduie să proiectăm Frumusețea în fața noastră, ne închipuim că am recunoscut-o, inima noastră bate, grăbim pasul, și vom rămîne totdeauna pe jumătate convinși că era ea, cu condiția ca femeia să fi dispărut : numai dacă o putem ajunge, ne-am fi dat seama de eroarea noastră.

De altminteri, din ce în ce mai bolnav, eram ispitit să exagerez plăcerile cele mai simple, tocmai din pricina greutăților întîmpinate ca să le ating. Credeam că zăresc pretutindeni femei elegante, căci eram prea obosit pe plajă, prea sfios la Cazinou sau chiar la cofetărie, ca să mă apropii oriunde de ele. Totuși, dacă mi-era scris să mor curînd, mi-ar fi făcut plăcere să știu cum arată de aproape, în realitate, fetele cele mai frumoase pe care le-ar fi putut oferi viața, chiar dacă altul sau nimeni ar fi trebuit să profite de această ofertă

(într-adevăr, nu-mi dădeam seama că la originea curiozității mele era o dorință de posesiune). Aș fi îndrăznit să intru în sala de baie, dacă Saint-Loup m-ar fi însoțit. Dar cum eram singur, stăteam doar în fața lui Grand Hotel așteptând momentul de a mă duce la bunică, când, aproape la capătul digului unde parcă mișcă o pară ciudată, am văzut înaintind cinci sau șase fete; deosebindu-se tot atât de mult prin înfățișare cât și prin apucături, de toate persoanele cu care erai obișnuit la Balbec, ca o bandă de pescăruși debarcați nu se știe de unde, care execută cu pași numărați pe plajă — cei întârziați ajungându-i pe ceilalți zburînd încet — o plimbare al cărei scop pare tot atât de neînțeles înotătorilor pe care pescărușii parcă nu-i vedeau, pe cât de bine deslușit este acest scop pentru mintea lor păsărească.

Una din aceste necunoscute împingea în față-i o bicicletă; alte două aveau în mână niște bastoane de golf, iar îmbrăcămintea lor se deosebea de aceea a celorlalte tinere fete din Balbec, dintre care unele, este adevărat, practicau sporturi, dar fără să adopte în acest scop vreo ținută specială.

Era ora la care doamnele și domnii veneau în fiecare zi să-și facă plimbarea pe dig, expuși focurilor necrutătoare ale lornionului pe care îl pironea asupra-le, ca și cum ar fi fost purtătorii unui beteșug pe care ținea să-l inspecteze în cele mai mici amănunte, soția primului președinte care sta semeață în fața chioscului muzicii, în mijlocul aceluși șir de scaune temute pe care chiar ei, ajungînd din actori critici, se vor instala numaidecît ca să judece la rîndul lor pe cei ce vor defila în fața lor. Toți acești oameni ce se plimbau pe dig legămîndu-se atât de tare ca și cînd ar fi fost pe puntea unui vapor (căci nu știau să ridice piciorul fără să

miște în același timp brațul, să întoarcă ochii, să-și îndrepte umerii, să compenseze printr-o mișcare cumpănită de o parte a trupului mișcarea pe care tocmai o făceau cu cealaltă parte, și să-și congestioneze fața) și care prefăcându-se că nu văd — ca să dea impresia că nu se sinchiseau de ele, ci privind pe furis ca să nu riște să se ciocnească cu ele — persoanele care se plimbau în același sens sau veneau în sens contrar, se izbeau dimpotrivă de ele, se poticneau în ele, pentru că fuseseră la rîndul lor din parte-le obiectul aceleiași atenții tainice, învăluită sub același dispreț aparent, căci dragostea — prin urmare teama — de mulțime este pentru toți oamenii unul din imboldurile cele mai puternice, fie că încearcă să placă celorlalți, sau să-i uimească, fie ca să le arate că-i disprețuiesc. La omul singuratic, sihăstria, chiar absolută, și care durează pînă la sfîrșitul vieții, are adesea la temeiul ei un principiu de dragoste neîntinată de mulțime care biruie în asemenea măsură orice alt sentiment, încît nereușind, cînd iese în oraș, să fie admirat de portăreasă, de trecători, de birjarul care așteaptă în stație, preferă să nu fie niciodată văzut de ei, și renunță astfel la orice activitate care l-ar obliga să iasă.

În mijlocul acestor oameni din care unii urmăreau un gînd, dar trădîndu-i atunci mobilitatea prin mișcări neregulate, printr-o divagare a privirii, tot atît de puțin armonioasă ca bîjbîiala prevăzătoare a vecinilor lor, fetițele pe care le zărisem, stăpîne pe gesturi, însușire conferită de o mlădiere desăvîrșită a propriului trup și de un dispreț sincer față de restul omenirii, pășeau drept în fața lor fără să șovăiască și mlădioase, executînd întocmai mișcările pe care le voiau, fiecare membru păstrîndu-și deplină independență față de ce-

lelalte, aproape tot trupul lor stăruind în aceea imobilitate atît de remarcabilă la bunele valsatoare. Ele nu mai erau departe de mine. Deşi fiecare avea un chip deosebit de celelalte, toate erau frumoase ; dar la drept vorbind, le vedeam doar de o clipită şi fără să îndrăznesc să le-privesc ţintă, încît nu individualizasem încă pe nici una din ele. Cu excepţia uneia, al cărei nas drept, a cărei piele brună o făceau să contrasteze cu celelalte, aşa cum ar contrasta într-un tablou din epoca Renaşterii, un rege mag de tip arab, ele nu-mi erau cunoscute decît prin unele amănunte, una prin doi ochi duri, încăpăţînaţi şi arzători ; alta prin doi obraji roz de o nuanţă arămie care evocă ideea de muşcată ; însăşi aceste trăsături nu le le-gasem indisolubil mai degrabă de vreuna din fete, decît de alta ; şi cînd (potrivit rînduielii în care le voi stabili în curînd între ele), propaga prin grupul lor o fluturare armonioasă, translaţia continuă a unei frumuseţi fluide, colective şi mobile.

Poate nu numai întîmplarea, adunînd laolaltă aceste prietene, le alesese atît de frumoase ; poate aceste fete (a căror atitudine le destăinuia înde-ajuns firea îndrăzneată, frivolă şi aspră), extrem de sensibile la orice ridicol şi la orice urîtenie, in-capabile să se supună unei atracţii de ordin intelectual sau moral, încercaseră în chip firesc, printre camaradele de vîrsta lor, o repulsie pentru toate acelea la care înclinările de gîndire sau de simţire se trădau prin timiditate, stinghereală, stîngăcie, prin ceea ce ele pesemne numeau „un gen anti-patic“, şi le ţinuse la o parte ; cîtă vreme se împrieteniseră, dimpotrivă, cu altele care le atrăgeau prin oarecare amestec de graţie, de mlădiere, de eleganţă fizică, singura formă sub care ar putea să-şi închipuiască sinceritatea unui caracter sedu-

cător și făgăduiala unor ore plăcute de petrecut împreună. Poate de asemenea clasa căreia ele îi aparțineau, și pe care n-aș fi putut s-o precizez, ajunsese la acel punct al evoluției sale în care, fie grație bogăției sau timpului liber, fie mulțumită unor obiceiuri sportive răspindite chiar în anumite medii populare, și unei culturi fizice căreia nu i s-a adăugat încă aceea a inteligenței, un mediu social — asemenea școlilor de sculptură armonioase și rodnice care nu caută încă expresia chinuită — produce în chip firesc și din belșug, trupuri frumoase cu picioare frumoase, cu șolduri frumoase, cu chipuri sănătoase și odihnite, cu un aer de sprinteneală și de șiretenie. Și n-aveam oare în față-mi niște nobile și calme modele de frumusețe omenească, în fața mării, ca niște statui expuse la soare pe țărmul Eladei ?

Ca și cum ar fi socotit din simțul bandei lor care înainta de-a lungul digului ca o cometă luminoasă, că mulțimea înconjurătoare era alcătuită din făpturi de altă rasă și chiar suferințele ei n-ar fi putut trezi în ele un sentiment de solidaritate, fetele parcă nu o vedeau, forțau pe cei ce se opriseră locului să se dea la o parte ca și cum ar fi trecut o mașină căreia i s-ar fi dat drumul și de la care nu trebuie să te aștepți să cruțe pe pietoni, mulțumindu-se cel mult să-și arunce una alteia priviri și să ridă, dacă vreun domn bătrîn a cărei existență n-o admiteau și al cărui contact îl respingeau o luase la fugă cu mișcări sfioase sau furioase, dar grăbite sau ridicole. Nu simulau nici un dispreț față de ce nu era grupul lor, disprețul lor sincer era suficient. Dar ele nu puteau vedea un obstacol fără să nu se amuze să-l treacă luându-și avînt sau cu picioarele lipite, pentru că erau toate pline, exuberante, de acea tinerețe pe care

simți atât de mare nevoie să o cheltuiești încît chiar cînd ești trist și bolnav, ascultînd mai degrabă de nevoile vîrstei decît de toanele zilei, nu lași niciodată să treacă ocazia unui salt sau a unei glisade fără să le execuți conștiințios, întrerupînd, presărîndu-și umbletul lent — așa cum își presară Chopin fraza cea mai melancolică — cu ocoluri grațioase în care capriciul se imbină cu virtuozitatea. Soția unui bătrîn bancher, după ce șovăise în ce chip să-și expună soțul, îl așezase pe un scaun care se înclina, cu fața la dig, adăpostit de vînt și de soare, de chioșcul muzicanților. Văzîndu-l bine instalat, tocmăi se despărțise de el ca să-i cumpere un ziar pe care avea de gînd să i-l citească și care-l va distra, mici absențe cînd îl lăsa singur și pe care nu le prelungea niciodată peste cinci minute, care i se păreau foarte lungi, dar pe care le reînnoia destul de des pentru că bătrînul ei soț, pe care-l copleșea cu îngrijirile ei ce i le ascundea în același timp, să aibă impresia că mai este în stare să trăiască ca toată lumea și n-are nevoie de nici un sprijin. Tribuna muzicanților alcătua deasupra lui o trambulină naturală și atrăgătoare pe care fata cea mai vîrstnică din mica bandă începu să alerge fără urmă de șovăire ; ea sări peste capul bătrînului îngrozit, a cărui caschetă de marinar o atinse ușor cu picioarele ei sprintene, spre marelui haz al celorlalte tinere fete, mai ales a celor doi ochi verzi ce se iveau dintr-o figură de păpușă ce exprimau pentru această performanță o admirație și o veselie în care am crezut că deslușesc puțină sfială, o sfială rușinoasă și fudulă pe care celelalte n-o aveau. „Bietul bătrîn, mi-e milă de el, are aerul că e pe jumătate mort“, spuse una din aceste fete cu o voce răgușită și cu un accent în parte

ironic. Ele mai făcură cîțiva pași, apoi se opriră o clipă în mijlocul drumului fără să-și dea seama că opresc circulația trecătorilor, într-un agregat de formă neregulată, compact, neobișnuit și puiund, ca un sobor de păsări care se adună înainte de a-și lua zborul ; apoi își reluară plimbarea molcomă de-a lungul digului, deasupra mării.

Acum trăsăturile lor fermecătoare nu mai erau nedesluite și nu se mai amestecau. Le repartizaserăm și le aglomeraserăm (în lipsa numelui fiecăreia, pe care-l ignoram) în jurul celei mari care sărise peste bătrînul bancher ; în jurul celei mici care-și desprindea, pe orizontul mării, obrajii bucălați și roz, ochii verzi ; în jurul celei cu tenul ars de soare, cu nasul drept, care se desprindea din mijlocul celorlalte ; în jurul alteia, cu fața albă ca un ou în care un năsuc descria un arc de cerc ca ciocul unui pui de găină, față cum au unii oameni foarte tineri ; în jurul alteia, înaltă, înfășurată într-o pelerină (care-i dădea un aspect atît de sărăcăcios și-i dezmințea în asemenea măsură înfățișarea elegantă, încît explicația ce se înfățișa minții era că această tînără fată avea pesemne părinți destul de străluciți care-și puneau mîndria cu mult deasupra vilegiaturiștilor de la Balbec și a eleganței vestimentare a propriilor lor copii, ca să-i îngăduie să se plimbe pe dig într-o ținută pe care oamenii de rînd ar fi apreciat-o ca prea modestă) ; în jurul unei fete cu ochi strălucitori, veseli, cu fața bucălată și smeadă, sub un „polo“ negru, înfundat pe cap, care împingea o bicicletă legănîndu-și șoldurile deșelate și întrebuițînd expresii de „argou“, atît de ștregărești și rostite cu voce atît de tare, cînd am trecut pe lîngă ea (printre care am deosebit totuși fraza sufărătoare : „a-ți trăi viața“), încît, renunțînd la

ipoteza pe care pelerina camaradei sale mă făcuse să o emit, am ajuns la concluzia că aceste fete aparțineau mediului care frecventează velodromurile și că erau amantele foarte tinere ale unor cicliști. În orice caz, printre toate presupunerile mele nu figura aceea că ar fi putut fi virtuozase. La prima vedere — după chipul în care se priveau rîzînd, după privirea stăruitoare a aceleia cu fața smeadă — înțelegeam că nu erau. De altminteri, bunica susținea că ansamblul lucrurilor pe care nu trebuie să le faci este indivizibil și că fetele care nu respectă bătrînețea ar putea fi oprite deodată de scrupule cînd e vorba de plăceri mai atrăgătoare decît aceea de a sări peste capul unui octogenar.

Deși le individualizasem acum, totuși răspunsul pe care și-l dădeau reciproc privirilor lor însuflețite de suficiență și de spirit de camaraderie, și în care se aprindeau, din nou, dintr-o clipă într-alta, cînd interesul, cînd indiferența nerușinată sclipind din fiecare, după cum era vorba de una din prietene sau de trecători, acea conștiință de a se cunoaște între ele destul de intim ca să se plimbe totdeauna împreună, făcînd o „bandă aparte“, crea între trupurile lor independente și despărțite, cînd înaintau încet, o legătură nevăzută, dar armonioasă, ca o aceeași umbră caldă, ca o aceeași atmosferă, făcînd din ele un tot, atît de omogen în părțile sale, pe cît se deosebea de mulțimea în mijlocul căreia cortegiul lor se desfășura agale.

În timp ce treceam pe lîngă cea brună cu fața bucalată care-și împingea bicicleta, mi-am încrucișat o clipă privirile cu ale ei, piezișe și zîmbitoare, izvorite din adîncul lumii inumane ce cuprindea viața acestui mic trib, inaccesibil, necunoscut, în care ideea a ceea ce eram nu putea, firește, nici să ajungă, nici să-și afle loc. Atentă la ceea ce spu-

neau camaradele ei, această tinără care purta pe cap un „polo“ foarte aplecat pe frunte, mă văzuse oare în clipa în care lumina neagră ce izvora din ochii ei dădu de mine ? Dacă mă văzuse, ce reușisem să-i înfățișez ? Din adincul cărui univers mă deslușea ? Mi-ar fi foarte greu să spun, după cum în clipa în care, grație telescopului, ne apar anume ciudățenii într-un astru vecin, este greu să conchizi despre el că este locuit de făpturi omenești care ne văd, și anume ce idei a putut trezi în ele vederca noastră.

Dacă am crede că ochii unei asemenea fete nu sînt decît un disc strălucitor de mică, n-am fi dorici să-i cunoaștem viața și să o unim cu a noastră. Dar simțim că ceea ce strălucește în acest disc lucitor nu se datorește numai materiei din care e alcătuit, ci sînt, necunoscute nouă, negrele umbre de idei pe care această făptură și le face despre oameni și lucrurile pe care le cunoaște — peluze de hipodromuri, nisipurile drumurilor pe care, pedalînd peste cîmpii și păduri, m-ar fi tîrit această mică zînă, mai seducătoare în ce mă privește decît cea din raiul persan — și umbrele casei în care se întoarce, a proiectelor pe care le va face sau pe care alții le-au făcut pentru ea ; dar mai ales este ea, cu dorințele, cu simpatiile, cu repulsiunile, cu voința ei întunecată și necurmată. Știam că nu voi poseda această tinără ciclistă, dacă nu voi poseda și ceea ce era în ochii ei. Prin urmare, toată viața ei îmi inspira dorință ; dorință dureroasă, căci o simțeam nerealizabilă, dar îmbătătoare, pentru că ceea ce fusese pînă acum viața mea, încetînd brusc de-a fi viața mea totală, nemaifiînd decît o porți-cică din spațiul care se întindea înainte-mi pe care ardeam de nerăbdare să-l parcurg și care era alcătuit din viața acestor tinere fete, îmi oferea acea

prelungire, acea multiplicare a eului, care este fericirea. Și, fără îndoială, faptul că între noi n-ar fi stăruit nici un obicei — și nici o idee — comune, avea să constituie o greutate mai mare în calea posibilității de a mă împrieteni cu ele și de a le place. Dar poate grație acestor deosebiri, grație conștiinței că în alcătuirea firii sau a faptelor acestor fete nu intra nici un singur element pe care să-l fi cunoscut sau să-l fi posedat în mine, urma după sațietate, setea — asemenea aceleia de care arde un pământ pîrjolit de secetă — de o viață pe care sufletul meu, pentru că nu primise niciodată pînă acum o singură picătură de la ea, ar sorbi-o cu atît mai mare lăcomie, încetul cu încetul, într-o și mai desăvîrșită îmbibare.

Privisem cu atîta nesaț această ciclistă cu ochii scilipitori, încît parcă-și dădu seama și spuse celei mai înalte un cuvînt pe care nu l-am auzit, dar care o făcu pe aceasta să rîdă. La drept vorbind, nu această brună îmi plăcea cel mai mult, tocmai pentru că era brună, căci (din ziua în care-o văzusem pe Gilberte pe pîrînișul de la Tansonville), o fețișă roșcată, cu pielea aurie, rămăsese pentru mine idealul neaccesibil. Dar n-o iubisem oare pe Gilberte, mai cu seamă pentru că îmi apăruse nimbă de aureola de a fi prietena lui Bergotte, de a vizita catedralele în tovărășia lui ? De asemenea, nu mă puteam bucura oare că această brună se uitase la mine (ceea ce mă făcea să nădăjduiesc că voi putea intra lesne în legătură mai întîi cu ea), căci mă va prezenta celorlalte, nemiloasei care sărise peste bătrîn, neînduplecatei care spusese : „Mi-e milă de el, sărman bătrîn“ ; apoi, rînd pe rînd celorlalte, a căror tovarășă nedespărțită avea de altminteri prestigiul să fie ? Totuși, presupunerea că aș putea fi cîndva prietenul cutăreia sau cutărcia dintre

aceste fete, că acești ochi ale căror priviri necunoscute mă izbeau uneori, aținându-se asupra-mă fără să știu, ca un reflex al soarelui pe un zid, a putea vreodată, printr-o miraculoasă alchimie, să lase să pătrundă între particulele lor inefabile ideea existenței mele, un sentiment de prietenie pentru persoana mea, că eu însumi voi putea lua cîndva loc printre ele, în teoria pe care ele o depănau de-a lungul mării — această presupunere mi se părea că ascunde în ea o contrazicere tot atît de insolubilă ca și cum în fața vreunei frize antice sau a vreunei fresce redînd un cortegiu, aș fi crezut că e cu puțință ca eu, spectator, să mă rînduiesc, iubit de ele, printre-divinele pensionare.

Fericirea de a cunoaște aceste fete era deci nerrealizabilă. Firește, n-ar fi fost cea dintîi de acest soi la care aș fi renunțat. N-aveam decît să-mi aduc aminte de atîtea necunoscute pe care, chiar la Balbec, trăsura îndepărtîndu-se cu toată viteza, mă făcuse să le părăsesc pentru totdeauna. Chiar și plăcerea pe care mi-o prilejuia mița bandă nobilă ca și cum ar fi fost alcătuită din fecioare elene, se datoră faptului că amintea întrucîtva fuga trecătoarelor pe șoseaua. Această dispariție rapidă a făpturilor pe care nu le cunoaștem, care ne obligă să rupem cu viața de toate zilele în care femeile ce le frecventăm sfîrșesc prin a-și dezvălui cusururile, ne pune pe o goană în care imaginația nu mai are margini. Or, a ne despuia plăcerile de ea, înseamnă să le reducem la ele însele, la nimic. Oferite de una din acele mijlocitoare pe care, de altminteri s-a văzut că nu le disprețuiam, scoase din elementul care le conferea atîtea nuanțe și atît de nedeslușit, aceste fete m-ar fi încîntat mai puțin. Pesemne că închipuirea, trezită de nesiguranța de a-și putea ajunge obiectul, creează un scop care

ni-l ascunde pe celălalt, înlocuind plăcerea senzuală prin ideea de a pătrunde într-o viață, ne împiedică să recunoaștem această plăcere, să simțim adevăratul ei gust, să o mărginim la semnificația ei.

Între noi și peștele care, dacă-l vedem întâia oară servit la o masă, n-ar părea că merită nenumăratele șiretlicuri și ocoluri necesare pentru a pune mâna pe el, trebuie să se interpună, în timpul după-amiezilor pe care le petrecem la pescuit, virtutul suprafeței pe care o ating, fără să știm prea bine ce avem de gând cu ele, o carne lucioasă, o formă nedeslușită, în fluiditatea unui azur transparent și mobil.

Aceste tinere fete beneficiau și ele de acea schimbare de proporții sociale, caracteristice vieții de băi de mare. Toate avantajele care ne prelungec, ne înalță mediul nostru obișnuit, ajung aici invizibile, sînt de fapt suprimate; în schimb, ființele cărora le presupui pe nedrept asemenea avantaje pășesc amplificate de o întindere artificială, grație căreia niște necunoscute, și în ziua aceea aceste tinere fete, au putut dobîndi mai lesne în ochii mei o însemnătate enormă și cu neputință de a face cunoscut importanța pe care o puteam avea eu.

Dar dacă plimbarea micii bande nu era decît o frîntură din curgerea fără sfîrșit a trecătoarelor, care mă tulburase totdeauna, această curgere era redusă aici la o mișcare atît de înceată, încît se apropia de imobilitate. Or, tocmai faptul că într-o fază atît de înceată, fețele nemaifiind tîrîte într-un virtutej, ci liniștite și distincte, mi se păreau și mai frumoase, mă împiedica să cred, cum crezusem adesea cînd mă întorceam cu trăsura doamnei de Villeparisis, că, de mai aproape, dacă m-aș fi oprit

o clipă, unele amănunte, pielea ciupită, un defect al nărilor, o privire banală, grimasa unui suris, o talie urită, ar fi înlocuit pe fața și pe trupul femeii pe acelea pe care fără îndoială mi le închipuisem, căci îmi fusese de ajuns să văd o linie frumoasă a trupului, să întrezăresc un ten proaspăt, ca să-i fi adăugat, cu multă bunăvoință, un umăr încântător, o privire delicioasă, a cărei amintire sau idee pre-concepută o purtam totdeauna în mine, aceste des-cifrări rapide ale unei ființe pe care o vezi în zbor expunându-ne astfel aceluiași greșeli ca acele lec-turi prea repezi în care punem pe o singură silabă și fără să ne dăm silința să le identificăm pe cele-lalte, în locul cuvîntului scris, unul cu totul deosebit pe care ni-l furnizează memoria noastră. De data aceasta lucrurile nu se putea petrece în acest chip. Mă uitasem bine la chipurile lor ; văzusem fiecare chip, nu din toate profilurile lui, și rareori din față, dar oricum, sub două sau trei aspecte destul de deosebite ca să pot îndrepta, fie verifica și „do-vedi“ diferitele presupuneri ale liniilor și culorilor pe care le riscă prima vedere și ca să văd substi-tuindu-li-se, de-a lungul expresiilor succesive, ceva materialmente nealterabil. Astfel, îmi puteam spune cu siguranță că nici la Paris, nici la Balbec, în ipotezele cele mai fericite a ceea ce ar fi putut fi, chiar dacă aș fi putut sta de vorbă cu ele, tre-cătoarele care-mi captivaseră privirea, niciodată apariția, apoi dispariția vreuneia pe care să nu o fi cunoscut, nu mi-ar fi lăsat mai multe regrete decît acestea, nu m-ar fi făcut să cred că prietenia lor m-ar putea entuziasma în asemenea măsură. Nici printre actrițele sau țărăncile sau domnișoa-rele de la pensionatul de călugărițe nu văzusem niciodată fete atît de frumoase, pline de atît necu-noscut, o valoare atît de neprețuită, de un înacce-

sibil atît de verosimil. Erau, din fericirea necunoscută și posibilă a vieții, exemplare atît de desfătătoare și în stare atît de perfectă, încît eram deznădăjduit de teama, aproape numai din motive intelectuale, că nu pot face, în condiții unice, fără să dau prilejul vreunei erori posibile, experiența a ceea ce ne oferă mai trainic frumusețea pe care o dorești și pe care te consolezi că n-o pozezi niciodată, solicitînd plăceri — așa cum Swann refuzase totdeauna să solicite înainte de a o fi cunoscut pe Odette — unor femei pe care nu le-ai dorit, astfel încît mori fără să fi știut vreodată ce era această altă plăcere. Fără îndoială, se putea să nu fi fost în realitate o plăcere necunoscută, iar misterul ei să se fi risipit de aproape, și să nu fi fost decît o proiectare, un miraj al dorinței. Dar în acest caz, nu m-aș putea agăța decît de necesitatea unei legi a firii — care, dacă s-ar aplica acestor fete, s-ar aplica tuturor — și nicidecum de cusurul obiectului. Căci era acela pe care l-aș fi ales dintre toate, dîndu-mi bine seama, cu o satisfacție de botanist, că nu puteai găsi întrunite specii mai rare ca acelea a acestor tinere flori ce întrerupeau în această clipă, în fața mea, linia de plutire a șirului lor vaporos, ca un boschet de trandafiri de Pensylvania, podoabă a unei grădini pe faleză, între care e cuprins tot traiectul oceanului străbătut de vreun vapor care lunecă atît de încet pe linia orizontală și albastră ce leagă un lujer cu altul, încît un fluture leneș, întîrziat în fundul corolei pe care corpul vasului a întrecut-o de mult, vrînd să-și ia zborul fiind sigur că va ajunge înaintea vasului, poate aștepta ca numai o părticică azurată să mai despartă prora acestuia de prima petală a florii spre care navighează.

M-am întors, căci trebuia să mă duc să cinez la Rivebelle cu Robert și bunica pretindea ca, înainte de plecare, să stau în aceste seri o oră întins pe pat. Tabiet căruia medicul din Balbec îmi prescrisese de curînd să mă supun în toate serile.

De altminteri, la întoarcere, nici nu trebuia să părăsesc digul și să intru în hotel prin hol, adică prin dos. În virtutea unui avans asemănător cu acela de sîmbătă cînd prînzeam la Combray cu o oră mai devreme, acum, în toiul verii, zilele erau atît de lungi, încît soarele era încă sus pe cer parcă ar fi fost ora ceaiului, cînd se punea masa pentru cină, la Grand Hotel din Balbec. Așa încît marile ferestre cu geamlîc și care alunecau erau deschise la nivelul digului. N-aveam decît să trec un mic prag de lemn ca să intru în sufrageria din care ieșeam îndată ca să urc în ascensor.

Trecînd prin fața biroului, adresam un surîs directorului și, fără umbră de dezgust, culegeam unul de pe fața lui pe care, de cînd eram la Balbec, atenția mea înțelegătoare o injecta și o transforma puțin cîte puțin ca pe un preparat de științe naturale. Mă obișnuisem cu trăsăturile lui pline cu un înțeles mărunt, dar inteligibil ca un scris pe care-l citești, și nu mai semănau de loc cu acele litere ciudate, intolerabile pe care chipul său mi le înfățișase în cea dintîi zi în care văzusem în fața mea un personaj acum uitat, sau dacă nu reușeam să-l evoc, de nerecunoscut, greu de identificat cu personalitatea lipsită de însemnătate și politicoasă a cărei caricatură hidă și sumară era de fapt. Fără sfială și fără tristețea din seara sosirii mele, am sunat „liftul” care nu mai era tăcut în timp ce urcam alături de el cu ascensorul ca într-o cutie toracică mobilă care s-ar fi deplasat de-a lungul unei coloane care suie, ci îmi repeta :

— Nu mai e atîta lume ca acum o lună. Lumea începe să plece, zilele se scurtează. Rostea aceste cuvinte nu fiindcă erau adevărate, ci pentru că avînd un angajament într-o parte mai călduroasă a coastei, ar fi vrut să plece cît mai repede cu putință, ca să se închidă hotelul și ca să aibă cîteva zile libere, înainte de a „reintră” în noua lui „slujbă”. A „reintră” și „noua” nu erau de altfel expresii contradictorii, căci pentru liftier „a reintră” era forma uzuală a verbului a intra. Singurul lucru care mă mira era că el catadicsea să spună „slujbă”, căci aparținea acelui proletariat modern care dorește să șteargă din limbaj urma regimului aplicat slugilor. De altfel, peste o clipă, îmi spuse că în „situația” în care avea să „intre” va avea o „tunică” mai frumoasă și un „salariu” mai mare ; cuvintele „livrea” și „leafă” i se păreau învechite și nelalocul lor. Și cum datorită unei contraziceri absurde, vocabularul a supraviețuit totuși la „patronii” concepției de inegalitate, deslușeam totdeauna greu ceea ce-mi spunea liftierul. Căci singurul lucru care mă interesa era de a ști dacă bunica era la hotel. Or, luîndu-mi-o înainte, liftierul îmi spuse : „Doamna tocmai a ieșit din odaia dumneavoastră”. Continuum să fiu preocupat, credeam că era vorba de bunica. „Nu, doamna care cred că e funcționara dumneavoastră.” Cum în vechiul limbaj burghez, care ar trebui desființat, unei bucătărese nu i se spune funcționară, stăteam o clipă pe gînduri : „Se înșeală, n-avem nici uzină, nici funcționari”. Deodată mi-am adus aminte că numele de funcționar e ca portul mustăților cînd e vorba de chelnerii de cafenele, satisfacerea unui amor-propriu acordată servitorilor și că această doamnă care tocmai ieșise din odaia mea era Françoise (pe semne că se dusesese în vizită la cafegiu sau era pe

cale să privească cum cosea camerista belgiancăi), satisfacție care încă nu-l îndestula pe liftier, căc spunea bucuros cînd îl înduioșa propria-i clasă „la lucrător sau la omul mărunt“, slujindu-se de același singular ca Racine, cînd spune „săracul“... Dar de obicei, căci rîvna și sfiala mea din prima zi trecuseră, nu mai stăteam de vorbă cu liftierul. Acum cuvintele lui rămîneau fără răspuns în scurtul traiect pe care-l parcurgea repede de-a lungul hotelului, golit ca o jucărie care-și desfășura în jurul nostru, etaj cu etaj, ramificările de coridoare în ale cărui adîncuri lumina se catifela, se degrada, subția uşile de comunicație sau treptele scărilor interioare pe care le transforma în acel chihlimbar auriu, fără consistență și tainic ca un amurg, în care Rembrandt scoate în relief cînd rezemătoarea unei ferestre, cînd manivela unui puț. Și la fiecare etaj o licărire aurie reflectată pe covor vestea asfințitul soarelui și fereastra cabinetelor.

Mă întrebam dacă tinerele fete pe care le văzusem locuiau la Balbec și cine puteau fi. Cînd dorința este astfel orientată spre un mic trib uman pe care-l selecționează tot ce poate fi în legătură cu el devine prilej de emoție, apoi de reverie. Auzisem o doamnă spunînd pe dig : „E o prietenă a tinerei Simonet“, cu aerul de precizie avanta-joasă a cuiva care explică : „E camaradul nedespărțit al tinărului La Rochefoucauld“. Simțeau numai de cît pe fața persoanei care aflase acest amănunt curiozitatea de a privi mai de aproape persoana favorizată care era „prietena tinerei Simonet“. Un privilegiu, firește, de care pesemne nu-i era dat oricui să se bucure. Căci aristocrația este ceva relativ. Sînt localități nu prea scumpe în care fiul unui negustor de mobile este principele eleganței și domnește peste o curte ca un tînăr prin-

cipe de Galles ¹. De atunci am căutat adesea să-mi aduc aminte cum răsunase pentru mine, pe plajă, acest nume, Simonet, încă nesigur atunci în forma pe care o deosebisem atât de prost și de asemenea în ce privește înțelesul său, desemnarea cutărei persoane ; în fond, purtînd pecetea acelei noutăți atât de emoționante pentru noi în urmă, cînd acest nume ale cărui litere sînt în fiecare clipă mai adînc săpate în noi de atenția noastră necurmată, a devenit (ceea ce nu trebuia să se întîmple, în ce mă privește, în legătură cu tînăra Simonet, decît peste cîțiva ani), primul cuvînt pe care îl recunoaștem (fie în clipa în care ne trezim din somn, fie după un leșin), chiar înaintea noțiunii de timp, a locului în care ne aflăm, aproape înaintea cuvîntului „eu“, ca și cum ființa pe care o denumeste ar fi mai mult noi decît noi înșine, și ca și cum după cîteva clipe de inconștiență, răgazul care ia sfîrșit înaintea oricărui altuia este acela în timpul căruia nu te gîndeai decît la el. Nu știu pentru ce mi-am spus, încă din această dîinii zi, că numele de Simonet trebuie să fie acela al uneia din fete ; nu mai conteneam întrebîndu-mă cum aș putea cunoaște familia Simonet ; și anume prin mijlocirea unor oameni pe care-i considera superiori ei, ceea ce nu trebuia să fie prea greu dacă nu erau decît niște mici prostituatute din popor, ca să nu mă disprețuiască. Căci nu poți cunoaște foarte bine, nu-ți poți apropia cu totul pe cel ce te disprețuiește, cît timp n-ai învins acest dispreț. Dar ori de cîte ori imaginea unei femei atât de diferite pătrunde în noi, afară numai dacă uitarea sau concurența altor imagini nu o elimină, n-avem tihnă pînă ce n-am transformat aceste străine în ceva asemănător cu noi, sufletul nostru fiind în această privință înzestrat cu același

¹ Moștenitorul tronului în Anglia.

soi de reacțiune și de activitate ca și organismul nostru fizic, care nu poate îngădui, în sînul său, amestecul unui corp străin fără să încerce îndată să mistuiască sau să asimileze pe intrus, tinăra Simonet trebuia să fie cea mai frumoasă din toate — aceea, de altminteri, care mi se părea că ar fi putut ajunge amanta mea, căci era singura care, în două sau trei rînduri, și-a întors pe jumătate capul, parcă ar fi luat cunoștință de privirea mea fixă. L-am întrebat pe liftier dacă nu cumva cunoștea la Balbec familia Simonet. Neplăcîndu-i să mărturisească îndeobște că ignoră ceva, răspunse că auzise vorbindu-se de acest nume. Ajungînd la ultimul etaj, l-am rugat să-mi aducă ultimele liste de vizitatori.

Am ieșit din ascensor, dar în loc să mă îndrept spre odaia mea, am pătruns în coridor unde, la această oră, feciorul de la etaj, deși se temea de curent, deschisese fereastra de la care, în locul mării, se vedea partea dinspre colină și dinspre vale, dar nu le lăsa niciodată să se vadă, căci geamurile ei, de sticlă opacă, erau de cele mai multe ori închise. M-am oprit în fața ei într-un scurt popas și timpul necesar să mă închin „vederii“ pe care o descoperea măcar o dată dincolo de colina de care era lipit hotelul și pe care se înălța doar o casă așezată la oarecare distanță, dar căreia perspectiva și lumina serii, păstrîndu-i volumul, îi dădeau înfățișarea unei cizelări de preț și a unei cutiute de catifea ca unéia din acele clădiri în miniatură, mic templu sau capelă mică de argint și email, care slujesc ca relicvarii și nu se expun decît la zile mari venerației credincioșilor. Dar această clipă de adorație durase prea mult, căci feciorul, care ținea într-o mîină o legătură de chei și mă salută cu cealaltă atingîndu-și calota de pa-

racliser, dar fără să o ridice din pricina aerului curat și răscoros al serii, tocmai închidea, ca pe acelea ale unei racle, cele două cercevele ale ferestrei și ascundea adorației mele monumentul retras și relicva de aur. Am intrat în odaia mea. Pe măsură ce anotimpul înainta, se schimba tabloul pe care fereastră mi-l înfățișa. Mai întâi, era ziua-namiază mare, și întunecos numai dacă timpul era urît; atunci, în geamul vînat și pe care-l umflau valurile ei rotunde, marea, închisă între stilpii de fier ai ferestrei mele ca în plumbul unui vitraliu, scămoșă de-a lungul chenarului adînc și stîncos al golfului, niște triunghiuri tivite cu o spumă nemișcată și schițată cu gingășia unei pene sau a unui puf desenate de Pisanello¹ și fixate pe acest email alb, inalterabil și smîntînos care figurează un strat de zăpadă pe sticlăriile Gallé.

În curînd zilele scăzură și în clipa în care intram în odaie, cerul violet părea stigmatizat de figura teapănă, geometrică, trecătoare și fulgerătoare a soarelui (semănînd cu reprezentarea vreunui semn minunat, a vreunei apariții mistice), se înclina spre mare pe linia orizontului ca un tablou deasupra unui altar, în timp ce diferitele părți ale asfințitului expuse pe geamurile bibliotecilor joase de mahon care se întindeau de-a lungul pereților și pe care mintea mea le puneă în legătură cu pictura minunată din care erau desprinse, păreau ca acele scene felurite pe care vreun meșter din vechime le executa odinioară pentru vreo confrerie pe o raclă și ale cărei obloane separate se expun unele alături de altele într-o sală de muzeu, dar pe care numai imaginația vizitatorului le așază din nou la locul lor, pe tabloul de lîngă altar. Peste

¹ *Vittore Pisano* zis *Pisanello* (cca. 1380—1456), pictor și gravor italian.

cîteva săptămîni, cînd urcam din nou, soarele asfinţise. Asemenea aceleia pe care o vedeam la Combray deasupra *Calvarului* cînd mă întorceam de la plimbare şi mă pregăteam să cobor înainte de cină la bucătărie, o fişie de cer roşu ca unul din somonii pe care-i vom comanda îndată la Rivelle, îmi aţîtau plăcerea pe care aveam s-o încerc cînd voi îmbrăca fracul ca să mă duc să cinez. Pe mare, la mică depărtare de mal, încercau să se ridice, unii deasupra altora, în caturi din ce în ce mai largi, nişte aburi negri ca funinginea, dar atît de lucioşi, de o consistenţă de agată, de o vădită greutate, astfel încît cei mai înalţi aplecîndu-se deasupra lujerului deformat şi în afara conturului de greutate al celor care-i susţinuseră pînă acum, parcă erau pe punctul să tîrască cu ei această schelărie care ajunsese pînă la jumătatea cerului şi să o arunce în mare. Vederea unui vapor care se depărta ca un călător în noapte îmi dădea aceeaşi impresie pe care o încercasem în vagon, de a fi eliberat de nevoile somnului şi de schimnicie într-o odaie. De altminteri nu mă simţeam închis în aceea în care mă aflam, deoarece aveam să o părăsesc peste o oră ca să mă urc în trăsură. M-am trîntit pe pat ; şi eram înconjurat din toate părţile de imaginile mării, ca şi cum m-aş fi culcat pe patul unuia din vapoarele pe care le vedeam noaptea mişcîndu-se încet, în întuneric, ca nişte lebede întunecate şi tăcute, dar care nu dorm.

Adesea însă, nu erau, într-adevăr, decît nişte imagini ; uitam că sub culoarea lor se săpa golul trist al plajei, străbătut de vîntul plin de nelinişte al serii pe care-l simţisem cu atîta îngrijorare la sosirea mea la Balbec ; apoi, chiar în odaia mea, preocupat de fetele care le văzusem trecînd, nu

mai eram în toane destul de bune, nici destul de dezinteresate, ca să pot încerca impresii într-adevăr adînci, de frumusețe. În așteptarea cinei la Rivebelle, eram într-o dispoziție încă și mai ușuratică și gîndul meu, locuind în aceste clipe la suprafața trupului pe care aveam să-l înveșmîntez ca să încerc să par cît se poate mai plăcut privirilor femeiești care mă vor cerceta cu atenție în restaurantul luminat, nu era în stare să pună profunzime sub culoarea lucrurilor. Dacă, sub fereastra mea, zborul neobosit și gingaș al lăstunilor și al rîndunelelor nu s-ar fi urcat ca o țîșnitură de apă, ca un foc de artificiu unind intervalul dintre aceste rachete înalte prin firul nemișcat și albul lungilor brazde orizontale, fără minunea fermecătoare a aceluia fenomen natural și local care lega de realitate peisajele pe care le aveam înaintea ochilor, aș fi putut crede că nu erau decît o alegere, reînnoită în fiecare zi, de picturi care se expuneau arbitrar în locul în care mă aflam și fără ca ele să aibă vreo legătură necesară cu el. Odată, eram la o expoziție de stampe japoneze ; lîngă un soare decupat, roșu și rotund ca luna, un nor galben părea un lac pe care se profilau niște săbii negre precum și copacii de pe malul său ; un drug de un roz gingaș pe care nu-l mai revăzusem niciodată de cînd căpătasem prima mea cutie cu vopsele, se umfla ca un fluviu pe ale cărui maluri vapoarele parcă așteptau pe uscat ca cineva să le tragă ca să le facă să plutească. Și-mi spuneam, cu privirea disprețuitoare, plictisită și frivolă a unui amator sau a unei femei străbătînd, între două vizite mondene, o galerie : „Ce curios, ce ciudat e acest asfințit de soare, dar în sfîrșit am mai văzut și altele tot atît de gingașe, tot atît de uimitoare ca acesta.“ Simțeam mai multă plăcere în

seile cînd un vapor absorbit și fluidificat de orizont, părea într-atît de aceeași culoare cu el, ca într-un tablou impresionist, încît parcă era și el din aceeași substanță, ca și cum ai fi decupat din ea doar corpul și frînghiile în care ea se subțiasse și se filigranasse în albastrul vaporos al cerului. Uneori oceanul umplea aproape toată fereastra mea, deasupra căreia se ridica o fișie de cer mărginită sus numai de o linie de același albastru ca al mării din care pricină credeam că e tot marea și că-și datora culoarea deosebită doar unui efect de lumină. În altă zi, marea nu era pictată decît în partea de jos a ferestrei, iar restul era umplut cu ațiția nori îngrămădiți unii într-alții în fișii orizontale, încît geamurile, printr-o premeditare sau o specialitate de artist, aveau aerul de a înfățișa un „studiu de nori“, în timp ce diferitele vitrine ale bibliotecii expunînd niște nori de același soi, dar în altă parte a orizontului pe care lumina îi colora în fel și chipuri, parcă ofereau repetiția, scumpă unor meșteri contemporani, a unui singur și același efect, prins totdeauna la alte ore, dar care acum, cu nemișcarea artei, puteau fi văzute toate laolaltă în aceeași odaie, executate în pastel și înrămate sub sticlă. Uneori pe cerul și marea uniform cenușii se ivea cu un rafinament delicios, o nuanță roz, în timp ce un fluturaș care adormise în partea de jos a ferestrei parcă pusese cu aripioarele, sub această „armonie cenușie și roz“, în genul acelora ale lui Whistler, semnătura favorită a meșterului de la Chelsea. Însăși nuanța roz dispărea, nu mai aveai ce să privești. Mă ridicam o clipă și înainte de a mă întinde din nou, trăgeam perdelele. Deasupra lor, vedeam din pat dunga de lumină, care mai stăruia acolo, întunecîndu-se, îngustîndu-se progresiv, dar fără să mă

întristeze și fără să regret că lăsam astfel să treacă deasupra perdelelor ora la care eram de obicei la masă, căci știam că această zi era de altă esență ca altele, mai lungă decât acelea de la pol pe care noaptea o întrerupe numai câteva minute; știam că din crisalida acestui amurg se pregătea să irumpă, printr-o radioasă metamorfoză, lumina strălucitoare a restaurantului din Rivebelle. Îmi spuneam: „E momentul“; mă întindeam pe pat, mă sculam, îmi isprăveam toaleta; găseam fermecătoare aceste clipe inutile, ușurate de orice greutate materială, în care, în timp ce alții cinau jos, nu-mi întrebuițam puterile acumulate în timpul neactivității acestui sfârșit de zi decât ca să-mi usuc trupul, să-mi îmbrac smokingul, să-mi înnod cravata și să fac toate gesturile călăuzite acum de plăcerea așteptată de a revedea cutare femeie pe care o zărisem ultima dată la Rivebelle, care parcă mă privise, care poate se ridicase o clipă de la masă doar în nădejdea că aş urma-o; îmi însușeam bucuros aceste farmece ca să mă dedau pe de-a-ntregul și bine dispus unei vieți noi, libere, fără griji, în care-mi voi sprijini șovăielile pe liniștea lui Saint-Loup și voi alege, printre speciile istoriei naturale originare din toate țările, pe acelea care, alcătuind mâncărurile neobișnuite, comandate îndată de prietenul meu, mi-ar fi ispitit lăcomia și imaginația.

Pînă ce, la urmă, sosi ziua în care nu mă mai puteam întoarce de pe dig în sufragerie, geamfîcul ci nu mai era deschis, căci afară era întuneric și mulțimea de săraci și de curioși atrași de strălucirea pe care n-o puteau atinge, atîrna, în ciorchini negri rebegiți de briză, de pereții luminoși și lunecoși ai stupului de sticlă.

Cineva bătu lă uşă ; era Aimé care ţinuse să-mi aducă el însuşi ultima listă a pasagerilor.

Înainte de a se retrage, Aimé ţinu să-mi spună că Dreyfus era cum nu se poate mai vinovat : „Vom afla totul, îmi spuse el, dar nu anul acesta, ci la anul : așa mi-a spus un domn care are mari legături la statul-major.“ L-am întrebat dacă nu sînt hotărîţi să descopere tot adevărul îndată, încă înainte de sfîrşitul anului. Şi-a scos ţigara din gură, urmă Aimé mimînd scena şi clătînd din cap şi din degetul arătător așa cum făcuse clientul său, vrînd să spună că nu trebuie să fim prea pretenţioşi. „Nu se poate anul acesta, Aimé, mi-a spus el, bătîndu-mă pe umăr, nu e cu putinţă. Dar de Paşti, cu siguranţă !“ Şi cînd Aimé mă bătu ușor pe umăr, spunîndu-mi : „Vedeţi, vă arăt întocmai cum a făcut“, fie că era măgulit de această intimitate a unui mare personaj, fie ca să poată aprecia mai bine, în deplină cunoştinţă de cauză, valoarea argumentului şi motivele noastre de a nădăjdui.

Cînd am zărit, în prima pagină a listei pasagerilor, cuvintele : „Simonet şi familia“, am simţit că inima mea zvîcnise. Purtam în mine aceste vechi reverii care datau din copilărie şi în care toată dragostea ce sălăşluia şi era încercată de inima mea nu se deosebea de loc de ea, mi-era prilejuită de o fiinţă cît se poate de diferită de mine. Făuream încă o dată această fiinţă folosind în acest scop numele Simonet şi amintirea armoniei care domnea între trupurile tinere pe care le văzusem desfăşurîndu-se pe plajă, într-o procesiune sportivă, demnă de antichitate şi de Giotto. Nu ştiam care anume din aceste fete era domnişoara Simonet, dacă pe vreuna din ele o chema astfel, dar ştiam că domnişoara Simonet mă iubea

și că aveam să încerc să o cunosc grație lui Saint-Loup. Obținînd din nenorocire, numai cu această condiție, prelungirea concediului său, era obligat să se ducă zilnic la Doncières; dar ca să-l fac să-și calce îndatoririle sale militare, crezusem că mă puteam bizui, mai mult încă decît pe prietenia pe care mi-o purta, pe aceeași curiozitate de naturalist uman pe care am încercat-o adesea — chiar fără să fi văzut persona despre care se vorbea și auzind doar că fructarul avea o casierită frumoasă — de a face cunoștință cu o nouă varietate de frumusețe feminină. Dar nădăjdusem în zadar că aș putea trezi în Saint-Loup această curiozitate, aducîndu-i vorba de fetele mele. Căci ea era de mult paralizată la el de dragostea pe care o purta acelei actrițe al cărei amant era. Chiar dacă ar fi încercat-o cît de puțin, ar fi înfrînat-o, din pricina superstiției că de propria-i fidelitate putea depinde aceea a amantei sale. De aceea, ne-am dus să cinăm la Rivebelle, fără să-mi fi făgăduit că se va ocupa activ de fetele mele.

În primele timpuri, cînd soseam, soarele tocmai apusese, dar era încă lumină: în grădina restaurantului ale cărui lămpi nu erau încă aprinse, căldura zilei se lăsa, se depunea ca pe fundul unui vas de-a lungul cărui perete bruma transparentă și întunecată a aerului părea atît de consistentă, încît un trandafir mare, aplicat pe peretele întunecat, pe care desena vine roz avea aerul unui desen natural de crăci pe care-l vezi pe fundul unei pietre de onix. Se lăsa noaptea cînd coboram din trăsură adesea chiar cînd plecam din Balbec dacă timpul era urît și întîrziase momentul de a porunci să se înhame, în nădejdea unei acalmii. Dar în acele zile, auzeam fără tristețe vîntul suflînd, știam că el nu înseamnă părăsirea proiecte-

lor mele, singurătatea într-o odaie, știam că, în marea sufragerie a restaurantului în care vom intra în sunetul muzicii de țigani, numeroase lămpi vor învinge lesne întunericul și frigul, aplicându-le cauterile lor largi de aur, și urcam voios împreună cu de Saint-Loup în cupeul care ne aștepta în ploaie. De cîtva timp, cuvintele lui Bergotte care spunea că e convins că orice aş pretinde, eram făcut să gust mai ales plăcerile inteligenței, îmi dăduseră, în legătură cu ceea ce aş putea întreprinde mai tîrziu, o nădejde pe care o decepționa în fiecare zi plictiseala ce-o resimțeam la gîndul să mă așez în fața mesei și să încep un studiu critic sau un roman. „La urma urmei, îmi spuneam, poate că plăcerea pe care ai încercat-o cînd ai scris-o nu este criteriul infailibil al unei pagini frumoase ; poate nu este decît o stare accesorie care i se adaugă adesea, dar a cărei lipsă nu poate prejudeca împotriva-i. Poate că anumite capodopere au fost compuse căscînd.” Bunica îmi potolea îndoielile, spunîndu-mi că voi lucra bine și cu plăcere dacă voi fi sănătos. Iar medicul nostru găsind că e mai prudent să-mi înșire riscurile grave la care mă putea expune starea sănătății mele, și prescriindu-mi toate precauțiile igienice de urmat ca să înlătur un accident — subordonam toate plăcerile scopului pe care-l judecam infinit mai însemnat decît ele, de a mă înzdrăveni îndeajuns ca să pot realiza opera pe care poate o purtam în mine, de cînd eram la Balbec exercitam asupra-mi un control amănunțit și constant. Nu m-aș fi atins de ceașca de cafea care m-ar fi lipsit noaptea de somnul necesar ca să nu mă simt obosit a doua zi. Dar îndată ce soseam la Rivabelle, din pricina excitației unei plăceri noi și aflîndu-mă în această zonă diferită în care excep-

ționalul ne face să intrăm după ce a tăiat firul tors cu migală de atâtea zile, care ne călăuzea spre înțelepciune — ca și cum ziua de mâine n-ar mai exista, nici scopuri înalte de realizat, acest mecanism prudent de igienă care funcționa ca să le ocrotească, dispărea. În timp ce un fecior îmi cerea paltonul, Saint-Loup îmi spunea :

— N-o să-ți fie frig ? Poate că ar fi mai bine să nu te dezbraci, nu e prea cald.

Răspundeam : „Nu, nu“, și poate nu simțeam frigul, dar în orice caz nu mai știam ce este teama de a mă îmbolnăvi, nevoia de a nu muri, însemnătatea muncii. Întindeam paltonul feciorului, intram în sala de restaurant în sunetul vreunui marș războinic cîntat de țigani, pășeam printre șirurile de mese servite ca pe o cale facilă a gloriei și, simțind ardoarea plină de veselie imprimată trupurilor noastre de ritmurile orchestrei care ne făcea onorurile militare și acest triumf nemeritat, o ascundeam sub o mutră gravă și rece, sub pașii noștri grei de oboseală, ca să nu imităm acele artiste ridicole de café-concert care, cîntînd pe o arie războinică un cuplet deșăntat, intră alergînd pe scenă cu ținuta unui general învingător.

Cu începere din această clipă, eram un om nou, care nu mai era nepotul bunicii și nu-și va mai aduce aminte de ea decît la plecare, ci fratele momentan al acestor chelneri care aveau să ne servească.

Doza de bere și cu atît mai mult cea de șampanie pe care la Balbec n-aș fi vrut s-o ating într-o săptămînă, cită vreme gustul acestor băuturi reprezentau pentru conștiința mea calmă și lucidă o plăcere lămurit apreciabilă dar lesne sacrificabilă, o absorbeam într-o oră adăugîndu-i cîteva

picături de porto, prea distrat ca să-l pot gusta, și dădeam vioristului care cîntase cel doi „ludovici“ pe care-l economisise de o lună, în vederea unei cumpărături de care nu-mi mai aduceam aminte. Unii din chelnerii care serveau, goneau cu toată viteza, slobozi printre mese, ținînd în palmele lor întinse cîte o farfurie, iar scopul acestui soi de curse era pare-se acela de nu le lăsa să cadă. Și de fapt, sufleurile de ciocolată ajungeau la destinație fără să fi fost răsturnate, iar cartofii *à l'anglaise*, în ciuda galopului care trebuie să-i fi zguduit, erau înșirați ca la plecare în jurul mielului de Pauilhac. Am băgat de seamă că unul din chelneri, foarte înalt, cu un păr negru minunat, cu fața fardată, cu un ten care aducea mai degrabă aminte de unele specii de păsări rare decît de specia omenească și care, alergînd fără răgaz și ai fi spus fără scop, dintr-un capăt în celălalt al sălii, te îndemna să te gîndești la vreunul din acei papagali care umplu marile colivii din grădinile zoologice, cu coloritul lor aprins și cu agitația lor de neînțeles. În curînd, spectacolul se rîndui, cel puțin în ochii mei, într-un chip mai nobil și mai liniștit. Toată această activitate vertiginoasă se statornicea într-o armonie calmă. Priveam mesele rotunde a căror adunare impunătoare umplea restaurantul, ca tot atîtea planete, așa cum sînt înfățișate în tablourile alegorice de odinioară. De altminteri, între aceste diferite astre se exercita o putere de atracție irezistibilă și cei ce cinau la o masă nu se uitau decît la mesele străine, cu excepția vreunui bogat amfitrion care reușind să aibă musafir un scriitor celebru, se străduia, grație virtuților mesei care se învîrte, să-l facă să spună lucruri lipsite de însemnătate de care doamnele se minunau. Armonia acestor

mese astrale nu împiedica neîncetata revoluție a numeroșilor slujitori care, pentru că în loc să stea la masă cu musafirii, stăteau în picioare, evoluau într-o zonă superioară. Fără îndoială, unul alerga să servească vreun aperitiv, să schimbe vinul, să mai aducă pahare. Dar în ciuda acestor motive deosebite, din cursa lor neîncetată printre mesele rotunde sfârșea prin a se desprinde legea circulației sale vertiginoase și rînduite. Două casierite îngrozitoare, așezate în dosul unui masiv de flori, ocupate cu socoteli care nu se mai sfârșeau, parcă erau două vrăjitoare ocupate să prevadă prin calcule astrologice răsturnările ce s-ar putea produce cîndva în această boltă cerească, concepută după regulile Evului Mediu.

Compătimeam întrucîtva lumea care cina, pentru că simțeam că în ochii ei mesele rotunde nu erau planete și pentru că ea nu practicasese în lucruri aceea secționare care ne dezbară de înfățișarea lor obișnuită și ne îngăduie să percepem analogii. Fiecare gîndea că cînează cu cutare sau cutare persoană, că masa va costa aproape atîta și că va reîncepe a doua zi. Musafirii păreau cu totul insensibili la desfășurarea unui cortegiu de tineri picoli care, pesemne neavînd de făcut în acest moment un lucru grabnic, vehiculau cu solemnitate coșuri cu chifle. Unii prea tineri, abrutizați de ghionturile pe care le încasau în trecere de la vreun *maitre d'hôtel*, își ațîneau, cu melancolie, ochii asupra unui vis îndepărtat și nu găseau consolare decît dacă vreun client al hotelului din Balbec unde serviseră cîndva, îi recunoștea, stătea de vorbă cu ei și le spunea personal să ia șampania care nu se putea bea, ceea ce-i umplea de mîndrie.

Auzisem auitul nervilor mei plini de tihnă, independent de obiectele exterioare care îl pot cauza și pe care cea mai mică deplasare pe care o prilejuiam trupului meu, atenției mele, ajungea să mă facă să o simt, după cum o ușoară compresiune dă unui ochi închis senzația culorii. Băusem mult porto și mai comandam încă, nu atât în vederea tihnii pe care paharele noi mi-ar procura-o, cât din pricina euforiei pe care mi-o mijlociseră paharele precedente. Lăsam însăși muzica să-mi călăuzească plăcerea pe fiecare notă pe care tocmai se așezase atunci, supusă. Dacă, asemenea acelor industrii chimice grație cărora sînt debitate în mare cantitate corpi care nu se întîlnesc în natură decît în chip accidental și foarte rar, acest restaurant din Rive-belle întrunea într-un același moment, mai multe femei în adîncul cărora mă solicitau perspective de fericire pe care întîmplarea plimbărilor nu m-ar fi făcut să le întîlnesc într-un an ; de altă parte, această muzică pe care o auzeam — aranjamente de valsuri, de operete germane, de cîntece de café-concert, toate noi pentru mine — era ea însăși ca un local de plăcere aerian suprapus altuia și mai îmbătător ca el. Căci fiecare motiv, deosebit ca o femeie, nu rezerva așa cum ar fi făcut ea, pentru vreun privilegiat, secretul voluptății pe care-l ascundea : mi-l propunea, mă privea cu coada ochiului, se îndrepta spre mine cu o înfățișare capricioasă sau ticăloasă, mă acosta, mă mîngîia, ca și cum aș fi devenit deodată mai seducător, mai puternic sau mai bogat ; găseam că aceste arii aveau ceva cumplit în ele ; căci orice sentiment dezinteresat al frumuseții, orice reflux al inteligenței le era necunoscut ; pentru ele există numai plăcerea fizică. Ele sînt infernul cel mai nemilos, fără nici o scăpare pentru nefericitul gelos căruia îi înfăți-

șează această plăcere, această plăcere pe care femeia iubită o gustă cu altul — ca singurul lucru care există pe lume pentru aceea care îl preocupă pe de-a-ntregul. Dar în timp ce repetam încet notele acestei arii și răspundeam la sărutul ei, voluptatea ei deosebită pe care mă făcea să o încerc îmi deveni atât de scumpă, încît mi-aș fi părăsit părinții ca să urmez motivul în lumea ciudată pe care o clădea în nevăzut, în linii rînd pe rînd atât de lunguroase și de vioaie. Deși asemenea plăcere nu este de un soi care să confere mai multă valoare ființei căreia i se adaugă, căci e percepută numai de ea și deși ori de cîte ori am displăcut în viața noastră unei femei care ne-a zărit, ea ignora în acea clipă dacă posedam sau nu acea fericire interioară și subiectivă care, prin urmare, n-ar fi schimbat întru nimic părerea pe care și-a făcut-o despre noi, mă simțeam mai puternic, irezistibil. Mi se părea că dragostea mea nu mai era ceva displăcut care ar fi putut stîrni surîsuri, ci era dimpotrivă frumoasă, emoționantă și seducătoare, ca această muzică care, la rîndul ei, semăna cu un mediu simpatic în care aceea pe care o iubeam și eu mine ne-am fi întîlnit, ajungînd pe neașteptate întîmi.

Restaurantul nu era frecventat numai de demondene, ci și de oameni din lumea cea mai elegantă care veneau să ia ceaiul la ora cinci sau ofereau mari ospete. Ceaiurile aveau loc într-o galerie lungă cu geamlîc, îngustă, în formă de coridor care, pornind din vestibul pînă în sufragerie, se întindea de o parte de-a lungul grădinii de care n-o despărțea, cu excepția cîtorva coloane de piatră, decît geamlîcul deschis din loc în loc. De aici rezultau, pe lîngă numeroasele curenți, insolații bruște, intermitente, o lumină orbitoare și nestatornică ce

aproape te împiedicau să deosebești consumatoarele, astfel încît cînd ele erau acolo, înghesuite la două rînduri de mese în toată lungimea coridorului îngust, sclipind la toate mișcările pe care le făceau ca să-și bea ceaiul sau să se salute între ele, ai fi spus că este un rezervor, o vîrșă în care pescarul ar fi adunat peștii lucioși pe care îi prinsese, care, ieșind pe jumătate afară din apă și îmbăiați de lumină, ademenesc privirile cu strălucirea lor schimbătoare.

Peste cîteva ore, în timpul cinei care, firește, era servită în sufragerie, se aprindeau luminile, deși afară era încă lumină, astfel că vedeai în fața ta, în grădină, alături de pavilioanele luminate de amurg și care păreau niște spectre palide ale serii, niște alei de carpeni a căror nuanță verzuie dînd în albastru era străbătută de ultimele raze și care din încăperea luminată de lămpi în care se servea cina apăreau dincolo de geamlîc — nu cum ai fi spus despre doamnele care luau ceaiul spre sfîrșitul după-amiezii, de-a lungul coridorului albastrui și auriu, într-o rețea sclipitoare și umedă — ci ca vegetațiile unui palid și verde acvariu uriaș cu lumini supranaturale. Lumea se ridica de la masă ; iar dacă comesenii, în timpul cinei, deși își petreceau timpul privind-se unii pe alții, încercînd să recunoască, să afle cine sînt cei de la masa vecină, fuseseră reținuți într-o coeziune perfectă în jurul propriei lor mese, forța de atracție care-i făcea să graviteze în jurul amfitrionului lor ocazional pierdea din puterea ei, în clipa în care urmînd să ia cafeaua, se îndreptau spre același coridor în care se servise ceaiul ; se întîmpla adesea ca în timpul trecerii, un grup de comeseni care se deplasau, abandona unul sau mai multe din corpusculele sale, care, suferind prea puternic atracția

mesei rivale, se desprindea o clipă din grupul lor, unde erau înlocuite de domni sau de doamne care veniseră să salute niște prieteni, înainte de a se întoarce, spunînd : „Trebuie să dispar ca să dau de domnul X... al cărui invitat sînt astă seară“. Și cît ai clipi, ai fi spus că e vorba de două buchete despărțite care ar fi schimbat între ele florile. Apoi însuși coridorul se golea. Adesea, cum nu se întunecase încă de-a binelea după cină, acest lung coridor nu se lumina, iar copacii care se aplecau dincolo de geamlîc îi dădeau acestuia aerul unei alei dintr-o grădină împădurită și întunecoasă. Uneori, în umbră, întîrzia vreo doamnă care cîna. Străbătîndu-l ca să ies, am deosebit într-o seară, în mijlocul unui grup necunoscut, pe frumoasa principesă de Luxembourg. Am salutat-o fără să mă opresc. Ea mă recunoscuse, înclină capul surîzînd ; cu mult superioară acestui salut, emanînd chiar de la acest gest, se ridicară melodic cîteva cuvinte adresate mie, care trebuiau să fie un „bună seara“ puțin cam lung, nu ca să mă opresc, ci doar ca să desăvîrșească salutul, ca să facă din el un salut vorbit. Dar cuvintele erau atît de nedeslușite și sunetul pe care numai eu l-am perceput se prelungi atît de gîngăș și mi se păru atît de muzical, ca și cum pe ramura întunecată a unui copac o privighetoare s-ar fi apucat să cînte. Dacă din întîmplare, ca să sfîrșească seara cu cutare bandă de prieteni ai săi pe care o întîlnisem, Saint-Loup hotăra să ne ducă la Cazinoul unei plaje vecine, și dacă plecînd cu el, mă urcam singur într-o trăsură, recomandam birjarului să mine cu toată viteza, ca să scurtez clipele în care nu voi beneficia de sprijinul nimănui care să mă scutească de a furniza eu însumi sensibilității mele — întorcîndu-mă asupra-mi și ieșind din

pasivitatea în care eram prins ca într-un angrenaj — acele schimbări pe care încă de la sosirea mea la Rivebelle le primeam de la alții. Ciocnirea posibilă cu trăsură deplasându-se în sens invers pe aceste drumuri întunecoase pe care nu era loc decât pentru una singură, nestabilitatea solului adesea surpat al falezei, vecinătatea versantului ei perpendicular pe mare, toate acestea nu găseau în mine mica sfortare necesară ca să ducă reprezentarea și teama primejdiei pînă la nivelul judecății mele. După cum obiceiul de a fi harnic și nicidecum dorința de a deveni celebru ne îngăduie să producem o operă, tot astfel reflecțiile înțelepte ale trecutului și nicidecum veselie clipei de față ne ajută să apărăm viitorul. Dacă în clipa în care ajunsesem la Rivebelle, aruncasem departe de mine aceste cîrje ale judecății, ale controlului asupra ta însuși care îngăduie infirmității noastre să-și urmeze drumul drept, și mă găseam pradă unui soi de ataxie morală, alcoolul, încordîndu-mi în chip excepțional nervii, conferise clipelor actuale o însușire, un farmec care nu avuseseră drept efect să mă facă mai apt, nici mai hotărît să le apăr ; căci făcîndu-mă să le prefer de mii de ori restului vieții mele, exaltarea mea le izolase de ea ; eram închis în prezent ca eroii, ca bețivii ; eclipsat pentru moment, trecutul meu nu-și mai proiecta în față-mi acea umbră căreia îi spunem viitorul nostru ; statornicîndu-mi scopul vieții nu în realizarea visurilor acestui trecut, ci în fericirea clipei prezente, nu mai vedeam nimic dincolo de ea. Astfel că mulțumită unei contraziceri numai aparentă, în clipa cînd încercam o plăcere excepțională, cînd simțeam că viața mea putea fi fericită, cînd ar fi trebuit să aibă în ochii mei mai mult preț, tocmai în acea clipă, cînd eram eliberat de

grijile pe care mi le putuse inspira pînă atunci, o lăsam fără șovăială la împlinirea unui accident. De altminteri, nu făceam în fond altceva decît să concentrez într-o seară, nepăsarea care pentru ceilalți oameni este diluată în întreaga lor existență în care zilnic înfruntă, fără să fie siliți, riscul unei călătorii pe mare, a unei plimbări în aeroplan sau cu automobilul, cînd îi așteaptă acasă ființa pe care moartea lor ar zdrobi-o sau cînd cartea, a cărei apariție apropiată este singura lor rațiune de viață, este legată de mintea lor supusă pieirii. Tot astfel, în restaurantul de la Rivebelle, în serile cînd rămînem acolo, dacă cineva ar fi venit cu intenția de a mă uide, cum nu mai vedeam decît la o distanță lipsită de realitate pe bunica, viața mea viitoare, cărțile pe care aveam să le scriu, cum așderam pe de-a-ntregul la parful femeii de la masa vecină, la politețea chelnerilor, la conturul valsului care se cînta, cum eram lipit de senzația prezentă, neavînd mai multă extindere decît ea și nici alt scop decît acela de a nu fi despărțit de ea, aș fi murit lîngă ea, m-aș fi lăsat măcelărit fără să mă apăr, fără să mă mișc, albină amorțită de fumul de tutun, care nu mai are grija să-și apere provizia strădaniilor acumulate și nădejdea stupului ei.

Trebuie de altminteri să spun că această neînsemnătate de care erau lovite lucrurile cele mai grave, în contrast cu violența exaltării mele, sfîrșea prin a o cuprinde chiar pe domnișoara Simonet și pe prietenele ei. Încercarea de a le cunoaște mi se părea acum ușoară, dar indiferentă, căci numai senzația mea prezentă, grație puterii sale extraordinare, prin bucuria pe care mi-ar prilejui-o cele mai mărunte modificări și chiar simpla ei continuitate avea însemnătate pentru mine ; tot restul,

rude, muncă, plăceri, fetele din Balbec, nu cîntărea mai mult decît un fulg de spumă pradă unui vînt puternic care nu-i permite să se așeze, exista doar în legătură cu această putere interioară : beția realizează timp de cîteva ore idealismul subiectiv, fenomenismul pur ; totul nu mai este decît aparență și există numai în funcție de sublimul nostru înșine. Asta nu vrea să spună că dragostea autentică, dacă am avea una, nu poate dăinui în asemenea stare. Dar ne dăm atît de bine seama că, asemenea unui mediu nou, niște presiuni necunoscute au schimbat dimensiunile acestui sentiment, încît nu-l putem considera aidoma. Aceeași dragoste o regăsim de bună seamă, dar deplasată, nemaiapăsînd asupra noastră, satisfăcută de senzația pe care i-o acordă prezentul și care ne este de ajuns, căci nu ne mai interesează ceea ce nu este actual. Din nefericire coeficientul care schimbă astfel valorile, nu le schimbă decît în această oră de beție. Perscanele care nu mai aveau importanță și pe care le suflam ca pe niște bășici de săpun își vor redobîndi mîine densitatea, va trebui să încercăm iarăși să ne apucăm de unele lucruri care nu mai însemnau nimic. Lucru încă și mai grav, tocmai această matematică a zilei de mîine, aceeași ca și cea de ieri și cu ale cărei probleme ne vom regăsi luptînd inexorabil, este aceea care ne cîrmuiește chiar în acele ore, în afară de eul nostru. Dacă simțim în apropierea unei femei virtuose sau ostile, lucrul acesta atît de greu în ajun — anume că am reușit să-i placem — ni se pare acum de un milion de ori mai lesnicios fără să fi devenit cu nimic mai ușor, căci ne-am schimbat numai în propriii noștri ochi, în ochii minții noastre. Și ea este tot atît de nemulțumită în clipa în care ne-am fi îngăduit o intimitate, după cum vom fi noi mîine că am dat o

sută de franci comisionarului și din același motiv care pentru noi a suferit doar o întârziere : absența beției.

Nu cunoșteam nici una din femeile care se aflau la Rivebelle și care pentru că făceau parte din beția mea, așa cum luciul face parte dintr-o oglindă, mi se păreau de o mie de ori mai demne de dorit decât din ce în ce mai puțin existența domnișoarei Simonet. O tină ră blondă, singură, cu aerul trist, sub pălăria ei de pai împodobită cu flori de câmp, mă privi o clipă visătoare și mi se păru agreabilă. Apoi fu rîndul alteia, apoi a unei a treia ; în sfîrșit a unei brune cu tenul strălucitor. Cel puțin dacă nu le cunoșteam eu, le cunoștea Saint-Loup.

Înainte de a fi făcut cunoștință cu actuala sa amantă, trăise într-adevăr, atît de mult în lumea restrînsă a petrecerilor, încît din toate femeile care cinau în aceste seri la Rivebelle și dintre care multe se aflau aici din întîmplare, căci fuseseră atrase de mare, unele ca să-și regăsească amantul, altele încercînd să-și găsească vreunul, nu era aproape nici una pe care să n-o fi cunoscut datorită faptului că petrecuse chiar el sau vreunul din prietenii săi — cel puțin o noapte cu ele. El nu le saluta dacă erau în tovărășia unui bărbat, iar ele, în timp ce-l priveau mai lung decât pe altul pentru că știau că orice femeie, alta decât actrița lui, îi era indiferentă, și această indiferență îi dădea în ochii acestora un prestigiu ciudat, ele aveau aerul că-l cunosc. Una șoptea : „E tînărul Saint-Loup. Se pare că o iubește tot pe tîrfa aia, care e marea lui dragoste. Ce băiat frumos ! Găsesc că e epatant ; și ce șic ! Orișicum, unele femei au mare noroc. E un tip șic în toate. L-am cunoscut cînd eram cu d'Orléans. Erau nedespărțiți. Ce mai petreceri făcea atunci ! Dar nu mai este același : n-o înșeală. Ah ! ea poate

spune că a avut noroc. Și mă întreb ce a putut găsi la ea. Oricum, trebuie să fie mare nătărău. Femeia aia are niște picioare ca niște bărci, niște mustăți tăiate americanește și rufe murdare! Cred că o lucrătoare de rînd n-ar schimba cu ea chiloții. Ia te uită ce ochi are, îți vine să te arunci în foc pentru asemenea bărbat. Taci, m-a recunoscut, a risă! mă recunoaște, de bunăseamă.“ N-au decît să-i vorbească despre mine. Între ele și el am surprins o privire cu tîlc. Aș fi vrut să mă prezint acestor femei, ca să le pot cere o întîlnire și ca să mi-o acorde chiar dacă n-aș fi putut să o accept. Căci altfel, chipul lor ar rămîne veșnic despuiat în memoria mea, de acea parte a lui — ca și cum ar fi ascunsă de un vîl — care variază cu toate femeile, pe care nu ne-o putem închipui la una cînd n-am văzut-o și care apare numai în privirea care ni se adresează nouă și care consimte la dorința noastră și ne făgăduiește că o va satisface. Și totuși chiar așa redus, chipul lor era pentru mine ceva mai mult decît acela al femeilor pe care le-aș fi știut virtuozose și nu mi se părea ca al lor, șters, fără nici un dedesubt, dintr-o singură bucată și fără adîncime. Fără îndoială, nu era pentru mine ceea ce trebuia să fie pentru Saint-Loup care, grație memoriei, sub indiferența pentru el transparentă, a trăsăturilor neclintite care se prefăceau că nu-l cunosc, sau dedesubtul banalității aceluiași salut care ar fi putut să se adreseze tot atît de bine altuia, își amintea, vedea, printre părul ciufulit, o gură în extaz și niște ochi pe jumătate închiși, un întreg tablou tăcut ca acela pe care pictorii, ca să înșele grosul vizitatorilor, îl înveșmîntează într-o pînză decentă. Firește, în ce mă privește, dimpotrivă, pe mine, care simțeam că nimic din ființa mea nu pătrunsese într-una sau într-alta din aceste

femei și nu va fi tîrît pe căile necunoscute pe care le va urma în timpul vieții sale, aceste chipuri stăruiau închise. Dar mi-era destul să știu că se deschideau ca să mi se pară de un preț pe care nu l-aș fi găsit dacă n-ar fi fost decît niște medalii frumoase, în locul unor medalioane sub care se ascundeau niște amintiri de dragoste. Cu cît îl priveam pe Robert, abia stînd locului cînd ședea și ascunzînd sub un surîs de curtean lăcomia de a purcede în războinic, uitîndu-mă la el, îmi dădeam seama în ce măsură osatura energică a feții sale triumphiulare trebuia să semene cu aceea a strămoșilor săi, care se potrivea mai degrabă unui arcaș înfocat decît unui cărturar delicat. Sub pielea sa fină, apăreau construcția îndrăzneată, arhitectura feudală. Capul său te îndemna să te gîndești la acele turnuri de foișoare antice ale căror crenele neîntrebuințate stăruiesc vizibile, dar al căror interior a fost amenajat în bibliotecă.

Întorcîndu-mă la Balbec, îmi spuneam, fără să mă opresc o clipă și aproape fără să-mi dau seama, despre cutare din aceste necunoscute căreia mă prezentase : „Ce femeie delicioasă !“ așa cum se cîntă un refren. Firește, aceste cuvinte erau mai degrabă dictate de niște înclinări nervoase decît de o judecată trainică. Nu e mai puțin adevărat că dacă aș fi avut o mie de franci și dacă giuvaergii nu ar fi închis prăvăliile la această oră, aș fi cumpărat un inel necunoscutei. Cînd orele vieții noastre se desfășoară astfel pe planuri prea deosebite, ți se întîmplă să dai prea mult din tine unor ființe diverse care a doua zi ți se par lipsite de interes. Dar te simți răspunzător de ceea ce le-ai spus în ajun și vrei să te ții de cuvînt.

Cum în aceste seri mă întorceam mai tîrziu, re-găseam cu plăcere în odaia mea care nu-mi mai era

potrivnică, patul în care, în ziua sosirii mele, crezusem că-mi va fi totdeauna cu neputință să mă odihnesc și pe care acum membrele mele atât de obosite căutau un sprijin ; astfel încît, rînd pe rînd pulpele, șoldurile mele, umerii mei căutau să adere în toate punctele lor de cearșaful care înfășura salteaua, ca și cum oboseala mea, asemenea unui sculptor, ar fi vrut să ia tot mulajul unui trup omenesc. Dar nu puteam adormi, simțeam că dimineata se apropie ; nu mai eram nici liniștit, nici sănătos. În deznădejdea mea, mi se părea că nu voi regăsi niciodată liniștea, nici sănătatea. Ar fi trebuit să dorm îndelungat ca să le găsesc. Or, dacă aș fi ațipit, concertul simfonic m-ar trezi oricum peste două ore. Adormeam pe neașteptate, cădeam în acel somn greu în care ni se dezvăluiesc întoarcerea la tinerețe, șirul anilor scurși, sentimentele pierdute, dezîncarnarea, transmigratia sufletelor, evocarea morților, iluziile nebuniei, regresiuinea spre regnurile cele mai elementare ale naturii (căci se spune că vedem adesea animale în vis, dar uităm aproape totdeauna că noi înșine sîntem în vis un animal lipsit de acea judecată care proiectează pe lucruri o lumină de certitudine ; noi nu oferim, dimpotrivă, spectacolului vieții, decît o viziune îndoielnică și în fiecare clipă sortită uitării, realitatea precedentă risipindu-se dinaintea celei ce-i urmează, ca o proiecție de lanternă magică în fața următoarei, cînd ai schimbat sticla), toate aceste taine pe care credem că nu le cunoaștem și în care sîntem în realitate inițiați aproape în fiecare noapte, ca și în celălalt mister al pieirii și al învierii. Ajungînd mai vagabondă din pricina digestiei greoaie a cinei de la Rivebelle, iluminarea succesivă și rătăcitoare a zonelor întunecate ale trecutului meu făcea din mine o ființă a cărei fe-

ricie supremă ar fi fost să-l întilnesc pe Legrandin cu care tocmai stătusem de vorbă în vis.

Propria mea viață mi-era pe de-a-ntregul ascunsă de un decor nou, ca acela împlîntat pe marginea unei scene și în fața căruia actorii joacă un divertisment în timp ce în dosul decorului se purcede la schimbarea tablourilor. Divertismentul în care-mi aveam atunci rolul era în genul basmelor orientale, nu știam nimic din trecutul meu, nici despre mine însumi, din pricina acelei extreme apropieri a unui decor interpus ; nu eram decît un personaj bătut și care îndura felurite pedepse pentru o vină de care nu-mi dădeam seama, dar care se datora faptului că băusem prea mult porto. Mă trezeam pe neașteptate și-mi dădeam seama că, grație unui somn lung, nu auzisem concertul simfonic. Se făcuse după-amiază ; lucru de care m-am încredințat consultîndu-mi ceasornicul, după cîteva strădanii de a mă ridica, strădanii la început fără rezultat, în timpul cărora cădeam brusc pe pernă realizînd acele căderi care urmează somnului ca și altor beții, fie că le prilejuiește vinul sau convalescența ; de altminteri, chiar înainte de a mă fi uitat la ceas, eram sigur că trecuse de ora douăsprezece. Ieri seară, nu mai eram decît o ființă isprăvită, fără greutate (și cum trebuie să te fi culcat ca să fii în stare să te așezi, și să fi dormit ca să taci), mă mișcam și vorbeam într-una, nu mai aveam consistență, nici centru de greutate, eram lansat, mi se părea că aș fi putut continua moho-rîta mea cursă pînă la lună. Or, dacă în timp ce dormeam ochii mei nu văzuseră ora, trupul meu știuse să o calculeze, măsurase timpul nu pe un cadran superficial, închipuit, ci cîntărind progresiv toate puterile mele refăcute pe care le lăsase să coboare, spiță cu spiță, ca un orologiu puternic, din

creierul în restul trupului meu unde își îngrămădeau acum, pînă deasupra genunchiului, belșugul neatins al proviziilor lor. Dacă este adevărat că marea a fost altădată mediul nostru vital în care ar trebui să ne cufundăm din nou sîngele ca să ne regăsim puterile, același lucru se întîmplă cu uitarea, cu neantul mental ; parcă ai fi absent din timp cîteva ore ; dar forțele care s-au adunat în acest timp fără să se fi cheltuit îl măsoară prin cantitatea lor cu aceeași exactitate ca și greutatea orologiului sau ca nisipul ce se filtrează prin clepsidră. De altminteri nu ieși mai lesne din asemenea somn decît din starea de veghe prelungită, în asemenea măsură toate lucrurile tind să dureze, și dacă este adevărat că unele narcotice te fac să dormi, a dormi timp îndelungat este un narcotic încă și mai puternic, după care abia cu greu te poți trezi. Asemenea unui marinar care vedea bine cheiul unde are de gînd să-și tragă la mal barca încă legănată de valuri, aveam de bună seamă de gînd să mă uit la ceas și să mă scol, dar trupul mi-era aruncat în fiecare clipă, din nou, pradă somnului ; aterisajul era greu și înainte de a mă așeza pe picioare ca să pun mîna pe ceas și să confrunt ora pe care ar arăta-o cu aceea pe care mi-o indica bogăția materialelor de care dispuneau picioarele mele frînte, cădeam din nou încă de două sau trei ori pe perna mea.

În sfîrșit, vedeam deslușit : „Ora două după-amiază“, sunam, dar mă cuprindea îndată un somn care, de data aceasta, trebuia să fie infînit mai lung, dacă judecam după odihna și viziunea unei nopți imense și depășite, de care dădeam cînd mă trezeam. Totuși mă trezeam din pricina Françoisei care intra în odaie, intrare pe care o motivase faptul că o sunasem. Acest somn nou, care mi se părea

că trebuise să fie mai lung decît celălalt și-mi pri-
lejuise atîta odihnă și uitare, nu durase decît o ju-
mătate de minut.

Bunica deschidea ușa odăii mele, îi puneam
zeci de întrebări asupra familiei Legrandin.

Asta nu vrea să spună numai că-mi recăpătasem
liniștea și sănătatea, căci în ajun ele fuseseră se-
parate de mine de ceva mai mult decît o simplă
distanță, mă luptasem toată noaptea cu un flux
contrariu, și apoi nu mă regăseam numai în tovă-
rășia lor, ci ele se întorseseră la mine. În unele
puncte precise și oarecum dureroase ale capului
meu gol și care va fi zdrobit cîndva, lăsînd ideile
mele să fugă pentru totdeauna, acestea își relua-
seră încă o dată locul și regăsiseră acea existență
de care, din păcate, nu putuseră profita pînă acum.

Scăpasem încă o dată de imposibilitatea de a
adormi, de potopul, de naufragiul crizelor mele
nervoase. Nu mă mai temeam de loc de ceea ce mă
amenința în ajun, cînd eram lipsit de odihnă. O
viață nouă se deschidea în față-mi ; fără să fac o
singură mișcare, căci eram încă frînt, deși bine dis-
pus, îmi gustam oboseala cu vioiciune ; ea izolase
și frînsese oasele picioarelor, ale brațelor mele, pe
care le simțeam adunate în față-mi, gata să se îm-
preune și pe care aveam să le ridic cîntînd ca arhi-
tectul din fabulă.

Deodată mi-am adus aminte de tînăra blondă cu
aerul trist pe care o văzusem la Rivebelle și care
mă privise o clipă. În tot timpul serii, deși altele
mi se păruseră agreabile, acum ea singură se ivea
din străfundurile amintirii mele. Mi se părea că
mă observase, mă așteptam ca unul din chelnerii
de la Rivebelle să vină să-mi spună un cuvînt din
parte-i. Saint-Loup n-o cunoștea și credea că este
cumsecade. Ar fi foarte greu să o văd, să o văd

mereu. Dar, în această privință, eram gata la orice, nu mă mai gîndeam decît la ea. Filozofia vorbește adesea de acte libere și de acte necesare. Poate nu sîntem mai complet supuși vreunuia decît aceleia care în virtutea unei forțe ascensionale, comprimate în timpul acțiunii, cum pînă atunci gîndul nostru odihnea, trezește astfel o amintire nivelată cu altele prin forța apăsătoare a distracției, și-i dă un avînt pentru că, fără să ne dăm seama, conținea mai mult decît celelalte, un farmec pe care nu-l realizăm decît după douăzeci și patru de ore. Poate nici nu există vreun act atît de liber, căci este încă lipsit de obișnuință, de acel soi de manie mintală care favorizează, în dragoste, ivirea exclusivă a imaginii unei anumite ființe.

Era tocmai a doua zi după ce văzusem defilînd în fața mării frumosul cortegiu de tinere fete. M-am interesat de ele, întrebînd mai mulți clienți ai hotelului care veneau aproape în fiecare an la Balbec, dar nu putură să-mi dea nici o informație. Mai tîrziu o fotografie îmi explică motivul. Cine ar fi putut recunoaște acum în ele, care de-abia depășiseră vîrsta la care te schimbi atît de complet, cutare masă amorfă și gingașă, încă atît de copilăroasă, de fetițe pe care, doar cu cîțiva ani în urmă, puteai să le vezi în cerc pe nisip, în jurul unui cort ; un soi de constelație albă și nedeslușită în care n-ai fi deosebit doi ochi mai sclipitori ca ceilalți, un chip isteț, un păr blond, fără să-i pierzi din nou din ochi și să-i confunzi numaidecît în sînul nebuloasei nedeslușite și lactee.

Fără îndoială, în acești doi ani încă atît de apropiați, grupul însuși, iar nu viziunea lui, ca în ajunul primei lor apariții în față-mi, nu era încă deslușit. Atunci, acești copii prea tineri erau încă în

acel grad elementar de formație în care personalitatea nu și-a pus pecetea pe fiecare chip. După cum acele organisme primitive în care individul nu există de loc prin el însuși, ci este mai degrabă constituit de polipier decât de fiecare din polipii care-l alcătuiesc, ele erau înghesuite unele într-altele. Uneori, una din ele își trînteia vecina, și atunci un rîs nebun care părea că este singura manifestare a vieții lor personale, le agita pe toate în același timp, ștergînd, confundînd aceste chipuri nedeslușite și schimonosite într-un singur ciorchine sclipitor și tremurător. Într-o fotografie veche pe care aveau să mi-o dea cîndva și pe care am păstrat-o, trupa lor de copii oferă același număr de figurante ca mai tîrziu cortegiul lor feminin ; privind-o, îți dai seama că trebuiau să însemne pe plajă o pată ciudată care te silea să le privești ; dar nu le poți recunoaște individual, pe fotografie, decât judecînd, sub rezerva tuturor transformărilor cu putință în epoca tinereții, pînă la limita la care aceste forme reconstituite vor împlieta asupra altei individualități pe care de asemenea trebuie să o identifici și al cărei chip frumos, datorită concomitenței unei staturi înalte și a părului frizat, are sorti să fi fost odinioară acea ghemuire de schimonosiri îndesate înfățișată de album ; iar distanța străbătută în scurt timp de caracterele fizice ale fiecăreia din aceste tinere fete făcînd din ele un criteriu foarte nedeslușit, iar pe de altă parte, ceea ce aveau comun și oarecum colectiv fiind încă pe atunci foarte subliniat, se întîmpla uneori că cele mai bune prietene ale lor le confundau între ele pe această fotografie, astfel încît îndoiala nu putea fi înlăturată la urma urmelor decât grație vreunui amănunt al toaletei pe care una din ele era sigură că o purtase, cu excluderea celorlalte. Cu începere

din aceste zile atît de deosebite și totuși atît de apropiate de aceea în care tocmai le văzusem pe dig, ele continuau să rîdă cu poftă, așa cum îmi dădusem seama în ajun, dar risul lor nu mai era acum acela intermitent și aproape automat al copilăriei, descărcare spasmodică care altădată le făcea să se dea în orice moment la fund, aceste capete care, ca grămezile de peștișori din Vivonne se risipeau și dispăreau ca să se refacă după o clipă; fizionomiile lor deveniseră acum stăpîne pe ele însele, ochii lor erau pironiți asupra țintei pe care o urmăreau; doar nehotărîrea și șovăiala primelor mele percepții m-a făcut ieri să confund nedeslușit, ca și risetele din trecut și vechea fotografie — sporadele astăzi individualizate și deslipite de palidul madrepur.

Fără îndoială, de multe ori cînd înlînisem fete frumoase, îmi făgăduisem să le revăd. De obicei, ele nu se mai iveau; de altminteri, memoria care uită repede existența lor le-ar regăsi anevoie trăsăturile; ochii noștri poate nu le-ar recunceaște, și am văzut trecînd alte tinere fete pe care de asemenea nu le vom mai revedea. Dar alteori, și așa trebuia să se întîmple cu mica bandă obraznică, întîmplarea le readuce cu stăruință în fața noastră. Întîmplarea ni se pare atunci frumoasă, căci deosebim în ea parcă un început de organizare, de strădanie, ca să ne alcătuim viața; ea ne ușurează și ne face inevitabilă și uneori — după întreruperi care poate ne-au îndemnat să nădăjduim că vom înceta de a ne aduce aminte — cumplită, fidelitatea imaginilor la a căror posesiune ne-am crede mai tîrziu, că am fost predestinați, și pe care fără ea am fi putut, la început, să o uităm atît de lesne ca atîtea altele.

În curînd, şederea lui Saint-Loup se apropia de sfîrşit. Nu mai revăzusem aceste fete pe plajă. El stătea prea puţin după-amiezele la Balbec ca să se poată ocupa de ele şi să încerce să le cunoască înadins pentru mine. Seara era mai liber şi continua să mă ducă adesea la Rivebelle. În aceste restaurante, ca şi în grădinile publice şi în trenuri, sînt unii oameni închişi într-o aparenţă obişnuită şi al căror nume ne uimeşte, dacă, interesîndu-ne din întîmplare de el, descoperim că nu sînt inofensivul prim-venit pe care-l presupuneam, ci nici mai mult nici mai puţin ministrul sau ducele despre care am auzit vorbindu-se atît de des. Saint-Loup şi cu mine văzusem de două sau de trei ori la restaurantul din Rivebelle luînd loc la o masă cînd toată lumea începea să plece, un bărbat înalt, foarte vîinos, cu trăsături regulate, cu barba încărunţită, dar a cărei privire visătoare era stăruitor aţintită în vid. Într-o zi, cum îl întrebam pe patron cine era acest comesean obscur, izolat şi întîrziat : „Cum nu-l cunoaşteţi pe vestitul pictor Elstir ?“ ne spuse el. Swann rostise o dată acest nume în faţa mea, uitasem cu desăvîrşire cu ce ocazie ; dar omisiunea unei amintiri, ca aceea a unui membru dintr-o frază într-o lectură, favorizează adesea nu incertitudinea, ci încolţirea unei certitudini premature, „E un prieten al lui Swann şi un artist foarte cunoscut, de mare valoare“, i-am spus lui Saint-Loup. Deodată ne străbătu pe amîndoi un fior, ideea că Elstir e un mare artist, un om celebru, apoi că ne confunda cu ceilalţi comeseni, fără să bănuiască măcar exaltarea pe care ne-o pricinuia ideea talentului său. Fără îndoială, faptul că habar n-avea de admiraţia noastră şi împrejurarea că-l cunoşteam pe Swann nu ne-ar fi fost penibile dacă n-am fi fost la băi de mare. Dar zăbovind într-o

vîrstă în care entuziasmul nu poate stăruî tăcut, și transpuși într-o viață în care incognito-ul pare înăbușitor, i-am scris o scrisoare pe care am semnat-o amîndoi și în care-i destăinuiam lui Elstir că cei doi consumatori din apropierea lui erau doi amatori pasionați ai talentului său, doi prieteni ai bunului său amic Swann și prin care-i solicitau îngăduința de a-i prezenta omagiile lor. Un chelner se însărcină să ducă această scrisoare omului celebru.

Elstir nu era poate încă atît de celebru în această epocă, după cum pretindea patronul restaurantului și cum ajunsese de altminteri peste cîțiva ani. Dar fusese unul din cei dintîi care locuise în acest restaurant care nu era pe atunci decît un soi de fermă și unde adusesese o colonie de artiști (care de altfel emigraseră cu toții aiurea, îndată ce ferma în care se mîncea în aer liber sub o streășină ajunsese un centru elegant; Elstir însă revenea în acest moment la Rivebelle numai din cauza unei absențe a soției sale cu care locuia nu departe de acolo). Dar un mare talent, chiar cînd nu este încă recunoscut, provoacă neapărat unele manifestații de admirație, pe care patronul fermei fusese în stare să le deosebească în întrebările unei englezoaice în trecere, dornică să cunoască viața pe care o ducea Elstir, sau în numărul scrisorilor pe care acesta le primea din străinătate. Atunci patronul băgase și mai bine de seamă că lui Elstir nu-i plăcea să fie deranjat în timp ce lucra, că se scula noaptea și se ducea pe malul mării cu un model pe care-l punea să pozeze gol, cînd era clar de lună, și își spusese că atîta osteneală nu era pierdută, nici admirația turiștilor nedreptățită, cînd recunoscuse într-un tablou de Elstir o cruce de lemn împlîntată la intrarea din Rivebelle.

— E într-adevăr ea, repeta el încremenit. Nici nu încape îndoială ! Ah ! dar și cîtă osteneală își dă !

Și nu știa dacă un mic „răsărit de soare pe mare“ pe care i-l dăduse Elstir nu valora o avere.

Îl văzurăm citind scrisoarea noastră, punînd-o în buzunar, continuînd să cîneze, cerînd lucrurile depuse la garderobă, ridicîndu-se să plece. Și eram atît de siguri că îl supărasem cu demersul nostru, încît am fi dorit acum (tot atît de mult pe cît ne temusem), să o ștergem neobservați de el. Nu ne gîndeam o singură clipă la un lucru care ar fi trebuit totuși să ni se pară cel mai important, că entuziasmul pe care ni-l stîrnise Elstir, de a cărui sinceritate n-am fi îngăduit nimănui să se îndoiască și întru a cărui mărturie am fi putut într-adevăr oferi răsufierea noastră întretăiată de așteptare, dorința noastră de a face orice lucru greu sau eroic pentru omul de seamă, nu însemna, așa cum ne închipuiam, admirație, pentru că nu văzusem niciodată vreun tablou de Elstir ; sentimentul nostru poate avea ca obiect ideea lipsită de conținut de „mare artist“ și nicidecum opera pe care nu o cunoșteam. Era, cel mult, o admirație în gol, cadrul nervos, armătura sentimentală a unei admirații lipsite de conținut, adică ceva atît de indisolubil legat de copilărie ca anumite organe care nu mai există la omul adult ; eram copil încă. Elstir ajunsese între timp aproape de ușă, cînd se întoarse deodată și se îndreptă spre noi. M-a cuprins o spaimă desfătătoare cum n-aș mai fi putut încerca peste cîțiva ani, pentru că, în același timp cu vîrsta scade capacitatea, obișnuința lumii curmă orice gînd de a prilejui ocazii atît de ciudate, de a încerca acest soi de emoții.

În cele cîteva cuvinte pe care Elstir ni le spuse luînd loc la masa noastră, nu mi-a răspuns nici-

odată ori de cîte ori îi vorbisem de Swann. Începeam să cred că nu-l cunoştea. Nu e mai puţin adevărat că mă rugă să-l vizitez la atelierul său din Balbec, invitaţie pe care n-o adresă lui Saint-Loup, şi pe care o datoram, ceea ce poate n-ar fi reuşit recomandarea lui Swann, dacă Elstir ar fi fost prietenul său (căci sentimentele dezinteresate ocupă în viaţa oamenilor un loc mai mare decît se crede), cîtorva cuvinte care-l făcuseră să creadă că-mi plăceau artele. Îmi manifestă o amabilitate care o întrecea tot atît de mult pe aceea a lui Saint-Loup pe cît acesta depăşea amabilitatea unui mic burghez. Alături de aceea a unui mare artist, amabilitatea unui mare senior, oricît de fermecătoare ar fi, are aerul unui joc de actor, a unei simulări. Saint-Loup încerca să placă, lui Elstir îi plăcea să dea, să se dea. Ar fi fost bucuros să dea tot ce poseda, idei, opere şi restul pe care-l considera mai puţin preţios, cuiva care l-ar fi înţeles. Dar în lipsa unei societăţi suportabile, trăia într-o izolare, cu o sălbăticie căreia oamenii de lume îi spuneau poză şi rea-creştere, puterile publice îndărătnicie, vecinii săi nebunie, familia sa egoism şi orgoliu.

Fără îndoială, în primele timpuri gîndise, în singurătate, cu plăcere că prin mijlocirea operelor sale, se adresa la distanţă, dădea o idee mai înaltă despre el aceluia care-l nesocotiseră sau îl jigniseră. Poate că atunci trăia singur, nu din indiferenţă, ci din dragostea pe care o purta altora, şi după cum eu renunţasem la Gilberte ca să-i apar din nou, cîndva, într-o lumină mai plăcută, el îşi destina opera unora, ca o întoarcere către ei, în care fără să fie văzut ar fi iubit, ar fi admirat, s-ar vorbi de el ; o renunţare nu e totdeauna deplină încă de la început, cînd ne hotărîm la ea cu ve-

chiul nostru suflet și înainte de a fi acționat, prin reacțiune asupra-ne, fie că e vorba de renunțarea unui bolnav, a unui călugăr, a unui artist, a unui erou. Dar dacă voise să producă, avînd în vedere unele persoane, producînd, trăise numai pentru el, departe de societatea căreia îi ajunsese indiferent, practica singurătății îl făcuse să se îndrăgostească de aceasta așa cum se întîmplă cu orice lucru mare de care ne-am temut la început, pentru că-l știam incomparabil cu cele mai mici la care ținem și de care el ne desparte mai degrabă decît ne lipsește. Înainte de a-l cunoaște, toată preocuparea noastră este de a ști în ce măsură vom putea să-l împăcăm cu anumite plăceri care încețază de a mai fi plăceri îndată ce le-am cunoscut.

Elstir nu stătu mult de vorbă cu noi. Îmi făgăduiam să mă duc să-i văd atelierul peste două sau trei zile, dar a doua zi, cum îmi însoțisem bunica pînă la capătul digului spre falezele de la Canapville, la întoarcere, la colțul uneia din ulicioarele care dau perpendicular pe plajă, ne încrucișarăm cu o tînără fată care, cu capul plecat, ca un animal pe care-l faci să se întoarcă cu de-a sila în grajd și ținînd bastoanele de golf, pălea în fața unei persoane autoritare, pesemne „englezoaica” ei, sau a uneia dintre prietenele ei, care semăna cu portretul lui Jeffries de Hogarth¹, cu tenul roșu ca și cum băutura ei favorită ar fi fost mai degrabă ginul decît ceaiul, și prelungind prin cangea neagră a unei rămășițe de căpușe o mustață căruntă dar foarte stufoasă. Fetița care o preceda semăna cu aceea din mica bandă care, sub un polo negru, avea pe o față nemișcată și bucălată niște ochi care rîdeau. Or, aceea care trecea în acest mo-

¹ *William Hogarth* (1697—1764) pictor și gravor englez.

ment avea și ea un polo negru, dar părea și mai frumoasă ca cealaltă, linia nasului ei era mai dreaptă, la rădăcină, nara mai plină și mai cărnoasă. Apoi, cealaltă mi se înfățișase ca o fată semeată, palidă, iar aceasta ca un copil supus și cu tenul roz. Totuși, cum ducea o bicicletă la fel cu a celeilalte și cum purta aceleași mănuși de ren, am conchis că deosebiriile se datorau poate poziției mele și împrejurărilor, căci era puțin probabil să fi fost la Balbec altă fată, cu un chip atât de asemănător și al cărei port să întrunească aceleași particularități. Ea aruncă în direcția mea o privire vioaie ; în zilele următoare, când am revăzut mica bandă pe plajă și chiar mai târziu, când am cunoscut toate fetele care o alcătuiau, n-am avut niciodată siguranța absolută că vreuna — chiar aceea care semăna din toate mai mult cu ea, fata cu bicicleta — era aceea pe care o văzusem în acea seară la capătul plajei, în colțul străzii, fată care nu se deosebea de loc, dar se deosebea totuși puțin de aceea pe care o zărisem în cortegiu.

Cu începere din acea după-amiază eu, care în zilele precedente mă gândisem mai ales la cea înaltă, acum începu să mă preocupe aceea cu bas-toanele de golf, care presupuneam că este domnișoara Simonet. Se oprea adesea în mijlocul celorlalte, își silea prietenele, care păreau că o respectă mult, să-și întrerupă plimbarea. Oprindu-se astfel, cu ochii sclipitori, sub polo-ul ei, o revăd încă și acum, profilându-se pe paravanul pe care i-l alcătuiește, în fundal marea, și despărțită de mine de un spațiu transparent și azuriu, deși a trecut mult timp de atunci, cea dintâi imagine, foarte ștearsă în amintirea mea, dorită, urmărită, apoi uitată, apoi regăsită, a unei fețe pe care am proiectat-o

adesea de atunci, în trecut, ca să-mi pot spune despre o fată care se afla în odaia mea : „Ea ea !“

Dar poate aş fi dorit mai mult să o cunosc pe aceea cu tenul de muşcată, cu ochii verzi. Oricare ar fi fost, în cutare zi, aceea pe care preferam să o zăresc în lipsa acesteia, celelalte erau în stare să-mi atîte dorinţa, chiar dacă se îndrepta o dată mai degrabă spre una, altădată mai degrabă spre alta, şi continua să le strîngă la un loc — aşa cum le adunase, în prima zi, viziunea mea nedesluşită — să facă din ele micul univers aparte, însuflit de o viaţă comună, pe care, fără îndoială aveau pretenţia că-l alcătuiesc, aş fi pătruns, ajungînd prietenul uneia din ele — ca un păgîn rafinat sau un creştin scrupulos, la barbari — într-o societate care te întinereşte, unde domneau sănătatea, inconştienţa, cruzimea, lipsa de intelectualitate şi veselie.

Bunica mea, căreia îi povestisem întrevederea cu Elstir şi care se bucura de orice profit intelectual pe care-l puteam trage din prietenia acestuia găsea absurd şi puţin amabil din parte-mi că nu mă dusesem încă să-i fac o vizită. Dar nu mă gîndeam decît la mica bandă şi nefiind sigur la ce oră se vor ivi aceste fete pe dig, nu îndrăzneam să mă îndepărtez. Bunica se mira de asemenea de eleganţa mea, căci îmi adusesem deodată aminte de costumele pe care pînă acum le uitasem în fundul cufărului. Îmi puneam în fiecare zi altul şi scrisesem chiar la Paris să mi se trimită pălării şi cravate noi.

Farmecul vieţii dintr-o staţiune balneară cum era Balbecul sporeşte mult, dacă chipul unei fete frumoase, o precupeată de scoici, de covrigi sau de flori, pictată în culori vii în mintea noastră, este zilnic printre noi, încă de dimineată, scopul fiecăreia din aceste zile trîndave şi luminoase pe

care le petreci pe plajă. Ele sînt atunci, și tocmai grație acestuia, deși te îndeamnă la trîndăvie, sprintene ca zilele de lucru, îndreptate, magnetizate, îndrumate spre clipa următoare, aceea în care cumpărînd uscățele, trandafiri, amoniși, te vei delecta văzînd pe fața unei femei culorile întinse tot atît de corect ca pe o floare. Dar cel puțin cu aceste precupețe poți mai întîi sta de vorbă, ceea ce te scutește de a construi cu imaginația alte laturi decît acelea pe care ni le oferă numai perceperea vizuală și de a le crea din nou viața, de a-ți face o idee prea înaltă de farmecul lor, ca în fața unui portret; mai ales și tocmai pentru că stai de vorbă cu ele, poți afla unde și la ce oră le poți întîlni din nou. Or, în ce mă privește, lucrurile se petreceau cu totul altfel, cînd era vorba de tinerele fete din mica bandă. Obiceiurile lor fiindu-mi necunoscute, cînd în unele zile nu le zăream, ignorînd cauza absenței lor, încercam să deslușesc dacă aceasta nu avea la temeiul ei ceva statornic, dacă nu le vedeai decît la două zile sau pe anume timp sau dacă în anumite zile nu erau niciodată de văzut. Îmi închipuiam dinainte că eram prieten cu ele și spunîndu-le: „Dar nu erați aici în cutare zi?”

— Ah! da, pentru că era o sîmbătă, și sîmbăta nu venim niciodată, fiindcă...

Cel puțin dacă ar fi fost atît de simplu să știi că în trista zi de sîmbătă era inutil să te îndirjești, că ai putea străbate plaja în lung și în lat, ai putea să te așezi în fața vitrinei cofetarului, să te faci că măninci o prăjitură, să intri la un negustor de curiozități, să aștepti ora băii, concertul, sosirea fluxului, asfințitul soarelui, noaptea, fără să vezi mica bandă pe care o doreai. Dar poate ziua fatală nu revenea o dată pe săptămînă. Poate nu

cădea neapărat într-o simbătă. Poate că anumite condiții atmosferice influențau asupra-i sau îi erau pe de-a-ntregul străine. Cîte observații pline de răbdare, dar nicidecum senine trebuie să culegi asupra mișcărilor în aparență neregulate ale acestor lumi necunoscute înainte de a putea fi sigur că nu te-ai lăsat amăgit de coincidențe, că prevederile noastre nu vor fi înșelate, înainte de a desprinde legile sigure, dobîndite cu prețul unor experiențe cumplite, ale acestor astronomii pasionate. Aducîndu-mi aminte că nu le văzusem în aceeași zi ca astăzi, îmi spuneam că nu vor veni, că era inutil să rămîn pe plajă. Dar tocmai le zăream. În schimb, în ziua în care, pe cît fusesem în stare să presupun că niște legi rînduiau întoarcerea acestor constelații, calculasem că trebuia să fie o zi fastă, ele nu veneau. Dar acestei dintîi nesiguranțe, dacă le voi vedea sau nu chiar în aceea zi, i se adăuga una mai gravă, dacă le voi revedea vreodată, căci în fond ignoram dacă ele urmau să plece în America sau să se întoarcă la Paris. Ceea ce mi-era de ajuns ca să încep să le iubesc din nou. Poți avea înclinare pentru cineva. Dar ca să dezlănțuiești această tristețe, acest sentiment al ireparabilului, aceste neliniști care pregătesc dragostea, e necesar riscul unei imposibilități — și el este poate astfel, mai curînd decît o ființă, însuși obiectul pe care pasiunea noastră încearcă să-l îmbrățișeze cu mare neliniște. Astfel acționau aceste influențe care se repetă în cursul amorurilor succesive care pot să se înfiripe, dar în acest caz mai degrabă în tumultul marilor orașe cu lucrătoarele ale căror zile de repaus nu le cunoști și de care te sperii că nu le-ai văzut la ieșirea din atelier sau cel puțin care s-au repetat în cursul dragostelor mele. Poate că ele sînt nedespărțite de dragoste ;

poate că tot ce a alcătuit o ciudățenie a celei dinții se adaugă următoarelor, grație amintirii, sugestiei, obișnuinții și de-a lungul perioadelor succesive ale vieții noastre dă feluritelor ei aspecte un caracter general.

Recurgeam la toate pretextele ca să mă duc pe plajă la orele când nădăjduiam să le întâlnesc. Zărindu-le odată, în timpul prînzului, am ajuns pe plajă cu întîrziere, așteptînd la infinit pe dig ca ele să treacă; puținul timp pe care-l petreceam în sufragerie, îmi ațînteam privirea asupra azurului geamlîcului; mă ridicam de la masă cu mult înaintea desertului ca să nu le pierd în cazul când ele ar fi ieșit la plimbare la altă oră și mă miniam pe bunica, fără să vrea răutăcioasă, cînd mă făcea să întîrzii cu ea peste ora care mi se părea prielnică. Încercam să prelungesc orizontul punîndu-mi scaunul de-a curmezișul; dacă din întîmplare zăream vreuna din fete, cum toate erau de aceeași esență deosebită mi se părea că am văzut proiectată în față-mi, într-o halucinare mișcătoare și diabolică, o frîntură din visul dușmănos și totuși rîvnit cu pasiune care, cu o clipă mai înainte, nu exista decît în mintea mea, unde lîncezea de altminteri în chip permanent.

Nu iubeam pe nici una din ele, iubindu-le pe toate și totuși, posibilitatea de a le întâlni era pentru mine singurul element desfătător, numai ea era în stare să trezească în mine din acele nădejdi care ar frînge obstacolele, nădejdi adesea urmate de furie, dacă nu le văzusem. În acest moment, aceste tinere fete o eclipsau în mine pe bunica; o călătorie mi-ar fi surîs îndată, dacă ar fi fost vorba să mă duc acolo unde s-ar fi aflat ele. Mintea mea nu se agățase cu plăcere de ele, cînd credeam că mă gîndesc la altceva sau la nimic. Chiar

cînd, fără să-mi dau seama, mă gîndeam la ele, cu mai multă inconștiență încă, ele erau pentru mine undulațiile muntoase și albastre ale mării, profilul unui defileu în fața mării. Nădăjduiam să regăsesc marea dacă m-aș duce în vreun oraș în care s-ar afla ele. Dragostea cea mai exclusivă pentru o ființă este totdeauna dragostea pentru altceva.

Acum cînd golful și tenisul mă interesau peste măsură și scăpam ocazia de a privi lucrînd și de a auzi discutînd un artist pe care bunica îl considera printre cei mai mari, ea îmi manifesta un dispreț care mi se părea că purcede dintr-un punct de vedere oarecum mărginit. Presimțisem altădată la Champs Elysées și de atunci îmi dădusem mai bine seama că, fiind îndrăgostiți de o femeie, proiectăm pur și simplu în ea o stare a sufletului nostru; că, prin urmare, lucrul de căpetenie nu e valoarea femeii, ci adîncimea acestei stări; că emoțiile pe care o tînără fată mediocră ni le prilejuiește ne pot îngădui să înălțăm pînă la conștiința noastră părți mai intime din noi înșine, mai personale, mai îndepărtate, mai esențiale, decît ne-ar prilejui plăcerea pe care ne-o oferă conversația unui om superior sau chiar contemplarea admirativă a operelor sale.

Am fost nevoit să sfîrșesc prin a asculta de bunica cu atît mai multă plictiseală cu cît Elstir locuia destul de departe de dig, într-una din aleele cele mai noi din Balbec. Căldura zilei mă obligă să iau tramvaiul care trecea prin *rue de la Plage* și mă străduiam, ca să cred că mă aflu în regatul antic al Cimmericienilor, poate în patria regelui Mark sau pe locul unde fusese pădurea Broceliande, să nu privesc luxul ieftin al construcțiilor care se ridicau în față-mi și printre care vila lui Elstir era poate cea mai urîță prin somptuozitatea ei, și to-

tuși o luase cu chirie, pentru că era singura din toate cele existente la Balbec care-i putea oferi un atelier foarte mare.

De aceea, întorcînd privirea, am străbătut grădina cu o peluză — de proporții mai reduse decît a oricărui burghez din împrejurimile Parisului — o mică statuietă de grădinar galant, niște globuri de sticlă în care te puteai oglindi, borduri de begonii și o mică boltă sub care niște *rocking-chairs*¹ se rînduiau în jurul unei mese de fier. Dar după toate aceste amănunte care purtau pecetea urîteniei citadine, n-am mai dat atenție, ciubucelor cafenii ale plantelor, cînd am ajuns în atelier; m-am simțit cum nu se poate mai fericit, căci datorită schițelor care mă înconjurau, simțeam că e cu putință să mă înalț la o cunoaștere poetică, plină de bucurii, de mai multe forme pe care nu le izolaseam pînă acum de spectacolul total al realității. Și atelierul lui Elstir mi-a apărut ca laboratorul în care se plămădește o nouă creație a lumii, unde, din haosul tuturor lucrurilor pe care le vedem, el scosese, pictîndu-le pe diferite dreptunghiuri de pînză așezate în toate sensurile, aici un val al mării sfărîmîndu-și mînios spuma-i mov pe nisip, acolo un tînăr în dril alb, cu coatele reze-mate pe puntea unui vas. Vestonul tînărului și valul ce se revărsa dobîndiseră o demnitate nouă prin faptul că ele continuau să existe, deși le lipseau însușirile de a fi drept ceea ce treceau, căci valul nu mai putea uda plaja, nici vestonul sluji drept îmbrăcăminte cuiva.

În clipa în care am intrat, creatorul era pe cale de a sfîrși, cu pensula pe care o ținea în mînă, forma soarelui la asfințit.

¹ Balansoare (engl.).

Storurile erau trase aproape jur împrejur, atelierul era destul de răcoros și întunecos, cu excepția unui spațiu în care lumina își profila pe perete podoaba-i strălucitoare și trecătoare; în atelier era deschisă numai o fereastră dreptunghiulară încadrată cu caprifoi care dădea în grădină și mai departe, în alee; astfel că atmosfera atelierului era, în bună parte, întunecată, transparentă și compactă în masa ei, dar umedă și strălucitoare în spărturile unde o sertiza lumina, ca un bloc de cristal de stîncă a cărui față tăiată și cioplită lucește ici și colo ca o oglindă și se irizează. În timp ce, la rugămintea mea, Elstir continua să picteze, circulam în acest clar-obscur, oprindu-mă înaintea unui tablou, apoi în fața altuia.

Majoritatea celor ce mă înconjurau nu era ceea ce mi-ar fi plăcut mai mult să văd din tablourile sale, căci picturile erau din prima și cea de a doua manieră a lui, cum spunea o revistă de artă engleză aruncată pe masa salonului Marelui Hotel, maniera mitologică și aceea în care fusese influențat de Japonia, amîndouă cum nu se poate mai bine reprezentate, se spunea, în colecția doamnei de Guermantes. Firește, în atelierul său nu avea decît marine pictate aici, la Balbec. Dar am putut deosebi la ele că farmecul fiecăreia consta într-un soi de metamorfoză a lucrurilor reprezentate, asemănătoare aceleia căreia i se spune în poezie metaforă, iar dacă Dumnezeu-Tatăl a creat lucrurile spunîndu-le pe nume, Elstir le-a creat din nou, despuindu-le de numele lor sau dîndu-le altul. Numele care desemnează niște lucruri corespund totdeauna unei noțiuni a inteligenței, străină de adevăratele noastre impresii și

care ne obligă să eliminăm din ele tot ce nu este în legătură cu această noțiune.

Uneori la fereastra mea, în hotelul din Balbec, dimineața, cînd Françoise dădea la o parte perdelele care ascundeau lumina sau seara cînd eram în așteptarea momentului de a ieși cu Saint-Loup, mi se întîmplase, grație unui efect de lumină, să confund o parte mai întunecată a mării cu un mal îndepărtat, sau să privesc cu plăcere o zonă albastră și fluidă fără să știu dacă era marea sau cerul. Inteligența mea restabilea foarte repede separația dintre elementele pe care impresia mea o înlăturase. Astfel mi se întîmpla la Paris, în odaia mea, să aud o ceartă, aproape o răscoală, pînă să reușesc să o pun în legătură cu cauza ei, de pildă o trăsură al cărei uruit se apropia, acel zgomot din care eliminam atunci vociferările pițigăiate și discordante pe care urechea le auzise în realitate, dar despre care mintea mea știa că roțile nu le pot isca. Dar opera lui Elstir era alcătuită din rarele clipe în care vezi natura așa cum este, în mod poetic. Una din metaforele sale cele mai frecvente în marinele din apropierea lui în acest moment, era tocmai aceea care, comparînd pămîntul cu marea, suprima orice demarcație între ele. Tocmai, această comparație, repetată tacit și neobosit pe aceeași pînză, îi conferea acea unitate puternică și uniformă, cauza adesea nedeslușit percepută de ei, a entuziasmului pe care pictura lui Elstir îl trezea unor amatori.

De pildă, Elstir pregătise mintea spectatorului pentru o metaforă de acest soi — într-un tablou înfățișînd portul Carquethuit, tablou pe care-l sfîrșise de foarte curînd și pe care-l priveam îndelung — întrebuițînd, pentru orășel, numai termeni marini, și numai termeni urbani pentru

mare. Chiar dacă unele case ascundeau o parte din port, un bazin de călăfătit sau poate însăși marea alcătuia un golf în coastă, așa cum se întâmplă mereu în această regiune a Balbecului, de cealaltă parte a promontoriului pe care era clădit orașul, deasupra acoperișurilor se ridicau niște cataracte (ca niște hornuri sau clopotnițe), care-ți dădeau impresia că transformă vapoarele cărora le aparțineau într-un ocol, în ceva construit pe sol, impresia pe care o sporeau alte vapoare, trase la mal, dar atât de înghesuite, încât oamenii vorbeau de pe un vas pe altul fără să se poată deosebi nici intervalul de apă, nici că sînt despărțiți, astfel încît această flotilă de pescari avea mai puțin aerul că este legată de mare, decît, de pildă, bisericile din Criquebec care, din depărtare, înconjurate din toate părțile de apă pentru că le vedeai izolate de oraș, prăfuite de soare și de talazuri, parcă ieșeau din apă, suflate în albastru sau spumă și înconjurate de briul unui cîrcubeu multicolor, alcătuiind un tablou ireal sau mistic. În primul plan al plajei, pictorul știuse să obișnuiască ochiul să nu recunoască vreo graniță fixă, vreo demarcație absolută între uscat și ocean. Oamenii care împingeau vapoarele în mare călcau atît pe valuri cît și pe nisip care în umiditatea sa reflecta corpul corăbiilor așa cum le reflectează marea. Însăși marea nu urca regulat, ci urma accidentele prundului, pe care perspectiva o ciopîrtea încă și mai mult, astfel încît un vas în plină mare, pe jumătate ascuns de lucrările înaintate ale arsenalului, părea că plutește în mijlocul orașului; femeile care culegeau creveți pe stînci, datorită faptului că erau înconjurate de apă și din pricina depresiunii care, de după stăvilarul circular al stîncilor, aducea plaja (de amîndouă părțile cele mai apropiate de uscat),

la nivelul mării, aveau aerul că sînt într-o grotă marină pe care se povîrneau bărci și talaze, deschisă și apărată printre talazurile care se dădeau ca prin minune la o parte. Dacă tot tabloul dădea acea impresie de port în care marea calcă pe uscat, în care uscatul este marin, iar populația amfibie, puterea elementului marin se impunea pretutindeni ; iar lîngă stînci, la capătul zăgazului, unde marea era agitată, simțeau după strădaniile marinarilor și după înclinarea bărcilor culcate în unghi ascuțit în fața liniei verticale a antrepozitului, a bisericii, a caselor din oraș, în care unii intrau, din care alții porneau la pescuit, că ei călcau cu putere apa parcă ar fi fost un animal nărăvaș și vioi ale cărui salturi i-ar fi doborît, dacă n-ar fi fost îndemînatici. Un grup de oameni se ivea voioși într-o barcă zdruncinată ca pe două roți ; un marinar vesel, dar în același timp atent o cîrmea parcă s-ar fi slujit de niște hățuri, mînuia velele întinse, fiecare stătea cuminte la locul său ca barca să nu se aplece într-o parte și să nu se răstoarne, și luncău astfel pe holdele însoarite, în locuri umbroase, coborînd în goană pantele. Era o dimineață frumoasă, deși timpul fusese furtunos. Se mai simțeau încă acțiunile puternice pe care trebuia să le neutralizeze frumosul echilibru al bărcilor nemișcate, care se bucurau de soare și de răcoare, acolo unde marea era atît de liniștită încît reflexele aveau aproape mai multă soliditate și realitate decît siluetele vaselor vaporizate grație unui efect de lumină care, din pricina perspectivei, se încălecau unele pe altele. Sau mai degrabă, n-ai fi spus că sînt alte părți din mare. Căci aceste părți se deosebeau atît de mult unele de altele așa cum se deosebea una din ele și biserica ce se ivea din apă, și vapoarele în spatele orașului. Inteli-

gența vedea apoi un același element în ceea ce era, aici negru într-un efect de furtună, mai departe de culoarea cerului și tot atât de lucios ca el, dincolo atât de alb de soare, de brumă și de spumă, atât de compact, atât de pămîntesc, atât de amăgit de case, încît te gîndeai la vreo șosea pietruită sau la o cîmpie acoperită de zăpadă, pe care te speriai văzînd că se înalță un vapor în povîrniș repede și pe uscat, ca o trăsură care se bălăcește prin apă ieșind dintr-un vad, dar după o clipă, văzînd pe întinderea înaltă și neegală a podișului trainic clătinîndu-se niște vapoare, îți dădeai seama că este tot marea, identică în toate aceste felurite aspecte.

Deși se spune cu drept cuvînt că nu există progres, descoperiri în artă, ci numai în știință, și că fiecare artist pe seama lui, încercînd din nou un efort individual, nu poate fi nici ajutat, nici împiedicat în el de strădaniile oricărui altuia, trebuie totuși să recunoaștem că în măsura în care arta scoate în evidență anumite legi, cînd o industrie le-a vulgarizat, arta anterioară pierde retrospectiv ceva din originalitatea ei. Încă de la începuturile lui Elstir, am cunoscut ceea ce se numește niște „admirabile“ fotografii de peisaje și de orașe. Dacă încercăm să precizăm ceea ce amatorii desemnează în acest caz prin acest epitet, se va vedea că el se aplică de obicei vreunei imagini ciudate a unui lucru cunoscut, imagine diferită de acelea pe care obișnuim să le vedem, ciudată și totuși adevărată, și care din această cauză, ne surprinde îndoit, pentru că ne uimește, ne face să ieșim din obiceiurile noastre și, în același timp, să ne întoarcem în noi înșine, aducîndu-ne aminte de o impresie. De pildă, acea fotografie „minunată“ va ilustra o lege a perspectivei, ne va arăta cutare catedrală pe care sîntem obișnuiți să o vedem în mijlocul cra-

şului, luată dimpotrivă dintr-un punct ales de unde va avea aerul că este de treizeci de ori mai înaltă decît casele şi ieşind ca un pinten pe malul fluviului de care în realitate e situată departe. Or, silinţa lui Elstir de a nu înfăţişa lucrurile astfel cum ştia că erau, ci potrivit acelor iluzii optice din care este alcătuită prima noastră viziune îl îndemnase tocmai să scoată în evidenţă unele din acele legi ale perspectivei, mai izbitoare atunci, cînd arta le dezvăluia cea dintîi. Un fluviu, din pricina unei cotituri în cursul său, un golf datorită apropierii aparente de faleză, avea aerul de a săpa, în mijlocul cîmpiei sau a munţilor, un lac închis din toate părţile. Într-un tablou pictat la Balbec pe o zi călduroasă de vară, un intrînd al mării părea închis în nişte ziduri de granit roz, parcă nu era marea care începea mai departe. Continuitatea oceanului nu era sugerată decît de nişte pescăruşi care, rotindu-se în jurul a ceea ce i se părea spectatorului că ar fi o piatră, sorbeau dimpotrivă umezeala valurilor. Alte legi se desprindeau chiar din acest tablou ca la poalele nesfîrşitelor faleze, graţia liliputană a vîntrelelor albe pe oglinda albastră pe care păreau nişte fluturi adormiţi şi unele contraste între umbrele adînci şi paloarea luminii. Aceste jocuri de umbre, pe care şi fotografia le-a banalizat, îl interesau atît de mult pe Elstir, încît se complăcuse altădată să picteze adevărate miraje în care un castel încununat cu un turn se înfăţişa ca un castel pe de-a-ntregul circular prelungit cu un turn în vîrf, şi jos de un turn invers, fie că puritatea extraordinară a unui timp frumos dădea umbrei care se reflecta în apă duritatea şi strălucirea pietrei, fie că bruma dimineţii conferea pietrei o nuanţă tot atît de vaporeasă ca şi umbra. Tot

astfel dincolo de mare, după un șir de copaci, începe altă mare, înroșită de asfințit, dar care era cerul. Lumina inventînd parcă niște noi solide, înbrîncea corpul corăbiei pe care o izbea, înapoia aceleia care se afla în umbră, și rînduia ca treptele unei scări de cleștar suprafața materialmente plană, dar frîntă de luminatul mării de dimineată. Un fluviu care trece pe sub podurile unui oraș era văzut din asemenea perspectivă, încît părea pe de-a-ntregul dislocat, așternut aici ca un șal, îngustat acolo ca un fir, frînt de altminteri prin interpunerea unei coline încununată cu păduri pe care orașanul se duce seara să respire răcoarea serii; însuși ritmul acestui oraș răscolit era asigurat numai prin verticala inflexibilă a clopotnițelor care nu se înălțau, ci mai degrabă, asemenea firului de plumb al gravitației care înseamnă cadența ca într-un marș triumfal, păreau a ține atîrnată deasupra lor toată masa mai nedeslușită a caselor etajate în piclă 'de-a lungul fluviului strivît și frînt. Și (cum primele opere ale lui Elstir datau din timpul cînd peisajele erau agrementate prin prezența unui personaj) pe faleză sau pe munte, cărarea, această parte pe jumătate omenască a naturii, era supusă ca și fluviul sau oceanul eclipselor perspectivei. Fie că o coamă de deal, sau pîlca unei cascade, sau marea, te împiedica să poți urmări continuitatea cărării, vizibilă pentru cel ce se plimba, dar nu pentru noi, micul personaj omenesc în haine demodate, pierdut în aceste singurătăți, părea adesea că se oprise în fața unei prăpastii, poteca pe care o urma sfîrșindu-se acolo, în timp ce la o înălțime de vreo trei sute de metri în aceste păduri de brazi, vedeam, cu privirea înduioșată și cu inima liniștită, ivindu-se din nou albul fin al nisipului său ospi-

talier sub pasul călătorului, dar ale cărui zigzaguri intermediare, ocolind cascada sau golful, povîrnișul muntelui le răpise vederii noastre.

Silința lui Elstir de a se lepăda, în prezența realității, de toate noțiunile inteligenței sale era cu atît mai demnă de admirație, cu cît acest om care, înainte de a picta, se făcea ignorant, uita totul din probitate, căci ceea ce știi nu-ți aparține, avea de bună seamă o inteligență excepțional de cultivată. Mărturisindu-i dezamăgirea pe care o încercasem în fața bisericii din Balbec :

— Cum, îmi spuse el, ați fost dezamăgit de acest portal, dar e cea mai frumoasă *Biblie* ilustrată pe care poporul a putut-o citi vreodată. Maica Domnului și toate basoreliefurile care-i povestesc viața sînt expresia cea mai gingașă, cea mai inspirată a acestui lung poem de adorație și de laude pe care Evul Mediu îl va depăna întru gloria Madonei ! Dacă ați ști, alături de exactitatea cea mai amănunțită în traducerea textului biblic sfînt, ce descoperiri pline de gingășie a vădit bătrînul sculptor, ce gînduri adînci, ce poezie delicată !

— Ideea acestui mare vîl în care îngerii poartă trupul Maicii Domnului, prea sfînt ca să îndrăznească să-l atingă nemișlocit ! (I-am spus că același subiect era tratat la Saint-André-des-Champs, el văzuse fotografiile porticului acestei biserici, dar îmi atrase atenția că rîvna cu care tinerii țărani se învîrt în jurul Precistei era altceva decît gravitatea celor doi îngeri, aproape italieni, atît de zvelți, atît de gingași) ; îngerul care ia sufletul Prea-Curatei ca să-l unească cu trupul ei ; în întîlnirea Maicii Domnului cu Elisabeta, gestul acesteia, care atinge sînul Mariei și se minunează că-l simte umflat ; brațul bandajat al moașei care nu voise să creadă, fără să pună mîna, în Nașterea

Prea-Curatei; cingătoarea aruncată de Precistă sfântului Toma ca să-i dovedească Învierea; de asemenea vâlul pe care Prea-Curata și-l smulge de pe sîn ca să acopere goliciunea fiului ei din partea din care Biserica culege singele, Împărtaşania, cită vreme de cealaltă parte, Sinagoga, a cărei domnie a luat sfîrșit, are ochii legați, ține în mînă un sceptru pe jumătate frînt și lasă să-i scape din mîini, dimpreună cu cununa care-i cade de pe cap, Tablele vechii Legi; soțul care ajutîndu-și, în ceasul Judecării de apoi, tînăra soție să iasă din mormînt, îi spișină mîna de însăși inima lui, ca să o liniștească și să-i arate că bate cu adevărat, ce idee nostimă și bine aleasă... Dar îngerul care ia cu sine soarele și luna care au ajuns neferositoare, căci e scris că Lumina Crucii va fi de șapte ori mai puternică decît aceea a celorlalți aștri; și acela care-și înmoaie mîna în apa în care se îmbăiază Iisus ca să vadă dacă este destul de caldă; și acela care se'ivește din nori ca să încununeze fruntea Prea-Curatei, și toți cei ce, plecîndu-se din înaltul cerului, între balustradele Ierusalimului ceresc, ridică brațele, îngroziți sau voioși, cînd văd chinurile în care se zvîrcolesc cei răi și fericirea celor aleși! Căci acolo vi se înfățișează toate cercurile cerului, un gigantic poem teologic și simbolic. E o nebunie, e divin, e de mii de ori superior a tot ce veți vedea în Italia unde de altminteri, acest timpan a fost literalmente copiat de sculptori mai puțin geniali. N-a existat epocă în care toată lumea să fi avut geniu, toate astea sînt glume, ar fi ceva mai strășnic decît vîrsta de aur. Credeți-mă că cel ce a sculptat această fațadă era tot atît de tare, avea idei tot atît de adînci ca și contemporanii pe care-i admirați cel mai mult. Sînt acolo unele cuvinte din

slujba Adormirii tălmăcite cu o subtilitate pe care un Redon¹ n-ar fi egalat-o.

Totuși, cînd ochii mei, plini de patimă se deschiseseră în fața fațadei, nu deosebisem această vastă viziune cerească despre care-mi vorbea, acest gigantic poem teologic care înțelegeam că fusese scris acolo. I-am vorbit de acele mari statui ale sfinților urcate pe picioroange care alcătuiesc un șir de alee.

— Ea purcede din adîncul veacurilor ca să ajungă la Iisus Christos, îmi spuse el. Sînt, de o parte strămoșii săi spirituali, de alta Regii Iudeii, strămoșii săi trupești. Toate veacurile sînt concentrate acolo. Dacă v-ați fi uitat mai bine la ceea ce vi s-au părut că sînt picioroange, v-ați fi putut da seama cine sînt cei cocoțați pe ele. Căci sub picioarele lui Moise, ați fi recunoscut vițelul de aur, sub picioarele lui Avram, berbecul, sub ale lui Iosif, demonul dînd sfaturi soției lui Putifar.

I-am spus că mă așteptasem să găsesc un monument aproape persan și aceasta fusese, fără îndoială, una din cauzele decepției mele.

— Nicidecum, îmi răspunse, în el e mult adevăr. Anumite părți sînt cu totul orientale; un capitel reproduce atît de exact un subiect persan, încît persistența tradițiilor orientale nu-l explică îndeajuns. Sculptorul o fi copiat vreun scrin adus de navigatori.

Într-adevăr, avea să-mi arate mai tîrziu fotografia unui capitel în care am văzut balauri aproape chinezești care se mînceau între ei, dar la Balbec nu observasem această sculptură în ansamblul monumentului care nu semăna cu ceea

¹ *Gaston Redon* (1853—1921) arhitect francez care a renovat Luvrul.

ce-mi înfățișaseră cuvintele : „biserică aproape persană“.

Desfătarea intelectuală pe care o gustam în acest atelier nu mă împiedica de loc să simt, deși ne înconjurau fără voia noastră, glacișurile moi, penumbra scînteietoare a încăperii, și la capătul ferestrei încadrată cu caprifoi, în aleea cu totul rustică, uscăciunea rezistentă a pămîntului ars de soare pe care-l învăluia numai transparența îndepărtării și a umbrei copacilor. Poate liniștea sufletească inconștientă pe care mi-o prilejuia această zi de vară sporea ca un afluent bucuria pe care mi-o oferea vederea „portului Carquethuist“.

Crezusem că Elstir este modest, dar am înțeles că mă înșelasem, văzîndu-i fața umbrindu-se de tristețe cînd, vrînd să-i mulțumesc, am rostit cuvîntul glorie. Cei ce-și cred operele durabile, și acesta era cazul lui Elstir, obișnuiesc să le situeze într-o epocă în care ei înșiși nu vor mai fi decît pulbere. Silindu-i astfel să se gîndească la neant, ideea gloriei îi întristează, căci ea nu poate fi despărțită de ideea morții. Am schimbat conversația ca să risipesc norii de orgolioasă melancolie cu care încărcasem fără să vreau fruntea lui Elstir.

— Am fost sfătuit, i-am spus gîndindu-mă la conversația mea cu Legrandin la Combray, și în legătură cu care doream să-i cunosc părerea, să nu mă duc în Bretagne, pentru că nu e sănătos pentru o minte și așa înclinată spre visare.

— Nicidecum, îmi răspunse el, cînd o minte e plecată către vis, nu trebuie ținută departe de vis, nu trebuie să-i raționezi visul. Cît timp vă veți abate mintea de la visurile ei, ea nu le va cunoaște ; veți fi jucăria a mii de aparențe, pentru că nu le veți fi înțeles natura. Dacă oricît de puțină reverie e primejdioasă, ceea ce te vindecă de

ea nu e o doză mai mică de vis, ci visul, cît mai mult vis, tot visul. Omul trebuie să-și cunoască pe deplin visele, ca să nu mai sufere de pe urma lor ; există o anumită despărțire între vis și viață care e adesea atît de utilă de realizat, încît mă întreb dacă n-ar trebui practicăta la întîmplare, preventiv, după cum unii chirurghi pretind că pentru a evita posibilitatea unei viitoare apendicite, ar trebui extirpat apendicele la toți copiii.

Elstir și cu mine ne dusesem pînă în fundul atelierului, în fața ferestrei care dădea în dosul grădinii pe o alee îngustă de trecere, un soi de mic drum de țară. Ne îndreptasem într-acolo ca să respirăm aerul răcoros al după-amiezii pe sfîrșite. Mă credeam departe de fetele din mica bandă și tocmai sacrificînd o dată nădejdea de a le vedea, sfîrșisem prin a asculta de rugămintea bunicii și mă dusesem să-l văd pe Elstir. Căci nu știm unde se găsește ceea ce căutăm, și adesea ocolești mult timp locul în care, din alte motive, oricine ne invită. Dar nu bănuim că vom vedea tocmai acolo ființa la care ne gîndim. Priveam distinct drumul de țară exterior atelierului, care trecea în apropierea lui dar nu-i aparținea lui Elstir. Deodată se ivi pe drum, urmîndu-l cu pași repezi, tînăra ciclistă din mica bandă purtînd pe păru-i negru un polo aplecat către obrazii ei rotunzi, pe ochii vioi și oarecum stăruiitori ; pe această cărare norocoasă, plină ca prin minune cu gingașe făgăduieli, am văzut-o pe sub copaci, adresîndu-i lui Elstir un salut surizător de prietenă, curcubeu care unește pentru mine lumea noastră compartimentată cu regiuni pe care le crezusem pînă acum inaccesibile. Ea se apropie ca să întindă mîna pictorului, fără să se oprească, și am văzut că avea o aluniță pe bărbie. „Cunoașteți pe această tînără, dom-

nule ?" l-am întrebat pe Elstir, dîndu-mi seama că ar putea să mă prezinte ei, să o invite la el. Acest atelier liniștit cu orizontul său rural primi un adaos delicios, așa cum se întîmplă într-o casă în care un copil se simte bine și în care mai mult, află că prin generozitatea pe care o au lucrurile frumoase și oamenii nobili de a-și spori la infinit darurile, i se pregătește o minunată gustare. Elstir îmi spuse că o cheamă Albertine Simonet și îmi înșiră și numele celorlalte prietene ale ei pe care i le-am descris cu destulă exactitate, astfel încît nu avu nici o șovăială. Săvîrșisem în ce privește situația lor socială o eroare, dar nu în același sens cum se obișnuia la Balbec. Credeam adesea că fii de negustori care călăreau erau niște principii. De data aceasta situasem într-un mediu interlop niște fete care aparțineau unei mici burghezii foarte avută, din lumea industriei și a afacerilor. Era acel mediu care, de la început, nu mă interesa cîtuși de puțin, neavînd în ce mă privește nici atracția misterioasă a poporului, nici aceea a unei societăți ca aceea a Guermantilor. Fără îndoială, dacă nu li s-ar fi conferit un prestigiu prealabil pe care nu-l vor mai pierde în ochii mei înmărmuriți de goliciunea strălucitoare a vieții de pe plajă, poate n-aș fi ajuns să lupt cu succes împotriva ideii că erau fete de mari negustori. N-am putut decît să admir faptul că burghezia franceză este un atelier minunat de sculptura cea mai generoasă și cea mai variată. Ce tipuri neprevăzute, ce invenție în caracterul chipurilor, cîtă hotărîre, cîtă prospețime, cîtă naivitate în trăsături. Bătrînii burghezi zgîrciți din care descindeau aceste Diane și aceste nimfe mi se păreau cei mai mari sculptori. Înainte să fi avut timpul de a-mi da seama de metamorfoza socială a acestor fete, și dat fiind mă-

sură în care aceste descoperiri ale unei erori, aceste modificări în noțiunea pe care ți-o faci despre cineva, au instantaneitatea unei reacțiuni chimice, în dosul chipului atât de ștrengăresc al acestor fete pe care le crezusem amantele unor cicliști profesioniști, a unor campioni de box, se cuibărise ideea că ele puteau, de bună seamă, întreține legături de prietenie cu familia cutărui notar pe care noi îl cunoșteam. Nu știam bine cine era Albertine Simonet. Ea ignora, firește, ce avea să însemne cândva pentru mine. Chiar acest nume, Simonet, pe care-l mai auzisem pe plajă, dacă aș fi fost invitat să-l scriu, l-aș fi ortografiat cu doi *n*, fără să-mi închipuiesc ce însemnătate dădea această familie faptului de a nu poseda decât unul singur. Pe măsură ce cobori în scara socială, snobismul se agață de nimicuri care poate nu sînt mai nule decât distincțiile aristocrației, dar care fiind mai obscure, mai particulare fiecăruia, te surprind mai mult. Poate au existat alți Simonet care au făcut buclucuri sau ceva mai rău. Oricum ar fi, pare-se că purtătorii acestui nume se mîniaseră foarte ca de o calomnie ori de cîte ori li se scria numele cu doi *n*. Aveau aerul că sînt singurii Simonet cu un *n* în loc de doi, poate că erau tot atât de mîndri ca acei Montmorency de-a fi fost cei mai de seamă baroni ai Franței. L-am întrebat pe Elstir dacă aceste fete locuiau la Balbec, și-mi răspunse afirmativ în privința unora. Vila uneia era situată tocmai la capătul plajei, acolo unde încep falezele de la Canapville. Faptul că această fată era bună prietenă cu Albertine Simonet fu pentru mine încă un motiv să cred că o întîlnisem tocmai pe ea, cînd eram cu bunica. Firește, atîtea străduțe erau perpendiculare pe plaja cu care făceau un unghi asemenea, încît n-aș fi putut preciza întocmai care

era anume. Ai vrea să ai o amintire exactă, dar chiar în acel moment viziunea a fost tulburată. Totuși, faptul că Albertine și această fată sunînd la ușa prietenei sale ar fi fost una și aceeași persoană, era în mod practic o certitudine. Cu toate acestea, în timp ce nenumăratele imagini pe care mi le-a înfățișat în urmă bruna jucătoare de golf, oricît de diferite ar fi unele de altele, se suprapun (pentru că știu că toate îi aparțin), și dacă depănîndu-și firul amintirilor, sub aparența acestei identități și ca o cale de comunicare internă, îmi pot înșira în gînd toate aceste imagini fără a trece la altă persoană, în schimb, dacă vreau să mă întorc cu gîndul pînă la fata cu care m-am încrucișat în ziua în care eram cu bunica, trebuie să ies afară din casă. Sînt convins că o regăsesc tocmai pe Albertine, identică cu aceea care se oprea des, în mijlocul prietenilor, în plimbarea ei care depășea orizontul mării ; dar toate aceste imagini stăruiesc despărțite de cealaltă, căci nu pot să-i confer retrospectiv o identitate pe care n-o avea în mintea mea în clipa în care mi-a izbit privirea ; oricît m-aș fi bizuit pe calculul probabilităților, n-am mai revăzut niciodată în înțelesul strict al cuvîntului „a revedea“, acea fată cu obrajii buclălați care m-a privit atît de îndrăzneț în colțul străduței și al plajei și care cred că m-ar fi putut iubi.

Șovăiala mea între diferitele fete din mica bandă care aveau toate ceva din farmecul colectiv care mă tulburase la început, se adaugă și ea acestor cauze ca să-mi lase mai tîrziu, chiar în timpul dragostei mele cele mai mari — cea de-a doua — pentru Albertine, un soi de libertate intermitentă și foarte scurtă de a n-o iubi. Din pricină că rătăcise printre toate prietenele ei înainte de a se îndrepta definitiv asupra-i, dragostea mea păstra

uneori, între ea și imaginea Albertinei, un oarecare „joc” care îi îngăduia, ca unei lumini prost adaptate, să se îndrepte asupra altora înainte de a se întoarce iarăși spre ele ; legătura dintre durerea pe care o încerca inima mea și amintirea Albertinei nu mi se părea necesară, poate aș fi putut s-o coordonez cu imaginea altei ființe. Ceea ce-mi îngăduia, pentru o clipă, să fac să dispară realitatea, nu numai realitatea exterioară ca în dragostea pe care o închinaseam Gilbertei (pe care o recunoscusem ca pe o stare lăuntrică de unde deduceam din mine numai calitatea deosebită, caracterul special al ființei pe care o iubeam, tot ce o făcea indispensabilă fericirii mele), dar chiar realitatea interioară și pur subiectivă.

„Nu e zi în care una sau alta să nu treacă prin fața atelierului și să nu între să-mi facă măcar o scurtă vizită”, îmi spuse Elstir, deznădăjduindu-mă astfel la gândul că, dacă m-aș fi dus să-l văd îndată ce bunica mă rugase să-l vizitez, pesemne că aș fi făcut de mult cunoștință cu Albertine.

Ea se îndepărtase ; nu o mai puteai vedea din atelier. Am crezut că se dusese să se întâlnească cu prietenele ei pe dig. Dacă aș fi fost pe dig cu Elstir, aș fi făcut cunoștință cu ele. Am născocit mii de pretexte ca să consimtă să dea împreună cu mine, o raită pe plajă. Nu mai eram atât de liniștit ca înaintea apariției fetei în cadrul ferestrei, atât de încântătoare pînă atunci sub caprifoiul ei și acum de-a binelea goală. Elstir îmi prilejui o bucurie îmbinată cu chinuri cînd îmi spuse că ar face cîțiva pași cu mine, dar că era obligat să sfîrșească mai întîi tabloul pe care era pe cale să-l picteze. Erau niște flori, dar nu din acelea al căror tablou aș fi preferat să i-l comand în locul celui al unei ființe, ca să învăț prin revelația geniului său ceea ce

căutasem adesea, dar în zadar, în fața lor — ruje albe, mărăcini roz, albăstrele, flori de măr. În timp ce picta, Elstir îmi vorbea de botanică, dar nu-l ascultam de loc ; nu-și mai ajungea lui însuși, nu mai era decît mijlocitorul necesar între aceste fete și mine ; prestigiul pe care mai acum câteva clipe i-l dădea talentul în ochii mei nu mai valora decît în măsura în care îmi conferea mie însumi cîte puțin din acest prestigiu în ochii micii bande, căreia el mă va prezenta.

Mă plimbam încolo și înapoi nerăbdător, așteptînd să-și termine lucrul ; puneam mîna, ca să le privesc, pe studiile dintre care multe erau întoarse cu fața la perete, claie peste grămadă unele deasupra altora. M-am trezit astfel descoperind o acuarelă care trebuie să fi fost dintr-o epocă cu mult anterioară din viața lui Elstir și care-mi prilejuia acea rară încîntare pe care-o oferă nu numai operele de o execuție gîngășă, ci și un subiect atît de ciudat și seducător, încît atribui tocmai acestuia o parte din farmecul lor, ca și cum nu i-ar fi rămas pictorului decît să descopere, să observe acest farmec realizat materialmente în natură și să-l reproducă. Faptul că asemenea obiecte pot exista, frumoase independent chiar de însăși interpretarea pictorului, satisface în noi un materialism înnăscut, combătut de rațiune, și slujește drept cumpănă abstracțiilor esteticii. Această acuarelă era portretul unei tinere femei nu prea frumoase, dar de un tip ciudat, purtînd un turban semănînd destul de bine cu o pălărie tare tivită pe margine cu o panglică de mătase vișinie ; într-o mînă în care purta o mitenă ținea o țigare aprinsă, în timp ce cu cealaltă ridica la înălțimea genunchiului un soi de pălărie mare de grădină, simplu paravan de pai împotriva soarelui.

Lângă ea, un vas plin de trandafiri pe o masă. Adesea, și tocmai aici era cazul, ciudătenia acestor opere constă mai degrabă în faptul că au fost executate în condiții deosebite de care nu ne dăm deslușit seama la început, de pildă dacă toaleta ciudată a unui model feminin este o deghizare de bal costumat sau dacă, dimpotrivă, mantia roșie a unui bătrîn care are aerul că a îmbrăcat-o ca să se supună unei fantezii a pictorului, este roba de profesor sau de consilier sau o pelerină cu glugă de cardinal. Caracterul ambiguu al ființei al cărui portret îl aveam sub ochi se datora fără să-l fi înțeles, faptului că era o tînără actriță de altădată, pe jumătate travestită. Dar pălăria tare, sub care părul ei era înfocat, dar scurt, vestonul ei de catifea fără revere care se deschidea pe un plastron alb, m-au făcut să șovăiesc asupra datei modelului și a sexului modelului, astfel încît nu știam cu precizie ce vedeam, decît că era cea mai luminoasă pictură. Iar plăcerea pe care mi-o prilejuia era tulburată doar de teama că Elstir întîrziind, m-ar fi făcut să nu mai pot întîlni fetele, căci soarele bătea pieziș și dinspre apus în fereastră. În această acuarelă nimic nu era constatat în fapt și pictat din pricina utilității sale în scenă, costumele pentru că femeia trebuie să fie îmbrăcată, vasul pentru flori. Sticla vasului, apreciată pentru ea însăși, avea aerul de a cuprinde apa în care lujerele garoafelor erau scăldate în ceva atît de limpede, aproape tot atît de lichid ca și ea ; îmbrăcămintea o învăluia pe femeie într-un chip al cărui farmec era independent, frățesc și produsele industriale puteau rivaliza în frumusețe cu minunile naturii, tot atît de gingașe, tot atît de savuroase în contact cu privirea, tot atît de proaspăt pictate ca blana unei pisici, ca petalele unei garoafe, ca penele unui

porumbel. Plastronul alb, fin ca măzărichea și al cărui plisaj frivol avea clopoței ca acei ai mărgăritarelor, se înstela cu reflexele clare ale odăii, la rîndul lor pătrunzătoare și fin nuanțate ca niște buchete de flori țesute în pînză. Iar catifeaua vestonului lucios și sidefiu parcă avea ici, colo ceva ciufulit, ciopîrțit și păros, ceea ce te îndemna să te gîndești la garoafele înfoiate din vas. Dar simțeai mai ales că Elstir, fără să se sinchisească de imoralitatea pe care-o putea înfățișa acest travesti al unei tinere actrițe pentru care talentul cu care ea și-ar fi jucat rolul avea fără îndoială mai puțină însemnătate decît atracția ațîțitoare pe care avea să o ofere simțurilor blazate sau depravate ale anumitor spectatori, se agățase dimpotrivă de aceste trăsături ambigue ca de un element estetic care merita să fie pus în relief, și făcuse totul ca să-l sublinieze. De-a lungul liniilor feței, sexul avea aerul că e pe punctul de a mărturisi că era acela al unei fete cu oarecare apucături de băiat, dispărea și se recunoștea mai tîrziu, sugerînd mai degrabă ideea unui tînăr efeminat, vicios și gînditor, apoi dispărea din nou, stăruia insesizabil. Caracterul de tristețe visătoare a privirii, prin în-suși contrastul său cu accesoriile ce aparțineau mediului de chefuri și de teatru, nu era cel mai puțin tulburător. Credeai de altminteri că trebuia să fie nefiresc și că tînăra ființă care părea că se oferă mîngîierilor în acest costum provocator găsea pesemene că este nostim să-i adauge expresia romanțioasă a unui sentiment tainic, a unei mîhniri nemărturisite. Dedesubtul portretului scria : *Miss Sacripant, Octombrie 1872*. N-am putut să-mi stăpînesc admirația :

— Oh ! nu-i nimic, e o schiță fugitivă din tinerețe, un costum pentru o revistă de varietăți. Cît de departe sînt toate astea !

— Și ce a devenit modelul ?

Mirarea prilejuită de cuvintele mele precedă pe fața lui Elstir aerul indiferent și distant care se întinse peste o clipă.

— Dați-mi numaidecît acest tablou, îmi spuse el, o aud pe doamna Elstir sosind, și deși tînăra persoană cu pălăria tare n-a jucat, vă asigur, nici un rol în viața mea, e inutil ca soția mea să vadă această acuarelă. N-am păstrat-o decît ca un document amuzant al teatrului din acea epocă.

Înainte de a ascunde acuarela, Elstir care poate n-o mai văzuse de mult timp, aruncă asupra-i o privire atentă. „Ar trebui să păstrez doar capul, murmură el, partea de jos e într-adevăr prea prost pictată, mîinile parcă sînt de un începător.“ Eram dezolat de sosirea doamnei Elstir care avea să ne facă să întîrziem. Marginea exterioară a ferestrei se coloră în curînd în roz. Plimbarea noastră n-ar mai avea nici un rost. Nu mai era cu putință să vedem fetele, prin urmare nu mai avea nici o importanță dacă doamna Elstir s-ar fi despărțit de noi mai devreme sau mai tîrziu. De altminteri nu întîrzie prea mult. Am găsit-o foarte plicticoasă ; poate ar fi putut fi frumoasă dacă ar fi avut douăzeci de ani, mîinînd un bou în cîmpia romană ; dar părul ei negru albea ; era vulgară, fără să fie simplă, deoarece credea că solemnitățile apucăturilor și maiestatea atitudinii erau cerute de frumusețea ei sculpturală căreia, de altminteri, vîrsta îi răpise toate seducțiunile. Era îmbrăcată cu cea mai mare simplitate. Erai emoționat, dar surprins auzindu-l pe Elstir spunînd cu orice ocazie și cu o gingășie respectuoasă ca și cum, rostindu-le numai, aceste

cuvinte i-ar fi prilejuit o înduioşare şi o veneraţie : „Frumoasa mea Gabrielle !“. Mai târziu, cînd am cunoscut pictura mitologică a lui Elstir, doamna Elstir ajunsese în ochii mei frumoasă. Am înţeles că Elstir atribuisese de fapt unui anumit tip ideal rezumat în cîteva linii, în cîteva arabescuri care se regăseau mereu în opera sa, unui anumit canon, un caracter aproape divin, căci îşi consacrase tot timpul, toată truda gîndului de care era capabil, într-un cuvînt toată viaţa sa, strădaniei de a deosebi mai bine aceste linii, de a le reproduce mai fidel. Asemenea ideal inspirat lui Elstir era într-adevăr un cult atît de grav, atît de exigent, încît nu-i îngăduia niciodată să fie mulţumit ; acest ideal era latura cea mai intimă a lui, de aceea nu-l putuse privi cu indiferenţă, nici scoate din el emoţii, pînă în ziua în care dădu de acest ideal realizat în afară, în trupul unei femei, trupul aceleia care ajunsese mai târziu doamna Elstir în care îl găsisese — cum nu este cu putinţă decît cînd e vorba de ceea ce nu sîntem noi — vrednic de laudă, înduioşător, divin. Ce tihnă, de altminteri, să-ţi lipeşti buzele de acest Frumos pe care, pînă aici, trebuia să-l scoţi cu atîta caznă din tine, şi care acum, încarnat tainic, i se oferea pentru un şir de desăvîrşite şi eficace potriviri. În acea epocă Elstir nu mai era în prima tinereţe cînd aştepţi numai de la puterea judecăţii realizarea idealului tău. Se apropia de vîrsta cînd te bizui pe satisfacţiile trupului ca să stimulezi puterea minţii, cînd oboseala acesteia, făcîndu-ne să înclinăm spre materialism, iar scăderea activităţii spre posibilitatea influenţelor primite pasiv, încep să ne determine să admitem că s-ar putea ca unele trupuri, unele meserii, unele ritmuri privilegiate, realizează atît de firesc idealul nostru, încît chiar fără geniu, copiind

doar mișcarea unui umăr, încordarea unui gît, am reuși o capodoperă, este o anumită vîrstă la care ne place să dezmierdăm Frumusețea cu privirea în afara noastră, lingă noi, într-o tapițerie, într-o schiță frumoasă de Tițian, descoperită la un negustor de antichități, într-o amantă tot atît de frumoasă ca schița lui Tițian. Cînd mi-a fost dat să înțeleg acest lucru, n-am mai putut încerca neplăcere la vederea doamnei Elstir, și trupul ei nu mi se mai părea greoi, căci l-am umplut cu o idee, ideea că era o făptură nematerială, un portret al lui Elstir. Era pentru mine și, fără îndoială, și pentru el, un portret de Elstir. Un artist nu se bizuie pe datele vieții, ele sînt pentru el numai o ocazie să-și evidențieze geniul. Văzînd unele lingă altele, zece portrete ale unor diferite persoane pictate de Elstir, îți dai bine seama că sînt, înainte de toate, niște Elstir. Dar, după acest flux al geniului care ascunde viața, cînd mintea obosește, echilibrul se rupe încetul cu încetul, și viața iese din nou învingătoare, ca un fluviu care-și reia cursul după contrafluxul unui val uriaș. Or, în răstimpul primei perioade, artistul a scos la iveală încetul cu încetul legea, formula harului inconștient. Dacă e romancier, știe ce situații, dacă e pictor, ce peisaje îi oferă materia, indiferentă în sine, dar necesară cercetărilor sale, ca un laborator sau un atelier. Știe că și-a durat capodoperele cu efecte de lumină atenuate, cu remușcări care modifică ideea unei greșeli, cu femei pozînd la umbra unor copaci sau pe jumătate cufundate în apă, ca niște statui. Va veni ziua în care, din pricina uzurii minții sale, nu va mai avea, în fața acestor materiale de care se sluzea geniul său, puterea să mai facă eforturile intelectuale care singură poate produce opera sa, și va continua, totuși, să le caute,

fericit că este în tovărășia lor, datorită plăcerii spirituale, mreața muncii, pe care ele le trezesc în el ; și înconjurându-le de altminteri cu un soi de superstiție ca și cum ar fi superioare oricărui alt lucru, ca și cum în ele ar rezida o bună parte a operei de artă pe care ele ar purta-o întrucîtvă făcut de-a gata, se va mărgini la frecventarea, la adorarea madonelor. Va sta de vorbă la infinit cu criminalii pocăiți, ale căror remușcări și a căror regenerare a alcătuit odinioară obiectul romanelor sale ; va cumpăra o casă la țară, pe niște meleaguri unde pîcla atenuază lumina ; va petrece ore întregi privind femeii care se scaldă, va colecționa stofe deosebite. Astfel latura frumoasă a vieții, cuvînt întrucîtvă lipsit de semnificație, treaptă situată dincoace de artă și la care văzusem că se oprise Swann, era aceea la care, datorită demolirii geniului creator, idolatriei formelor care-l favorizaseră, dorinții efortului celui mai mic, un Elstir avea să coboare cîndva, încetul cu încetul.

Tocmai dăduse o ultimă dată cu pensula pe florile sale ; am zăbovit o clipă privindu-le ; dar n-aveam nici un merit, deoarece știam că fetele nu mai erau pe plajă ; chiar dacă aș fi crezut că ar mai fi fost acolo, iar aceste minute pe care le zăbovisem m-ar fi făcut să le pierd, totuși le-aș fi privit, căci mi-aș fi spus că Elstir se interesa mai mult de florile lui decît de înțîlnirea mea cu tinerele fete. Firea bunicii, complet opusă egoismului meu total, se reflecta totuși în firea mea. Într-o împrejurare în care cineva față de care simulasem totdeauna dragoste sau respect, nu risca decît o neplăcere, cîtă vreme eu eram expus unei primejdii — n-aș fi putut decît să-l compătimesc din pricina supărării sale ca și cum ar fi fost un lucru considerabil și aș fi socotit primejdia mea

un fapt fără importanță căci mi se părea că lucrurile trebuiau să i se înfățișeze în aceste proporții. Ca să vorbesc pe șleau, ba chiar mai mult decât atât, nu numai că nu m-aș fi văitat de primejdia pe care o riscam, dar m-aș fi dus în întâmpinarea ei, iar în ce privește primejdia care-i pîndea pe ceilalți, aș fi încercat, dimpotrivă, să le-o evit, chiar dacă aș fi avut mai mulți sortii să mă pască chiar pe mine. Asta se datorește mai multor motive care nu-mi fac cinste. Un motiv este că, atât timp cît judecam doar, credeam mai ales că țin la viață ori de cîte ori am fost obsedat în cursul existenței mele de preocupări morale sau numai de neliniști nervoase, uneori atât de puerile încît n-aș îndrăzni să le povestesc, dacă survenea atunci o împrejurare neprevăzută, comportînd pentru mine riscul de a fi ucis, această preocupare nouă era atât de neînsemnată în legătură cu ceilalți, încît o întîmpinam cu un sentiment de destindere care degenera chiar în veselie. Astfel, deși eram omul cel mai puțin curajos din lume, mi s-a întîmplat să cunosc acel lucru care mi se părea, cînd stam să judec, atât de străin firii mele, atât de neconceput : beția primejdiei. Dar oricine, cînd se prezintă vreo primejdie, fie chiar de moarte, într-o epocă cu totul calmă și fericită, dacă sînt în tovărășia altei persoane, n-aș putea să n-o pun la adăpost și să aleg pentru mine locul primejdios. Cînd un număr destul de mare de experiențe m-au făcut să înțeleg că acționez totdeauna astfel, și cu plăcere, am descoperit, spre marea mea rușine, că spre deosebire de ceea ce crezusem și afirmasem totdeauna asta se datora faptului că eram foarte sensibil la părerea celorlalți. Acest soi de amor propriu nemărturisit n-are totuși nici o legătură cu vanitatea, nici cu orgoliul. Căci ceea ce poate

mulțumi și vanitatea și orgoliul nu mi-ar fi pricinuit nici o plăcere și m-am abținut totdeauna de la ea. Dar nu mi-am putut refuza niciodată plăcerea de a arăta celor în fața cărora am reușit să ascund cît mai complet micile avantaje care ar fi putut să le dea o idee mai puțin păcătoasă despre mine, că sînt mai grijuliu să îndepărtiez moartea din calea lor decît dintr-a mea. Cum mobilul acestei plăceri este atunci amorul propriu și nu virtutea, găsesc cum nu se poate mai firesc ca, în orice împrejurare, ei să acționeze în alt chip. Departe de mine gîndul de a-i dojeni din această pricină, ceea ce poate aș face dacă m-ar călăuzi ideea că aceasta este datoria, care mi s-ar părea în acest caz obligatorie, atît pentru ei cît și pentru mine. Dimpotrivă, găsesc că ei sînt foarte înțelepți că-și cruță viața, deși nu mă pot opri de a trece viața mea pe al doilea plan, ceea ce este mai ales absurd și vinovat, de cînd am înțeles că viața multora, în fața cărora mă așez cînd explodează o bombă, este mai lipsită de preț. De altminteri, în ziua acelei vizite la Elstir, timpul în care aveam să fiu conștient de această diferență de valoare era încă departe, nu era vorba de nici o primejdie, ci numai, semn prevestitor al amorului propriu vătămător, de a nu avea aerul că dau mai multă importanță plăcerii pe care o doream cu atîta înfocare, decît operei de acuarelist pe care el n-o terminase. Elstir isprăvi în sfîrșit acuarela. După ce am ieșit, mi-am dat seama — atît de lungi erau zilele în acest anotimp — că era mai devreme decît credeam ; ne-am dus pe dig. La ce șiretlicuri n-am recurs ca să-l fac pe Elstir să întîrzie acolo unde credeam că acele fete puteau să mai treacă ! Arătîndu-i fazele care se ridicau în apropierea noastră, nu pregetam rugîndu-l să-mi vorbească des-

pre ele, ca să-l fac să uite ora și să nu plece. Mi se părea că aveam mai mulți sorți să întâlnim mica bandă ducându-ne spre extremitatea plajei.

— Aș fi vrut să văd mai de aproape aceste fa-leze în tovărășia dumneavoastră, i-am spus lui Elstir, căci băgasem de seamă că una din fete se îndrepta adesea în acea parte. Între timp, vor-biți-mi despre Carquethuit. Ah ! cât mi-ar place să mă duc la Carquethuit ! adăugam fără să-mi dau seama că însușirea atit de nouă ce se manifesta cu atita putere în *Portul Carquethuit* al lui Elstir se datora poate mai degrabă viziunii pictorului decît unui merit deosebit al plajei. „Din clipa în care am văzut acest tablou, poate că e locul pe care doresc cel mai mult să-l cunosc dimpreună cu Pointe-du-Raz care, de altminteri, ne-ar prilejui, de aici, o călătorie în toată legea.“

— Chiar dacă n-ar fi situat mai în apropiere, poate v-aș recomanda totuși mai degrabă Car-quethuit, îmi răspunse Elstir. Pointe-du-Raz e o minune dar, în sfîrșit, e aceeași faleză normandă sau bretonă pe care o cunoașteți. Carquethuit e cu totul altceva, cu stîncile lui ce se întind pe o plajă joasă. Nu cunosc nimic asemănător în Franța, îmi amintește mai degrabă unele aspecte din Florida. E o regiune foarte ciudată și de altfel extrem de sălbatică între Clitourps și Nehomme, și știți cît de pustiite sînt aceste meleaguri, linia plajelor e în-cîntătoare. Aici linia plajelor e fiecum, acolo însă, nu pot să vă spun cîtă grație are, cîtă gingășie !

Se însera ; trebuia să ne întoarcem ; îl condu-ceam pe Elstir spre vila sa cînd deodată, asemenea lui Mefistofeles care răsărea din senin în fața lui Faust, la capătul aleii se iviră — ca o simplă obiec-tivare ireală și drăcească a unui temperament opus celui al meu, a vitalității aproape barbare și neîn-

duplicate de care erau atît de lipsite slăbiciunea, excesul meu de sensibilitate dureroasă și de intelectualitate — cîteva pete de acel soi care nu putea fi confundat cu altceva, cîteva sporade din banda zoofită a tinerelor fete, care aveau aerul că nu mă văd, dar care, fără îndoială, erau pe cale să mă judece cu ironie. Dîndu-mi seama că întîlnirea lor cu noi se va produce inevitabil și că Elstir avea să mă cheme, am întors spatele ca un înotător care avea să înfrunte talazul ; m-am oprit fără șovăială lăsîndu-l pe ilustrul meu tovarăș să-și urmeze calea, am rămas în urmă, aplecîndu-mă, ca și cum ea m-ar fi interesat subit, spre vitrina negustorului de antichități prin fața căreia treceam în acel moment ; nu eram supărat că aveam aerul că aș putea să mă gîndesc la altceva decît la aceste fete, și știam nedeslușit că în clipa în care Elstir mă va chema să mă prezinte, voi avea acea privire întrebătoare care nu destăinuiește surprindere, ci dorința de a avea aerul surprins — în asemenea măsură orice om e un prost actor sau aproapele un bun fizionomist ; că voi merge atît de departe, încît voi duce degetul la piept ca și cum aș vrea să întreb : „M-ați chemat ?“ și voi alergeră cu capul încovoiat de ascultare și supunere, iar fața mea va ascunde, cu răceală, plictiseala de-a fi smuls contemplației faianțelor vechi pentru a fi prezentat unor persoane pe care nu doream să le cunosc. Între timp examinam vitrina, așteptînd momentul în care numele meu strigat de Elstir mă va izbi ca un glonte așteptat și inofensiv. Siguranța că voi fi prezentat acestor fete avusese drept rezultat nu numai faptul că simulam față de ele indiferența, dar și acela că o încercam. De acum înainte inevitabilă, plăcerea de a le cunoaște fu comprimată, redusă, mi se păru mai mărunță decît aceea de a

sta de vorbă cu Saint-Loup, de a cina cu bunica, de a face excursii în împrejurimi pe care voi regreta pesemne că voi fi constrâns să le neglijez, din pricina legăturilor cu niște persoane pe care monumentele istorice nu aveau să le intereseze decît prea puțin. De altfel, nu numai iminența, dar incoerența realizării sale, micșora plăcerea pe care aveam s-o încerc. Legi atît de precise ca ale hidrostaticii mențin suprapunerea imaginilor pe care ni le alcătuim într-o rînduială fixă, pe care apropierea evenimentelor o răstoarnă. Elstir avea să mă cheme. Nu crezusem niciodată că voi cunoaște aceste fete, în chipul în care mi-l imaginasem adesea, pe plajă sau în odaia mea. Ci avea să se întîmple altceva la care nu eram pregătit. Nu recunoșteam nici dorința mea, nici obiectul ei, aproape regretam că ieșisem cu Elstir. Dar mai ales fiorul plăcerii, pe care crezusem înainte vreme că o încercasem, se datora certitudinii că nimic nu mi-o mai putea răpi. Plăcerea își redobîndi, ca în virtutea unei puteri elastice, toată amplitudinea, cînd scăpă din strînsoarea acestei certitudini ; în clipa în care mă hotărisem să întorc capul, l-am văzut pe Elstir oprindu-se la o depărtare de cîtiva pași cu tinerele fete și luîndu-și rămas-bun de la ele. Chipul aceleia, care era mai aproape de el, mare și luminat de privirile ei, avea aerul unei prăjituri în care s-ar fi rezervat un loc pentru puțină seninătate. Ochii ei, chiar cînd erau atinși asupra cuiva, dădeau impresia mobilității, după cum în zilele cu vînt puternic, aerul deși invizibil lasă să se perceapă viteza cu care trece pe fondul de azur. O clipă privirile ei se încrucișară cu ale mele, ca acele ceruri călătore în zilele de furtună care se apropie de un nor mai leneș, alunecă de-a lungul său, îl ating și-l întrec. Dar nu se cînesc și

se duc departe unul de altul. Astfel privirile noastre se înfruntară o clipă ignorînd fiecare ce făgăduieli și amenințări pentru viitor cuprindea continentul ceresc din față-i. Privirea ei se învălui puțin, doar în clipa în care se strecură sub a mea, fără să-și încetinească mersul. Tot astfel, pe o noapte limpede, luna împinsă de vînt trece sub un nor și își învăluie o clipă strălucirea, apoi apare iarăși foarte repede. Dar Elstir se despărțise de tinerele fete fără să mă fi chemat. Ele se îndreptară pe o stradă care le scurta drumul, el veni către mine. Ocazia era pierdută.

Am spus că Albertine nu-mi apăruse în ziua aceea, aceeași ca și în zilele precedente, și de fiecare dată avea să-mi apară altcum. Dar am simțit în această clipă că anumite modificări în aspectul, importanța, proporțiile unei ființe pot depinde și de putința de a se schimba a unor anumite stări interpușe între ea și noi. Una din cele ce joacă, în această privință, rolul cel mai mare, este credința (în acea seară credința, apoi dispariția credinței) că aveam s-o cunosc pe Albertine, care o făcuse, la un interval de cîteva secunde, aproape insignifiantă apoi nespus de prețioasă în ochii mei; peste cîteva ani, credința, apoi dispariția credinței că Albertine mi-era credincioasă, prilejui schimbări asemănătoare.

Firește, văzusem încă la Combray, în funcție de timp, după cum intram în unul sau în altul din cele două mari moduri care-și împărțeau sensibilitatea mea, cum scădea sau sporea mîhnirea de a nu o avea pe mama lîngă mine, atît de imperceptibilă toată după-amiaza ca și lumina lunii cît timp strălucește soarele, și după ce se lăsa noaptea, stăpînindu-mi singură sufletul neliniștit, în locul amintirilor șterse și recente. Dar în ziua aceea,

văzîndu-l pe Elstir luîndu-și rămas bun de la fete fără să mă fi chemat, am aflat că variațiile importanței pe care o au în ochii noștri o plăcere sau o mîhnire pot să nu depîndă numai de această alternanță a două stări, ci și de deplasarea unor credințe invizibile, grație cărora, de pildă, moartea ni se pare indiferentă pentru că ele răspîndesc asupra-i o lumină de irealitate și ne îngăduiesc astfel să atribuim însemnătate faptului de a ne duce la o serată muzicală care și-ar pierde farmecul, dacă, la vestea că vom fi ghilotinați, credința care învăluie această serată s-ar risipi deodată; acest rol al credințelor este adevărat; voința mea cunoaște acest rol, dar îl cunoaște în zădar dacă inteligența și sensibilitatea continuă să-l ignoreze; acestea sînt de bună-credință cînd cred că vrem să ne despărțim de o amantă despre care numai voința noastră știe că ținem la ea. Pentru că ele sînt întunecate de credința că o vom regăsi peste o clipă. Dar dacă această credință dispăre, dacă ele află deodată că această amantă a plecat pentru totdeauna; atunci inteligența și sensibilitatea pierzîndu-și echilibrul sînt ca niște nebune, plătirea infimă sporește la infinit.

Variație a unei credințe cît și neant al dragostei, care, preexistînd și mobil, se oprește în fața imaginii unei femei numai pentru că această femeie va fi aproape cu neputință de ajuns. Din acel moment te gîndești mai puțin la femeia pe care ți-o închipuiești cu oarecare greutate, decît la mijloacele de-a o cunoaște. Se deapănă un întreg șir de neliniști ce reușesc să ațîntească dragostea noastră asupra aceleia care este obiectul ei pe care abia îl cunoaștem. Dragostea ia proporții imense, nu ne gîndim ce puțin loc ocupă femeia reală în această

dragoste. Dar dacă pe neașteptate, ca în clipa în care-l văzusem pe Elstir oprindu-se cu tinerele fete, neliniștea noastră încetează, cum ea e toată dragostea noastră, se pare că a dispărut brusc în clipa în care am pus, în sfârșit, mâna pe prada la a cărei valoare nu ne-am gândit destul. Ce cunoșteam din Albertine? Unul sau două profiluri pe mare, negreșit mai puțin frumoase decât acelea ale femeilor lui Veronese, pe care ar fi trebuit să i le prefer, dacă aș fi ascultat de motive pur estetice. Or, puteam asculta de alte motive, de vreme ce, după ce încetase neliniștea mea, nu mai puteam regăsi decât aceste profiluri mute, deoarece nu posedam nimic altceva. De când o văzusem pe Albertine, făcusem în fiecare zi mii de reflecții în legătură cu ea, urmasem cu ceea ce spuneam că este ea, o conversație interioară, în care îi puneam întrebări, o puneam să răspundă, să gîndească, să acționeze și în seria nesfîrșită de Albertine închipuie care se succedau în mine oră cu oră, Albertine cea reală, pe care o zărisem pe plajă, nu figura decât în frunte, așa cum creatoarea unui rol, steaua, apare într-o serie lungă de reprezentații, numai la premiere. Această Albertine nu era decât o siluetă, tot ce i se suprapusese mi se datora mie, căci în dragoste raporturile care purced de la noi — chiar dacă ne-am situa numai din punctul de vedere cantitativ — întrec pe acelea care izvorăsc de la ființa iubită. Acest lucru este adevărat chiar cînd e vorba de dragostele mele mai afective. Unele se pot nu numai înfiripa, dar pot și dăinui în jurul unui amănunt — chiar acelea care s-au împlinit trupește. Un fost profesor de desen al bunicii avusese, cu o amantă obscură, o fetiță. Mama muri curînd după nașterea copilului și profesorul de desen fu

cuprins de asemenea mîhnire, încît nu-i supraviețui mult timp. În ultimile luni ale vieții sale, bunica și cîteva doamne din Combray care nici nu voiseră să facă vreodată în fața profesorului măcar o aluzie la această femeie, cu care, de altminteri, nu trăise oficial și n-avusese decît puține legături, s-au gîndit să asigure soarta fetei, punînd mină de la mină ca să-i facă o rentă viageră. Propunerea aceasta venea din partea bunicii, cîteva prietene se lăsară rugate, fetița aceasta era oare într-adevăr atît de interesantă, era măcar fiica aceluia care se credea tatăl ei ? Cu femeii ca mama ei, nu ești niciodată sigur. În sfîrșit, se lăsară înduplecate. Fetița veni să le mulțumească. Era urîtă și semăna leit cu bătrînul profesor de desen, încît risipi toate îndoielile ; cum singurul lucru frumos pe care-l avea era părul, o doamnă se adresă tatălui care o însoțise : „Ce păr frumos are“. Fiind de părere că acum, cînd femeia vinovată murise, iar profesorul era pe jumătate mort, o aluzie la acest trecut pe care lumea se prefăcuse totdeauna că-l ignorează, nu mai putea fi supărătoare, bunica adăugă :

— Trebuie să-l fi moștenit. Nu cumva mama ei avea asemenea păr ?

— Nu știu, răspunse tatăl cu naivitate. N-am văzut-o niciodată decît cu pălăria pe cap.

Trebuia să-l ajung pe Elstir. M-am zărit într-o oglindă. Osebit de dezastrul de a nu fi prezentat, am băgat de seamă că într-adevăr cravata mea era strîmbă, iar părul lung îmi ieșea din pălărie, ceea ce nu-mi stătea bine ; aveam oricum noroc că mă întîlniră chiar în halul ăsta, în tovărășia lui Elstir și nu vor putea să mă uite ; dar aveam și alt noroc, anume că în ziua aceasta, la sfatul bunicii, puseseș jiletca mea frumoasă pe care era cît pe-alcî s-o înlocuiesc cu una oribilă, și ieșisem cu bastonul cel

mai frumos ; căci o întâmplare pe care o dorim, neproducându-se niciodată așa cum ne-am închipuit-o, în lipsa avantajelor pe care credem că ne putem bizui, s-au prezentat altele la care nu nădăjduiam, astfel încît totul se compensează ; și ne temem atît de mult de vreun pocinog, încît în cele din urmă sîntem dispuși să constatăm că, privind lucrul în ansamblul său, soarta mai degrabă ne-a favorizat.

— Aș fi fost atît de bucuros să le cunosc, i-am spus lui Elstir ajungîndu-l.

— De ce v-ați depărtat atît de mult de mine ? Acestea fură cuvintele pe care le rosti, nu pentru că i-ar fi exprimat gîndul, căci dacă ar fi vrut să-mi îplinească dorința nu i-ar fi fost greu să mă cheme, dar poate pentru că auzise fraze de acest soi, familiare oamenilor vulgari prinși asupra faptului, și pentru că înșiși oamenii mari seamănă în unele privinți cu cei vulgari ; își caută scuzele zilnice în același repertoriu ca ei, așa cum cum-pără pîinea de la același brutar ; sau poate asemenea cuvinte care trebuiesc întru cîțva citite pe dos deoarece litera lor înseamnă contrariul adevărului, ar fi efectul necesar, graficul negativ al unui reflex. „Erau grăbite.“ Mi-am spus că ele mai ales, îl împiedicaseră să cheme pe cineva care le era puțin simpatic ; altfel Elstir n-ar fi pierdut ocazia, după toate întrebările pe care i le pusesem în legătură cu ele și interesul pe care văzuse că ca li-l purtam.

— Vorbeam de Carquethuit, îmi spuse el înainte de a ne despărți în dreptul porții sale. Am făcut o mică schiță în care se vede bine împrejmuirea plajei. Tabloul nu e prea rău, dar e altceva. Dacă-mi îngăduiți, în amintirea prieteniei noastre, vă

voi oferi schița mea, adăugă el, căci cei ce-ți refuză lucrurile pe care le dorești îți dau altele.

— Mi-ar fi plăcut, dacă ați poseda vreuna, să am o fotografie a micului portret al lui miss Sacripant ! Dar ce înțeles are acest nume ?

— E numele unui personaj pe care modelul l-a deținut într-o operetă oarecare și stupidă.

— Știți doar că n-o cunosc domnule, și aveți aerul de-a crede contrariul. Elstir tăcu.

— Nu e totuși doamna Swann înaintea căsătoriei sale, mi-am îngăduit să spun, grație uneia din acele neașteptate întâlniri întâmplătoare cu adevărul, care sînt la urma urmei destul de rare, dar care reușesc prea târziu să dea oarecare temei teoriei presentimentelor, dacă ai grija să uiți toate erorile care ar infirma-o. Elstir nu răspunse. Era de bună seamă portretul Odettei de Crécy. Ea nu voise să-l păstreze din mai multe motive, dintre care unele destul de evidente. Dar mai erau și altele. Portretul era anterior momentului în care Odette, disciplinîndu-și trăsăturile, făcuse din chipul și din talia ei acea creație, ale cărei linii mari — în felul de a-și alcătui ținuta, de a vorbi, de a surîde, de a-și mișca mîinile, ochii, de a gândi — coaforii, croitorii ei și ea însăși trebuiau să le respecte de-a lungul anilor. Era necesară depravarea unui amant sătul, pentru ca Swann să prefere numeroaselor fotografii ale Odettei *ne varietur*, care era soția sa fermecătoare, mica fotografie din odaia sa, unde sub o pălărie de pai împodobită cu pansele, se decosebea o femeie tînără, slabă, destul de urîță, cu părul ciufulit, cu fața trasă.

Dar de altminteri chiar dacă portretul n-ar fi fost ca fotografia preferată a lui Swann, anterior, ci posterior sistematizării trăsăturilor Odettei în-

tr-un tip nou, maiestuos și fermecător, viziunea lui Elstir ar fi reușit să dezorganizeze acest tip. Geniul artistic acționează ca acele temperaturi extrem de ridicate care au puterea de a disocia combinațiile de atomi și de a-i grupa într-o rînduială cu desăvîrșire contrarie, răspunzînd altui tip. Ochiul unui mare pictor distruge într-o secundă toată această armonie artificială pe care femeia a impus-o trăsăturilor ei și a căror persistență o supraveghează în oglindă în fiecare zi înainte de a ieși, modificînd înclinarea pălăriei, pieptănătura, intenția privirii, ca să-i asigure continuitatea, și în locul ei purcede la o regroupare a trăsăturilor femeii, ca să satisfacă un anumit ideal feminin și pictural pe care-l poartă în el. Tot astfel, se întîmplă adesea că, începînd de la o anumită vîrstă, ochiul unui mare cercetător găsește pretutindeni elementele necesare ca să stabilească numai raporturile care-l interesează. Ca acei lucrători și jucători care nu-și dau ifose și se mulțumesc cu ce le pică în mînă, și care ar putea spune despre orice că ar merge. Astfel o vară a principesei de Luxembourg, frumusețe din cele mai trufașe, îndrăgostindu-se altădată de o artă nouă în acea epocă, solicitase pe cel mai mare pictor naturalist să-i facă portretul. Ochiul artistului găsise îndată ceea ce căuta pretutindeni. Iar tabloul înfățișa, în locul cucoanei mari, o ucenică oarecare și în dosul ei, un vast decor înclinat și violet care te făcea să te gîndești la *place Pigalle*. Dar chiar fără să mergem atît de departe, nu numai că portretul unei femei pictat de un mare artist nu caută nicidecum să satisfacă vreuna din exigențele femeii — ca acelea care, de pildă, cînd încep să îmbătrînescă, se fotografiază în ținute aproape de fetiță care le pun în evidență talia rămasă tînără și le fac să

pară că sînt sora sau chiar fiica fiicei sale — aceasta la nevoie, „împopoțonată“ de circumstanță lingă ele — și va scoate, dimpotrivă, în relief dezavantajele pe care ea încearcă să le ascundă și care îl ispitesc cu atît mai mult, ca un ten de om bolnav de friguri, ba chiar verzui, pentru că au un „caracter“; dar reușesc să dezamăgească spectatorul vulgar și prefac pentru el în țândări idealul a cărui armătură o susținea femeia cu atîta mîndrie, și care o situa în forma ei unică, ireductibilă, atît în afara, atît deasupra restului omenirii. Acuma decăzută, situată în afara propriului ei tip unde trona invulnerabilă, nu mai este decît o femeie oarecare, în a cărei superioritate am pierdut orice încredere. Credeam că în acest tip constă nu numai frumusețea unei Odette, ci personalitatea, identitatea ei, încît în fața portretului care l-a despuiat de el, nu sîntem ispitiți să exclamăm doar : „Cît e de urîțit“, ci : „Nici nu seamănă cu ea“. De-abia ne vine să credem că ar fi ea. Nu o recunoaștem. Totuși avem în fața noastră o faptură de care ne dăm bine seama că am mai văzut-o. Dar această ființă nu este Odette; chipul acestei ființe, trupul, înfățișarea ei, ne sînt bine cunoscute. Nu ne amintesc femeia care nu avea niciodată asemenea atitudine, a cărei poză obișnuită nu desenează nicidecum un arabesc atît de straniu și de provocător, ci alte femei, toate acelea pe care le-a pictat Elstir, și care oricît de deosebite ar putea fi, i-a plăcut totdeauna să le fixeze astfel în față, cu piciorul arcuit ieșind din fustă, ținînd în mînă o pălărie mare, care corespunde simetric la nivelul genunchiului pe care-l acoperă, celui alt disc văzut din față, obrazul. În sfîrșit, un portret genial nu dislocă numai tipul unei femei, așa cum l-au definit cochetăria și concepția ei egoistă despre fru-

mușete, dar dacă e vechi nu se mulțumește să îmbătrânească originalul așa cum îl îmbătrânește fotografia, înfățișându-l în gâteli demodate. Portretul nu poartă numai data manierei în care femeia se îmbracă, ci și a manierei artistului de a picta. Această manieră, prima manieră a lui Elstir, era extrasul de naștere cel mai coplesitor pentru Odette, pentru că nu numai că făcea din ea ca fotografiile de atunci, mezina unor cocote cunoscute, ci pentru că făcea din portretul ei contemporanul unuia din numeroasele portrete pe care Manet sau Whistler le-au pictat după atâtea modele dispărute, care sînt uitate sau aparțin istoriei.

Cu aceste gînduri, rumegate în tăcere în tovărășia lui Elstir în timp ce-l însoțeam acasă, mă lăsam antrenat de descoperirea pe care tocmai o făcusem în legătură cu identitatea modelului său, cînd această dintii descoperire fu izvorul alteia și mai tulburătoare pentru mine, privind identitatea artistului. Făcuse portretul Odettei de Crécy. Ar fi oare cu putință ca acest om de geniu, acest înțelept, acest singuratic, acest filozof cu conversația magnifică și care domina toate lucrurile, să fi fost pictorul ridicol și pervers, adoptat odinioară de Verdurini? L-am întrebat dacă-i cunoscuse, dacă din întîmplare ei nu-l porecliseră domnul Biche. Îmi răspunse afirmativ, fără supărare, ca și cum ar fi fost vorba de o epocă mai veche din viața lui, și dacă nu-și dădu seama de dezamăgirea nemai-pomenită pe care o trezi în mine, ridicîndu-și privirea, o citi pe fața mea. Fața lui exprima nemulțumire. Cum ajunsesem în apropierea locuinței sale, un om cu inteligența și cu inima mai puțin superioare mi-ar fi spus doar mai sec la revedere și ar fi evitat în urmă să mă mai vadă. Dar Elstir nu se purtă astfel cu mine; ca un adevărat

maestru ce era — și poate că din punct de vedere al creației pure, singurul său cusur era de-a fi unul, în acel înțeles al cuvîntului maestru, căci un artist ca să fie cu totul în adevărul vieții spirituale trebuie să fie singur și să nu acorde nimic din eul său, nici măcar unor discipoli — căuta să scoată din orice împrejurare, fie în legătură cu el sau cu alții, în vederea celei mai bune învățături a tinerilor, partea de adevăr pe care aceasta o conținea. Preferă deci cuvintelor care i-ar fi putut răzbuna amorul propriu, pe acelea care mă puteau instrui :

— Nu există om oricît de înțelept ar fi, îmi spuse el, care să nu fi rostit într-o anumită epocă din tinerețea sa cuvinte sau să nu fi dus chiar o viață, a cărei amintire să nu-i fie neplăcută și pe care n-ar dori să o înlăture. Dar nu trebuie să o regrete neapărat, căci nu poate fi sigur că a ajuns un înțelept, în măsura în care acest lucru e cu putință, decît dacă a trecut prin toate întîmplările ridicole sau odioase care trebuie să preceadă această din urmă întrupare. Știu că unor tineri, fii și nepoți ai unor oameni distinși, preceptorii lor le-au propovăduit încă din școală noblețea spiritului și eleganța morală. Poate că nu au nimic de suprimat din viața lor, ar putea publica și semna tot ce au spus, dar sînt minți sărace, descendenți fără vlagă de doctrinari și a căror înțelepciune e negativă și stearpă. Înțelepciunea n-o primești, trebuie să o descoperi chiar tu, pe un drum pe care nimeni nu-l poate face în locul nostru, pe care nimeni nu ni-l poate cruța, căci ea este un punct de vedere asupra lucrurilor. Viețile pe care le admirați, atitudinile pe care le găsiți nobile n-au fost rînduite de tații de familie sau de preceptor, n-au fost precedate de debuturi

prea deosebite, ci influențate de rău sau de banalitatea care domnea în jurul lor. Ele înfățișează o luptă și o izbîndă. Înțeleg că imaginea a ceea ce am fost într-o primă epocă nu mai e de recunoscut și este în orice caz neplăcută. Totuși, ea nu trebuie renegată, căci e o mărturie că am trăit cu adevărat, că am extras din elementele vulgare ale vieții, din viața de atelier, din coteriile artistice, dacă e vorba de pictură, ceva care le depășește.

Ajunsesem în fața porții sale. Eram decepționat de faptul că nu cunoscusem aceste fete. Dar în sfîrșit, acum ar fi cu putință să le regăsesc în viață ; ele încetaseră de a trece numai la un orizont unde fusesem în stare să cred că nu le voi mai vedea apărînd. În jurul lor nu mai fluturau acele mari vîrtejuri care ne despărțeau și care nu erau decît tîlmăcirea dorinței în neîncetată activitate, mobilă, urgentă, alimentată cu neliniști trezite în mine de inaccessibilitatea, fuga lor poate pentru totdeauna. Dorința pe care mi-o trezeau puteam s-o las să se odihnească, să o păstrez în rezervă, alături de atîtea altele, a căror realizare o amînam, de vreme ce știam că sînt posibile. M-am despărțit de Elstir, am rămas singur. Atunci, deodată, cu toată decepția mea, mi-au trecut prin minte toate aceste întîmplări pe care nu le bănuisem că s-ar fi putut produce, că Elstir cunoștea bine aceste fete, că acelea care încă în dimineața aceea erau pentru mine niște figuri dintr-un tablou care avea ca fond marea, m-ar fi văzut că sînt prietenul unui mare pictor care-mi știe acum dorința de-a le cunoaște și o va sprijini fără îndoială. Toate acestea îmi făcuseră plăcere, dar această plăcere stăruise ascunsă ; ea era dintre acei vizitatori care așteaptă ca să ne vestească că sînt aici, ca ceilalți să ne fi părăsit, ca să fim sin-

guri. Atunci îi zărim, putem să le spunem : sînt cu totul la dispoziția voastră, și să-i ascultăm. Uneori, între momentul în care aceste plăceri ne-au cuprins și clipa în care puteam reflecta s-au scurs atîtea ore, am văzut atîta lume între timp, încît ne temem că nu ne-au așteptat. Dar ele sînt răbdătoare, nu se plictisesc și îndată ce toată lumea a plecat, le găsim în fața noastră. Uneori, dimpotrivă, sîntem atît de osteniți, încît ni se pare că nu vom avea în mintea noastră sleită destulă putere ca să reținem aceste amintiri, aceste impresii, pentru care eul nostru firav este singurul loc locuibil, unicul mod de realizare. Și le-am regreta, căci existența este interesantă numai în zilele în care colbul realităților este amestecat cu un nisip magic, cînd vreun accident vulgar al vieții se transformă într-un resort romantic. Un întreg promontoriu al lumii inaccesibile se ivește atunci din lumina visului și intră în viața noastră, în viața noastră în care, asemenea celui ce doarme treaz, vedem persoanele visate cu atîta înfocare, despre care am crezut că le vom vedea cîndva numai în vis.

Liniștea prilejuită de probabilitatea de-a cunoaște acum aceste fete cînd aș vrea, mi-a fost cu atît mai prețioasă, cu cît n-aș fi putut să le pîndesc zilele următoare, cînd eram ocupat cu pregătirile de plecare ale lui Saint-Loup. Bunica era dornică să-i manifeste prietenului meu recunoștința pentru toată gentilețea pe care i-o arătase ei și mie. I-am spus că era mare admirator al lui Proudhon și i-am sugerat ideea să ceară să i se trimeată numeroasele scrisori autografe ale acestui filozof pe care le cumpărase ; Saint-Loup veni să le vadă la hotel în ziua în care ele sosiră, și care era ajunul plecării sale. Le citi cu nesăț, răsfoind fiecare

foaie cu respect, încercînd să rețină frazele, apoi după ce se ridică îi ceru scuze bunicii că stătuse atîta timp, cînd o auzi că-i răspunse :

— Vă rog să le luați, sînt ale dumneavoastră, am cerut să mi le trimeată ca să vi le dăruiesc.

Fu cuprins de o bucurie pe care n-o putu înfrîna, așa cum nu poți stăpîni o stare fizică care se produce fără intervenția voinții, se îmbujoră ca un copil pe care tocmai l-ai pedepsit și bunica fu cu mult mai emoționată, văzînd eforturile pe care le făcuse (fără să reușească), ca să-și stăpînească bucuria ce-l agita, decît de toate cuvintele de mulțumire pe care el le-ar fi rostit. Temîndu-se însă că nu și-ar fi manifestat cum se cuvine recunoștință, îmi ceru scuze a doua zi, de la fereastra trenului local pe care-l luă ca să se ducă la garnizoană, care garnizoană era, într-adevăr, foarte aproape. Se gîndise să se ducă cu trăsura, cum se ducea adesea cînd trebuia să se întoarcă seara și cînd nu era vorbă de o plecare definitivă. Dar de data aceasta ar fi fost nevoit să-și trimeată numeroasele bagaje cu trenul. Crezu că e mai simplu să ia și el trenul, urmînd în această privință sfatul directorului care, consultat, răspunse că sau cu trăsura, sau cu trenul, „ar fi aproape echivoc“, el voia să spună că ar fi echivalent (în fond, ceea ce Françoise s-ar fi exprimat spunînd că „ar fi tot una“). „Fie, încheiase Saint-Loup, voi lua cursa“, în care m-aș fi suit și eu cu el dacă n-aș fi fost oboșit, și mi-aș fi însoțit prietenul pînă la Doncières ; cel puțin i-am făgăduit tot timpul cît am stat în gara Balbec — adică atît timp cît mașinistul micului tren își așteaptă prietenii întîrziți, fără de care nu voia să plece, și ca să mai ia niște răcoritoare — să mă duc să-l văd de cîteva ori pe săptămînă. Cum Bloch venise și el

la gară — mare plictiseală pentru Saint-Loup — acesta din urmă văzînd că Bloch îl auzea rugîndu-mă să vin să prînzesc, să cinez, să locuiesc la Doncières, sfîrşi prin a-i spune pe un ton extrem de rece, menit să corecteze amabilitatea forţată a invitaţiei şi să-l împiedice pe Bloch de-a o lua în serios : „Dacă treceţi vreodată prin Doncières într-o după-amiază cînd aş fi liber, întrebaţi de mine la cazarmă, dar nu sînt aproape niciodată liber“. Poate Robert se temea că nu voi veni singur şi gîndindu-se că eram în relaţii mai prietenoase cu Bloch decît mărturiseam, îmi dădea astfel posibilitatea să am un tovarăş de drum, un antrenor.

Mă temeam ca nu cumva acest ton, acest fel de a invita pe cineva sfătuindu-l să nu vină, să nu-l fi jignit pe Bloch şi găseam că Saint-Loup ar fi făcut mai bine să nu-i fi spus nimic. Dar mă înşelasem căci, după plecarea trenului, cît timp am mers împreună pînă la încrucişarea a două alei unde trebuia să ne despărţim, una ducînd la hotel, alta la vila lui Bloch, acesta nu contenea întrebîndu-mă în ce zi ne vom duce la Doncières, căci, „după toate amabilităţile pe care i le arătase Saint-Loup“, ar fi fost „o moşicenie din parte lui“ să nu dea urmare invitaţiei. Eram mulţumit că nu remarcase sau poate că doar simulase că nu băgase de seamă, pe ce ton nu prea stăruitor, de-abia politicos, fusese făcută invitaţia. Aş fi vrut totuşi ca Bloch să fi evitat ridicolul de a se duce numai decît la Doncières. Dar nu îndrăzneam să-i dau un sfat, care n-ar fi putut decît să-i displace, arătîndu-i că Saint-Loup fusese mai puţin stăruitor decît era el de grăbit. Era mult prea grăbit, deşi toate defectele sale de acest soi erau cumpănite de însuşiri de seamă pe care alţii, mai rezervaţi,

nu le-ar fi avut, era atît de indiscret, încît indiscreția lui te plictisea. După cele ce spunea, ar fi trebuit să ne ducem încă săptămîna asta la Doncières (vorbea la plural, și credința mea era că se bizuia oarecum pe prezența mea ca să și-o scuze pe a sa). În tot timpul drumului pe care l-am făcut împreună mă opri în fața gimnaziului pierdut printre copaci, în fața terenului de tenis, în fața casei, în fața negustorului de scoici, rugîndu-mă să fixez o zi și cum nu mă executam, se despărți de mine supărat, spunîndu-mi : „După cum ți-e placul, jupîne. În orice caz, eu sînt obligat să mă duc, de vreme ce m-a invitat.“

Saint-Loup se temea atît de mult că nu-i mulțumise destul bunicii, încît mă însărcină încă o dată să-i exprim recunoștința sa, a treia zi, printr-o scrisoare pe care am primit-o de la el din orașul său de garnizoană și pe al cărei plic poșta îi ștampilase numele, care parcă se zorea să mă ajungă, ca să-mi spună că între zidurile lui, în cazarma de cavalerie „Ludovic al XVI-lea“ se găsea la mine. Scrisoarea purta blazonul familiei Marssantes, în care deosebeam un leu, deasupra căruia se afla o coroană alcătuită dintr-o tocă de pair al Franței.

„După un drum, îmi scria el, care sa efectuat în condiții bune, citind o carte, cumpărată în gară, de Arved Barin (cred că e un autor rus, mi s-a părut că e scrisă remarcabil pentru un străin, dar doresc să-ți aflu părerea, căci trebuie să cunoști lucrarea, dumneata care ești burduf de carte și ai citit tot), iată-mă reîntors la acea viață grosolană, în care, din păcate, mă simt foarte exilat, căci n-am aici ceea ce am lăsat la Balbec ; viață în care nu regăsesc nici măcar amintirea unei afecțiuni, nici farmecul unei intelectualități ; viața a cărei

ambianță ai disprețuit-o, fără îndoială, și care totuși nu e lipsită de farmec. Mi se pare că totul s-a schimbat de când am plecat, dar între timp, a început una din cele mai însemnate epoci din viața mea, aceea de când datează prietenia noastră. Nădăjduiesc că această prietenie nu va lua niciodată sfârșit. Am vorbit de ea, de dumneata, numai cu o singură persoană, cu prietena mea, care mi-a făcut surpriza și a venit să petreacă o oră cu mine. Ar dori mult să te cunoască și cred că ți-ai înțelege, căci și ea este o mare literată. În schimb, ca să mă mai gândesc o dată la discuțiile noastre și la acele ore pe care nu le voi uita niciodată, m-am izolat de camarazii mei, băieți de ispravă, dar incapabili să le înțeleagă. Aș fi preferat să evoc în prima zi această amintire a clipelor petrecute cu dumneata, numai pentru mine și fără să-ți scriu. Dar m-am temut ca nu cumva dumneata, minte subtilă și inimă ultrasensibilă, să nu fii îngrijorat neprimind nici o scrisoare, dacă totuși ai fi găsit de cuviință să te cobori cu gândul la cavaleristul grosolan cu care vei avea de furcă ca să-l cioplești și să-l faci ceva mai subtil și mai demn de dumneata.“

În fond, această scrisoare semăna mult prin duioșia ei cu acelea pe care, când nu-l cunoșteam încă pe Saint-Loup, îmi închipuiam că mi le-ar putea scrie, în acele visări din care mă trezise răceala primei sale întâmpinări punându-mă în prezența unei realități glaciale care n-avea să fie definitivă. După primirea ei, ori de câte ori mi se aducea la ora prînzului corespondența, recunoșteam îndată că una din scrisori era a lui, căci avea totdeauna cea de a doua față pe care o manifestă o ființă când e absentă și în ale cărei trăsături (literele scrisului), n-avem nici un motiv ca să nu credem

a deosebi un suflet individual, așa cum îl deosebești după linia nasului sau după inflexiunile vocii.

Întîrziam acum bucuros la masă în timp ce se strîngea, și dacă nu era momentul cînd puteau trece fetele din mica bandă, nu priveam numai înspre mare. De cînd le văzusem în acuarelele lui Elstir, căutam să le regăsesc în realitate, îmi plăceau așa cum îți place un lucru poetic, gestul întrerupt al cuțitelor ce stau încă strîmb pe masă, rotunjimea bombată a unui șervet desfăcut în care soarele intercalează o bucată de catifea galbenă, paharul pe jumătate golit care vădește astfel mai din plin nobila evazare a formelor sale și în fundul sticlei translucide, ca o condensare a zilei, un rest de vin întunecat dar sclipind de lumini, deplasarea volumelor, transmutarea lichidelor prin luminat, alterarea prunelor care trec de la verde la albastru și din albastru în galben, în compotiera pe jumătate golită, mișcarea scaunelor demodate care de două ori pe zi se instalează în jurul feței de masă întinsă ca pe un altar pe care sînt celebrate sărbătorile lăcomiei și pe care, în fundul stridiilor, cîteva picături de apă purificatoare stăruiesc ca în niște mici cristelnițe de piatră, încercam să găsesc frumusețea acolo unde nu-mi închipuisem niciodată că ar putea fi, în lucrurile cele mai uzuale, în viața greu de pătruns a „naturilor moarte“.

Cînd peste cîteva zile de la plecarea lui Saint-Loup, reușisem să-l determin pe Elstir să organizeze un mic matineu la care să o întîlnesc pe Albertine, am regretat că nu puteam rezerva farmecul și eleganța (cît și creditul lui Elstir), cu totul momentane, pe care unii mi le atribuiau în clipa în care ieșeam de la Grand Hotel (și care se

datorau unei odihne prelungite și paradei de toate speciale), întru cucerirea altei persoane, mai interesante, și că le voi consuma pentru plăcerea de a face cunoștință cu Albertine. De când era sigură de ea, inteligența mea considera această plăcere foarte puțin prețioasă. Dar în sinea mea, voința nu împărtăși nici o clipă această iluzie, voința care este sluga stăruitoare și neclintită a personalităților noastre succesive ; ascunsă în umbră, disprețuită, neostenită, credincioasă, străduindu-se fără încetare și fără să se sinchisească de variațiile eului nostru, ca să nu-i lipsească niciodată cele trebuincioase. În timp ce în clipa în care va să se realizeze o călătorie dorită, inteligența și sensibilitatea încep să se întrebe dacă ea merită într-adevăr să fie întreprinsă, voința, care știe că acești stăpîni leneși vor începe numaidecît să găsească minunată această călătorie, dacă ea nu va putea să aibă loc, voința le lasă să discute în fața gării, să înmulțească șovăielile ; dar ea se ocupă cu cumpărarea biletelor și cu urcarea noastră în vagon, la ora plecării. Ea e tot atît de neclintită pe cît sînt de schimbătoare inteligența și sensibilitatea, dar cum este tăcută, nu-și indică motivele, ci pare aproape inexistentă ; celelalte componente ale eului nostru îi urmează hotărîrea fermă, dar fără să-și dea seama, în timp ce ele deosebesc limpede propriile lor incertitudini. Sensibilitatea și inteligența mea au instituit deci o discuție asupra valorii plăcerii de a o cunoaște pe Albertine, în timp ce priveam în oglindă zadarnicele și firavele agreeamente pe care ele ar fi vrut să le păstreze neștirbite pentru altă ocazie. Dar voința mea nu lăsă să treacă ora la care trebuia să plec și dădu birjarului adresa lui Elstir. De vreme ce sorții lor erau aruncați, inteligența

și sensibilitatea mea avură răgazul de a găsi că era păcat. Dacă voința mea ar fi dat altă adresă, ele ar fi fost foarte necăjite.

Cînd am sosit la Elstir, ceva mai tîrziu, am crezut la început că domnișoara Simonet nu era în atelier. Am găsit acolo o fată în rochie de mătăsă, cu capul gol, al cărei păr minunat mi-era necunoscut, ca și nasul și tenul în care nu regăseam esența pe care o scosesem dintr-o tînră ciclistă ce se plimba pe malul mării, purtînd pe cap un polo. Era totuși Albertine. Dar chiar cînd mi-am dat seama de acest lucru, nu m-am ocupat de ea. Cînd intri în orice reuniune mondenă, și ești încă tînră, încetezi de a mai exista pentru tine însuși, devii alt om, orice salon fiind un univers nou în care, fiind supus legii unei perspective morale, îți îndrepti atenția, ca și cum ele ar trebui să ne intereseze pe veci, asupra persoanelor, dansurilor, partidelor de cărți, pe care le vei fi uitat a doua zi. Ca să intru în vorbă cu Albertine, fiind silit să urmez un drum care nu era nicidecum trasat de mine și care se oprea mai întîi înaintea lui Elstir, trecui printre alte grupuri de invitați, căroră le-am fost prezentat, apoi de-a lungul unui bufet unde mi s-a oferit și am mîncat tarte cu fragi, în timp ce ascultam, nemișcat, o muzică a cărei execuție începuse ; m-am pomenit dînd acestor diferite episoade aceeași însemnătate ca și prezentării mele domnișoarei Simonet, prezentare care nu era decît unul din ele și despre care uitasem cu desăvîrșire că fusese cu cîteva clipe mai înainte unicul scop al prezenței mele la acest matineu. Același lucru nu se întîmplă, de altminteri, în viața noastră activă, cînd e vorba de adevărata noastră fericire, de marile noastre nenorociri ? Cînd sîntem în societatea altor persoane, primim de la cea

pe care o iubim răspunsul favorabil sau mortal pe care-l așteptăm de un an. Dar trebuie să continuăm discuția, ideile se îmbină una cu alta, desfășurînd o suprafață de sub care abia dacă din cînd în cînd se ivește înăbușit amintirea, în alt chip mai adîncă, dar foarte mărginită, că nenorocirea bate la ușa noastră. Dacă în locul nenorocirii, s-a ivit fericirea, se poate întîmpla să ne aducem aminte doar peste cîțiva ani că s-a produs cel mai mare eveniment din viața noastră sentimentală, fără să fi avut timpul să-i acordăm prea mare atenție, ci abia să fim conștienți de el, într-o reuniune mondenă, de pildă, la care ne-am dus numai în așteptarea acestui eveniment.

În clipa în care Elstir mă rugă să-l urmez ca să mă prezinte Albertinei care ședea ceva mai departe, am sfîrșit mai întîi să mănînc o prăjitură cu cafea și am solicitat pe un domn bătrîn cu care tocmai făcusem cunoștință și căruia am crezut că pot să-i ofer trandafirul de la butoniera mea, pe care-l admira, să-mi dea amănunte asupra bilciurilor normande. Asta nu vrea să spună că prezentarea care urmă nu mi-a cauzat nici o plăcere și n-a înfățișat în ochii mei oarecare gravitate. Firește, n-am cunoscut plăcerea decît mai tîrziu, cînd, după ce m-am întors la hotel și am rămas singur, am redevenit eu însumi. Unele plăceri sînt ca fotografiile. Faci, în prezența unei ființe iubite, doar un clișeu negativ, îlvelopezi mai tîrziu cînd ai ajuns acasă, cînd ai din nou la dispoziția ta acea cameră obscură, lăuntrică, în care intrarea îți este „interzisă” cît timp ești în lume.

Dacă, în ce mă privește, cunoașterea plăcerii înțirzie cîteva ore, în schimb am resimțit numai decît gravitatea acestei prezentări. În zadar ne simțim în momentul prezentării gratificați pe neașteptate

și purtătorii unui „bon“ valabil pentru plăceri viitoare după care alergam de mai multe săptămîni, ne dăm bine seama că dobîndirea lui pune capăt pentru noi nu numai unor căutări penibile — fapt care n-ar putea decît să ne umple de bucurie — ci și existenței unei ființe, aceea pe care imaginația noastră o denaturase, pe care o sporise teama noastră îngrijorată de a nu putea fi niciodată cunoscută de ea. În clipa în care numele nostru răsună în gura celui ce ne prezintă, mai ales dacă acesta îl însoțește, așa cum îl însoți Elstir, cu comentarii elogioase — această clipă sacramentală, asemănătoare aceleia în care, într-o feerie, geniul poruncește unei persoane să se transforme într-alta, aceea de care am dorit să ne apropiem dispăre; mai întîi, cum ar putea rămîne asemenea ei înseși, cînd din cauza atenției pe care necunoscuta este obligată să o acorde numelui nostru și să o manifeste persoanei noastre în ochii situați ieri, la infinit (și pe care credem că ochii noștri, rătăcitori, deznădăjduiți, divergenți, n-ar reuși niciodată să-i întîlnească), privirea conștientă, gîndul ce nu poate fi cunoscut, pe care îl căutăm, este înlocuit ca prin minune prin propria noastră imagine pictată ca în fundul unei oglinzi ce ar surîde. Dacă încarnarea noastră în ceea ce ni se părea mai deosebit, este aceea care modifică în cel mai înalt grad persoana căreia sîntem prezentați, forma acestei persoane stăruie încă destul de nedeslușită; și ne putem întreba dacă va fi zeu, masă sau lighean. Dar tot atît de dibace ca acei sculptori în ceară care plămădesc un bust în fața noastră în cinci minute, cele cîteva cuvinte pe care necunoscuta ni le va spune vor preciza această formă și-i vor da o înfățișare definitivă care va înlătura toate ipotezele pe care dorința și închipuirea

noastră le examinau în ajun. Fără îndoială, chiar înainte de-a fi venit la acest matineu, Albertine nu mai era pentru mine numai acea fantomă, demnă să ne obsedeze viața, ca o trecătoare despre care nu știm nimic, pe care abia am deosebit-o. Faptul că era rudă cu doamna Bontemps mărginise acele minunate ipoteze, întunecînd una din căile prin care ele puteau să se răspîndească. Pe măsură ce mă apropiam de tînăra față și o cunoșteam mai bine, această cunoștință se făcea prin scădere, fiecare parte de imaginație și de dorință fiind înlocuită printr-o noțiune care valora infinit mai puțin, noțiune căreia, e drept, i se adăugase un soi de echivalent, în domeniul vieții, din ceea ce Societățile financiare dau după plata acțiunii primitive, și cărora li se spune acțiuni de folosință. Numele ei, rudeniile ei, fuseseră o primă limită impusă presupunerilor mele. Amabilitatea, în timp ce regăseam în tovărășia ei mica aluniță, de pe față, deasupra ochiului, fu altă piatră de hotăr : în sfîrșit, am fost mirat cînd am auzit-o slujindu-se de adverbul „perfect“ în loc de „de-a binelea“, vorbind de două persoane spunînd despre una „e perfect nebună, dar oricum foarte drăguță“ și despre alta „e un domn perfect vulgar și perfect plicticos“. Oricît de puțin plăcută ar fi întrebuițarea cuvîntului „perfect“, ea indică un grad de civilizație și de cultură pe care nu-mi puteam închipui că l-ar atinge bacanta cu bicicleta, muza orgiacă a golfului. Nu e mai puțin adevărat că după această dintii metamorfoză, Albertine avea să se schimbe încă de multe, multe ori în ochii mei. Însușirile și cusururile pe care le înfățișează o ființă pe primul plan al chipului ei, se rînduiesc în cu totul altă formație dacă o privim dintr-altă latură — așa cum într-un oraș, mo-

numentele împrăștiate într-o ordine risipită pe o singură linie, se eșalonează din alt punct de vedere în adâncime și-si schimbă între ele proporțiile lor relative. Înainte de toate, am găsit că Albertine avea aerul destul de intimidat și nicidecum implacabil; mi s-a părut mai cumsecade decât prosterescută, judecînd după epitetul: „are un gen ce-mi displace, are un gen ciudat”, pe care le aplica tuturor fetelor despre care îi vorbeam; în sfîrșit, avea ca punct de miră a feții o timplă destul de aprinsă și puțin plăcută la vedere și nicidecum privirea ciudată la care mă gîndisem totdeauna pînă acum. Dar nu era decît a doua impresie și fără îndoială mai erau altele prin care aveam să trec succesiv. Astfel, numai după ce ai recunoscut, după multe dibuile, erorile de optică ale începutului, ai putea ajunge la cunoașterea exactă a unei ființe, dacă această cunoaștere e cu puțință. Dar nu este cu puțință; căci în timp ce viziunea mea despre ea se rectifică, la rîndul ei, ea, care nu este un obiect inert, se schimbă, credem că o prindem din nou, se deplasează, și cînd socotim în sfîrșit că o vedem mai deslușit, nu vedem decît imaginile noastre mai vechi, pe care am reușit să le luminăm, dar care n-o mai înfățișează.

Totuși oricîte deceptii inevitabile ar urma să prijeluiască acea îndreptare spre ceea ce n-ai făcut decît să întrevezi, spre ceea ce ai avut răgazul să imaginezi, acea încercare este singura sănătoasă pentru simțuri, căci întreține în ele pofta. Ce plictiseală sinistră pecetluiește viața celor care, din lene sau timiditate, se duc direct în trăsura la niște prieteni pe care i-au cunoscut fără să-i fi visat măcar, care nu îndrăznesc niciodată să se oprească în drum la aceia pe care-i doreau.

M-am întors acasă, gîndindu-mă la acest matineu, revăzînd prăjitura cu cafea pe care sfîrşisem să o mănînc înainte de a mă fi lăsat condus de Elstir la Albertine, trandafirul pe care-l oferisem domnului bătrîn, toate aceste amănunte alese fără voia noastră de împrejurările care alcătuiesc pentru noi, într-un aranjament special şi întîmplător, tabloul unei prime întîlniri. Dar am avut impresia că privesc acest tablou din alt punct de vedere, de foarte departe de mine, dîndu-mi seama că nu existase numai pentru mine, cînd peste cîteva luni, spre marea mea mirare, cum îi vorbeam Albertinei de prima zi în care o cunoscusem, ea îmi aduse aminte de prăjitură, de floarea pe care o dădusem, de tot ce credeam, nu vreau să spun că avea importanţă numai pentru mine, dar pe care-l văzusem numai eu şi pe care-l găseam altfel, transcris într-o versiune a cărei existenţă n-o bănuiam, în mintea Albertinei. Încă din această dintîi zi, cînd întorcîndu-mă acasă am putut vedea amintirea pe care o aduceam cu mine, am înţeles ce anume scamatorie fusese foarte bine executată şi cum stătusem o clipă de vorbă cu o persoană care, graţie dibăciei prestidigitatorului, fără să aibă nimic din aceea pe care o urmărisem atîta timp pe malul mării, îi fusese substituită. De altminteri, aş fi putut să o ghicesc încă mai dinainte, deoarece tînăra fată de pe plajă fusese plăsmuită de mine. Cu toate acestea, întrucît în conversaţiile mele cu Elstir o identificăsem cu Albertine, simţeam faţă de aceasta obligaţia morală de a ţine făgăduielile de dragoste făcute Albertinei imagine. Te logodeşti prin procură, apoi te crezi obligat să te însori cu persoana interpusă. De altminteri, dacă dispăruse provizoriu, cel puţin din viaţa mea, o nelinişte pe care ar fi ajuns să o potolească amin-

tirea bunelor maniere, a acelei expresii „perfect vulgară“ și a tîmplei aprinse, această amintire trezea în mine alt soi de dorință care, deși era gingașă și nicidecum dureroasă, semănînd cu un sentiment frățesc, putea să ajungă cu timpul tot atît de primejdioasă, făcîndu-mă să încerc în orice clipă nevoia de-a săruta această persoană nouă, ale cărei bune purtări și timiditate, disponibilitatea neașteptată, înfrînau cursa inutilă a imaginației mele, dar trezeau o recunoștință înduioșată. Apoi, cum memoria începe să ia îndată niște clișee independente unele de altele, suprimă orice legătură, orice progres, între scenele care figurează în ea, în colecția acelor pe care le expune, ultimul nu distruge, silit de împrejurări, pe cele precedente. În fața Albertinei mediocre și emoționante cu care stătusem de vorbă, vedeam o Albertine misterioasă în fața mării. Acum vedeam amintiri, adică tablouri din care unul nu mi se părea mai adevărat decît altul. Ca să termin cu această dintii seară de prezentare, căutînd să revăd acea mică aluniță pe față, sub ochi, cînd Albertine plecase de la Elstir, mi-am adus aminte că văzusem alunița pe bărbie. În fond, cînd o vedeam, deosebeam că avea o aluniță, dar memoria mea rătăcitoare o plimba în urmă pe fața Albertinei și o situa cînd ici, cînd colo.

În zadar eram foarte dezamăgit găsind că domnișoara Simonet era o fată foarte puțin deosebită de tot ceea ce cunoșteam, după cum dezamăgirea mea în fața bisericii din Balbec nu mă împiedica de-a dori să mă duc la Quimperlé, la Pontaven și la Veneția, îmi spuneam că cel puțin grație Albertinei, dacă ea nu era tocmai ce nădăjduiam, voi putea cunoaște prietenele ei din mica bandă.

La început am crezut că nu voi reuși. Cum ea

urma să mai stea încă mult timp la Balbec, și eu la fel, găsisem că cel mai bun lucru era să nu prea caut să o văd și să aștept o ocazie care m-ar face să o întîlnesc. Dar dacă asta s-ar întîmpla zilnic, puteam să mă tem că ea s-ar mulțumi să răspundă de departe salutului meu, care în acest caz, repetat zilnic în tot timpul sezonului, nu mi-ar sluji la nimic.

Peste cîteva zile, într-o dimineată cînd plouase și era destul de frig, m-a oprit pe dig o fată care purta o scufiță și un manșon, atît de deosebită de aceea pe care o văzusem la reuniunea lui Elstir, încît faptul de a recunoaște în ea aceeași persoană mi se părea o operație imposibilă; mintea mea reuși totuși să o recunoască, dar după o clipă de surprindere, care, cred că nu-i scăpă Albertinei. Pe de altă parte, aducîndu-mi aminte în această clipă de „bunele maniere“ care mă izbiseră, ea mă făcu să încerc mirarea inversă, prin tonul aspru și apucările sale care aduceau cu „mica bandă“. De altfel, tîmpla încetase de-a fi centrul optic și liniștitor al feței, fie că aș fi privit-o din altă parte, fie că scufița o acoperea, fie că aprinderea ei nu era constantă.

— Ce timp, îmi spuse ea, la urma-urmei vara fără sfîrșit de la Balbec este o mare glumă. Nu vă ocupați cu nimic aici? Nu sînteți niciodată de văzut la golf, la balurile de la Cazinou; nici nu călăriți. Cît trebuie să vă plictisiți! Nu găsiți că te tîmpești stînd tot timpul pe plajă? Ah! vă place să vă prăjiți la soare! De altminteri aveți și timp. Văd că nu sînteți ca mine, eu ador toate sporturile! N-ați fost la cursele de la Sogne? Ne-am dus cu *tramul* și înțeleg că nu vă amuză să vă urcați în asemenea hodoroagă! Am făcut două ore! M-aș fi dus și întors de trei ori cu bicicleta.

Eu, care-l admirasem pe Saint-Loup cînd poreclise pe drept cuvînt micul drum-de-fier de interes local, cursa, „întortocheatul“ din pricina numeroaselor ocoluri pe care le făcea, eram intimidat de ușurința cu care Albertine spunea „tram“, „hodorogă“. Simțeam meșteșugul ei în felul de-a desemna lucrurile, domeniu în care mă temeam să nu-mi constate și să nu-mi disprețuiască inferioritatea. Dar belșugul de sinonime de care dispunea mica bandă ca să desemneze acest drum-de-fier, nu-mi era încă destăinuit. Cînd vorbea, Albertine ținea capul țeapăn, nările strînse și nu mișca decît din virful buzelor, mișcare din care rezulta astfel un sunet tărăgănat și nazal, în alcătuirea căruia intrau poate eredități provinciale, o afectare tinerască de flegmatism britanic, lecțiile unei profesoare străine și o hipertrofie congestivă a mucoaselor nasului. Această emisiune, care înceta de altfel foarte repede cînd cunoștea mai bine lumea și redevenea, în chip firesc copilăroasă, ar fi putut trece drept neplăcută. Dar ea îi era deosebită și mă încînta. Cum n-o mai întîlnisem de cîteva zile, mă exaltam repetîndu-mi: „Nu sînteți niciodată de văzut la golf“, cu tonul nazal cu care ea rostise aceste cuvinte, țeapănă și fără să miște din cap. Și-mi spuneam atunci că nu exista ființă mai demnă de-a fi dorită.

Alcătuiam în dimineța aceea una din acele perechi care punctează ici și colo digul prin unirea, prin oprirea lor, tocmai timpul necesar de-a schimba cîteva cuvinte, înainte de-a se despărți, ca să-și reia ficcare separat plimbarea-i divergentă. Am profitat de această imobilitate ca să privesc și să știu definitiv unde era situată alunița. Or, după cum o frază a lui Vinteuil care mă încîntase în *Sonată*, și pe care memoria mea o

făcea să rătăcească între *andante* și *final*, pînă în ziua cînd, avînd partitura în mînă, am putut s-o găsesc și să o imobilizez în amintire, la locul ei în *scherzo*, tot astfel alunița de care-îni adusesem aminte, identificînd-o cînd pe față, cînd pe bărbie, se opri pentru totdeauna pe buza superioară, sub nas. Astfel întîlnim cu uimire versuri pe care le știm pe dinafară, într-o piesă în care nu bănuiam că s-ar putea găsi.

În această clipă, ca și cum ar fi fost vorba să se înmulțească, în libertate, în fața mării, în varietatea formelor sale, întreg ansamblul bogat și decorativ care era frumoasa desfășurare a fecioarelor, totodată aurii și roz, coapte de soare și de vînt, prietenile Albertinei, cu picioare frumoase, cu talia subțire, dar atît de diferite unele de altele, se iviră în grupul lor care creștea, înaintînd în direcția noastră, mai aproape de mare, pe o linie paralelă. Am cerut Albertinei îngăduința să însoțesc cîteva clipe grupul. Din nenorocire, ea se mulțumi să le salute cu mîna. „Dar prietenile dumneavoastră se vor plînge dacă nu vă veți duce în întîmpinarea lor“, i-am spus, nădăjduind că ne-am putea plimba împreună. Un tînăr, cu trăsăturile regulate, cu o rachetă în mînă, se apropie de noi. Era jucătorul de baccara ale cărei nebunii indignau atît de mult pe soția primului președinte. Dădu bună ziua Albertinei cu un aer rece, neclintit, în care își închipuia, firește, că ar consta cea mai mare distincție.

— Vii de la golf, Octave ?, îl întrebă ea. Ți-a mers bine, ai fost în formă ?

— Oh ! sînt scîrbit, nu mă pot ține după ceilalți, răspunse el.

— Era și Andrée acolo ?

— Da, a totalizat șaptezeci și șapte.

— Dar e un record !

— Ieri am făcut și ei optzeci și doi...

Era fiul unui industriaș foarte bogat, care avea să joace un rol destul de însemnat în organizarea viitoarei Expoziții Universale. M-a izbit măsura în care acest tânăr și ceilalți, foarte rari prieteni masculini ai acestor fete, cunoșteau tot ce era în legătură cu îmbrăcămintea, felul de a o purta, ți-gările, băuturile englezești, caii, cunoștințe pe care le stăpîneau în cele mai mici amănunte cu o orgolioasă infailibilitate care mergea pînă la modestia tăcută a savantului — se dezvoltase izolat fără să fie însoțită de cea mai mică urmă de cultură intelectuală. Nu șovăia cînd era vorba de oportunitatea smokingului sau a pijamalei, dar habar n-avea de cazul în care se poate sau nu se poate întrebuița cutare cuvînt, chiar de regulile cele mai simple ale gramaticii. Această deosebire între cele două culturi trebuie să fi stăruit în aceeași măsură și la tatăl său, președintele sindicatului proprietarilor din Balbec, căci într-o scrisoare deschisă către alegători pe care o afișase pe toate zidurile, spunea : „Am vrut să-l văd pe primar ca să-i vorbesc; dar el n-a vrut să asculte motivele mele juste“. Octave obținea la cazinou premii la toate concursurile de boston, de tango etc., ceea ce-l putea îndemna, dacă ar fi vrut, să facă o frumoasă căsătorie în acest mediu de „băi de mare“, unde fetele nu se mărită la figurat, ci la propriu, cu „dansatorul“ lor. Aprinse o țigară, spunîndu-i Albertinei : „Îmi îngăduiți“ așa cum solicitați să terminați, în timp ce stai de vorbă, un lucru grabnic. Căci nu putea sta niciodată „fără să facă nimic“, deși, de altminteri, nu făcea niciodată nimic. Dar cum inactivitatea desăvîrșită sfîrșește prin a avea aceleași efecte ca și munca exagerată,

atît în domeniul moral cît și în viața trupului și a mușchilor, nulitatea intelectuală constantă, care sălășluia sub fruntea gînditoare a lui Octave, sfîrșise prin a-i da, cu tot aerul său liniștit, niște mîncărimi ineficace de minte, care-l împiedicau noaptea să doarmă, așa cum i s-ar fi putut întîmpla unui metafizician surmenat.

Crezînd că dacă le-aș cunoaște prietenii, aș avea mai multe ocazii să văd aceste fete, fusesem pe punctul de a o ruga să mă prezinte. I-am spus acest lucru Albertinei îndată după plecarea lui Octave, repetînd : „Sînt singur cuc“. Mă gîndeam să-i sugerez ideea de a mă prezenta data viitoare. „Dar nu pot, exclamă ea, să vă prezint unui țafandache. Aici, mișună de ei. N-ar fi în stare să stea de vorbă cu dumneavoastră. Țsta joacă foarte bine golf și atîta tot. Îmi dau seama, n-ar fi de loc genul dumneavoastră.“

— Prietenele dumneavoastră se vor plînge dacă le veți ocoli, i-am spus nădăjduind că-mi va propune să mă duc cu ea în întîmpinarea lor.

— Nicidecum. N-au cîtuși de puțin nevoie de mine.

Ne-am încrucișat cu Bloch care-mi adresă un surîs fin și insinuant, și, stingherit din pricina Albertinei, pe care n-o cunoștea sau cel puțin o cunoștea „fără să o cuncască“, își înfipse capul în guler, cu o mișcare țeapănă, aspră și respingătoare.

— Cum îl cheamă pe ostrogotul ăsta ? mă întrebă Albertine. Nu știu de ce mă salută, de vreme ce nu mă cunoaște. De aceea nici nu i-am răspuns la salut.

N-am avut timpul să răspund Albertinei, căci venind drept spre noi :

— Scuză-mă, spuse el, că te întrerup, dar am vrut să te vestesc că mă duc mâine la Doncières. Nu mai pot amîna fără să săvîrşesc o necuviinţă şi mă întreb ce o să creadă despre mine Saint-Loup-en-Bray. Te previn că plec mâine cu trenul de două. Sînt la dispoziţia ta.

Dar nu mă mai gîndeam decît la mijlocul cum s-o revăd pe Albertine şi să-i cunosc prietenele, şi cum ele nu se duceau la Doncières, dacă m-aş fi dus acolo, ar fi urmat să mă întorc după ce ele părăseau plaja. Doncières, mi se părea la capătul lumii. I-am spus lui Bloch că-mi era cu neputinţă să plec cu el.

— Atunci mă voi duce singur. Potrivit celor două ridicole alexandrine ale nunitului Arouet¹, îi voi spune lui Saint-Loup, ca să-i flatez clericalismul : *Apprends que mon devoir ne dépend pas du sien, qu'il y manque s'il veut, je dois faire le mien*".²

— Recunosc că e 'un băiat destul de frumos, îmi spuse Albertine, dar mă dezgustă !

Nu mă gîndisem niciodată că Bloch ar fi putut fi băiat frumos ; era într-adevăr frumos. Cu un cap cam proeminent, un nas foarte coroiat, un aer de o extremă fineţe şi convins de fineţea sa, avea un chip plăcut. Dar nu putea să-i placă Albertinei. Poate de altminteri din pricina laturilor rele ale acesteia, a durtăţii, a insensibilităţii micii bande, a grosolăniei sale faţă de tot ce nu cra ea. De altminteri, mai tîrziu, cînd i l-am prezentat, antipatia Albertinei nu scăzu. Bloch aparţinea unui mediu în care, între gluma debitată în lume şi respectul îndestulător al bunelor maniere pe

¹ E vorba de Voltaire.

² Află că datoria mea nu atîrnă de a lui, să n-o faci dacă nu vrea, eu mi-o voi face pe a mea.

care trebuie să le aibă un bărbat cu „mîinile curate“, s-a ajuns la un soi de anumе compromis care se deosebește de manierele lumii și este, oricum, un fel îndeosebi de odios de mondenitate. Cînd era prezentat unui bărbat, se înclina cu un surîs sceptic și un respect exagerat totodată și spunea : „Încîntat domnule“, cu o voce care-și bătea joc de cuvintele pe care le rostea, dar conștientă că aparține cuiva care nu este un bătăran. După ce acordase această dintîi secundă unui obicei pe care-l practica și de care făcea în același timp haz (așa cum spunea de Anul Nou : „Vă doresc un An Nou, bun și fericit“), adopta un aer fin și șiret și „proferă lucruri subtile“, care erau adesea pline de adevăr, dar o „scoteau din minți“ pe Albertine. Cînd i-am spus în această dintîi zi că-l cheamă Bloch, ea exclamă :

— Aș fi pariat că e evreu. E tocmai genul lor de ploșniță.

Bloch avea de altminteri să o întărite mai tîrziu pe Albertine în alt chip. Ca mulți intelectuali, nu putea spune simplu lucrurile simple. Găsea pentru fiecare un calificativ pedant, apoi generaliza, ceea ce o plictisea pe Albertine, căreia nu-i plăcea nicidecum ca altcineva să se ocupe de ce făcea ea. Astfel, cînd ea își scrîntise piciorul și stătea lungită, Bloch spuse :

— E întinsă pe șezlongul ei, dar din pricina ubicuității nu încetează de-a frecventa simultan niște vagi golfuri și anumite partide de tenis ! Cuvintele lui Bloch nu erau decît „literatură“, dar care din pricina greutăților pe care Albertine simțea că acestea i le-ar putea crea în legăturile cu aceia la care refuzase o invitație invocînd că nu era în stare să se miște, ar fi îndreptățit-o să urască chipul, sunetul vocii băiatului care spunea

asemenea lucruri. Ne-am despărțit, Albertine și cu mine, făgăduindu-ne să ieșim o dată împreună. Stătusem de vorbă cu ea, fără să mai știu unde-mi cădeau cuvintele, ce deveneau ele, ca și cum aș fi aruncat niște pietricele într-o prăpastie fără fund. Faptul că asemenea cuvinte sînt îndeobște implinite de persoana căreia i le adresăm cu un înțeles pe care ea și-l trage din propria ei substanță și care e foarte deosebit de acela pe care-l pusesem în aceleași cuvinte, este o întîmplare curentă pe care viața ne-o destăinuiește mereu. Dar dacă, mai mult, ne găsim în tovărășia unei persoane a cărei educație (cum era, în ce mă privește, persoana Albertinei) n-o putem concepe, iar ale cărei înclinări, lecturi și principii ne sînt necunoscute, nu știm dacă cuvintele noastre trezesc în ea ceva care să însemne pentru ea mai mult decît pentru un animal pe care totuși l-ai făcut să înțeleagă anumite lucruri. Astfel încît încercarea de a mă împrieteni cu Albertine mi se părea ca o luare de contact cu necunoscutul, dacă nu cu imposibilul, ca un exercițiu tot atît de anevoios ca acela de a dresa un cal, tot atît de odihnitor ca acela de a crește albine sau de a cultiva trandafiri.

Mai acum cîteva ore, crezusem că Albertine nu va răspunde decît de departe salutului meu. Tocmai ne despărțisem punînd la cale o excursie. Mi-am făgăduit să fiu mai îndrăzneț cu Albertine cînd o voi întîlni, și-mi făurisem dinainte planul a tot ceea ce-i voi spune și chiar (acum cînd aveam impresia că trebuie să fie ușuratică), a tuturor plăcerilor pe care i le voi solicita. Dar mințea e influențabilă ca planta, ca celula, ca elementele chimice, iar mediul care o modifică dacă o cufunzi în el, sînt împrejurările, un cadru nou.

Ajungînd alt om prin însăși faptul prezentei sale cînd eram din nou cu Albertine, îi spuneam cu totul alte lucruri decît acelea pe care le plănuisem. Apoi, aducîndu-mi aminte de tîmpla aprinsă, mă întrebam dacă Albertine nu aprecia mai mult o gentilețe pe care ar ști-o dezinteresată. În sfîrșit, eram nedumerit în fața unor anumite priviri, a surîsurilor ei, care puteau însemna niște moravuri ușoare, dar și o veselie oarecum prostească a unei tinere fete zglobii, care avea însă un fond cinstit. Aceeași expresie a feței ca și a limbajului putînd comporta diferite înțelesuri, șovăiam ca un școlar în fața greutăților unei versiuni eline.

De data aceasta am întîlnit-o aproape numai-decît pe fata înaltă, Andrée, care sărise pe deasupra capului primului președinte; Albertine trebuî să mi-o prezinte. Prietena ei avea niște ochi de o culoare extraordinar de deschisă, cum este într-un apartament umbros intrarea, prin ușa deschisă, a unei odăi în care se răsfrînge soarele și reflexul verzui al mării iluminate.

Pe lîngă noi trecură cinci domni pe care-i cunoșteam prea bine din vedere, de cînd eram la Balbec. Mă întrebasem adesea cine erau.

— Nu sînt niște oameni foarte șici, îmi spuse Albertine rînjind cu un aer disprețuitor. Bătrînelul vopsit, cu mănuși galbene are fason, nu-i așa, e simpatic, este dentistul din Balbec, un om foarte de ispravă; cel gros, e primarul, nu cel gros și mic, pe acesta trebuie să-l fi văzut, e profesorul de dans, e destul de urît, nu ne poate suferi pentru că facem prea mult zgomot la Căzinou, îi dărimăm scaunele, vrem să dansăm fără covor și nu ne-a dat niciodată vreun premiu, deși numai noi știm să dansăm. Dentistul e un om cumsecade, i-aș fi dat bună ziua, numai ca să turbeze profesorul de

dans, dar nu pot căci sînt însoțiți de domnul de Saint-Croix, consilierul general, om de familie foarte bună care s-a dat cu republicanii, pe bani ; nici un om de ispravă nu-l mai salută. Îl cunoaște pe unchiul meu, din pricina guvernului, dar ceilalți din familia mea i-au întors spatele. Slăbănogul acela cu impermeabil e șeful de orchestră. Cum, nu-l cunoașteți ? Cîntă bine. N-ați fost să ascultați *Cavaleria rusticana* ? Ah ! găsesc că e un lucru ideal. Dă un concert astă-seară, dar nu ne putem duce, căci are loc în sala Primăriei. La Cazinou ne-am fi dus, dar la Primărie, de unde au scos chipul lui Christos, pe mama Andréei ar lovi-o damblaua dacă ne-am duce acolo. Îmi veți obiecta că soțul mătușii mele face parte din guvern. Dar ce vreți ? Mătușa mea e mătușa mea. Nu o iubesc din pricina aceasta ! N-a avut decît o singură dorință, anume să scape de mine. Persoana care mi-a slujit într-adevăr drept mamă, și care a avut un îndoit merit deoarece nu mi-e nicidecum rudă, e o prietenă pe care de altminteri o iubesc ca pe o mamă. Vă voi arăta fotografia ei.

Octave, campionul de golf și jucătorul de baccara ne opri o clipă. Am crezut că descoperisem o legătură între noi, căci am aflat în timpul conversației că se înrudea cu și era foarte iubit de soții Verdurin. Dar vorbi cu dispreț de vestitele lor miercuri, și adăugă că domnul Verdurin ignora întrebuintărea smokingului și era destul de neplăcut să-l întâlnești în unele „music-halluri” unde nu ți-ar conveni ca un domn în veston și cu cravată neagră de notar de sat să te oprească cu cuvintele : „Bună ziua, băiete”. Apoi Octave se despărți de noi și în curînd veni rîndul Andréei care ajunsese în fața vilei în care locuia și unde intra fără să-mi fi adresat măcar un singur cuvînt în tot

timpul plimbării. Am regretat cu atît mai mult plecarea ei, cu cît, în timp ce-i spuneam Albertinei cît de rece fusese prietena ei cu mine și comparăm în sinea mea acea dificultate pe care parcă o întîmpina Albertine de a mă împrieteni cu amicele ei, cu ostilitatea de care parcă se lovise în prima zi Elstir cînd vru să-mi împlinească dorința ; pe lîngă noi trecură apoi niște fete pe care le-am salutată, domnișoarele d'Ambresac, cărora și Albertine le dădu bună ziua.

Am crezut că situația mea față de Albertine avea să se îmbunătățească în urma acestei întîlniri. Ele erau fetele unei rude a doamnei de Villeparisis pe care o cunoștea și doamna de Luxembourg. Domnul și doamna d'Ambresac, care aveau o mică vilă la Balbec și erau foarte bogați, duceau o viață foarte simplă, erau totdeauna îmbrăcați, soțul cu același veston, soția cu o rochie închisă. Amîndoi o salutau pe bunica cu mari plecăciuni, lipsite de orice urmare. Fetele, foarte frumoase, se îmbrăcau cu mai multă eleganță, dar o eleganță de oraș și nu de plajă. În rochiile lor lungi, sub pălăriile lor mari, aveau aerul că aparțin altei umanități în comparație cu Albertine. Aceasta știa prea bine cine erau ele.

— Ah ! le cunoașteți pe domnișoarele d'Ambresac ! Într-adevăr cunoașteți o lume foarte sic. De altminteri, sînt foarte simple, adăugă ea, ca și cum asta ar fi fost o contradicție. Sînt foarte drăguțe, dar atît de binecrescute, încît li se interzice să se ducă la Cazinou, mai ales din pricina noastră, pentru că sîntem prea deocheate. Vă plac ? Doamne, depinde. Sînt niște gîscuțe. Au, poate, farmecul lor, dacă vă plac gîscuțele, e tocmai ceea ce căutați. Se pare că reușesc totuși să placă de vreme ce una e logodită cu marchizul de Saint-

Loup, ceea ce o doare nespus pe mezină care se îndrăgostise de el. În ce mă privește, mă enervează numai felul lor de a vorbi din vârful buzelor. Și apoi, se îmbracă atît de ridicol ! Se duc să joace golf în rochii de mătase ! La vîrsta lor sînt îmbrăcate mai pretențios decît femeile vîrstnice care știu să se îmbrace. Doamna Elstir, iată o femeie elegantă !

Am răspuns că mi s-a părut că se îmbracă cu multă simplitate. Albertine începu să rîdă.

— Într-adevăr, e îmbrăcată foarte simplu, dar se îmbracă de minune și ca să ajungă la ceea ce găsiți dumneavoastră că e simplitate, cheltuiește foarte mulți bani, rochiile doamnei Elstir ar trece neobservate în ochii cuiva care n-are gustul sigur și cumpătat în ale toaletelor.

Mie îmi lipsea acest gust. Elstir îl poseda la superlativ, după spusele Albertinei. Nu-mi dădusem seama de acest lucru, nici de faptul că lucrurile elegante, dar simple care-i umpleau atelierul erau minuni la care rîvnise de mult timp, pe care le urmărise din licitație în licitație, cunoscîndu-le toată povestea, pînă în ziua în care cîștigase destul bani ca să le poată poseda. Dar în această privință, Albertine era tot atît de neștiutoare ca mine și nu-mi putea fi de nici un ajutor. În ce privește însă toaletele, mînată de un instinct de cochetă și poate de un regret de fată săracă care gustă cu mai multă dezinteresare și gingășie găteala celor bogate cu care nu se putea împodobi la rîndul ei, ea știu să-mi descrie în toate amănuntele rafinamentele lui Elstir, care era atît de dificil, încît găsea că orice femeie e prost îmbrăcată și punînd un univers întreg într-o proporție, într-o nuanță, comanda pentru soția lui, la prețuri exagerate, umbrele, pălării, mantouri pe care

o învățase pe Albertine să le găsească fermecătoare și pe care o femeie fără gust nu le-ar fi băgat în seamă, după cum nici eu nu le remarcasem. De altminteri, Albertine care pictase puțin fără să aibă, după cum însăși mărturisea, nici o „îclinare“, avea mare admirație pentru Elstir și, datorită celor ce-i spusese și-i arătase, se pricepea în pictură într-un chip care contrasta foarte mult cu entuziasmul ei pentru *Cavaleria rustică*. Era foarte inteligentă, deși în realitate nu-ți făcea această impresie, și când spunea vreo prostie, aceasta nu-i aparținea ei, ci mediului și vârstei sale. Elstir avusese asupra-i o influență fericită, dar parțială. La Albertine, toate formele inteligenței nu ajunseseră la același grad de dezvoltare. Îclinarea pentru pictură egala cât pe-aci pe aceea pentru toalete și toate formele eleganței, dar nu fusese urmată de înclinarea pentru muzică care rămânea mult în urmă.

Deși Albertine știa cine era familia Ambresac, după ce le-am salutat aceste fete, n-am găsit-o mai dispusă să-mi facă cunoștință cu ele.

— Mă miră că le acordați, că le dați importanță. Nu le băgați în seamă, nu merită. Ce importanță pot avea aceste mucoase pentru un bărbat de valoarea dumneavoastră? Andrée, e cel puțin de o inteligență remarcabilă, e o fată bună, deși foarte ciudată, dar celelalte sînt într-adevăr stupide.

După ce m-am despărțit de Albertine, am încercat deodată o mare mîhnire că Saint-Loup îmi ascunsese logodna lui, și făcea greșeala de-a se însura fără să se fi despărțit de amanta sa. Peste cîteva zile, am fost totuși prezentat Andreei și cum am stat mult de vorbă, am profitat de ocazie ca să-i spun că aș vrea să o văd a doua zi, dar ea

îmi răspunse că-i era cu neputință, pentru că mama ei se simțea destul de rău și nu voia să o lase singură. Peste două zile ducându-mă să-l văd pe Elstir, el îmi spuse cât de mult mă simpatiza Andrée, iar eu i-am răspuns :

— Și eu i-am arătat multă simpatie încă din prima zi, i-am spus că aş vrea să o revăd a doua zi, dar nu s-a putut.

— Da, știu, mi-a povestit, îmi spuse Elstir, a regretat mult, dar făgăduise să se ducă la un picnic, la zece poște de aici, unde trebuia să meargă cu brikul și nu se mai putea decomanda.

Deși această minciună era lipsită de orice însemnătate, căci Andrée mă cunoștea de puțin timp, n-ar fi trebuit să continui să frecventez o fată mincinoasă. Căci năravul din fire n-are lecuire. Dacă te duci să vizitezi în fiecare an un prieten, care în primele ocazii n-a putut veni la întâlnire, sau a luat un guturai, îl vei regăsi iarăși gutunărit, vei pierde altă întâlnire cu el la care nu va fi venit, din același permanent motiv în locul căruia crede că are motive variate, trase din împrejurări.

Într-una din diminețile care urmară aceleia în care Andrée îmi spusese că era nevoită să-i țină tovărășie mamei sale, făceam câțiva pași cu Albertine pe care o zărisem, înălțînd de capătul unei sfori un obiect ciudat care o făcea să semene cu *Idolatria* lui Giotto ; acestui obiect i se spune de altminteri „diabolo“, și a căzut în așa chip în desuetudine, încît în fața portretului unei fete cu un „diabolo“, comentatorii viitorului vor putea discuta ca în fața cutărei figuri alogorice din Arena, despre ce anume are în mînă. Puțin mai tîrziu, prietena lor, cu aerul aspru și atît de răutacios cu care zîmbise în prima zi („Mi-e milă de

bietul bătrîn“), cînd vorbise de bătrînul domn pe care-l atinseseră picioarele ușure ale Andréi, îi spunea Albertinei : „Bună ziua, vă deranjez ?“ își scosese pălăria care o stingherea, și părul ei, ca o varietate vegetală încîntătoare și necunoscută, îi odihnea pe frunte, în gingășia migăloasă a infoierii sale. Albertine, poate întărită, văzînd-o cu capul gol, nu răspunse nimic, păstră o tăcere glacială în ciuda căreia cealaltă rămase, totuși ținută la distanță de mine, de către Albertine care potrivea astfel lucrurile în unele momente ca să fie singură cu ea, în altele să pășească alături de mine, lăsînd-o în urmă. A trebuit s-o rog pe Albertine, în prezența fetei, ca să mă prezinte. Atunci, în clipa în care Albertine îmi rosti numele, am văzut trecînd și licărind pe fața și în ochii albaștri ai acestei fete al cărei aer îl găsiseram atît de crud cînd spusese : „Mi-e milă de bietul bătrîn“, un surîs cordial, drăgăstos, și ea îmi întinse mîna. Nu numai părul ei era auriu, căci deși avea obraji roz și ochi albaștri, ei erau ca cerul încă rumen al dimineții în care încolțește și scli-
pește pretutindeni aurul.

Aprinzîndu-mă îndată, mi-am spus că era o copilă sfioasă cînd iubea și rămăsese pentru mine și de dragul meu cu noi, în ciuda primirii urite a Albertinei, că trebuie să fi fost foarte fericită de a-mi putea mărturisi, în sfîrșit prin această privire surizătoare și bună, că va fi cu atît mai blindă cu mine pe cît de strașnică cu ceilalți. Fără îndoială că mă deosebise pe plajă, cînd nu o cunoșteam încă și se gîndea de atunci la mine ; poate că-și bătuse joc de acel domn bătrîn tocmai ca să o admir și poate avusese în zilele următoare un aer atît de posac pentru că nu reușea să mă cunoască. O zărisem adesea seara, de la

hotel, plimbându-se pe plajă, probabil în nădejdea de a mă întâlni. Iar acum, stingherită în aceeași măsură de prezența Albertinei ca și de aceea a micii bande, firește că se ținea scai de noi, cu toată atitudinea, din ce în ce mai rece, a prietenei sale, numai în nădejdea de a rămîne cea din urmă, de a pune la cale o întâlnire cu mine pentru momentul cînd ar găsi mijlocul să scape, fără știința familiei și a prietenelor, și să-mi dea întâlnire într-un loc sigur, înainte de liturghie sau după golf. Era cu atît mai greu de văzut, căci Andrée nu se avea bine cu ea și nu o putea suferi.

— Am îndurat mult timp îngrozitoarea ei fățarnicie, îmi spuse ea, josnicia ei, nesfîrșitele grosolănii pe care mi le-a făcut. Am îndurat totul din pricina celorlalte. Dar ultima, a întrecut totul.

Și-mi povestî o răutate debitată de această fată, care într-adevăr putea să-i strice Andréei.

Dar cuvintele pe care mi le făgăduise privirea Gisèlei în momentul în care Albertine ne-ar fi lăsat singuri nu putură fi rostite, căci Albertine încăpățînîndu-se să se interpună între noi, continuînd să răspundă din ce în ce mai laconic, apoi încetînd de a mai răspunde oricărui cuvînt rostit de prietena ei, aceasta sfîrși prin a ceda, plecînd. Am dojenit-o pe Albertine că fusese atît de dezagreabilă.

— Asta o s-o învețe minte să fie mai discretă. Nu e fată rea, dar e plicticoasă. De ce ține să-și vîre nasul în toate? De ce se înfige în noi fără să fie rugată? Era timpul să o trimit la plimbare. De altminteri, nu pot suferi asemenea pâr, care-i dă un aer vulgar.

Priveam obrajii Albertinei în timp ce vorbea și mă întrebam ce parfum, ce gust puteau avea: în

ziua aceea nu erau numai proaspeți, ci catifelați, de un roz neted, smîntînos, ca unii trandafiri care au un luciu de ceară. Mă pasionau așa cum te pasionează uneori o specie de flori.

— Nu băgasem de seamă, i-am răspuns.

— Totuși ați privit-o cu destulă luare-aminte, s-ar fi spus că aveți de gînd să-i faceți portretul, îmi spuse ea fără să o fi împlînzit faptul că în clipa aceasta tocmai pe ea o priveam cu atîta stăruință. Totuși, nu cred că v-ar plăcea. Nu e de loc flirt. Am impresia că vă plac fetele-flirt. În orice caz, nu va mai avea ocazia să se înfigă și să fie gonită, căci se întoarce deseară la Paris.

— Celelalte prietene ale dumneavoastră pleacă cu ea ?

— Nu, numai ea, ea și miss, pentru că trebuie să-și treacă din nou examenele, o să tocească sărmana de ea. Ceea ce nu e de loc plăcut, vă încredințez. Se poate întîmpla să nimerești un subiect bun. Întîmplarea nu cunoaște margini. Astfel una din prietenele noastre a avut norocul să nimească următorul subiect : „*Povestii-ne un accident la care ați asistat*“. Țsta, noroc ! Dar cunosc o fată care a trebuit să trateze, și încă în scris, subiectul : „*Dacă ați putea alege între Alceste și Philinte*¹, pe care ați fi preferat să-l aveți prieten ?“ Cum m-ar mai fi trîntit cu asemenea subiect ! Înainte de toate, nu e subiect care se poate da unor fete. Fetele sînt prietene cu alte fete și nu pot fi bănuite că întretin legături de prietenie cu domnii. (Această frază, arătîndu-mi că aveam puțini sorți de a fi admis în mica bandă, mă cutremură.) În orice caz, chiar dacă acest subiect ar fi fost dat unor tineri, cum să te descurci în acea-

¹ Personaje din *Mizantropul* de Molière.

stă materie ? Mai multe familii s-au plins ziarului *Gaulois* de greutatea unor asemenea subiecte. Culmea este că într-o culegere a celor mai bune lucrări ale elevilor premiați, subiectul a fost tratat de două ori într-un chip cu totul opus. Totul depinde de examinator. Unul voia să scrii că Philinte era un bărbat lingușitor și mîrșav, altul că nu-i puteai refuza admirația lui Alceste, dar că era prea artăgos și trebuiai să-i preferi prietenia lui Philinte. Cum vrei să se mai descurce bieții elevi, cînd profesorii nu sînt de acord ? Și asta încă nu-i nimic, examenele devin pe an ce trece mai grele. Gisele n-ar putea ieși din încurcătură decît cu o pilă bună.

M-am întors la hotel. bunica nu era acasă, am stat mult să o aștept ; în sfîrșit, cînd se întoarse, am rugat-o să mă lase să fac o excursie în condiții neașteptate care poate dura patruzeci și opt de ore, am prînzit cu ea, am comandat o trăsură și m-am dus la gară. Gisele nu s-ar fi mirat văzîndu-mă aici ; după ce vom fi schimbat trenul la Doncières, trenul de Paris avea un vagon cu coridor în care în timp ce miss ar moțai, aș putea-o duce pe Gisele într-un colț întunecos să-i dau o întîlnire pentru după întoarcerea mea la Paris, pe care aș încerca-o să o grăbesc cît mai mult. Potrivit voinței pe care mi-ar exprima-o, aș însoți-o pînă la Caen sau pînă la Evreux și m-aș întoarce cu trenul următor. Oricum, ce ar fi gîndit dacă ar fi știut că am șovăit mult timp între ea și prietenele ei, că aș fi vrut să fiu tot atît de îndrăgostit de Albertine ca și de fata cu ochii senini, ca și de Rosemonde ! Am încercat remușcări acum cînd o dragoste reciprocă avea să mă unească cu Gisele. De altminteri, aș fi putut să o încredințez că într-adevăr Albertine nu-mi mai plăcea.

Azi-dimineață o văzusem depărtându-se și întorcându-mi spatele, ca să stea de vorbă cu Gisèle. Pe capul ei plecat cu un aer îmbufnat, părul de pe spate, bogat și parcă și mai negru, lucea ca și cum tocmai ar fi ieșit din apă. Mă gândisem la o curcă plouată și părul ei mă îndemnase să încarnez în Albertine alt suflet decît mă obișnuise pînă acum figura violetă și privirea ei tainică. Acest păr lucios pe ceafă e tot ce am putut zări din ea o clipă și tot ce continuam să văd. Memoria noastră seamănă cu acele magazine care expun în galantarele lor, cînd o fotografie a unei persoane, cînd alta. Dar, de obicei, cea mai recentă rămîne mult timp singura expusă. În timp ce birjarul își gonea calul, ascultam cuvintele gingașe de mulțumire pe care mi le spunea Gisèle, care izvorau toate din surîsul ei bun și din mîna ei întinsă ; căci, în fazele vieții mele în care nu eram, dar doream să fiu îndrăgostit, nu purtam în mine numai idealul fizic al frumuseții pe care am mai văzut-o, pe care o recunoaștem de departe în fiecare trecătoare destul de depărtată, astfel încît trăsăturile ei nedeslușite să nu se opună acestei identificări, ci și fantoma morala — totdeauna gata să se încarneze — a femeii care avea să fie îndrăgostită de mine, care-mi dădea replica în comedia de dragoste pe care o aveam gata scrisă în mintea mea încă din copilărie, pe care mi se părea că orice fată amabilă nutrea aceeași dorință să o joace, cu condiția să aibă întrucîtva mutra potrivită. Scenariul, peripețiile, însuși textul acestei piese, oricare ar fi fost „steaua“ cea nouă pe care o chema să creeze sau să reia rolul, păstrau o formă *ne varietur*.

Peste cîteva zile, deși Albertine nu prea se grăbise să ne prezinte, cunoșteam în întregime mica

bandă din prima zi care rămăsese toată la Balbec (cu excepția Gisèlei pe care din pricina unei lungi opriri în fața barierii gării și a unei schimbări de orar, nu reușisem s-o mai ajung la tren, care plecase cu cinci minute înaintea sosirii mele, și la care de altminteri nici nu mă mai gîndeam), și pe lîngă ea încă două sau trei prietene de-ale lor cu care, la rugămintea mea, mi-au făcut cunoștință. Astfel, nădejdea plăcerii pe care aș fi încercat-o în tovărășia unei fete noi datorindu-se altei fete prin mijlocirea căreia o cunoscusem, cea mai recentă era atunci ca una din acele varietăți de trandafiri pe care o obții grație unui trandafir de altă specie. Cercetînd din corolă în corolă acest lanț de flori, plăcerea de a cunoaște alta mă făcea să mă întorc spre aceea căreia o datoram, cu o recunoștință cu care dorința se îmbina cu atît mai mult, cu cît nădejdea mea era mai nouă. În curînd îmi petreceam toate zilele cu aceste fete.

Din păcate, în floarea cea mai gingașă poți deosebi punctele imperceptibile care scot la iveală pentru mintea informată ceea ce va fi, prin uscare sau rodirea cărnii astăzi înflorite, forma imuabilă și de pe acum predestinată, a grăunței. Ur-mărești cu desfătare un nas semănînd cu un mic val pe care-l umflă grațios o apă matinală și care pare nemișcat, desenabil, căci marea e atît de liniștită încît nu observi marea. Chipurile ome-nești parcă nu se schimbă în clipa în care le privești, căci revoluția pe care o săvîrșesc este prea înceată ca să o percepem. Dar era suficient să vezi alături de aceste fete, pe mama sau pe mătușa lor, ca să măsoari distanțele pe care, sub atracția lăuntrică a unui tip, îndeobște îngrozitor, aceste trăsături le vor fi străbătut în mai

puțin de treizeci de ani, pînă în clipa declinului privirilor, pînă în clipa în care fața trece cu totul sub orizont și nu mai primește lumină. Știam că tot atît de adînc, tot atît de ineluctabil ca și patriotismul evreiesc sau atavismul creștin la aceia care se cred cei mai descătușați de rasa lor, sub inflorescența roz a Albertinei, a Rosemondei, a Andréei, sălășluiau necunoscute chiar de ele, ținute în rezervă pentru împrejurări, un nas mare, o gură proeminentă, un pîntece care ar uimi, dar care era, în realitate, în culise, gata să intre în scenă, ca acel dreyfusism, ca acel clericalism, neașteptat, neprevăzut, fatal, cutare eroism naționalist și feudal, ce se ivesc pe neașteptate la chemarea împrejurărilor, a unei firi anterioare însuși individului, prin care acesta gîndește, trăiește, evoluează, prinde putere sau moare, fără să o poată deosebi de motivele particulare pe care le confundă cu ea. Chiar din punct de vedere mintal, depindem într-o măsură mult mai mare decît credem de legile firii, și mintea noastră posedă dinainte ca anumite cryptogame, ca anumite graminee, particularitățile pe care credem că le alegem după bunul nostru plac. Dar noi sesizăm numai ideile secundare fără să ne dăm seama de cauza primară (rasă evreiască, familie franceză etc.), care le produceau în momentul voit. Cîtă vreme unele ni se par rezultatul unei chibzuiei, altele ale unei imprudențe în igiena noastră, poate datorăm familiei noastre, după cum papilomaceele își datorează forma seminței lor, atît ideile cu care trăim cît și boala din pricina căreia vom muri.

Ca pe un răsad în care florile ajung la maturitate în diferite epoci, am văzut pe plaja de la Bal-

bec aceste grăunțe tari, aceste tubercule noi, sub aspectul unor doamne bătrîne, așa cum vor fi prietenele mele cîndva. Dar ce importanță avea ? Acum era sezonul florilor. De aceea, cînd doamna de Villeparisis mă invita la o preumblare, căutam o scuză ca să fiu liber. Nu l-am mai vizitat pe Elstir decît însoțit de noile mele prietene. Nici n-am putut găsi o după-amiază ca să mă duc la Doncières ca să-l văd pe Saint-Loup, așa cum îi făgăduisem. Dacă reuniunile mondene, conversațiile serioase, vreo discuție amicală, ar fi înlocuit plimbările cu aceste fete, ele mi-ar fi făcut aceeași impresie ca și cum cineva m-ar fi pus la ora prînzului să privesc un album, în loc să mănînc. Bărbații, tinerii, femeile bătrîne sau coapte, a căror tovărășie credem că ne place, nu sînt susținuți, în ochii noștri, decît de o suprafață plană și inconștientă, pentru că luăm cunoștință de ei numai prin percepția vizuală redusă la ea însăși ; dar ca se îndreaptă, parcă delegată de alte simțuri, spre tinerele fete ; simțurile caută una după alta diferitele însușiri ale mirosului, ale pipăitului, ale gustului, pe care le savurează chiar fără mijlocirea mîinilor și ale buzelor ; și cum sînt capabile, grație artei transpunerii, grație geniului sintezei în care dorința e neîntrecută, să redea sub culoarea obrazilor sau a pieptului, atingerea, degustarea contactele interzise, ele conferă acestor fete aceeași consistență mieroasă ca și cînd ar prăda un parc cu trandafiri sau o vie ai cărei struguri îi mănîcă cu ochii.

Cînd ploua, deși timpul urît n-o înspăimînta pe Albertine pe care o vedeai adesea înfășurată în mantaua ei de ploaie gonind pe bicicletă pe o ploaie torențială, petreceam împreună ziua la cazinou, unde mi s-ar fi părut să în asemenea zile

mi-ar fi fost cu neputință să nu mă duc. Aveam cel mai mare dispreț pentru domnișoarele d'Ambrésac care nu călcaseră niciodată la cazinou. Ajutam bucuros pe prietenele mele să joace cîte o noapte de festivă profesorului de dans. Primeam, îndeobște, muștrările directorului sau ale funcționarilor care uzurpau o putere directorială, căci prietenele mele, chiar și Andrée, pe care în prima zi o crezusem din această pricină că este o făptură atît de dionisiacă și care era dimpotrivă, firavă, intelectuală și anul acesta foarte suferindă, dar care asculta totuși mai puțin de starea sănătății ei decît de geniul acelei vîrste care tîrăște totul în vârtejul său și amestecă în veselie pe oameni bolnavi cu cei zdraveni, nu se puteau duce din vestibul în sala festivă fără să-și ia avînt, fără să încalce scaunele, fără să se întoarcă, făcînd o glisadă și păstrîndu-și echilibrul printr-o mișcare grațioasă a brațelor, cîntînd, amestecînd toate artele, în această dintii tinerețe, ca acei poeți din vechime pentru care genurile nu sînt încă despărțite, și care confundă într-un poem epic, preceptele agricole cu învățămintele teologice.

Andrée, care mi se păruse cea mai rece în prima zi, era nespus mai delicată, mai afectuoasă, mai fină decît Albertine, căreia îi arăta o duioșie blîndă și gingașă de soră mai vîrstnică. La cazinou lua loc lingă mine și — spre deosebire de Albertine — știa să refuze un vals sau, dacă eram obosit, renunța să se mai ducă la cazinou ca să vină la hotel. Își exprima prietenia pe care mi-o purta mie, Albertinei, cu nuanțe care vedeau cea mai desfătătoare înțelegere a sentimentelor gingașe, care se datora poate, în parte, stării sale bolnăvicioase. Avea totdeauna un suris voios ca să scuze o copilărie a Albertinei care exprima cu

o violență naivă ispita irezistibilă pe care i-o ofereau acesteia petrecerile, cărora nu știa, ca Andrée, să le prefere, cu curaj, plăcerea de-a sta de vorbă cu mine... Când se apropia timpul să se ducă la ceaiul ce avea loc pe terenul de golf, dacă eram cu toții împreună în acel moment, ea se pregătea îndreptându-se spre Andrée :

— Ce mai aștepți Andrée, doar știi că ne ducem să luăm ceaiul la golf.

— Nu, rămân să stau de vorbă cu el, răspundea Andrée arătându-mă pe mine.

— Dar știi că doamna Durieux te-a invitat, exclama Albertine, ca și cum intenția Andreei de a rămîne cu mine nu se putea tălmăci decît prin faptul că ignora că fusese invitată.

— Draga mea, nu fii atît de idioată, răspundea Andrée. Albertine nu stăruia de teamă să nu i se propună să rămînă și ea. Da din cap :

— Fă cum vrei, răspundea ea, așa cum spui unui bolnav care dinadins se omoară încetul cu încetul ; o iau din loc, cred că ceasul tău întîrzie, și-și lua picioarele la spinare.

— E fermecătoare, dar nemaipomenită, spunea Andrée învăluindu-și prietena într-un suris care o mîngîia și o judeca în același timp. Dacă, în ce privește această poftă de a petrece, Albertine avea ceva din Gilberte din primele timpuri, este pentru că există oarecare asemănare, care evoluează totuși, între femeile pe care le iubim succesiv, asemănare care se datorește statorniciei temperamentului nostru, căci el alege, eliminînd pe toate acelea care nu ne-ar fi în același timp opuse și complimentare, adică în măsură să ne satisfacă simțurile și să ne pricinuiască suferințe. Aceste femei sînt produsul temperamentului nostru, o imagine, o proiecție întoarsă, un „negativ“ al sensibilității

noastre. Astfel încît, de-a lungul vieții eroului său un romancier ar putea descrie aproape întocmai asemenea amorurile sale succesive, fără să dea astfel impresia că se imită pe sine, ci aceea de a crea, deoarece o inovație artificială are mai puțină putere decît o repetare menită să sugereze un adevăr nou. Osebit de aceasta, ar mai trebui să noteze în caracterul îndrăgostitului un indice de variație care să iasă în relief pe măsură ce intri în unele regiuni noi, sub alte latitudini ale vieții. Poate ar exprima un adevăr în plus, dacă, descriind caracterele celorlalte personaje ale sale, s-ar abține să atribuie vreunul femeii iubite. Cunoaștem caracterul celor ce ne sînt indiferenți, cum l-am putea sesiza pe acela al unei ființe care se confundă cu viața noastră, pe care în curînd n-o mai despărțim de noi, asupra căror îndemnuri nu încetăm de-a făuri ipoteze pline de îngrijorare, mereu remaniate. Avîntîndu-se dincolo de inteligență, curiozitatea pe care ne-o trezește femeia pe care o iubim, depășește, în cursa ei, caracterul acestei femei, și chiar dacă am putea să ne oprim asupra-i, nu mai încapem îndoială că nu am vrea. Obiectul investigațiilor noastre, pline de neliniște, este mai esențial decît ciudățenia acelor caractere care seamănă cu acele mici romburi ale epidermei, ale căror felurite combinații alcătuiesc originalitatea înflorită a cărnii. Radiația noastră intuitivă le străbate și imaginile pe care ni le reflectează nu sînt acelea ale unui anumit chip, ci înfățișează universalitatea sinistră și dureroasă a unui schelet.

Cum Andrée era foarte bogată, Albertine săracă și orfană, Andrée o împărtășea cu mare dărnicie din luxul ei. Iar sentimentele pe care le manifesta Gisèlei nu erau tocmai acelea la care mă așteptasem. Albertine, primind într-adevăr vești de la stu-

dentă, și arătînd scrisoarea în care Gisèle descria micii bande călătoria și sosirea ei și în care se scuza de lenea de-a nu scrie celorlalte, am fost surprins auzind-o pe Andrée, pe care o credeam certată de moarte cu ea, spunînd : „Îi voi scrie mîine, căci dacă ar fi să aștept mai întîi scrisoarea ei, pot să aștept mult și bine, e atît de neglijentă“. Apoi adăugă, întorcîndu-se spre mine : „Fără îndoială n-o veți găsi prea remarcabilă, dar e o fată de ispravă și țin foarte mult la ea“. Am conchis că supărările Andreei nu durau mult timp.

Cu excepția acestor zile ploioase, cum trebuia să ne ducem cu bicicleta pe faleză, sau la cîmp, căutam cu o oră mai înainte să mă fac frumos și protestam dacă Françoise nu-mi pregătise cu îngrijire lucrurile. Or, modestă și fermecătoare cînd îi măguleai amorul-propriu, ea își îndrepta, chiar la Paris, cu mîndrie și mîniată trupul pe care vîrsta începea să i-l încovoae, ori de cîte ori și de îndată ce o prindeam cu vreo greșală. Cum acesta era marele resort al vieții sale, mulțumirea și buna dispoziție a Françoisei erau direct proporționate cu dificultatea lucrurilor ce i se cereau. Acelea pe care avea să le facă la Balbec erau atît de lesnicioase, încît manifesta aproape totdeauna o nemulțumire care era pe neașteptate însutită și care se îmbina cu o ironică expresie de mîndrie, cînd, în clipa cînd să ies ca să mă întîlnesc cu prietenele mele, mă plîngeam că pălăria mea nu era periată sau cravatele mele bine rînduite. Ea, care putea să-și dea atîta osteneală fără să se plîngă de altminteri că ar fi făcut ceva, la simpla observație că un veston nu era la locul său, nu numai că avea grija să se laude că „îl închisese mai degrabă decît să-l lase la praf“, dar rostind un adevărat elogiul muncii sale, se plîngea că nici la Balbec n-avea va-

canță, că nu s-ar mai găsi o a doua ființă care să ducă asemenea viață ca a ei. „Nu înțeleg cum își poate lăsa cineva lucrurile în asemenea hal, și n-aveți decît să încercați dacă altcineva s-ar putea descurca în acest talmeș-balmeș. Nici dracu n-ar mai înțelege nimic.“ Sau se mulțumea să adopte o mutră de regină, aruncîndu-mi niște priviri aprinse, și nu mai scotea nici un cuvînt pînă ce închidea ușa și ieșea în coridor ; atunci răsunau cuvinte pe care le ghiceam insultătoare, dar care stăruiau tot atît de nedeslușite ca acelea ale personajelor care-și debitează primele lor cuvinte în dosul culiselor, înainte de a intra în scenă. De altminteri, cînd mă pregăteam astfel să ies cu prietenele mele, chiar dacă nu-mi lipsea nimic și Françoise era bine dispusă, ea se arăta tot așa de nesuferită. Căci slujindu-se de glumele pe care, simțind nevoia de a vorbi de aceste fete, le făcusem despre ele, ea adopta un aer ca și cînd ar fi vrut să-mi destăinuiească ceea ce aș fi știut mai bine decît ea dacă ar fi fost tocmai așa, dar ceea ce nu era, căci Françoise înțelesese pe dos. Avea, ca toată lumea, propriul ei caracter ; o ființă nu seamănă niciodată cu un drum drept, ci ne uimește cu ocolurile lui ciudate și inevitabile de care ceilalți nu-și dau seama și prin care ne este penibil că trebuie să trecem. Ori de cîte ori ajungeam să-i spun : „Pălăria nu e la locul ei“, „pentru numele Andréei sau al Albertinei“, Françoise mă obliga să rătăcesc pe cărări dosnice și absurde care mă făceau să întîrzii mult. Același lucru se întîmpla cînd o puneam să-mi pregătească sandvișuri cu chester și cu salată și să cumpere tarte pe care aveam să le mănînc la ora ceaiului, pe faleză, cu tinerele fete, și pe care ele ar fi putut să le plătească fiecare cu rîndul, dacă n-ar fi fost atît de interesate,

spunea Françoise, în ajutorul căreia sărea atunci un atavism lacom de câștig și plin de vulgarități provinciale prin care ai fi spus că sufletul învrăjbit al răposatei Eulalii se încarnase mai grațios decât în Saint-Eloi, în fermecătoarele trupuri ale prietenelor mele din mica bandă. Ascultam aceste învinuiri cu furia de a mă poticni de unul din locurile începînd cu care drumul de țară și familiar care era caracterul Françoisei devenea impracticabil, dar din fericire nu pentru mult timp. Apoi, după ce găsisem vestonul, iar sandvișurile erau gata, mă duceam în căutarea Albertinei, a Andréei, a Rosemondei, uneori ale altora, și plecam pe jos sau cu bicicleta.

Alteori aș fi preferat ca această plimbare să fi avut loc pe timp urît. Atunci căutam să regăsesc în Balbec „ținutul Cimmerienilor“, și zilele frumoase erau ceva ce n-ar fi trebuit să existe aici, o intrusiune a verii vulgare a vizitatorilor în aceste meleaguri antice, învăluite în brumă. Dar acum, tot ce disprețuisem, tot ce îndepărtasem din ochii mei, nu numai efectele de lumină, dar chiar regatele, cursele de cai, le-aș fi căutat cu pasiune din același motiv — anume că atît unele cît și altădată altele, se înlănțuiau printr-o idee estetică — pentru care n-aș fi rîvnit odinioară decât la mări furtunoase. Uneori mă duceam cu prietenele mele să-l vedem pe Elstir, și în zilele în care fetele erau cu mine, ne arăta de preferință cîteva crochiuri ale unor frumoase *yachtwomen*¹ sau vreo schiță, luate pe un hipodrom din vecinătatea Balbecului. Îi mărturisisem, la început, cu sfială lui Elstir că nu voisem să mă duc la reuniunile care avuseseră loc acolo.

¹ Femei care practică navigația (engl.).

— N-aveți dreptate, îmi spuse el, sînt atît de frumoase și atît de curioase în același timp. Mai întîi, acca făptură deosebită, jockeyul, asupra căruia sînt ațintite atîtea priviri, în fața paddockului, posomorît, cenușiu, în cazaca sa sclipitoare lipit de calul care se învîrte pe loc și pe care-l stăpînește ; ce interesant ar fi să-i desprinzi mișcările profesionale, să arăți pata sclipitoare pe care o generează și pe care o face și culoarea cailor pe cîmpul de curse. Ce transformare a tuturor acestor lucruri în acea imensitate luminoasă a unui cîmp de curse, unde te surprind atîtea umbre, atîtea reflexe, pe care nu le vezi decît acolo. Ce frumoase pot fi femeile acolo ! Mai ales prima reuniune a fost minunată, la ea au luat parte femei de o extremă eleganță, într-o lumină umedă, olandeză, în care simțcai chiar la soare, urcînd frigul pătrunzător al apei. Niciodată n-am mai văzut femei sosind în trăsura sau cu binoclurile la ochi, în asemenea lumină care se datorește fără îndoială umezelii marine. Ah ! cît mi-ar fi plăcut s-o redau ; m-am întors nebun de la aceste curse, cu o poftă teribilă de a lucra !

Reuniunile de yachting îl extaziau mai mult decît cursele de cai, și am înțeles că regatele, mitingurile sportive, în care femeile bine îmbrăcate se scaldă în lumina verde-albastră a unui hipodrom marin, puteau fi pentru un artist modern un motiv tot atît de interesant ca și sărbătorile pe care un Veronese sau un Carpaccio le descriu cu atîta plăcere.

— Comparația dumneavoastră e cu atît mai exactă, îmi spuse Elstir, cu cît, avînd în vedere orașul în care ei pictau, aceste serbări erau în parte nautice. Dar frumusețea ambarcațiunilor din acele timpuri se datora de cele mai multe ori

împrejurării că erau greoaie, complicate. Erau curse nautice ca cele de aici, date îndeobște în onoarea vreunei ambasade, ca aceea pe care Carpaccio a înfățișat-o în legenda sfintei Ursula. Vapoarele erau masive, clădite ca niște palate, și păreau aproape amfibii ca niște Veneții mai mărunte în mijlocul celeilalte, cînd erau legate de țărm cu poduri volante, acoperite cu un satin cărămiziu și cu covoare persane, și aveau la bord femei în brocart cireșiu sau în damasc verde, în apropierea balcoanelor încrustate cu marmore multicolore pe care alte femei se aplecau să le privească, în rochiile lor cu mîneci negre, cu crăpături albe bordisite cu perle sau împodobite cu ghiapiură. Nu mai știai unde sfîrșește pămîntul, unde începe apa, nu mai puteai deosebi palatul sau vaporul, caravela, corabia cu pînze și lopeți, Bucentaurul.

Albertine asculta cu o luare aminte pasionată aceste amănunte de toaletă, aceste imagini de lux pe care ni le descria Elstir. „Oh ! ce n-aș da să văd ghiapiurile de care-mi vorbiți, dantela de Veneția e atît de frumoasă ! exclama ea ; de altminteri mi-ar face atît de mare plăcere să mă duc la Veneția !“

— Poate veți avea în curînd ocazia, spuse Elstir, să contemplați stofele minunate care se purtau acolo. Nu se mai văd decît în tablourile pictorilor venețieni sau rareori în comorile bisericilor ; uneori mai găsești vreuna la cîte o licitație. Dar se spune că un artist din Veneția, Fortuny, a găsit din nou secretul fabricației lor, iar peste cîțiva ani femeile se vor putea plimba și mai ales vor putea primi la ele acasă, în brocarturi tot atît de minunate ca și acelea pe care Veneția le împodobește, pentru patricienele ei, cu desenuri orientale. Nu știu însă dacă mi-ar plăcea asemenea lucruri, dacă

n-ar fi mai degrabă un costum anacronic pentru femeile de astăzi, defilînd chiar la regate, căci dacă e vorba să ne întoarcem la vapoarele noastre moderne de excursii, ele sînt tocmai contrariul epocii în care Venetia era „regina Adriaticei“. Cel mai mare farmec al unui iaht, al mobilierului, al toaletelor pentru iaht, este tocmai simplitatea lor în ceea ce priveşte obiectele marine, şi tocmai marea îmi place atît de mult. Vă mărturisesc că prefer modele de astăzi celor din epoca lui Veronese şi chiar din timpul lui Carpaccio. La iahturile noastre — şi mai ales la cele de dimensiuni mijlocii, nu-mi plac cele enorme, care sînt adevărate vapoare, căci trebuie păstrată o măsură ca şi cum ar fi vorba de pălării — îmi place lucrul simplu, de o singură culoare, deschisă, cenuşie, care pe timp înorat, siniliu, capătă o nuanţă discret smîntînoasă. Încăperea în care stai trebuie să aibă aerul unei mici cafenele. Acelaşi lucru se întîmplă cu toaletele femeilor ; pe un iaht sînt graţioase tocmai acele toalete uşoare, albe şi de o singură culoare, de pînză, linon, pekin, dril, care în bătaia soarelui, pe albastrul mării, se răsfrîng într-un alb tot atît de strălucitor ca o pînză albă. De altminteri, foarte puţine femei se îmbracă bine, unele sînt totuşi minunate. Domnişoara Léa avea la curse o pălăriuţă şi o umbreluţă albe, ceva încîntător. Nu ştiu ce aş da ca să am această umbreluţă.

Ce n-aş fi dat să ştiu întrucît această umbreluţă se deosebea de celelalte, şi din alte motive, de cochetărie feminină ; Albertine ar fi ţinut şi mai mult să ştie acest lucru. Dar după cum Françoise spunea despre sufleuri : „chestiune de dibăcie“, deosebirea consta în croială. „E, spuse Elstir, mică, rotundă, ca o umbrelă chinezească.“ Am amintit de umbrelele unor femei, dar nu semăna cu

ele. Elstir găsea toate aceste umbrele îngrozitoare. Bărbat de un gust dificil și foarte ales, după părerea lui toată diferența între ceea ce purtau trei sferturi dintre femei și care-l îngrozea, și un lucru frumos care-l încânta, consta într-un nimic; și dimpotrivă, orice mi se întâmpla să-mi placă mie, pentru care orice lux era sterilizant, îi exalta dorința de a pieta „ca să încerce să facă lucruri tot atît de frumoase“.

— Iată o fată care a și înțeles cum erau pălăria și umbrela, îmi spuse Elstir arătîndu-mi-o pe Albertine, ai cărei ochi sclipeau de lăcomie.

— Ce-aș mai vrea să fiu bogată, ca să am un iaht, spuse ea pictorului. V-aș cere sfaturi cum să-l amenajez. Ce călătorii frumoase aș face! Ce lucru minunat ar fi să mă duc la regatele de la Cowes. Și un automobil! Sînteți cumva de părere că moda femeilor pentru automobile e frumoasă?

— Nu, răspunse Elstir, dar va fi. De altminteri sînt puține croitorese, una sau două, Callot, deși recurge prea mult la dantele, Doucet, Cheruit, uneori Paquin. Restul sînt niște orori.

— Așadar, e o diferență imensă între o toaletă de la Callot și aceea confecționată de un croitor oarecare? am întrebat-o pe Albertine.

— Firește că este enormă, îmi răspunse ea. Oh! iertați-mă. Dar, din păcate! ceea ce costă trei sute de franci în altă parte, costă la ei două mii de franci. Dar nu seamănă cituși de puțin, deși în ochii celor ce nu se pricep are aerul că e același lucru.

— De acord, răspunse Elstir, fără să meargă atît de departe încît să spună că diferența ar fi atît de mare ca aceea dintre o statuie din catedrala de la Reims și biserica Sfîntul Augustin. Iată, fiindcă veni vorba de catedrale, spuse el, adresîndu-mi-se

îndeosebi, căci aceste cuvinte erau în legătură cu o discuție la care aceste fete nu luaseră parte și care, de altfel, nu le-ar fi interesat de loc, vă vorbeam mai zilele trecute de biserica din Balbec ca de o mare faleză, o mare construcție realizată cu pietre de pe aceste meleaguri, dar invers, îmi spusese el, arătându-mi o acuară, priviți aceste faleze (o schiță luată prin apropiere, la Creuniers), priviți cum aceste stînci reliefate viguros, dar cu gingășie, îți dau impresia unei catedrale.

Într-adevăr, ai fi spus că erau niște imense arcuri roșii. Dar pictate pe o zi toridă, păreau pulverizate, volatilizate de căldura care băuse o bună parte din mare, ce trecuse aproape pe toată întinderea pînzii în stare gazoasă. În ziua aceea în care lumina parcă distrusese realitatea, aceasta era concentrată în niște făpturi mohorîte și transparente care, prin contrast, dădeau o impresie de viață mai surprinzătoare, mai apropiată : umbrele. Alterate de răcoare, cele mai multe părăsind largul se refugiaseră la poalele stîncilor, la adăpostul soarelui ; altele înotînd ușure ca delfinii se agățau de marginea bărcilor care ieșiseră în larg, a căror cherestea o lărgeau, pe apa palidă, cu trupul lor lucios și albastru. Poate tocmai setea de răcoare pe care ele o comunicau sporea mai mult senzația de căldură a acestei zile și mă făcu să exclam cît de mult regretam că nu cunoșteam regiunea Creuniers. Albertine și Andrée mă încredințară că nu se poate să nu mă fi dus acolo de multe ori. În acest caz, habar n-aveam, nici nu bănuiam că într-o zi vederea lor ar putea să-mi inspire asemenea sete de frumusețe, nu tocmai naturală, ca aceea pe care o căutasem pînă acum în falezele Balbecului, ci mai degrabă arhitecturală. Mai cu seamă eu, care pornisem să văd regatul furtunilor, nu

dădeam niciodată de el în plimbările mele cu doamna de Villeparisis, cînd nu zăream adesea decît de departe, zugrăvit printre copaci, oceanul destul de real, destul de lichid, destul de viu, dînd îndeajuns impresia că-și azvîrle masele de apă și căruia mi-ar fi fost pe plac să-l văd nemișcat sub un lînțoliu iernatic de brumă, — nu prea aș fi putut crede că voi visa acum la o mare care nu mai era decît un abur albicios, ce-și pierduse consistența și culoarea. Dar Elstir, ca și cei ce visau în aceste bărci amorțite de căldură, gustase cu atîta pătrundere farmecul mării, încît știuse să traducă, să rețină pe pînză reflexul imperceptibil al apei, pulsația unei clipe fericite; și cînd vedeai acest portret magic, nu te mai îndemna alt gînd, decît acela de-a cutreiera lumea ca să regăsești ziua fugară, în grația ei instantanee și tăcută.

Astfel încît, dacă înainte de a-l fi vizitat pe Elstir, înainte de a fi văzut o marină pictată de el în care o tînără femeie în rochie de bariș sau de linon, pe un iaht care arborase drapelul american, introducea „copia“ spirituală a unei rochii de linon alb și a unui drapel în imaginația mea, cuprins de dorință nepotolită de a vedea numai decît rochii de linon albe și drapele aproape de mare, ca și cînd acest lucru nu mi s-ar fi întîmplat niciodată pînă acum în fața mării, mă străduisem totdeauna să gonesc din cîmpul meu vizual, atît înotătorii din primul plan, iahturile cu pînzele prea albe ca un costum de plajă, tot ce mă împiedica să mă conving că contemplam talazul imemorial care-și desfășura aceeași viață tainică înaintea apariției speței omenеști, pînă și în zilele radioase care mi se păreau că dau aspectul banal al verii acestor coaste cu brume și furtuni, însemnînd aici doar o oprire, echivalentul a ceea ce se numește în muzică o mă-

sură care nu se numără ; or, cum tocmai vremea rea mi se părea că devine vreun accident dureros nemaiputînd afla loc în lumea frumosului, doream din tot sufletul să mă duc să regăsesc în realitate ceea ce mă exalta cu atîta putere și nădăjduiam că timpul va fi destul de favorabil ca să văd de pe înălțimea falezei aceleași umbre albastre ca în tabloul lui Elstir.

De-a lungul drumului nu-mi mai făceam paravan din mîini ca în acele zile cînd, concepînd natura ca însuflețită de o viață anterioară apariției omului, și în opoziție cu toate aceste dezgustătoare perfecționări ale industriei care mă făcuseră pînă aici să casc de plictiseală la expozițiile universale sau la modiste, încercam să nu mai văd din mare decît secțiunea în care nu se afla nici un vas cu aburi, ca să mi-o înfățișez imemorială, încă contemporană cu epocele în care era despărțită de pămînt, cel puțin contemporană cu primele veacuri ale Eladei, ceea ce-mi îngăduia să-mi repet cu toată sinceritatea versurile „bătrînului Leconte“, dragi lui Bloch :

*„Ils sont partis le rois des neufs éperonnées
Emmenant sur la mer tempétueuse, hélas !
Les hommes chevelus de l'héroïque Hellas.“¹*

Nu mai puteam disprețui modistele, deoarece Elstir îmi spusese că-l interesa tot atît de mult să exprime gestul delicat prin care ele dădeau un ultim finisaj, o mîngiere supremă nodurilor și penelor lor (ceea ce o încîntase pe Albertine). Dar în ce privește modistele trebuia să aștept întoarcerea mea la Paris, iar cît privește cursele și rega-

¹ „Au plecat regii corăbiilor pîntenate
Ducînd pe marea furtunoasă, vai !
Bărbații pletosi ai eroiceii Elade.“

tele la Balbec, ele vor mai avea loc de-abia la anul. Nu mai puteai vedea vreun iaht cu femei în linon alb.

Adesea întâlneam pe surorile lui Bloch pe care eram obligat să le salut de când cinasem la tatăl lor. Prietenele mele nu le cunoșteau. „Nu mi se îngăduie să mă joc cu niște israelite“, spunea Albertine. Chiar dacă n-ai fi auzit începutul frazei, felul în care ea rostea „israelit“ în loc de „izraelit“ ar fi dovedit îndeajuns că aceste tinere burgheze aparținând unor familii credincioase nu erau în-sufleteite de sentimente de simpatie față de poporul ales și credeau, fără nici un ocol, în basmul că evreii măcelăreau copiii de creștini. „Prietenele dumneavoastră au de altminteri un gen foarte urit“, îmi spuse Andrée cu un suris care însemna că de bună seamă știa că nu erau prietenele mele. „Ca tot ce e în legătură cu tribul“, răspunse Albertine, cu tonul sentențios al unei persoane cu experiență. La drept vorbind, surorile Bloch, în același timp prea gătite și pe jumătate goale, cu aerul gales, îndrăzneț, luxos și neglijent, nu făceau o impresie prea bună. Iar una din verișoarele lor, care n-avea decât cincisprezece ani, scandaliza ca-zinoul prin admirația pe care o afișa pentru domnișoara Léa, al cărei talent de actriță îl aprecia foarte mult domnul Bloch-tatăl, dar ale cărei înclinări se spunea că nu se îndreptau mai ales spre bărbați.

În unele zile luam ceaiul într-una din fermele-restaurant din vecinătate : Ecorres, Marie-Thérèse, la Croix d'Heuland, Bagatelle, Californie, Marie-Antoinette. Mica bandă o adoptase tocmai pe această din urmă.

Uneori însă, în loc să ne ducem la vreo fermă, urcam pe faleză, unde, după ce ne așezam pe iarbă, desfăceam pachetele cu sandvișuri și prăjituri.

Prietenele mele preferau sandvișurile și se mirau văzîndu-mă mîncînd numai o prăjitură cu ciocolată garnisită cu zahăr sau o tartă cu caise. Căci n-aveam nimic de spus despre sandvișurile cu chester și cu salată, hrană ignorantă și nouă, dar prăjiturile erau învățate, iar tartele vorbărețe. Cele dintii erau gretoase ca frișca, iar celelalte răcoroase ca fructele care-mi spuneau multe despre Combray, despre Gilberte, și nu numai despre Gilberte de la Combray, ci despre aceea de la Paris, la ale cărei ceaiuri le regăsisem. Îmi aduceam aminte de acele **farfurioare**, cu scene din *O mie și una de nopți*, care o distrau atît de mult, prin subiectul lor, pe mătușa mea Léonie cînd Françoise îi aducea într-o zi *Aladin sau Lampa fermecată*, într-alta *Ali-Baba, Somnorosul trezit* sau *Sinbad-marinarul, întorcîndu-se la Bassora cu toate bogățiile sale*. Aș fi vrut să le revăd, dar bunica nu știa ce se întîmplase cu ele și credea că erau niște farfurii ordinare cumpărate la țară. Nu-i nimic, în cenușiul și cîmpenescul Combray, ele și figurile lor se încastrau multicolore, ca vitraliile cu nestemate mișcătoare din Biserica neagră, ca proiecțiile lanternei magice în amurgul odăii mele, ca floarea broaștei indiană sau liliacul persan în fața gării și a drumului de fier departamental, ca porțelanurile vechi de China ale mătușii mele în locuința ei întunecoasă de bătrînă cucoană provincială.

Întins pe faleză, vedeam în fața mea numai pașiști și deasupra lor nu deosebeam cele șapte ceruri ale fizicei creștine, ci numai suprapunerea a două, unul mai întunecat — marea — iar mai sus, altul mai palid. Mîncam, și dacă luasem cu mine și vreo mică amintire care ar fi putut să placă uneia sau alteia din prietenele mele, bucuria se oglindea cu o violență atît de neașteptată pe obrajii lor

translucizi care se îmbujorau cît ai clipi, încît gura lor nu mai avea puterea să o stăpînească, ca să-i dea drumul, izbucnea în rîs. Erau adunate în jurul meu; printre fețele lor puțin depărtate unele de altele, aerul care le despărțea însemna cărări de azur croite parcă de un grădinar care a vrut să facă puțin loc, ca el însuși să poată circula printr-un boschet de trandafiri.

După ce isprăveam proviziile, jucam unele jocuri care pînă atunci mi s-ar fi părut plicticoase, uneori copilărești : „Soț ori făr' de“ și „Cine va rîde cel dintîi“, dar la care n-aș fi renunțat pentru o împărăție ; aurora de tinerețe cu care se îmbujora chipul acestor fete și în afara căreia mă și aflam, la vîrsta mea, lumina totul în fața lor și desprindea pe un fond de aur, ca pictura fluidă a unor primitivi, amănuntele cele mai neînsemnate din viața lor. Pentru mai toate, însăși chipurile acestor fete erau cufundate în acea roșeață nedeslușită a aurorei, din care trăsăturile autentice nici nu țîsniseră încă. Nu vedeai decît o culoare fermecătoare sub care nu puteai deosebi ceea ce avea să fie peste cîțiva ani profilul. Profilul de acum nu avea nimic definitiv și putea doar semăna momentan cu vreun membru răposat din familie căruia natura îi făcuse această politeță comemorativă. Clipa în care nu mai ai nimic de așteptat se ivește atît de repede, cînd trupul e întepenit într-o imobilitate care nu mai făgăduiește surprize, cînd pierzi orice nădejde văzînd, ca pe copaci în plină vară frunze moarte, în jurul unor fețe încă tinere, părul care cade sau albește, această dimineată strălucitoare e atît de scurtă, încît nu-ți mai plac decît fetele foarte tinere, la care carnea ca o pastă de porțelan, dospește încă. Ele nu sînt decît un flux de materie ductilă frămîntată în orice clipă de impresia trecătoare

care le stăpînește. S-ar spune că fiecare este, rînd pe rînd, o mică statueta a veseliei, a seriozității tinerești, a lingusirii, a uimirii, modelată de o expresie sinceră, desăvîrșită, dar fugară. Această plasticitate conferă multă varietate și farmec atențiilor gingașe pe care ni le manifestă o fată. Ele sînt, firește, indispensabile și femeii, și aceea căreia nu-i placem sau care nu ne dă prilejul să ne dăm seama că-i placem dobîndește, în ochii noștri, un ce plicticos de uniform. Dar începînd de la o anumită vîrstă, chiar aceste maniere drăgălașe nu mai prilejuiesc fluctuații molatece pe un obraz pe care lupta pentru existență l-a asprit, l-a statornicit pe veci militant sau extatic. Unul — prin forța continuă a ascultării care supune pe soție soțului — parcă ar fi mai degrabă fața unui soldat decît a unei femei; altul, sculptat de sacrificiile pe care mama le-a consumat zilnic pentru copiii ei, este de apostol. Altul, după ani de restriști și furtuni, este fața unui bătrîn lup de mare, la o femeie căreia doar îmbrăcămîntea îi destăinuiește sexul. Firește, atențiile pe care o femeie ni le manifestă, dacă o iubim, presară cu farmece noi clipele pe care le petrecem în tovărășia ei. Dar ea nu este succesiv pentru noi altă femeie. Veselia ei stăruie exterioară, unei figuri neschimbate. Dar adolescența este anterioară solidificării desăvîrșite și, din această pricină, simțim în tovărășia fetelor tinere acea răcorire pe care o oferă spectacolul formelor în neîncetată transformare, în jocul lor de opoziție nestabilă care te îndeamnă să te gîndești la acea perpetuă născutură a elementelor primordiale ale naturii, pe care le contempli în fața mării.

Nu aș fi sacrificat numai un matineu monden, o plimbare cu doamna de Villeparisis, de dragul jocurilor de societate sau a ghicitorilor în tovărășia

prietenelor mele. Robert de Saint-Loup îmi trimise în mai multe rînduri vorbă că, neducîndu-mă să-l văd la Doncières, ceruse o permisie de douăzeci și patru de ore pe care o va petrece la Balbec. De fiecare dată îi scriam ca nu cumva să vină, invocînd scuza că eram obligat să absentez tocmai în acea zi ca să îndeplinesc, în vecinătate, o obligație familiară cu bunica. Fără îndoială că-și făcuse o părere proastă despre mine, aflînd, prin mătușa lui, în ce consta obligația de familie și ce persoane dețineau în speță rolul bunicii. Totuși, poate nu greșeam sacrificînd nu numai plăcerile mondenității, dar și ale prieteniei, aceleia de a petrece toată ziua în această grădină. Ființele care au această posibilitate — e drept că aceste ființe sînt artiști și eram de mult convîns că nu voi fi niciodată artist — au de asemenea datoria să trăiască o viață proprie ; or, prietenia le scutește de această datorie, e o abdicare de la drepturile lor. Însăși conversația, care e modul de expresie al prieteniei, e o divagare superficială, grație căreia nu dobîndim nimic. Putem conversa toată viața fără să reușim decît să repetăm la infinit golul unei clipe, în timp ce mersul gîndirii în frămîntarea singuratică a creației artistice operează în adîncime, singura direcție care nu ne este închisă, în care putem propăși, este adevărat cu mai multă greutate, pentru a obține un adevăr. Prietenia nu numai că este lipsită de virtute, așa cum e conversația, ci este și mai primejdioasă. Căci impresia de plictiseală pe care nu se poate să n-o încerce în tovărășia prietenului lor, adică de-a rămîne la suprafața lor înșile în loc de a-și urma călătoria în adîncimi, aceia dintre noi a căror lege de dezvoltare e numai lăuntrică, această impresie de plictiseală a prieteniei ne înduplecă să o modificăm

cînd sîntem iarăși singuri, să ne amintim cu emoție cuvintele pe care le-a rostit prietenul nostru, să le privim ca un aport prețios, căci nu sîntem ca niște clădiri cărora le poți adăuga pietre dinafară, ci ca arborii care-și trag din propria lor sevă nodul următor al tulpinei, etajul superior al înfrunzirii lor. Mă mințeam singur, întrerupeam creșterea în sensul căreia puteam să mă înalț cu adevărat, și să fiu fericit, cînd mă felicitam că sînt iubit, admirat, de o ființă atît de bună, atît de inteligentă, atît de aleasă ca Saint-Loup, cînd nu-mi adaptam inteligența propriilor mele impresii obscure pe care ar fi fost de datoria mea să le deslușesc, ci cuvintelor prietenului meu căruia, repetîndu-mi-le — punîndu-le să-mi fie repetate de acel altul decît eu însumi care trăiește în noi și pe care ești totdeauna atît de mulțumit să te descarci de povara de a gîndi — mă străduiam să-i găsesc o frumusețe, cu totul alta decît aceea pe care o urmăream în tăcere cînd eram într-adevăr singur, dar care i-ar conferi mai mult merit lui Robert, mie însumi, vieții mele. În viața pe care un asemenea prieten mi-o sugera, îmi apăream ferit, cu blîndețe, de singurătate, cu nobila dorință de-a mă sacrifica eu însumi pentru el, în fine incapabil de a mă realiza. Dimpotrivă, dacă plăcerea pe care o gustam în tovărășia acestor tinere fete era egoistă, cel puțin nu era întemeiată pe minciuna care încearcă să ne facă să credem că nu sîntem iremediabil singuri, și ne împiedică să ne mărturisim că atunci cînd vorbim nu mai sîntem noi aceia care vorbim, ci ne modelăm după asemănarea străinilor și nu a unui eu care se deosebește de el. Cuvintele pe care le schimbau tinerele fete din mica bandă între ele și cu mine erau puțin interesante, de altminteri rare, întretăiate, în

ce mă privea, de lungi tăceri. Asta nu mă împiedica să încerc, ascultându-le cînd mi se adresau, tot atîta plăcere ca și cum le-aș fi privit, să descopăr în vocea fiecăreia un tablou foarte colorat. Ascultam cu deliciu ciripitul lor. Iubirea ajută să discerni, să diferențiezi. Într-o pădure, amatorul de păsări deosebește îndată acel ciripit particular al fiecărei păsări, pe care omul de rînd îl confundă. Amatorul de fete tinere știe că vocile omeștii sînt și mai variate. Fiecare posedă mai multe note decît cel mai bogat instrument. Și combinațiile după care ea le grupează sînt tot atît de nesfîrșite ca varietatea infinită a personalităților. Cînd stăteam de vorbă cu vreuna din prietenele mele îmi dădeam seama că tabloul original, unic, al individualității ei mi-era desenat cu ingeniozitate, impus tiranic, atît prin inflexiunile vocii cît și prin acelea ale feții sale, că asistam la două spectacole care traduceau, fiecare în planul său, aceeași realitate ciudată. Fără îndoială, trăsăturile vocii ca și ale feței, nu erau încă definitiv fixate, prima s-ar schimba, după cum și a doua s-ar transforma. După cum copiii au o glandă pe care adulții au pierdut-o, a cărei secreție îi ajută să mistuie laptele, în ciripitul acestor fete erau note pe care femeile nu le mai au. Ele cîntau din acest instrument atît de variat, cu acea rîvnă a îngerașilor muzicanți ai lui Bellini, care sînt la rîndul lor un apanaj exclusiv al tinereții. Aceste tinere fete vor pierde mai tîrziu acest accent de convingere entuziastă, care dădea farmec lucrurilor celor mai simple, fie că Albertine debita pe un ton autoritar calambururi pe care cele mai tinere le ascultau cu admirație pînă ce le apuca un rîs nebun cu violența irezistibilă a unui strănutat, fie că Andrée începea să vorbească de temele lor școlă-

rești, încă mai copilăroase ca jocurile lor de o gravitate mai ales puerilă ; iar cuvintele lor aveau tonuri diferite, asemenea acelor strofe din antichitate în care poezia, încă prea puțin diferențiată de muzică, se declama pe felurite note. Cu toate acestea, vocea acestor fete acuza de pe acum, lămurit, ideea preconcepută pe care fiecare din aceste tinere ființe o avea despre viață, idee preconcepută atât de individuală, încât ar însemna să te folosești de un termen prea generic spunând despre una : „ia totul în glumă“ ; despre alta : „merge din afirmație în afirmație“, despre a treia : „se oprește din pricina unei șovăieli expectante“. Trăsăturile feței noastre nu sînt decît niște gesturi care au ajuns definitive, grație obișnuinței. Natura, ca și catastrofa de la Pompei, ca metamorfoza unei nimfe, ne-a imobilizat mișcarea obișnuită. Tot astfel, intonațiile noastre conțin filozofia noastră despre viață, ceea ce își spune omul în orice moment despre lucruri. Fără îndoială, aceste trăsături, nu erau numai ale acestor fete. Ele erau și ale părinților lor. Individul se scaldă în ceva mai general decît el. Judecînd astfel, părinții nu furnizează numai acest gest obișnuit care sînt trăsăturile feței și ale voci, ci și anumite maniere de a vorbi, anumite fraze consacrate, care fiind aproape tot atât de inconștiente, aproape tot atât de adînci ca o intonație, indică ca și ea, un punct de vedere asupra vieții. În ce privește îndeobște fetele, este adevărat că sînt unele expresii pe care părinții lor nu li le transmit înainte de anumită vîrstă, de obicei înainte de a fi ajuns femei. Ele sînt ținute în rezervă. Astfel, cînd se vorbea de tablourile unui prieten al lui Elstir, Andrée, care purta încă părul pe spate, nu putea să se folosească personal de expresia de care se folosea mama ei sau sora

ei măritată : „Se pare că bărbatul e fermecător“. Dar asemenea expresie va veni o dată cu îngăduința de a se duce la Palais-Royal. Încă de la prima ei împărtășanie, Albertine se exprima ca prietena mătușii ei : „Mi s-ar părea destul de îngrozitor“. I se mai transmisese obiceiul de a repeta ceea ce i se spunea, ca să aibă aerul că se interesează și încearcă să-și formeze o părere personală. Dacă cineva spunea că un pictor picta bine sau casa lui era frumoasă : „Ah ! e chiar pictura lui ? Ah ! casa lui e frumoasă ?“ În sfârșit, încă și mai generală decât apucătura familială, era materia savuroasă impusă de provincia originară de unde-și trăgeau ele vocea și din care își desprindeau intonațiile. Când Andrée ciupea sec o notă gravă, nu reușea ca acea cocardă perigordină a instrumentului ei vocal să nu emită un sunet melodios de altminteri foarte armonizat cu puritatea meridională a trăsăturilor ei ; iar ștregăriilor fără sfârșit ale Rosemondei, materia feței și a vocii sale din nord, corespundeau, oricât s-ar fi ascuns, cu accentul provinciei sale. Deslușeam un frumos dialog între această provincie și temperamentul fetel care dicta inflexiunile. Dialog, nu discordie. Nici una n-ar putea învrăjbi pe tinăra fată cu locul ei de baștină. Ea, e tot el. Și apoi, această reacțiune a materialelor locale asupra geniului care le folosește și căruia îi dă mai multă tărie nu face opera mai puțin individuală, și fie că este a unui arhitect, a unui tîmplar sau a unui muzician, ea nu reflectă mai puțin amănunțit trăsăturile cele mai subtile ale personalității artistului pentru că acesta a fost nevoit să cioplească piatra de moară din Senlis sau gresia roșie din Strasbourg, a respectat nodurile caracteristice ale frasinului, a ținut seamă în scrisul

său de resursele și de limitele sonorității, ale posibilităților flautului sau ale violei.

Îmi dădeam seama de acest lucru și, totuși, stăteam foarte puțin de vorbă. Cîtă vreme în tovărășia doamnei de Villeparisis sau a lui Saint-Loup aș fi manifestat, prin cuvintele mele, mai multă plăcere decît aș fi resimțit, căci mă despărțeam de ei obosit, dimpotrivă, cînd stăteam tolănit printre aceste fete, plenitudinea a ceea ce simțeam între-o nespus sărăcia, zgîrcenia cuvintelor noastre și se revărsa din nemișcarea și tăcerea mea în valuri de fericire al căror clipocit amuțea la rădăcina acestor tineri trandafiri.

Mirosul florilor sau al fructelor nu impregnează mai puternic mii'le de nimicuri din care este alcătuită lenea unui convalescent care odihnește toată ziua într-o grădină plină cu flori sau într-o livadă. decît mă pătrundea acea culoare, acea aromă pe care privirile mele o căutau la aceste fete și a căror gingășie sfîrșea prin a mi se încorpora. Așa se îndulcesc strugurii la soare. Prin molcoma lor continuitate, aceste jocuri atît de simple provocaseră în mine, ca celor ce stau doar tolăniți pe malul mării respirînd sarea, prăjindu-se la soare, o destindere, un surîs fericit, o amețeală nedeslușită care-mi cuprinsese chiar și vederea.

Uneori o atenție gentilă a uneia sau alteia trezea în mine bogate vibrații care îndepărtau pentru cîtva timp dorința pe care mi-ar fi stîrnit-o celelalte. Astfel, într-o zi, Albertine întrebasesc : „Cine are un creion ?“ Andrée îi dădu unul, iar Rosemonde îi oferî hîrtie. Albertine le spusese : „Vă interzic să vă uitați“. După ce se silise să scrie citeț fiecare literă cu hîrtia rezemată pe genunchi, mi-o strecură spunîndu-mi : „Băgați de seamă, nu cumva să o vadă“. Atunci am desfăcut-o și am citit

următoarele cuvinte pe care mi le scrisese : „*Mi-ești destul de drag*“.

— Dar în loc să scriu prostii, exclamă ea, întorcându-se cu un aer deodată violent și grav spre Andrée și Rosemonde, trebuie să vă arăt scrisoarea pe care Gisèle mi-a scris-o azi-dimineață. Sînt o nebună, o am în buzunar și cînd te gîndești că ar putea să ne fie de mare folos ! Gisèle crezuse că trebuie să adreseze prietenei sale pentru ca aceasta să comunice celorlalte, teza ei de bacalaureat. Temerile Albertinei în ce privește greutatea subiectelor propuse fusese chiar depășită de cele două între care Gisèle avusese de ales. Primul subiect era : „*Sofocle scrie din Infern lui Racine ca să-l consoleze de insuccesul Athaliei*“ ; al doilea : „*Veți presupune că după premiera Estherei, doamna de Sévigné scrie doamnei de La Fayette ca să-i spună cît de mult i-a regretat absența*“. Dintr-un exces de zel, care trebuie să-i fi emoționat pe examinatori, Gisèle alesese primul subiect, cel mai greu, și îl tratase atît de remarcabil, încît obținuse nota 14 și fusese felicitată de juriu. Ar fi obținut mențiunea „foarte bine“ dacă nu s-ar fi „poticnit“ la examenul de spaniolă. Albertine ne citi îndată textul tezei a cărei copie Gisèle o trimisese acesteia căci urmînd la rîndul ei să treacă același examen, dorea mult să cunoască părerea Andréei, cea mai bine pregătită dintre ele și care-i putea da deslușiri prețioase. „A avut mare noroc“, spuse Albertine. E tocmai unul din subiectele pe care profesoara ei de franceză a pus-o să-l tocească aici. Scrisoarea lui Sofocle către Racine redactată de Gisèle începea astfel : „*Scumpe prieten, scuză-mă că-ți scriu fără să am onoarea să te cunosc personal, dar noua dumitale tragedie Athalie nu dovedește oare că ai studiat la perfecție modestele mele*

lucrări? N-ai pus versuri numai în gura prota-
niștilor sau a personajelor principale ale dramei,
dar ai scris unele și încă ce fermecătoare; îngă-
duie-mi să-ți mărturisesc fără lingușire, pentru
corurile care, după cîte se spune, se potriveau
destul de bine în tragedia greacă, dar care alcă-
tuiesc în Franța o adevărată noutate. Ceva mai
mult, talentul dumitale, atît de subțire, rafinat,
încîntător, fin, delicat, a atins o energie pentru
care te feliicit. *Athalie*, *Joad*, sînt personaje pe care
rivalul dumitale, *Corneille*, nu le-ar fi putut con-
strui mai bine. Caracterele sînt virile, intriga e
simplă și tare. Iată o tragediē al cărei imbold nu e
dragostea, și în această privință te rog să primești
complimentele mele cele mai sincere. Preceptele
cele mai frumoase nu sînt totdeauna cele mai ade-
vărate. Îți voi cita un exemplu :

«De cette passion la sensible peinture

Est pour aller au cœur la route la plus sûre¹».
Ai dovedit că sentimentul religios care îrumpe
din corurile dumitale nu e mai puțin capabil de a
emoționa. Poate că marele public s-a cam zăpăcit,
dar adevărații cunoscători îți dau dreptate. Am
ținut să-ți transmit felicitările mele cărora le
adaug, scumpe confrate, expresia sentimentelor
mele cele mai distinse.“ Ochii Albertinei nu înce-
taseră să scriească în timp ce citea acest pasaj.

— Îți vine să crezi că a copiat lucrarea asta, ex-
clamă ea după ce terminase. N-aș fi crezut-o nici-
odată pe Gisèle în stare să ticluiască asemenea
teză. Dar versurile pe care le citează ! De unde a
fost ea în stare să le șterpelească ?

¹ „Acestei pasiuni sensibila icoană
E drumul cel mai sigur pentru a ajunge la inimă“ (fr.).

Admirația Albertinei, schimbându-și ce-i drept obiectul, dar sporind și mai mult, cât și silința ei din ce în ce mai susținută nu încetă de-a o face să „holbeze ochii”, în timp ce Andrée consultată în calitatea ei de mai vîrstnică și mai pricepută, vorbi la început de lucrarea Gisèlei cu oarecare ironie, apoi cu un aer ușurat care nu reușea să ascundă o necontestată seriozitate, refăcu după capul ei aceeași scrisoare.

— Nu e rău, spuse ea adresîndu-se Albertinei, dar dacă aș fi în locul tău și mi s-ar da același subiect, ceea ce se poate întîmpla căci se dă foarte des, nu l-aș trata astfel. Iată ce aș face. Mai întîi, dacă aș fi fost Gisèle, nu m-aș fi inflăcărat și aș fi început prin a-mi scrie planul pe o bucată de hîrtie. Înainte de toate, poziția problemei și expunerea subiectului, apoi ideile generale urmînd a intra în tratare. În sfîrșit, aprecierea, stilul, încheierea. În felul acesta, inspirîndu-te dintr-un plan, știi unde ajungi. Încă de la expunerea subiectului sau, dacă preferi, Titine, căci e vorba de o scrisoare, încă de la intrarea în materie, Gisèle a greșit. Scriind unui muritor din veacul al XVII-lea, Sofocle nu trebuia să întrebuițeze termenul : „scumpe prieten”.

— Într-adevăr, ar fi trebuit să-i spună : „scumpul meu Racine”, exclamă violent Albertine. S-ar fi potrivit mai bine.

— Nu, răspunse Andrée pe un ton întrucîta batjocoritor, ar fi trebuit să scrie : „Domnule”. În același chip, ar fi trebuit să încheie : „Îngăduiți-mi, domnule (sau cel mult „scumpe domn”) să vă exprim sentimentele de stimă cu care am onoarea de a fi servitorul dumneavoastră”. Pe de altă parte, Gisèle spune că în *Athalie* corurile sînt o noutate. Parcă a uitat de *Esther* și de alte două tragedii

puțin cunoscute, analizate tocmai anul acesta de profesor, astfel încît e destul să le citezi, căci e ideea lui favorită, și poți fi sigur de reușită. E vorba de *Les juives* de Robert Garnier și de *L'Aman* de Mor'threstien. Andrée cită aceste două titluri fără să reușească să ascundă un sentiment de binevoitoare superioritate care se concretiză într-un surîs, de altminteri destul de grațios. Albertine nu mai putu răbda :

— Andrée, ești uimitoare, exclamă ea. Scrie-mi aceste două titluri. Îți închipui ce noroc dacă voi da de ele, chiar la oral, le voi cita îndată și voi face un efect nemaipomenit.

Dar mai tîrziu, ori de cîte ori Albertine o ruga pe Andrée să-i repete numele celor două piese ca să și le însemne, prietena atît de savantă pretindea că le uitase și nu i le mai aminti niciodată. „Apoi, continuă Andrée pe un ton de imperceptibil dispreț la adresa camaradelor ei mai copilăroase, dar totuși fericită de-a fi admirată și dînd felului în care ar fi scris teza mai multă însemnătate decît ar fi vrut să lase să se vadă, Sofocle, în Infern, trebuie să fie bine informat. Trebuie deci să știe că *Athalie* n-a fost reprezentată în fața marelui public, ci în fața Regelui Soare și a cîtorva curteni privilegiați. Nu e rău ce a spus despre stima cunoscătorilor, dar ar putea fi completat. Sofocle ajungînd nemuritor, poate de bună seamă să aibă darul profeției, vestind că, potrivit părerii lui Voltaire, *Athalie* nu va fi numai „capodopera lui Racine, dar și aceea a spiritului omenesc“. Albertine sorbea toate aceste cuvinte. Ochii îi scînteiau. Și respinse, cu cea mai cumplită indignare, propunerea Rosemondei de a începe vreun joc. „În sfîrșit, spuse Andrée cu același ton nepăsător, nesilit,

întrucîtva batjocoritor și destul de convins, dacă Gisèle ar fi schițat la început, în tihnă, ideile generale pe care urma să le dezvolte, s-ar fi gîndit la ceea ce aș fi făcut eu, anume la deosebirea dintre inspirația religioasă a corurilor lui Sofocle și acelea ale lui Racine. Aș fi pus în gura lui Sofocle următoarea observație: dacă corurile lui Racine poartă pecetea sentimentelor religioase ca acelea din tragedia greacă, totuși nu e vorba de aceiași zei. Acela al lui Joad n-are nimic a face cu acela al lui Sofocle. Ceea ce necesită în chip firesc, după tratare, concluzia: n-are nici o importanță dacă credințele se deosebesc. Sofocle ar sta la îndoială stăruind asupra acestui lucru. S-ar teme ca nu cumva să jignească convingerile lui Racine și, strecurînd cu această ocazie cîteva cuvinte despre maeștrii săi de la Port-Royal, preferă să-și felicite emulul pentru înălțimea geniului său poetic.

Admirația și atenția o încălziseră atît de mult pe Albertine, încît îi cîrgeau broboane de sudoare. Andrée își păstra sîngele rece surîzător, al unui dandy feminin. „Nu ar strica să citezi și cîteva păreri ale criticilor celebri“, spuse ea înainte să ne fi apucat de joc.

— Da, răspunse Albertine, mi s-a mai spus asta. Îndeobște cele mai recomandabile, nu e așa, sînt părerile lui Sainte-Beuve și ale lui Merlet?

— Ai perfectă dreptate, răspunse Andrée, care refuza de altminteri să-i scrie celelalte două nume, în ciuda rugăminților Albertinei, Merlet și Sainte-Beuve nu strică. Dar mai ales trebuiesc citați Deltour și Gascq-Desfossés.

Între timp timp mă gîndeam la foaia de hîrtie pe care mi-o strecurase Albertine. „*Mi-ești destul de drag*“, și peste o oră, cînd coboram cărările

prea repezi pentru mine, care duceau la Balbec, îmi spuneam că voi avea cu ea romanul meu.

Starea caracterizată de ansamblul semnelor după care recunoaştem de obicei că sîntem îndrăgostiţi, ordinele pe care le dădeam la hotel ca să nu fiu trezit oricine m-ar vizita, cu excepţia vreuneia sau alteia din aceste fete, acele palpitaţii care mă apucau cînd le aşteptam (oricare ar fi fost aceea care ar fi trebuit să vină), şi furia ce mă cuprindea dacă nu reuşisem să găsesc un bărbier ca să mă radă şi aveam să par urît Albertinei, Rosemondei sau Andréei, fără îndoială această stare care renăştea alternativ cînd era vorba de una sau de alta, se deosebea tot atît de mult de ceea ce numim noi dragoste, pe cît se deosebeste viaţa omenească de cea a zoofitelor, în care existenţa, individualitatea dacă se poate spune, e repartizată între diferitele organisme. Dar istoria naturală ne învaţă că asemenea organizare animală se poate observa şi că propria noastră viaţă, oricît de puţin ar fi evoluată, nu este mai puţin afirmativă în ce priveşte realitatea stărilor nebănuite de noi altădată şi prin care trebuie să trecem, chiar dacă le-am părăsit mai tîrziu. Aşa mi se înfăţişa această stare de îndrăgostit, divizată simultan între mai multe fete. Divizată sau mai degrabă nedivizată, căci ceea ce mi se părea de cele mai multe ori gingaş, diferit de restul lumii, ceea ce începea să-mi fie scump astfel încît nădejdea de a-l regăsi a doua zi era cea mai mare bucurie a vieţii mele, era mai degrabă tot grupul acestor fete, luat în ansamblul acelor după-amieze pe faleză în timpul acelor ore hoinare, pe acea fişie din pajiştea pe care se aşterneau chipurile Albertinei, Rosemondei, Andréei, atît de excitante pentru imaginaţia mea ; şi asta, fără să fi putut spune

care din ele îmi făcea aceste locuri atât de prețioase, pe care anume doream mai mult să o iubesc. La începutul ca și la sfârșitul unei dragoste, nu sîntem legați de obiectul ei, ci mai degrabă dorința de a iubi din care va purcede (și mai târziu, amintirea pe care o lasă), rătăcește voluptos într-o zonă de vrăji ce-și pot lua una altele locul — vrăji uneori izvorînd numai din natură, din poftă, din locuință — destul de armonioase între ele, astfel încît dragostea să nu se simtă străină în tovărășia vreuneia. Cum nu eram încă blazat de obișnuință cînd mă aflam în tovărășia lor, aveam facultatea să le văd, ba chiar să încerc o uimire adîncă ori de cîte ori mă regăseam în prezența lor. Fără îndoială că, de o parte, această uimire se datorește faptului că ființa ne înfățișează atunci o latură nouă a ei ; dar cît de bogată e multiplicitatea fiecăreia, belșugul liniilor feței sale și ale trupului său, linii din care regăsim atât de puține îndată ce nu mai sîntem în tovărășia persoanei, în simplitatea arbitrară a amintirii noastre. Cum memoria a ales cutare particularitate care ne-a izbit, a izolat-o, a exagerat-o, făcînd dintr-o femeie care ni s-a părut că e înaltă un studiu în care lungimea taliei sale este din cale afară de mare, sau dintr-o femeie care ni s-a părut roz și blondă, o pură „Armonie în roz și aur“, în clipa în care această femeie se află iarăși lângă noi, toate celelalte calități uitate care o cumpănesc pe aceasta ne asaltează, în complexitatea lor nedeslușită, micșorînd înălțimea, covîrșind senzația de roz, și înlocuind ceea ce am dorit exclusiv să căutăm cu alte particularități pe care ne amintim că le-am observat întîia oară și despre care nu ne dăm șeama că ne-am putut aștepta atât de puțin să le revedem. Ne amintim, ne ducem întru întîmpina-

rea unui păun și dăm de un bujor. Această inevitabilă uimire nu e singura ; căci ea se îmbină cu alta izvorită nu din deosebirea dintre stilizările amintirii și ale realității, ci dintre ființa pe care am văzut-o ultima oară și aceea care ni se înfățișează azi sub alt unghi, arătându-ni-se sub un nou aspect. Chipul omenesc seamănă într-adevăr cu acela al unui zeu dintr-o teogonie orientală, un chiorchine de chipuri juxtapuse în planuri diferite și pe care nu le vezi toate deodată.

Dar în bună parte, uimirea noastră se datorește mai ales faptului că ființa ne înfățișează de asemenea o aceeași față. Ne-ar trebui o sfortare atât de mare ca să creăm din nou tot ce ne-a fost adus de ceea ce nu sîntem noi — fie chiar gustul unui fruct — încît de abia am primit impresia și, fără să ne dăm seama de acest lucru, coborîm pe nesimțite panta amintirii, și în curînd sîntem foarte departe de ceea ce am simțit. Astfel încît fiecare întîlnire nouă este un soi de reluare care ne aduce din nou la ceea ce de bună seamă am văzut, de care nu ne mai aducem aminte, căci ceea ce se numește a-ți aduce aminte de o ființă, înseamnă în realitate a o uita. Dar atît timp cît mai știm să deosebim în clipa în care trăsătura uitată ne apare, o recunoaștem, sîntem siliți să rectificăm linia deviată, și astfel surprinderea veșnică și rodnică ce făcea atît de prielnice și înviorătoare pentru mine aceste întîlniri zilnice cu fetele frumoase de pe malul mării, era alcătuită în aceeași măsură din descoperiri, cît și din reminiscențe. Adăugînd acestei împrejurări agitația trezită de ceea ce ele însemnau pentru mine, care nu era niciodată tot ce crezusem și grație căreia nădejdea viitoarei întîlniri nu mai semăna cu cea precedentă, ci cu amintirea ultimei întîlniri în care vibra încă ultima conversație, e

lesne de înțeles că fiecare preumblare dădea o violentă întorsătură gândurilor mele și nicidecum în sensul pe care fusesem în stare să mi-l înfățișez în singurătatea odăii mele, cu capul odihnit. Această direcție era uitată, abolită, când mă întorceam vi-brînd ca un stup de cuvintele ce mă tulburaseră, și care răsunau mult timp în mine. Fiecare ființă e distrusă cînd încetăm să o mai vedem ; apoi următoarea ei apariție este o creație nouă, deosebită de aceea care o precedase imediat, dacă nu de toate căci aceste creațiuni se pot înfățișa cel puțin sub două aspecte. Amintindu-ne o privire energică, un aer îndrăzneț, data viitoare vom fi inevitabil uimiți, adică izbiți de un profil aproape languros, de un soi de gingășie visătoare, amănunte pe care le neglijasem în amintirea precedentă. În confruntarea amintirii noastre cu realitatea cea nouă, tocmai aceasta ne va sublinia decepția sau uimirea noastră, ne va apărea ca o realitate retușată, dîndu-ne de veste că nu ne adusesem bine aminte. La rîndul său aspectul feții ultima oară neglijat, și din chiar această pricină de data aceasta cel mai surprinzător, cel mai real, cel mai rectificativ, va deveni subiect de vise, de amintiri. Dorim să revedem un profil languros și rotund, o expresie gingașă și visătoare. Așîșderi data următoare, tocmai ce e voluntar în ochii pătrunzători, în nasul ascuțit, în buzele strînse, va corecta distanța dintre dorința noastră și obiectul căruia a crezut să-i corespunde. Bineînțeles, această fidelitate în cele dintîi impresii și numai fizice, regăsite ori de cîte ori eram în tovărășia prietenelor mele, nu privea numai trăsăturile feței lor, deoarece s-a văzut că eram foarte sensibil și la vocea lor, poate mai tulburătoare (căci ea nu oferă numai aceleași suprafețe ciudate și senzuale ca și ea, ci face parte din

prăpastia inaccesibilă care pricinuiește ameteala sărutărilor fără nădejde), vocea lor care semăna cu sunetul unic al unui mic instrument în care fiecare se dăruia toată și nu era decît a ei. Însemnată printr-o inflexiune, cutare linie caracteristică a uneia din aceste voci mă uimea cînd o recunoșteam după ce o uitasem. Astfel încît rectificările pe care la fiecă nouă întîlnire eram silit să le fac pentru întoarcerea la o perfectă exactitudine, erau tot atît ale unui acordor sau ale unui profesor de cînt cît și ale unui desenator.

Iar coeziunea armonioasă în care se neutralizau de cîtva timp, prin rezistența pe care fiecare o opunea expansiunii celorlalte, diferitele unde sentimentale propagate în mine de aceste fete, fu distrusă în favoarea Albertinei, într-o după-amiază cînd ne jucam de-a „ineluș învîrtecuș“. Eram într-o pădurice pe faleză. Așezat între două fete străine de mica bandă pe care aceasta le adusese pentru că în ziua aceea trebuia să fim foarte numeroși, priveam cu invidie pe vecinul Albertinei, un tînăr, spunîndu-mi că dacă aș fi stat în locul său aș fi putut atinge mîinile prietenei mele în timpul acestor clipe neașteptate și care poate nu se vor mai întoarce și m-ar fi putut duce foarte departe. Doar el singur, chiar fără urmările pe care le-ar fi adus fără îndoială cu sine, contactul cu mîinile Albertinei mi s-ar fi părut desfătător. Nu că n-aș mai fi văzut altă dată mîini frumoase ca ale ei. Chiar în grupul prietenelor ei, acelea ale Andréei, subțiri și cu mult mai fine, parcă aveau o viață particulară, ascultătoare la poruncile fetei, dar independentă, și se alungeau adesea în fața ei ca niște nobili ogari, leneșe, visătoare, întinzînd brusc cîte un deget, de dragul cărora Elstir făcuse mai multe schițe după aceste mîini. Într-o schiță

în care Andrée și le încălzea la foc, ele aveau, la lumina flăcărilor, diafaneitatea aurită a două frunze îngălbenite. Ceva mai pline, mâinile Albertinei cedau o clipă, apoi rezistau sub presiunea mîinii care le strîngea, dînd o senzație cu totul deosebită. Presiunea mîinii Albertinei avea o gingășie senzuală, parcă în armonie cu nuanța roz, oarecum mov a pielii sale. Această presiune parcă te făcea să pătrunzi în sufletul fetei, în adîncul simțurilor ei, ca sonoritatea risului ei, indecent ca un uguit sau unele țipete. Era din acele femei căreia îți face atît de mare plăcere să-i strîngi mîna, încît ești recunoscător civilizației că a făcut din așa-zisul *shake-hand* un act îngăduit între tineri și fete cînd își dau bună ziua. Dacă obiceiurile arbitrare ale politeții ar fi înlocuit strîngerea mîinii prin alt gest, aș fi privit zilnic mîinile intangibile ale Albertinei cu o curiozitate de a le cunoaște contactul, tot atît de arzătoare ca și aceea de a cunoaște savoarea obrazilor ei. Dăr dacă aș fi fost vecinul ei de joc nu m-aș fi gîndit numai la plăcerea de a ține mult timp mîinile ei în ale mele ; cîte mărturisiri, cîte declarații pe care nu i le făcusem pînă acum din sfială aș fi putut încredința unor presiuni ale mîinilor ; la rîndul ei, ce ușor i-ar fi fost, răspunzînd prin alte presiuni, să-mi arate că le accepta ; ce complicitate, ce început de voluptate ! Dragostea mea putea face mai mari progrese în cîteva minute petrecute astfel în imediata ei apropiere, decît fusese în stare să facă de cînd o cunoșteam. Stam ca pe ghimpi, căci simțeam că ele nu vor dura mult și vor lua în curînd sfîrșit, căci jocul acesta nu va continua, fără îndoială, prea mult timp, și îndată ce se va fi terminat, ar fi prea tîrziu. Am lăsat dinadins să mi se ia inelul și o dată, în toiul jocului, cînd inelul trecu, m-am fă-

cut că nu-mi dau seama și l-am urmărit cu ochii, așteptînd clipa în care va ajunge în mîinile vecinului Albertinei care rîdea cît o țineau puterile, și se îmbujorase în însufletirea și în bucuria pe care i-o prilejuia jocul. „Sîntem tocmai pitiți în pădure“, îmi spuse Andrée, arătîndu-mi copaci care ne înconjurau, cu un suris în privire care mi se adresa și parcă trecea deasupra tuturor partenerilor ca și cum numai noi doi am fi fost destul de inteligenți ca să ne dedublăm și să facem o observație poetică în legătură cu jocul. Se întrecea chiar cu gingășie și cînta, deși fără chef :

*„Nevăstuica pădurii, a trecut pe aici, doamnelor
Nevăstuica pădurii frumoase, a trecut pe aici“,*

ca cei ce nu se pot duce la Trianon fără să organizeze acolo o serbare Louis XVI, sau care găsesc că e hazliu să pună să se cînte o arie în cadrul pentru care a fost scrisă. Fără îndoială, aș fi fost dimpotrivă întristat de a nu găsi fermecătoare această realizare, dacă aș fi avut răgazul să mă gîndesc la ea. Dar gîndul mi-era aiurea. Partenerii și partenererele încercau să se mire de stupiditatea mea și de faptul că nu apucasem inelul. O priveam pe Albertine atît de frumoasă, atît de indiferentă, atît de veselă care, fără să prevadă, avea să ajungă vecina mea cînd, în sfîrșit, voi opri inelul în mîinile cu pricina, grație unui vicleșug pe care ea nu-l bănuia și care de altminteri ar fi mîniat-o. În fierbințeala jocului, părul lung al Albertinei se despletise pe jumătate și cădea în şuvițe cîrlionțate pe obraji ei a căror carnație roz o scoteau și mai bine la iveală din pricina uscăciunii lor brune. „Ai cosițele Laurei Dianti, ale Eleonorei de Guyenne și ale urmașei sale pe care Chateaubriand a iubit-o atît de mult. Ar trebui

să porți totdeauna părul lăsat în jos" i-am spus la ureche ca să mă aproprie de ea. Inelul trecu pe neașteptate la vecinul Albertinei. M-am repezit îndată, i-am deschis brutal mîinile, am pus mîna pe inel, el fu nevoit să-mi ia locul în mijlocul cercului, iar eu i l-am luat pe al lui lîngă Albertine. Cu puțin mai înainte, invidiam pe acest tînăr cînd vedeam că mîinile sale, lunecînd pe sfoară, întilneau în orice moment mîinile Albertinei. Acum, cînd îmi venise rîndul, prea sfios ca să caut, prea emoționat ca să gust acest contact, nu mai simțeam decît bătăile repezi și dureroase ale inimii mele. La un moment dat, Albertine își aplecă asupra-mi cu un aer de complicitate, fața ei plină și roz, simulînd că are inelul, ca să înșele pe iscoditor și să-l împiedice de a privi în partea în care ea era pe cale să-l strecoare. Am înțeles numaidecît că privirile cu subînțeles ale Albertinei se datorau acestui șiretlic; dar am fost tulburat văzînd cum sclipește astfel, în privirea ei, imaginea doar simulată, în legătură cu jocul, a unei taine, a unei înțelegeri care nu exista între ea și mine, dar care cu începere de atunci mi s-au părut posibile și divine în gingășia lor. Cum acest gînd mă exalta, am simțit o presiune ușoară a mîinii Albertinei în mîna mea, degetul ei mă atîngea alunecînd sub degetul meu, și am văzut că-mi adresa în același timp un semn cu ochiul pe care încerca să-l facă imperceptibil. Deodată, un noian de nădejdi pe care nu le întrezărisem pînă acum se cristalizară : „Profită de joc să mă facă să simt că mă iubește cu adevărat“, gîndeam eu în culmea bucuriei, din care m-am desmeticit îndată cînd am auzit-o spunîndu-mi înfuriată : „Ia-l pentru numele lui Dumnezeu, încerc să ți-l strecor de mai bine de o oră“. Buimăcit de mîhnire, am dat drumul sforii, iscodi-

torul zări inelul, se năpusti asupra-i, am fost nevoit să-mi reiau locul în mijloc, deznădăjduit privind hora săltăreată care continua în jurul meu, interpelat de batjocurile tuturor partenerelor, silit ca să le răspund, să rîd cînd n-aveam de loc chef, în timp ce Albertine repeta într-una : „De ce mai joci, dacă nu vrei să fii atent, ca să-i faci pe ceilalți să piardă ? Nu-i așa, Andrée, nu-l vom mai invita în zilele cînd vom juca, altfel nu mai vin.“ Andrée, superioară jocului și cîntînd „*Pădurea frumoasă*“ pe care, din spirit de imitație, Rosemonde îl repeta fără convingere, vru să răspundă printr-o diversiune la învinuirile Albertinei, spunîndu-mi : „Sîntem la doi pași de Creuniers pe care țineai atît de mult să-l vezi. Te voi călăuzi acolo pe o cărare frumoasă, în timp ce *nebunele* astea fac pe fetițele de opt ani.“ Cum Andrée era foarte drăguță cu mine, în drum i-am spus despre Albertine tot ce mi se părea nimenit ca să o fac să mă iubească. Deși Andrée îmi răspunse că și ea o iubește mult, o găsește fermecătoare, totuși complimentele mele la adresa prietenei sale n-aveau aerul că-i fac plăcere. Deodată m-am oprit, căci mă năpădisese o emoționantă amintire din copilărie, recunoscusem după frunzele răscroite și lucioase care ieșeau la iveală, un tufiș de ruje albe, veștejite, din păcate, încă de la sfîrșitul primăverii. În jurul meu flutura o atmosferă de mai, de după-amiezi de duminică, de credințe, de erori uitate, pe care aș fi vrut să o cîmbrînd. M-am oprit un moment și Andrée, cu o divinație încîntătoare, mă lăsă o clipă să stau de vorbă cu frunzele arbustului. Le-am rugat să-mi vorbească de flori, de acele flori de rujă albă care seamănă cu tinerele fete zăpăcite, cochete și cucernice. „Acele domnișoare au plecat de mult“, îmi spu-

neau frunzele. Poate-și spunea că nu prea le cunoșteam obiceiurile, deși pretindeam că sînt un bun prieten al lor. Un foarte bun prieten, dar care, în ciuda făgăduielilor sale nu le mai văzusem de atîția ani. Totuși, așa cum Gilberte fusese prima fată pe care o iubisem, ele fuseseră primele flori pe care le iubisem. „Da, știu, ele se trec pe la jumătatea lunii iunie am răspuns, dar mi-a făcut plăcere să revăd aici locul unde se aflau. Au venit să mă vadă la Combray în odaia mea, aduse de mama cînd eram bolnav. Și ne regăseam simbăta seara în luna mai. Se potrivesc ele aici?” „Oh! firește! De altminteri lumea ține ca aceste domnișoare să fie văzute la biserica din Saint-Denis du Désert, parohia cea mai apropiată”. „Atunci, le putem vedea acum?” „Oh! cu neputință pînă în luna mai a anului viitor”. „Dar pot fi sigur că vor fi aici?” „Regulat, în fiecare an”. „Dar nu știu dacă voi mai regăsi locul”... „Ba da! aceste domnișoare sînt atît de vesele, nu-și întrepun rîsul decît ca să cînte, astfel, încît nici o eroare nu e cu putință și le vei recunoaște mi-reasma încă de la capătul cărării”.

Am ajuns-o pe Andrée și am continuat să fac elogiul Albertinei. Mi se părea că nu se putea să nu-i repete cuvintele mele, dat fiind stăruința cu care i le spuneam. Totuși, n-am știut niciodată dacă Albertine le-a aflat. Andrée avea totuși mult mai mult decît ea înțelegerea lucrurilor inimii, avea rafinament în gentilețe; să găsească privirea, cuvîntul, faptul, care puteau face plăcere cu mai multă ingeniozitate, să treacă sub tăcere o reflectie care risca să supere, să sacrifice (avînd aerul că n-ar fi nici un sacrificiu) o oră de joc, chiar un matineu, un *garden-party*, ca să stea cu un prieten sau cu o prietenă tristă și să-i arate ast-

fel că preferă simpla lor tovărășie unor plăceri frivole, acestea erau gingășiile ei obișnuite. Dar cînd o cunoșteai mai bine, ai fi spus că se întîmplă cu ea ca și cu acei eroi fricoși care nu vor să cunoască frica și a căror bravură e îndeosebi de merituoasă, ai fi spus că în adîncul ființei sale nu era nici urmă din bunătatea pe care o manifesta oricînd din distincție morală, din sensibilitate, din nobila voință de-a se arăta o prietenă bună. Ascultînd lucrurile agreabile pe care mi le spunea despre o afecțiune posibilă între Albertine și mine, mi se părea că ar fi trebuit să lucreze din răspuțeri ca să o realizeze. Or, poate din întîmplare, nu recurse niciodată la cele mai mărunte nimicuri pe care le avea la îndemînă și care m-ar fi putut apropia de Albertine, și n-aș jura că strădania de a fi iubit de Albertine, dacă n-a provocat din partea prietenei sale unele uneltiri tainice menite să i se împotrivească, n-a trezit cel puțin în ea o minie de altminteri bine ascunsă și împotriva căreia poate lupta chiar ea, din delicatețe. Albertine ar fi fost incapabilă de bunătatea plină de mii de rafinamente a Andréei și totuși nu eram sigur de desăvîrșita bunătate a celei dintîi, așa cum am fost mai tîrziu de aceea a celei de a doua. Manifestînd totdeauna o duioasă indulgență frivolității exuberante a Albertinei, Andrée îi adresa cuvinte, surîsuri de prietenă, ba mai mult, îi dădea dovezi de prietenie. Am văzut-o zi de zi, vrînd s-o facă să profite de luxul ei, s-o facă fericită pe această sărmană prietenă și fără să aibă nici un interes, dîndu-și mai multă osteneală decît un curtean care vrea să capteze favoarea suveranului. Era de o gingășie încîntătoare, găsea cuvinte triste dar fermecătoare, cînd sărăcia Albertinei era compătimită în prezența ei, și-și dădea o mie de ori mai multă bătaie de cap cu ea decît și-ar

fi dat cu o prietenă bogată. Dar dacă cineva îndrăznea să spună că Albertine poate nu era atât de săracă pe cât se spunea, un nor de-abia perceptibil învăluia fruntea și ochii Andréei; părea prost-dispusă. Iar când cineva mergea mai departe spunând că, la urma-urmei, poate ar fi mai ușor de măritat decât s-ar crede, te contrazicea energic și repeta aproape infuriată: „Din păcate, nu se va putea mărita! Știu prea bine și mă mîhnește nespus!“ În ceea ce mă privea, era singura din aceste fete care nu mi-ar fi repetat niciodată un lucru cât de puțin neplăcut care s-ar fi spus despre mine; ba mai mult, dacă eu însumi i l-aș fi povestit, se prefăcea că nu-l crede sau îi dădea o explicație care-l făcea inofensiv; ansamblului acestor însușiri i se spune tact. E apanajul oamenilor care, dacă ieșim pe teren, ne felicită și adaugă că nu era nevoie să o facem; ca să sporească și mai mult în ochii noștri curajul de care am dat dovadă, fără să fi fost constrinși la aceasta. Ei sînt opuși celor ce spun în aceeași împrejurare: „Pesemne că duelul v-a cam plictisit dar, pe de altă parte, nu puteați înghiți ocară, n-aveați încotro“. Dar cum în toate sînt argumente pentru și contra, dacă plăcerea sau cel puțin indiferența prietenilor de a ne repeta un lucru ofensator care ni se pune în seamă dovedește că ei nu se pun nicidecum în pielea noastră în clipa în care ne vorbesc, ci înfig acul și cuțitul ca într-o pernă, arta de a ne ascunde totdeauna ceea ce poate să ne fie neplăcut în ceea ce au auzit spunîndu-se despre faptele noastre sau părerea pe care acestea le-au inspirat chiar lor, poate dovedi la cealaltă categorie de prieteni, la cei plini de tact, o puternică doză de prefăcătorie. Ea nu ne poate pricinui neajunsuri, dacă într-adevăr ei nu pot gîndi rău despre noi și dacă relele ce debitează des-

pre noi îi face doar să sufere așa cum ne-ar face și pe noi să suferim. Mă gîndeam că acesta eră cazul Andréei, fără să fiu totuși neapărat sigur de acest lucru.

Ieșisem din pădurice și urmasem niște cărări destul de puțin frecventate, printre care Andrée se descurca de minune.

— Iată, îmi spuse ea deodată, iată vestitul Creu-niers, se vede că aveți noroc să-l vedeți tocmai la această oră, în aceeași lumină în care l-a pictat Elstir.

Dar eram prea trist de-a fi căzut, în timpul jocului, de pe asemenea culmi ale nădejdiei. Astfel mi-a fost dat să deosebesc pe neașteptate la picioarele mele, dar nu cu plăcerea pe care aș fi încercat-o fără îndoială, ascunse printre stîncile unde se fereau de căldură, Zînele marine pe care Elstir le pîndise și le surprinsese, sub un glacis mohorit tot atît de frumos ca acela al unui Leonard, minunatele Umbre ascunse, sprintene și tăcute, gata să se furișeze sub piatră la primul vîrtej de lumină, să se pitească într-o gaură și după ce trecuse primejdia razei, să se întoarcă lîngă stîncă sau lîngă algă, sub un soare fărîmițînd falezele și oceanul decolorat a cărui adormire parcă o veghează, paznice nemișcate și ușoare, lăsînd să se ivească la suprafața apei trupurile lor vîscoase și privirea cercetătoare a ochilor lor cenușii.

Ne-am dus într-o întîmpinare a celorlalte fete ca să ne întoarcem acasă. Acum știam că o iubeam pe Albertine; dar din păcate nu-mi venea să i-o spun. Căci din timpul cînd mă jucam la Champs-Elysées, concepția mea despre dragoste se schimbase, chiar dacă ființele de care se lega succesiv dragostea mea rămîneau aproape identice. De o parte, mărturisirea dragostei mele aceleia pe care

o iubeam nu mi se mai părea una din secretele de căpetenie și necesare ale dragostei ; nici aceasta, o realitate exterioară ci doar o plăcere subiectivă. Și simțeam că Albertine va face cu atît mai mult ce trebuie ca să întrețină, această plăcere, dacă ar ignora că o încercam.

În drum spre Balbec, nu vedeam numai imaginea Albertinei înecată în lumina ce emana din celelalte fete. Dar după cum luna care nu este decît un mic nor alb de o formă mai caracteristică și mai fixă în timpul zilei, devine mai puternică de îndată ce lumina dispare, tot astfel, cînd m-am întors la hotel, singură imaginea Albertinei se înălța din inima mea și începu să strălucească. Odaia mea mi se păru deodată o cameră nouă. Firește, nu mai era de mult odaia vrăjmașă din prima seară. Modificăm neîncetat locuința noastră în jurul nostru ; pe măsură ce obișnuința ne dispensează de-a mai simți, înlăturăm elementele vătămătoare ale culorii, ale dimensiunii și ale mirosului care ne obiectivau neliniștea. Nu mai era odaia exercitînd o influență destul de puternică asupra sensibilității mele, nu ca să mă facă să sufăr, ci ca să-mi prilejuiască bucurie, albia zilelor bune, ca o piscină la a cărei jumătate înălțime ele oglindeau un azur plin de lumină, acoperit o clipă, impalpabil și alb, ca o emanație a căldurii, de o pînză reflectată și fugară ; nici odaia pur estetică a unor seri picturale ; era odaia în care mă aflam de atîtea zile încît n-o mai vedeam. Or, iată că începusem să-mi îndrept iarăși privirea asupra-i, dar de data aceasta din punctul de vedere egoist care este acela al dragostei. Mă gîndeam că frumoasa oglindă oblică, bibliotecile elegante cu geamlîc i-ar da Albertinei o idee bună despre mine, dacă ar veni să mă vadă. În locul unui locaș de tranziție în care petreceam

o clipă înainte de a evada spre plajă sau spre Rivebelle, odaia mea îmi devenea iarăși reală și scumpă, se reînnoia, căci priveam și apreciam fiecare din mobilele ei cu ochii Albertinei.

După câteva zile de la jocul cu inelul, cum ne îndepărtasem prea mult cu ocazia unei plimbări, fusesem foarte fericiți găsind la Maineville două trăsurile cu cite două locuri care ne îngăduiau să ne întoarcem la ora cinei; dragostea atât de înfocată cu care o iubeam pe Albertine avu drept urmare că am propus succesiv Rosemondei și Andréei, și nici măcar o dată Albertinei să urce cu mine, apoi deși le invitasem mai ales pe Andrée și pe Rosemonde, am convins toată lumea, din considerațiuni lăturnice în legătură cu timpul, drumul și mantourile, să hotărască parcă împotriva voinței mele, că lucrul cel mai practic ar fi să o iau pe Albertine cu mine, tovărășie la care m-am prefăcut că mă resemnez cu mare greutate. Din nenorocire, dragostea tinzînd la asimilarea completă a unei ființe, cum nici una nu este comestibilă numai prin conversație, Albertine fu în zadar drăguță cu mine la întoarcere; cînd ne-am despărțit de ea în fața casei sale, mă lăsă fericit, dar mai flămînd de ea decît fusesem la plecare, și priveam clipele pe care le petrecusem împreună doar ca un preludiu fără mare însemnătate al acelor care-i vor urma. Avea totuși acel dintii farmec pe care nu-l mai regăsești. Nu-i cerusem încă nimic Albertinei. Ea putea să-și închipuie ce doream, dar nefiind sigură, putea presupune că tindeam numai la niște relații fără scop precis pe care prietena mea trebuia să le găsească pline de acel farmec nelămurit, bogat în surprize așteptate, care se cheamă romanțiosul.

În răstimpul săptămînii următoare nu am încercat de loc să o revăd pe Albertine. Mă prefă-

ceam că o prefer pe Andrée. Dragostea începe, ai vrea să rămii pentru aceea pe care o iubești necunoscutul pe care-l poate iubi dar ai nevoie de ea, simți mai puțin nevoia să-i atingi trupul, decît atenția, inima. Strecori într-o scrisoare o răutate care o va sili pe indiferentă să-ți solicite o gentilețe, și dragostea, urmînd o tehnică ce nu dă greș, strînge pentru noi cu o mișcare alternată angrenajul în care nu mai poți nici iubi, nici să fii iubit. Consacram Andréei orele în care celelalte se duceau la vreun matineu pe care știam că Andrée mi-l va sacrifica din plăcere, și pe care mi l-ar fi sacrificat chiar dacă s-ar fi plictisit, din eleganță morală, ca să nu-și dea ei și celorlalți impresia că punea preț pe o distracție relativ mondenă. Potriveam astfel lucrurile ca să rămîna în fiecare seară singură, numai pentru mine, neavînd de gînd să trezesc gelozia Albertinei, ci să-mi sporesc, în ochii ei, prestigiul sau'cel puțin să nu-l pierd spunîndu-i Albertinei că o iubeam pe ea și nu pe Andrée. Nu-i spuneam asemenea lucru nici Andréei, de teamă să nu i-l repete Albertinei. Cînd vorbeam cu Andrée despre Albertine, simulam o răceală care o înșela poate mai puțin decît mă înșela pe mine aparenta ei credulitate. Se prefăcea a crede că Albertine mi-era indiferentă, că dorește apropierea cea mai desăvîrșită între Albertine și mine. Dimpotrivă, pesemne că nu credea în cea dintîi și n-o dorea pe cea de-a doua. În timp ce-i spuneam că prietena ei mă interesa foarte puțin, nu mă gîndeam decît la un lucru, să încerc să intru în legătură cu doamna Bontemps care venise să se odihnească vreo cîteva zile lîngă Balbec și la care Albertine avea în curînd să petreacă trei zile. Firește că n-o lăsam pe Andrée să întrezărească această dorință, și-i vorbeam despre fa-

milia Albertinei cu aerul cel mai indiferent. Răspunsurile explicite ale Andréei nu păreau a-mi pune la îndoială sinceritatea. Pentru ce-i scăpară deci într-una din zile cuvintele : „*Tocmai* am văzut-o pe mătuşa Albertinei“. Fireşte că nu spusese : „Am desluşit printre cuvintele dumitale, aruncate parcă la întâmplare, că te frământă gîndul să te împrieteneşti cu mătuşa Albertinei“. Dar cuvîntul „*tocmai*“ parcă se lega în mintea Andréei de prezenţa unei asemenea idei pe care găsea cu cale să mi-o ascundă. Acest cuvînt făcea parte din familia unor priviri, a unor gesturi, care deşi n-aveau o formă logică, raţională, elaborată direct întru înţelegerea ascultătorului, îi parvin totuşi, cu semnificaţia lor adevărată, după cum graiul omenesc, transformat în electricitate de telefon, redevine cuvînt ca să fie auzit. Ca să şterg din mintea Andréei ideea că doamna Bon Temps mă interesa, aduceam vorba de ea nu numai cu un aer indiferent dar şi cu rea-voinţă ; i-am spus că am întîlnit altădată acest soi de nebună şi că nădăjduiam că acest lucru n-o să mi se mai întîmple. Or, dimpotrivă, încercam să o întîlnesc cu tot dinadinsul.

Am căutat să-l conving pe Elstir, dar fără să spună nimănui că-l solicitasem, să-i vorbească despre mine şi să-mi facă cunoştinţă cu ea, ceea ce-mi făgădui, minunîndu-se totuşi că doream acest lucru, căci spunea că este o femeie demnă de tot dispreţul, intrigantă şi pe atît de neinteresantă pe cît de interesată. Gîndindu-mă că Andrée va afla mai curînd sau mai tîrziu că am reuşit să o cunosc pe doamna de Bon Temps, am crezut că e mai bine să n-o înştiinţez.

— Tocmai lucrurile pe care doreşti să le eviţi cît mai mult sînt cele pe care ajungi să nu le poţi

evita, i-am spus. Nimic nu m-ar putea plictisi mai mult decât să fac cunoștința doamnei Bon-temps, și totuși nu voi scăpa de ea, Elstir urmează să mă invite cu ea.

— Nu m-am îndoit nici o clipă, exclamă Andrée cu un ton amar, în timp ce privirea ei holbată și alterată de nemulțumire se ațintea asupra nu știu cărui obiect invizibil. Aceste cuvinte ale Andréei nu alcătuiau expunerea cea mai ordonată a unui gând ce se poate rezuma astfel : „Știu că o iubești pe Albertine și că te căznești din răputeri să te apropii de familia ei“. Dar ele erau rămășițele informe și reconstituibile ale acestui gând pe care-l făcusem să explodeze, izbindu-l cu toată împotrivirea Andréei. La fel ca și cuvântul „tocmai“, aceste vorbe nu erau decât al doilea înțeles, adică erau acelea care (și nu afirmațiile directe), ne inspiră stimă sau neîncredere în cineva, ne fac să ne certăm cu el.

De vreme ce Andrée nu mă crezuse când îi spuneam că familiei Albertinei mi-era indiferentă, ea credea că o iubeam pe Albertine, ceea ce nu-i făcea plăcere.

Ea era îndeobște de față, ori de câte ori mă întâlneam cu prietena ei. Erau totuși zile în care aveam să o văd pe Albertine singură, zile pe care le așteptam cu înfrigurare, care se scurgeau fără să-mi aducă nimic hotărîtor, fără să fi fost aceea zi hotărîtoare al cărei rol îl încredințam îndată zilei următoare, care nici ea nu-l va deține ; astfel se năruiau una după alta, ca niște talazuri, aceste culmi înlocuite îndată prin altele.

Să tot fi fost vreo lună de când ne jucasem cu inelul, când mi s-a spus că Albertine urma să plece a doua zi dimineața ca să petreacă patruzeci și opt de ore la doamna Bontemps și intrucît irenul pleca

devreme, va veni în ajun să petreacă noaptea la Grand Hotel de unde va putea lua primul tren, ducându-se la gară cu omnibusul, fără să-și deranjeze prietenele la care locuia. Am discutat acest lucru cu Andrée.

— Nu cred, îmi răspunse ea cu un aer nemulțumit. De altminteri nu ți-ar fi de nici un folos, căci sînt sigură că Albertine n-ar vrea să te vadă dacă vine singură la hotel. N-ar fi protocolar, adăugă ea folosindu-se de un adjectiv pe care nu de mult timp îl aprecia îndeosebi, în sensul de „ceea ce se cuvine“. Îți spun asta, deoarece cunosc ideile Albertinei. Ce-mi pasă mie, dacă o vezi sau nu ? Mi-e egal !

Am fost ajunși din urmă de Octave care nu se lăsă prea mult rugat să-i spună Andreei cîte puncte făcuse în ajun la golf, apoi de Albertine care se plimba învîrtind diabolul ca o călugăriță mătâniile. Grație acestui joc, putea sta ore întregi singură fără să se plictisească. Îndată ce ne ajunse, îmi apărură vîrfurile răzvrătite ale năsucului ei, de care uitasem gîndindu-mă la ea în ultimele zile ; sub părul ei negru, verticalitatea frunții se opunea, și nu întîia oară, imaginii sale nehotărîte pe care i-o păstrasem în timp ce nuanța ei albă pătrundea, cu tărie, în privirile mele ; ieșind din colbul amintirii, Albertine se reconstitua în fața-mi. Golful te obișnuiește cu plăcerile singuratică. Plăcerea pe care ți-o prilejuiește diabolul este de bună seamă singuratică. Cu toate acestea, după ce ne ajunse, Albertine continuă să-și învîrtă diabolul în timp ce sta de vorbă cu noi, ca o doamnă care continuă să croșeteze cînd primește niște prietene în vizită.

— Se pare că doamna de Villeparisis, îi spuse Albertine lui Octave, a făcut o reclamație tatălui dumitale (și am auzit sub acest cuvînt una din no-

tele caracteristice Albertinei ori de cîte ori constatam că le uitasem, îmi aminteam în același timp că întrezărisem sub ele mutra hotărîtă și franceză a Albertinei. Aș fi putut să fiu orb și să cunosc totuși atît în aceste note, cît și în vîrfurile nasului ei, unele din însușirile ei vicioase și oarecum provinciale. Și unele și altele erau aidoma și s-ar fi putut înlocui una pe alta, iar vocea ei era ca aceea care se spune că o va realiza fototelefonul ce urmează a fi descoperit, iar sunetul ei scotea deslușit, în relief, imaginea vizuală). De altminteri n-a scris numai tatălui dumitale, ci în același timp și primarului din Balbec, cerîndu-i să interzică diaboloul pe dig, căci cineva a lovit-o cu mingea în față.

— Da, am auzit de această reclamație. E ridicol. Doar n-avem prea multe distracții aici.

Andrée nu se amestecă în conversație, ea n-o cunoștea pe doamna de Villeparisis pe care de altminteri n-o cunoștea nici Albertine, nici Octave.

— Nu știu de ce a făcut atît caz de această întîmplare, spuse totuși Andrée, și bătrîna doamnă de Cambremer a fost lovită de o minge și nu s-a plîns.

— O să vă explic diferența, răspunse grav Octave aprinzînd un chibrit, sînt de părere că doamna de Cambremer e o femeie de lume, iar doamna de Villeparisis o arivistă. Vă duceți la golf după-amiază ? și se despărți de noi ; Andrée îl imită. Am rămas singur cu Albertine.

— Vezi, îmi spuse ea, acum îmi potrivesc părul așa cum îți place, uită-te la șuvița asta. Toată lumea își bate joc de pieptănătura mea și nimeni nu știe pentru cine o fac. Și mătușa mea o să-și bată joc de mine. Dar n-o să-i spun nici ei motivul.

Vedeam dintr-o parte obrajii Albertinei care adesea păreau palizi, dar altfel erau înviorați de un sînge limpede care-i lumina, le dădea acea sclipire a unor dimineți de iarnă, cînd pietrele, în parte înSORITE parcă sînt un granit roz și degajează bucurie. Bucuria pe care mi-o prilejuiau acum obrajii Albertinei era tot atît de vie, dar îmi îmboldeau altă dorință, care nu era aceea a plimbării, ci a sărutului. Am întrebat-o dacă erau adevărate planurile ce i se atribuiau.

— Da, îmi spuse ea, petrec noaptea asta la hotelul dumitale și cum sînt puțin răcită, o să mă culc înainte de cină. Poți veni să asisti la cina mea, lîngă patul meu, și după aceea vom juca orice vei voi. Mi-ar face plăcere dacă ai veni la gară mîine dimineată, dar mă tem să nu pară ciudat, nu Andréei, care e inteligentă, ci celorlalți care vor fi acolo; cine știe ce neplăceri mi s-ar trage dacă ar afla mătusa mea; dar vom putea petrece seara împreună, și mătusa mea nu va ști nimic. Mă duc să-mi iau rămas-bun de la Andrée. Atunci, pe curînd! Vino devreme, ca să ne rămîină destul timp de petrecut, adăugă ea surîzînd. Auzind aceste cuvinte, m-am întors cu gîndul dincolo de vremea cînd o iubeam pe Gilberte, la timpul în care dragostea mi se părea o entitate nu numai exterioară, dar realizabilă. Cîtă vreme aceea Gilberte pe care o vedeam la Champs-Elysées era alta decît aceea pe care o regăseam în mine îndată ce eram singur, în Albertine cea reală, aceea pe care o vedeam în toate zilele, pe care o credeam plină de prejudecăți burgheze și atît de sinceră cu mătusa ei, se încarna, pe neașteptate, o Albertine imaginară, aceea care atunci cînd n-o cunoșteam încă, crezusem că mă privise pe furiș

pe dig, aceea care avusese aerul că se întoarce în silă acasă în timp ce mă vedea îndepărtându-mă.

M-am dus să cînez cu bunica, simţeam în mine un secret pe care ea nu-l cunoştea. Tot astfel, prietenele Albertinei vor fi mîine în tovărăşia ei, fără să ştie ce noutate intervenise între noi, iar doamna Bontemps cînd îşi va săruta nepoata pe frunte, va ignora că mă aflu între ele în acea pieptănătură al cărei scop ascuns tuturor era să-mi placă mie, mie care pînă mai acum o invidiasem atît de mult pe doamna Bontemps, pentru că, înruindindu-se cu aceleaşi persoane ca şi nepoata ei, trebuia să poarte acelaşi doliu, să facă aceleaşi vizite de familie ; dar întîmplarea făcea să însemn pentru Albertine mai mult decît însăşi matusa ei. Cînd va fi în tovărăşia matusii sale, tot la mine se va gîndi. Nu prea ştiam ce avea să se întîmple în curînd. În orice caz nu mi se mai păreau goale nici Grand Hotel, nici seara, căci îmi cuprindeau fericirea. Am sunat liftul ca să urc în odaia care da în vale, pe care o luase Albertine. Mişcările cele mai neînsemnate, ca aceea de a lua loc pe bancheta ascensorului, mi-erău dragi, pentru că erau în legătură imediată cu inima mea, nu vedeam în odgoanele cu ajutorul cărora urca aparatul, în cele cîteva trepte care-mi mai rămîneau să urc, decît roţiţele, treptele materializate ale bucuriei mele. Nu mai aveam decît să fac doi sau trei paşi pe coridor înainte de a ajunge în acea odaie care cuprindea substanţa preţioasă a acestui trup roz, acea odaie în care, chiar dacă ar avea să se petreacă lucruri delicioase, ar păstra acea permanenţă, acel aer de a semăna, în ochii unui trecător neinforma, cu toate celelalte, care fac din lucruri martorii cu îndărătnicie muţi, confidenţii scrupuloşi, depozitarii inviolabili ai plăcerii. Am

făcut acești câțiva pași din coridor pînă în odaia Albertinei, acești câțiva pași pe care nimeni nu-i mai putea opri, cu deliciu, cu prudență, parcă m-aș fi cufundat într-un element nou, ca și cum, înaintînd, aș fi deplasat încetîșor o cantitate de fericire, și în același timp cu un sentiment necunoscut de atotputernicie ca să intru, în sfîrșit, în stăpînirea unei moșteniri ce mi-ar fi aparținut de totdeauna. Apoi mi-am spus deodată că nu era cazul să am îndoieli, căci ea îmi spusese să vin cînd va fi culcată. Era limpede, nu mai puteam de bucurie, eram cît pe-acî s-o răstorn pe Françoise care îmi ieșise în cale, m-am îndreptat în goană, cu ochi scînteietori, spre odaia prietenei mele. Am găsit-o pe Albertine în pat. Scoțîndu-i în relief gîtul, cămașa albă îi schimba proporțiile feței, care, congestionată de pat, sau de guturai, sau de cină, părea mai roz ; m-am gîndit la culorile pe care le avusesem mai acum cîteva ore, lîngă mine, pe dig, și al căror gust aveam, în sfîrșit, să-l cunosc ; obrazul ei era împodobit de sus pînă jos de una din cosițele ei lungi, negre și cîrlionțate pe care le despletise de tot ca să-mi placă. Ea mă privi surîzînd. Lîngă ea, deosebeai, prin fereastră, valea luminată de clarul lunii. Văzînd gîtul gol al Albertinei, acei obraji prea roz, am fost cuprins de asemenea amețeală (adică situase într-atît realitatea lumii nu în natură, ci în torentul de senzații pe care abia le mai puteam înfrîna), încît vederea lor rupse echilibrul dintre viața plină de clocot, nedestructibilă, care se rostogolea în mine și viața universului, comparativ atît de plătîndă. Marea, pe care o zăream în vale prin fereastră, sinii bombai ai primelor faleze din Mainville, cerul pe care luna nu se urcase încă la zenit, toate acestea mi se păreau mai lesne de purtat decît niște pene

pentru globurile ochilor mei pe care-i simţeam dilataţi, rezistenţi între pleoape, gata să ridice alte poveri, toţi munţii universului pe suprafaţa lor delicată. Văzul lor nu mai era suficient umplut de însăşi sfera orizontului. Toată viaţa pe care natura mi-ar fi putut-o oferi mi se părea neîndestulătoare, adierile mării mi se păreau trecătoare faţă de nemărginita aspiraţie care-mi umplea pieptul. M-am aplecat asupra Albertinei ca să o sărut. Dacă moartea ar fi trebuit să mă lovească în această clipă, mi s-ar fi părut indiferent sau mai degrabă imposibil, căci viaţa nu era în afară de mine, ci în mine; aş fi suris de milă dacă un filozof ar fi emis ideea că ar trebui să mor într-o zi chiar îndepărtată, că forţele eterne ale naturii îmi vor supravieţui, forţele acelei naturi sub ale căror picioare divine nu eram decât un fir de praf; că după mine, vor mai dăinui aceste faleze rotunjite şi bombate, această mare, acest clar de lună, acest cer! Cum ar fi cu putinţă una ca asta, cum ar putea dura lumea mai mult ca mine, căci nu eram pierdut în ea, căci ea era cuprinsă în mine, în mine pe care nici pe departe nu mă putea umple, în mine în care, simţind că e loc de a îngrămădi atâtea alte comori, aruncam cu dispreţ într-un colţ cerul, marea şi falezele. „Astîmpără-te sau sun“, exclamă Albertine, văzînd că mă năpustisem asupra-i să o sărut. Dar îmi spuneam că o fată nu cheamă chiar de florile mărului un tînăr pe ascuns, potrivit astfel lucrurile ca mătuşa ei să nu ştie nimic, că, de altminteri, îndrăzneala e prielnică celor ce ştiu să profite de ocazie; în exaltarea mea, faţa rotundă a Albertinei, luminată de un foc interior ca de o candelă, dobîndea în ochii mei asemenea relief încît, imitînd rotaţia unei sfere care arde, mi se părea că se învîrte ca

acele figuri ale lui Michelangelo, tirită de un vîrtej nemișcat și vertiginos. Aveam să cunosc mirosul, gustul acestui fruct roz necunoscut. Am auzit un sunet grăbit, prelungit și strident. Albertine sunase din toate puterile.

Crezusem că dragostea ce i-o purtam Albertinei nu era întemeiată pe nădejdea posesiunii fizice. Totuși, cînd mi s-a părut că din experiența acestei seri rezultă că această posesie e imposibilă și după ce am avut în prima zi, pe plajă, siguranța că Albertine este o desfrînată, iar mai tîrziu, am trecut prin presupuneri intermediare, mi s-a părut, în chip definitiv, că este absolut virtuoasă; dar cînd, peste opt zile, după ce se întorsese de la mătușa ei, îmi spuse cu indiferență: „Te iert, ba chiar regret că te-am mîhnit, dar te rog să nu mai reîncepi niciodată“, spre deosebire de ceea ce se întîmplase cînd Bloch îmi spusese că puteai avea toate femeile și ca și cum, în locul unei fete reale cunoscusem o păpușă de ceară, încetul cu încetul se desprinsese din ea dorința mea de a pătrunde în viața ei, de a o urma în ținuturile unde-și petrecuse copilăria, de a fi inițiat de ea la o viață sportivă, curiozitatea mea intelectuală de a ști ce ar gîndi în legătură cu cutare subiect sau altul, nu supraviețui credinței că aș putea s-o îmbrățișez. Visurile mele o părăsiră îndată ce încetară să mai fie alimentate de nădejdea unei posesiuni de care le crezusem independente. De acum înainte avură libertatea să se îndrepte — după farmecul pe care i-l găsisem cîndva, mai ales după posibilitatea și sorții pe care le întrevedeam de a fi iubit de ea — spre una sau alta din prietenele Albertinei, și înainte de toate spre Andrée. Totuși, dacă Albertine n-ar fi existat, poate n-aș fi avut plăcerea pe care începeam s-o încerc față

de drăgălășenia Andréei din ce în ce mai puternic în zilele care au urmat. Albertine nu povestea nimănui înfrîngerea mea. Era una din acele fete frumoase care încă din frageda lor tinerețe, grație frumuseții, dar mai ales unui agrement, unui farmec, care stăruiesc destul de misterioase și care poate izvorăsc din rezervele de vitalitate unde unii, mai puțin favorizați de natură, vin să-și astîmpere setea, totdeauna — au plăcut mai mult în familia lor, în societatea prietenelor lor, în lume, decît altele mai frumoase, mai bogate, era din acele fătăruși cărora înainte de a fi ajuns la vîrsta dragostei și mai cu seamă atunci cînd au împlinit-o, le ceri mai mult decît pretind ele, ba chiar mai mult decît pot ele să dea. Albertine fusese totdeauna admirată încă din copilărie de patru sau cinci camarade printre care Andrée, care-i era atît de superioară și știa acest lucru (poate această atracție pe care Albertine o exercita involuntar fusese la origine, slujise la întemeierea micii bande). Această atracție se exercita chiar destul de departe, în mediile relativ mai strălucite, unde dacă urma să se danseze o pavană, Albertine era mai degrabă invitată decît altă fată de familie mai bună. Drept urmare, deși nu avea nici un ban zestre, trăind destul de prost, de altminteri pe socoteala domnului Bontemps despre care se spunea că era veros și dorea să scape de ea, nu era invitată numai la cină, dar să și locuiască la unele persoane care în ochii lui Saint-Loup erau lipsite de orice eleganță, dar care reprezentau ceva enorm în felul de a vedea al mamei Rosemondei sau mamei Andréei, femei foarte bogate, dar care nu le cunoșteau. Astfel, Albertine petrecea în fiecare an cîteva săptămîni în familia unui regent al Băncii Franței, președintele Consiliului de admi-

nistrație al unei mari companii de căi ferate. Soția acestui financiar primea personaje însemnate și nu spusese niciodată, când avea zi de primire, mamei Andréei, care o găsea nepoliticoasă, dar o interesa foarte mult tot ce se petrecea la ea. De aceea o îndemna în fiecare an pe Andrée să o invite pe Albertine în vila lor, pentru că, spunea ea, era o faptă bună să oferi posibilitatea de a frecventa băile de mare unei fete care n-avea mijloace să călătorească și a cărei mătușă nu se ocupa de ea; mama Andréei nu era posesor de minată de nădejdea că regentul băncii și soția sa, aflând că Albertine era răsfățată de ea și fiica ei, își va face o părere bună despre ele; cu atât mai mult, nu nădăjduia că Albertine, fată atât de bună și îndemnică, ar potrivi astfel lucrurile ca și ea să fie invitată sau cel puțin Andrée să fie poftită la *garden-party*-urile financiarului. Dar în fiecare seară la cină, deși adopta un aer disprețuitor și indiferent, era încântată să o audă pe Albertine povestindu-i ce se întâmplase la castel în timpul sederii sale, lumea care fusese invitată și pe care o cunoștea din vedere sau din nume. Însuși gândul că nu-i cunoștea decât în acest fel, adică nu-i cunoștea de loc (ea spunea: a cunoaște lumea „de totdeauna“), prilejuia mamei Andréei puțină melancolie; în timp ce-i punea Albertinei întrebări în legătură cu ei, pe un ton mândru și distant, din vârful buzelor, și i-ar fi stîrnit incertitudinea și neliniștea în ce privește importanța propriei sale situații, dacă ea însăși nu s-ar fi liniștit și nu ar fi reintrat în „realitatea vieții“, poruncind *maitre-d'hotel*-ului: „Spune-i bucătarului că mazărea lui nu e prea fragedă“. Atunci își redobîndea seninătatea. Era foarte hotărîtă ca Andrée să nu se mărite decât cu un bărbat de familie excelentă, fi-

rește, dar destul de bogat, ca și ea să poată avea un bucătar și doi vizitii. Aceasta era latura pozitivă, adevărul efectiv al unei situații. Dar nu e mai puțin adevărat că faptul că Albertine cinase la castelul regentului băncii cu cutare sau cutare doamnă, că această doamnă o invitase pe iarna viitoare, conferea tinerei fete, în ochii mamei Andréei, un soi de considerație deosebită care se îmbina de minune cu mila și chiar cu disprețul trezite de sărăcia ei, dispreț sporit de faptul că domnul Bontemps și-ar fi trădat drapelul și — deși era oarecum panamist, după câte se spunea — trecuse de partea guvernului. Ceea ce de altminteri n-o împiedica pe mama Andréei ca, de dragul adevărului, să înlemnească cu disprețul ei lumea care avea aerul de a crede că Albertine era de origine umilă.

— Cum, e de neam cum nu se poate mai bun, din familia Simonet, cu un singur *n*.

Firește, din pricină mediului în care evoluau, unde banul joacă asemenea rol, și în care eleganța îți dă posibilitatea să fii invitată, dar nu să te măriți, se părea că Albertine nu putea face nici o căsătorie „potabilă”, urmare utilă a considerației atât de merituoase de care se bucura și care nu-i putea cumpăni sărăcia în ochii lor. Dar aceste „succese” ca atare, fără să fie aducătoare de nădejdea vreunei urmări matrimoniale, trezeau invidia unor mame răutăcioase, furioase văzînd că Albertine e primită ca un „copil al casei” de soția regentului băncii sau chiar de mama Andréei, pe care de-abia o cunoșteau. De aceea spuneau unor prieteni comuni ai doamnelor respective, că acestea ar fi indignate dacă ar cunoaște adevărul,

anume că Albertine povestea uneia (și „vice-versa“), tot ce intimitatea în care era admisă, din imprudență, îi îngăduia să descopere la cealaltă, sumedenie de mici secrete a căror dezvăluire ar fi fost extrem de neplăcută celei interesate. Aceste femei invidioase spuneau asemenea neadevăruri pentru ca ele să fie repetate și ca să o învrăjbească pe Albertine cu protectoarele ei. Dar, cum se întâmplă adesea, aceste comisioane n-aveau nici un succes. Răutatea care le dicta se deslușea îndeajuns și, tocmai datorită ei, cele ce luaseră această inițiativă erau acum mai disprețuite. Mama Andréei era destul de bine fixată asupra Albertinei ca să-și mai schimbe părerea despre ea, și o privea ca pe o „nenorocită“, dar avînd o fire excelentă și care nu mai știa ce să născocască ca să facă plăcere.

Dacă acest soi de vază pe care o dobîndise Albertine nu părea să comporte nici un rezultat practic, ea imprimase prietenei Andréei caracterul distinctiv al ființelor totdeauna căutate, dar care nu simt nevoia să se ofere (caracter care se întâlnește din motive asemănătoare și la altă extremitate a societății, la femeile de o mare eleganță), anume acela de a nu se lăuda cu succesele lor, ci de a le ascunde mai degrabă. Albertine nu spunea niciodată cuiva: „cutare dorește să mă vadă“, vorbea de toată lumea cu mare bunăvoință, și ca și cum ea ar fi alergat după alții, ar fi căutat societatea altora. Dacă venea vorba de un tînăr care cu cîteva clipe mai înainte îi adusesese, între patru ochi, cele mai sîngeroase învinuiri pentru

că-i refuzase o întâlnire, departe de a se lăuda în public sau de a fi supărată pe el, îi făcea elogiul : „E un băiat atât de drăguț !“ Ba chiar era atât de mîhnită că plăcea, pentru că asta o silea să indispună pe alții, în timp ce, prin firea ei, îi plăcea să facă oricui numai plăcere. În dorința de a fi numai agreabilă, ajunsese să practice o minciună caracteristică anumitor persoane utilitare, unor oameni ajunși. Existînd de altminteri în stare embrionară la un număr foarte mare de oameni, acest soi de nesinceritate constă în a ști să nu te mulțumești să faci, grație unui singur fapt, plăcere unei singure persoane. De pildă, dacă mătușa Albertinei dorea ca nepoata ei s-o însoțească la un matineu puțin amuzant, Albertine, ducîndu-se la acest matineu, ar fi putut găsi suficient că acesta i-ă adus profitul moral de a fi făcut plăcere mătușii sale. Dar fiind întîmpinată politicos de amfitrioni, prefera să le spună că dorea de mult timp să-i vadă, încît alesese această ocazie și ceruse îngăduirea mătușii sale. Dar asta încă nu era de ajuns : la acest matineu se afla una din prietenele Albertinei care încercase o mare supărare. Albertine îi spunea : „N-am vrut să te las singură, m-am gîndit că ți-ar face plăcere să fim împreună. Dacă vrei să renunțăm la matineu, să mergem în altă parte, îți voi face pe plac, căci înainte de toate doresc să te văd mai puțin tristă“ (ceea ce era adevărat). Uneori însă, scopul fictiv distrugea scopul real. Astfel Albertine se ducea în vizită la o anumită doamnă. Dar ajungînd la această doamnă bună și simpatcă, supunîndu-se fără să-și dea

seama principiului utilizării multiple a unei singure acțiuni, găsea că e mai afectuos să aibă aerul că a venit numai de dragul plăcerii pe care o simțise, pe care ar încerca-o întâlnind această doamnă. La rîndul ei, doamna era foarte emoționată că Albertine făcuse un drum atît de lung din pură prietenie. Văzînd că interlocutoarea ei era emoționată, Albertine ținea și mai mult la ea. Dar se întîmpla următorul fapt : ea încerca cu atîta putere deliciul prieteniei pentru care pretinsese, mințind, că venise, încît se temea ca nu cumva să o facă pe doamnă să se îndoiască de sentimentele ei în realitate sincere, dacă i-ar solicita serviciul pentru prietena ei. Doamna ar crede că Albertine venise în acest scop, ceea ce era adevărat, dar ar conchide că Albertine nu încercase plăcerea dezinteresată de a o vedea, ceea ce era fals. Astfel încît Albertine pleca fără să fi solicitat serviciul, ca bărbații care s-au purtat atît de bine cu o femeie ca să-i obțină favorurile, încît nu-și fac declarația ca să confere un caracter de noblețe bunătății lor. În alte cazuri, nu se poate spune că scopul adevărat fusese sacrificat celui accesoriu și imaginat după aceea, dar cel dintîi era atît de opus celui de-al doilea, încît dacă persoana pe care Albertine o înduioșa spunîndu-i un lucru ar fi aflat adevărul, plăcerea acestei persoane s-ar fi schimbat de îndată în mîhnirea cea mai adîncă. Urmarea acestei povestiri va desluși, mult mai încolo, acest soi de contradicție. Să amintim, printr-un exemplu luat dintr-o serie de fapte cu totul diferite, că ele sînt foarte frecvente în situațiile cele mai felurite pe

care ni le înfățișează viața. Un soț și-a instalat amanta în orașul său de garnizoană. Soția lui, care a rămas la Paris, și este, în parte, la curent cu adevărul, se mîhnește foarte, scrie soțului ei scrisori de gelozie. Amanta e obligată să petreacă o zi la Paris. Soțul nu poate rezista rugămintilor ei de a o însoți și obține o permisie de douăzeci și patru de ore. Dar cum e bun și suferă la ideea că și-ar mîhni soția, se duce acasă și-i spune, vîrșind cîteva lacrimi sincere că, înnebunit de scrisorile ei, a găsit mijlocul de a scăpa ca să alerge să o consoleze și să o îmbrățișeze. A găsit astfel mijlocul de a da, grație unei singure călătorii, o dovadă de dragoste, în același timp amantei și soției sale. Dar dacă aceasta din urmă ar afla motivul pentru care a venit la Paris, bucuria ei s-ar transforma fără îndoială în durere, afară de cazul în care faptul de a-l vedea pe ingrat n-ar face-o totuși mai fericită decît o face el să sufere prin minciunile sale. Domnul de Norpois era unul dintre aceia care mi s-a părut că practică cu mai mult șir sistemul scopurilor multiple. Accepta uneori rolul de mijlocitor între doi prieteni certați și grație acestui fapt se spunea că e cel mai îndatoritor bărbat. Dar nu se mulțumea că avea aerul de a face un serviciu celui ce venise să i-l solicite, el nu înfățișa numai demersul pe care-l făcea ca și cum l-ar fi întreprins la rugămintea celuiilalt, ci în interesul celui de-al doilea, lucru de care-l convingea lesne pe interlocutorul sugestionat dinainte de ideea că avea în fața lui pe „cel mai serviabil bărbat“. Jucînd în acest chip pe două tablouri,

făcînd ceea ce se numește în termeni de culise „contrapartidă“, influența lui nu risca nimic, iar serviciile pe care le făcea nu constituiau o alienare, ci fructificarea unei părți din creditul său. De altă parte, fiecare serviciu pîrînd a fi făcut de două ori, îi sporea și mai mult reputația de prieten serviabil cu eficacitate, care nu se ostenește în zadar, căruia îi reușesc toate demersurile, ceea ce dovedea recunoștința ambilor interesați. Această duplicitate în însușirea sa de om îndatoritor era, și cu dezmințiri ca la orice făptură omenească, o latură însemnată a caracterului domnului de Norpois. La minister se slujea adesea de tata, care era destul de naiv, făcîndu-l să creadă că-l servea.

Plăcînd mai mult decît ar fi vrut și nesimțînd nevoia să-și trîmbițeze succesele, Albertine trecu sub tăcere scena dintre mine și ea din odaia ei, pe care o femeie urîtă ar fi vrut să o aducă la cunoștința universului. N-am reușit de altminteri să-mi explic atitudinea ei în această scenă. În ce privește ipoteza unei virtuți absolute (ipoteză căreia îi atribuisem la început violența cu care Albertine refuzase să se lase sărutată și posedată de mine, ceea ce nu era de altminteri nicidecum indispensabil concepției mele despre bunătatea, despre cinstea desăvîrșită a prietenei mele), n-am avut liniște pînă ce n-am modificat-o de mai multe ori. Această ipoteză era atît de contrarie aceleia pe care o făcusem în prima zi cînd o văzusem pe Albertine. Apoi atîtea și felurite fapte, pline de gingășie și în ce mă privea (o gingășie mîngîie-

toare, uneori neliniștită, alarmată, geloasă de interesul pe care i-l arătam Andréei), învăluiau din toate părțile gestul violent cu care sunase ca să scape de mine. De ce mă rugase să petrec seara cu ea ? De ce întrebuinta ea tot timpul limbajul afecțiunii ? Pe ce se întemeiază dorința de a vedea un prieten, teama că o preferă pe prietena ta, dorința de-a încerca să-i faci plăcere, de a-i spune în chip romanțios că ceilalți nu vor ști că vei fi petrecut seara în tovărășia ei, dacă îi refuzi o plăcere atât de simplă și dacă nici nu este o plăcere pentru tine ? Nu puteam totuși crede că virtutea Albertinei mergea atât de departe și ajungeam să mă întreb dacă violența ei nu se datora cochetăriei, de pildă ideii că ar avea o mireasmă neplăcută și din pricina căreia s-ar fi temut că mi-ar displace, sau bicisniciei, dacă de pildă, ignorând realitățile dragostei, credea că starea mea de slăbiciune nervoasă putea fi contagioasă prin sărutare.

Ea fu, firește, dezolată că nu-mi putuse face plăcere și-mi dăruî un mic creion de aur, din aceea virtuoasă perversitate a celor ce, înduioșați de dragălășenia ta și neconsimțind să-ți acorde ceea ce-ți solicită aceasta, vor totuși să facă altceva pentru tine ; în loc să scrie un articol care ar măguli pe romancier, criticul îl invită în locul său la cină, iar ducesa nu-l ia pe snob cu ea la teatru, ci-i trimite loja într-o seară în care ea nu o va folosi. Pînă într-atîta muștrarea îi îndeamnă pe cei ce fac cel mai puțin și ar putea să nu facă nimic, să facă totuși ceva. I-am spus Albertinei că

dăruindu-mi acest creion, îmi făcea o mare plăcere, mai mică totuși decît aceea pe care aş fi încercat-o dacă mi-ar fi îngăduit să o îmbrăţişez în seara cînd dormise la hotel.

— M-ar fi făcut atît de fericit, ce te costa pe dumneata, sînt mirat că m-ai refuzat.

— Mă miră, îmi răspunse ea, tocmai nedumerea dumitale. Mă întreb ce fete ai cunoscut astfel, încît purtarea mea să te fi surprins ?

— Sînt dezolat că te-am supărat, dar nici acum nu pot spune că am greşit. Sînt de părere că sînt lucruri fără nici o importanță, și nu înțeleg că o fată care e în stare să facă atît de lesne plăcere cuiva, nu se învoiește la asta. Să ne înțelegem, am adăugat că să-i satisfac în parte ideile morale amintindu-mi indignarea cu care ea și prietenele ei înfieraseră pe prietena actriței Léa, nu vreau să spun că o fată poate face orice și nimic n-ar fi imoral. Astfel, de pildă, acele relații de care-mi vorbeai mai zilele trecute în legătură cu o fată care locuiește la Balbec și care ar exista între ea și o actriță, găsesc că e ceva ignobil, atît de ignobil încît cred că dușmanii fetei l-au născocit și nu este adevărat. Mi se pare improbabil, imposibil. Dar să te lași sărutată și încă de un prieten, de vreme ce spui că-ți sînt prieten...

— Îmi ești, dar am avut alții înaintea dumitale, am cunoscut tineri care, te încredințez, îmi arătau tot atîta prietenie. Dar nici unul n-ar fi îndrăznit asemenea lucru. Știau ce palme îi așteptau, de altminteri nici nu se gîndeau la asemenea lucru, ne strîngeam mîna cu sinceritate, cu prietenie, ca

buni camarazi ; n-ar fi adus niciodată vorba de îmbrățișări și, cu toate acestea, eram foarte buni prieteni. Haide, dacă ții la prietenia mea, poți fi mulțumit, căci trebuie să țin mult la dumneata ca să te iert. Dar sînt sigură că nici nu-ți pasă de mine. Mărturisește că-ți place Andrée. La urma urmelor, ai dreptate, e cu mult mai drăguță decît mine, și ea, ea e fermecătoare. Ah ! bărbații !

În ciuda recentei mele decepții, aceste cuvinte atît de sincere, făcîndu-mă s-o stimez foarte mult pe Albertine, îmi prilejuiau o impresie foarte delicată. Poate că această impresie a avut mai tîrziu asupra-mi urmări și mai supărătoare, căci datorită ei începu să se înfiripe acel sentiment aproape familial, acel nucleu moral care avea să dăinuiască în miezul dragostei ce i-o purtam. Asemenea sentiment poate fi cauza celor mai mari dureri. Ca să suferi cu adevărat din pricina unei femei, trebuie să fi crezut pe de-a-ntregul în ea. Pentru moment, acel embrion de stimă morală, de prietenie, stăruia în sufletul meu ca o piatră de așteptare. El singur n-ar fi putut face nimic împotriva fericirii mele dacă ar fi stăruit astfel, fără să crească, într-o inerție pe care avea s-o mențină și anul viitor, și cu atît mai mult în aceste din urmă săptămîni ale primei mele șederi la Balbec. Dăinuia în mine ca unul din acei musafiri pe care oricum ar fi mai prudent să-i gonești, dar pe care-i lași nestingheriți la locul lor, căci slăbiciunea și izolarea lor într-un suflet străin îi face deocamdată atît de inofensivi.

Visurile mele erau acum libere să se îndrepte asupra cutăreia sau cutăreia din prietenele Albertinei, și înainte de toate asupra Andréei, a cărei gentilețe față de mine m-ar fi emoționat poate mai puțin dacă n-aș fi fost sigur că Albertine va lua act de ea. Firește, preferința pe care de mult o simulam pentru Andrée parcă îmi adusese — în felul de-a discuta, de a-mi manifesta simpatia — substanța unei dragoste de-a gata pentru ea, căreia nu-i lipsise pînă acum decît un sentiment sincer care să i se fi adăugat și pe care inima mea, redevenind liberă, ar fi putut să i-l ofere acum. Dar Andrée era prea intelectuală, prea nervoasă, prea bolnăvicioasă, semăna prea mult cu mine, ca s-o fi iubit cu adevărat. Dacă Albertine mi se părea goală acum, Andrée era plină de un ce pe care-l cunoșteam prea bine. În prima zi, crezusem că văd pe plajă amanta unui ciclist profesionist, îmbătată de dragostea față de sport, și Andrée îmi spunea că se apucase de sport la sfatul medicului ei, ca să-și îngrijească neurastenia și tulburările de nutriție, dar că orele ei cele mai plăcute erau acelea în care traducea un roman de George Eliott. Decepția mea, urmarea unei erori inițiale în legătură cu ceea ce era Andrée, nu avu, în fapt, nici o însemnătate pentru mine. Dar eroarea era din acelea care îngăduie dragostei să se înfiripe, sînt recunoscute drept erori, ajung izvor de suferințe, numai cînd dragostea nu se mai poate schimba. Aceste erori — care pot fi altele decît acelea pe care le-am săvîrșit în legătură cu Andrée

și chiar opuse lor — se datoresc, îndeosebi în cazul Andréei, faptului că vrînd să produci la început iluzii, adopți îndeajuns aspectul, manierele a ceea ce nu ești, dar a ceea ce ai vrea să fii. Înfățișării exterioare, afectării, imitației, dorinței de a fi admirat, fie de cei buni, fie de cei răi, li se adaugă aparențele false ale cuvintelor, ale gesturilor. Unele cinisme, unele cruzimi, nu rezistă mai mult încercării decît unele fapte bune, unele generozități. După cum descoperi adesea un zgîrcit vanitos într-un om cunoscut prin actele sale de caritate, tot astfel o fată cinstită, plină de prejudecăți, care se mîndrește cu viicile ei ne face să presupunem o Mesalină. Crezusem că găsesc în Andrée o ființă sănătoasă și primitivă, cîtă vreme nu era decît o făptură care dorea sănătatea, așa cum poate erau mulți din aceia în care ea crezuse că o găsește și care n-o aveau în realitate, după cum un artritic gras, cu fața roșie și în vestă de flanelă, nu este neapărat un Hercule. Or, sînt unele împrejurări în care nu e indiferent pentru fericire ca ființa pe care ai iubit-o pentru ceea ce părea că este sănătos în ea, nu este în realitate decît una din acele bolnave care-și trage sănătatea numai de la alții, după cum plantele își împrumută lumina, după cum unii corpi conduc doar electricitatea.

Cu toate acestea, Andrée, ca și Rosemonde și Gisèle, ba mai mult ca ele, era oricum prietenă cu Albertine, împărtășindu-i viața, imitîndu-i felul de a se purta, astfel încît în prima zi nici nu le deosebisem la început una de alta. Între aceste fete, mlădițe de trandafir al căror farmec de căpe-

tenie era că se desprindeau pe fondul mării, domnea aceeași indiviziune ca pe timpul cînd nu le cunoșteam și cînd apariția oricăreia din ele mă emoționa atît de puternic, căci îmi vestea că mica bandă nu e departe. Încă și acum, vederea uneia îmi prilejuia o plăcere, care se datora, într-o proporție pe care n-aș fi putut s-o exprim, împrejurării de-a le vedea pe celelalte urmînd-o mai tîrziu, și chiar dacă nu veneau în ziua aceea, de-a vorbi de ele și de-a ști că li se va spune că mă dusesem la plajă.

Nu era numai atracția primelor zile, ci o adevărată veleitate de a iubi, care șovăia între ele, în asemenea măsură fiecare era în chip firesc înlocuitoarea celeilalte. Cea mai mare mîhnire a mea nu ar fi fost să fiu părăsit de fata pe care o preferam, dar aș fi preferat-o îndată pentru că aș fi ațintit asupra-i suma tristeții și a visului care flutura nedeslușit printre toate, pe aceea care m-ar fi părăsit. Cel puțin în acest caz aș fi regretat inconștient în aceasta toate prietenele ei, în ochii cărora mi-aș fi pierdut în curînd tot prestigiul, mărturisindu-le acel soi de dragoste colectivă pe care omul politic sau actorul le acordă publicului de care nu se consolează să fie părăsiți după ce acesta i-a copleșit cu toate favorurile. Nădăjduiam să obțin pe neașteptate chiar pe acelea pe care nu le putusem obține de la Albertine, de la cutare sau cutare care se despărțise de mine seara, spunîndu-mi un cuvînt, aruncîndu-mi o privire cu două înțelesuri, grație cărora dorința mea se îndrepta numai o zi spre aceasta.

Dorința mea rățăcea cu atît mai voluptuos printre ele, cu cît pe aceste chipuri mobile mișea în-deajuns o statornicie relativă a trăsăturilor, ca să-i poți deosebi efigia maleabilă și șovăitoare, chiar dacă ar mai fi trebuit să se schimbe. Deosebiri dintre ele nu le corespundeau, fără îndoială, nici pe departe deosebirile egale în lungimea și lățimea trăsăturilor care, oricît de neasemănătoare ar fi părut, s-ar fi putut poate suprapune, de la o față la alta. Dar cunoașterea fizionomiilor nu e riguros matematică. Mai întîi, ea nu începe prin a măsura părțile, ci are ca punct de plecare o expresie, un ansamblu. La Andrée, de pildă, ascuțimea ochilor ei gingași parcă se unea cu nasul subțire, atît de subțire ca o simplă curbă pe care ai fi tras-o ca să poată urma pe o singură linie, intenția delicată divizată anterior într-un îndoit surîs al privirilor gemene. În părul ei era săpată o linie tot atît de fină, mlădioasă și adîncă întocmai ca aceea cu care vîntul brăzdează nisipul. Această linie trebuie să fi fost moștenită, căci părul albit de-a binelea al mamei Andréei era răsucit în același chip, alcătuiind aici o umflătură, acolo o depresiune, ca zăpada care se ridică sau se lasă adaptîndu-se inegalităților terenului. Fi-rește, în comparație cu conturul fin al nasului Andréei, acela al Rosemondei părea că oferă suprafețe largi, ca un turn înalt ridicat pe o temelie solidă. Chiar dacă expresia ar reuși să te facă să crezi în diferențele enorme dintre ceea ce separă un infinit mic — faptul că un infinit mic poate el însuși crea o expresie absolut particulară, o

individualitate, — asta nu se datora faptului că infinitul mic al liniei, și originalitatea expresiei, făceau ca aceste fețe să apară ireductibile unele altora. Colorația realiza pe chipurile prietenelor mele o separație încă și mai pronunțată, nu atât datorită frumuseții variate a tonurilor pe care le-o furniza, atât de opuse încît fața Rosemondei — scaldată într-un roz ca pucioasa asupra căruia mai reacționa sclipirea verzuie a ochilor ei — și fața Andréei — ai cărei cbraji albi erau atât de înnobilați de distincția austeră a părului ei negru — îmi prilejuiau aceeași plăcere ca și cum aș fi privit rînd pe rînd o mușcată pe malul mării însorite și o camelie noaptea ; dar mai ales pentru că deosebirile infinit de mici ale liniilor erau din cale afară de mărite, raportul suprafețelor pe de-a-ntregul schimbat de acest element nou al culorii care nu numai că distribuie nuanțe, dar este un mare regenerator sau cel puțin un modificador al dimensiunilor. Astfel încît unele fețe pot fi construite într-un chip prea puțin deosebit, după cum sînt luminate de văpaia unui păr roșcat, al unui ten roz, de lumina albă a unei palori mate, după cum se întind sau se lărgesc, se transformă, ca acele accesorii ale baletelor rusești, care constă uneori, dacă sînt văzute în plină zi, dintr-o simplă bucată rotundă de hîrtie și pe care geniul unui Bakst, după cum își scaldă decorul într-o lumină stacojie sau lunară, reușește să o încrusteze traianic în ele, ca o peruzea pe fațada unui palat, sau să o îmbobocească, molatic trandafir de bengal, în mijlocul unei grădini. Luînd astfel cunoștință

de fețe, le măsurăm de bună seamă, dar ca niște pictori, iar nu ca niște geodezi.

Cu Albertine se întâmpla același lucru ca și cu prietenele ei. În unele zile, subțirică, cu tenul cenușiu, cu aerul morocănos, o transparență violetă coborînd pieziș în adîncul ochilor așa cum se strecoară uneori în mare, parcă încerca tristețea unei exilate. Alteori, fața ei mai netedă, fixa dorințele la suprafața ei lucioasă și le împiedica să o depășească ; afară numai dacă n-o priveam deodată din profil, căci obrajii ei palizi ca o ceară albă erau la suprafață roz prin transparență, ceea ce te îmbia să-i săruiți, să atingi acest ten diferit care se sustrăgea. Alteori fericirea îi scălda obrajii într-o lumină atît de mobilă, încît pielea ajungînd fluidă și nedeslușită filtra parcă niște priviri ascunse care te îndemneau să crezi că sînt de altă culoare, dar nu din altă substanță ca ochii ; uneori, fără să vrei, cînd priveai fața ei presărată cu mici puncte brune și pe care fluturau doar două pete ceva mai albastre, parcă ai fi avut de-a face cu un ou de scatiu, adesea cu o agată opalină meșteșugită și lustruită numai în două locuri, unde, în mijlocul pietrei brune, ochii luceau ca niște aripi transparente ale unui fluture azuriu, acolo unde pielea e ca oglinda și ne dă iluzia că mai degrabă decît în alte părți ale trupului, ne lasă să ne apropiem de suflet. Dar de cele mai multe ori era mai colorată, și deci mai însuflețită ; uneori numai vîrfurile ei fin erau roz pe fața-i albă, fin ca acela al unei pisicuțe prefăcute cu care ai fi avut poftă să te joci ; uneori obrajii ei erau atît de netezi

Încît privirea aluneca ca pe o miniatură pe emailul lor roz care făcea să pară mai gingaș, mai interior, capacul întredeschis și suprapus al părului ei negru; se întîmpla ca tenul obrazilor ei să atingă nuanța roz-violacee a cyclamenului, ba uneori chiar, cînd era congestionată sau înfierbîntată, și dînd atunci impresia unui complex bolnăvicios care-mi înjosea dorința la ceva mai senzual și dădea privirii sale o expresie mai perversă și mai nesănătoasă, văpaia purpurie-închisă a unor trandafiri, de un roșu aproape negru; fiecare din aceste Albertine era alta, așa cum sînt felurite fiecare din aparițiile dansatoarei ale cărei culori, a cărei formă, al cărei caracter, sînt transmutate după mișcările variate la infinit, ale unui proiector electric. Poate tocmai pentru că ființele pe care le contemplam în ea erau atît de felurite în acea epocă, m-am obișnuit, mai tîrziu, să devin eu însumi alt personaj, după cum mă gîndeam la o Albertine sau la alta: un gelos, un indiferent, un voluptuos, un melancolic, un furios, recreați, nu numai la întîmplarea amintirii care renăștea, dar după puterea credinței interpuse cînd era vorba de una și aceeași amintire, prin chipul deosebit în care o apreciam. Căci trebuie să ne întoarcem tot la asta, la aceste credințe care ne cuprind fără știința noastră aproape tot timpul sufletul, dar care au totuși mai multă însemnătate pentru fericirea noastră decît cutare ființă pe care o vedem prin ele, și tocmai ele conferă ființei pe care o privim mărirea ei trecătoare. Ca să fiu precis, ar trebui să dau alt nume fiecărui eu

care se gîdea mai tîrziu la Albertine; ba mai mult, ar trebui să dau alt nume fiecăreia din aceste Albertine care mi se înfățișau, niciodată aceeași, ca acele mări — cărora le spuneam, pentru mai multă comoditate, Marea — care se succedau și în fața cărora ea se desprindea ca o altă nimfă. Dar mai ales în același chip, dar cu mai mult folos decît se spune într-o poveste cum era timpul în cutare zi, ar trebui să dau totdeauna un nume cre-dinței care în cutare zi cînd o vedeam pe Alber-tine, domnea în sufletul meu, în care atmosfera, aspectul ființelor, ca și acela al mărilor, depinzînd de acei nori abia invizibili care, prin concentra-rea, mobilitatea, împrăștierea, goana lor, schimbă culoarea oricărui obiect — ca acela pe care Elstir îl sfîșiasse într-o seară neprezentîndu-mă fetelor cu care se oprise în drum și ale căror imagini mi se păruseră deodată mai frumoase, pe cînd ele se îndepărtau — nor care se formase din nou peste cîteva zile cînd le cunoscusem, învăluindu-le stră-lucirea, interpunîndu-se adesea între ele și ochii mei, opac și gîngaș, ca Leucothea lui Vergiliu.

Fără îndoială, fețele tuturor fetelor își schim-baseră sensul în ochii mei, de cînd cuvintele lor indicaseră, în oarecare măsură, felul în care tre-buia să le citesc, cuvinte cărora puteam să le atri-bui o valoare cu atît mai mare cu cît le provocam după bunul meu plac, prin întrebările mele pe care le făceam să varieze, ca un experimentator ce solicită unor contraprobe verificarea presupu-nerilor sale. În fond, este un mod ca și altul, de a soluționa problema existenței, apropiindu-te su-

ficient de lucrurile și de oamenii care ni s-au părut, de departe, frumoși și misterioși, ca să ne dăm seama că sînt lipsiți și de mister și de frumusețe; aceasta e una din igienele pentru care poți opta, o igienă care nu este prea recomandabilă, dar care ne oferă posibilitatea de-a trăi o viață liniștită, după cum ne îngăduie să nu regretăm nimic, convingîndu-ne că am atins tot ce e mai bun și că tot ce e mai bun nu e mare lucru — ca să ne resemnăm la moarte.

Înlocuisem, în adîncul minții acestor fete, disprețul castității, amintirea unor capricii zilnice, cu niște principii cinstite, în stare poate să fie înfrînte, dar care pînă acum feriseră de orice abateri pe acelea care le primiseră din mediul lor burghez. Or, cînd te-ai înșelat încă de la început, chiar în lucruri mărunte, cînd o eroare în legătură cu niște presupuneri sau cu unele amintiri te face să cauți într-o direcție falsă pe autorul unei clevetiri răuvoitoare sau locul unde ai rătăcit un obiect, se poate întîmpla să nu-ți descoperi eroarea decît ca să o înlocuiești nu cu un adevăr, ci cu altă eroare. În ce privea felul lor de a trăi și acela de a mă purta cu ele, am tras toate consecințele din cuvîntul inocență pe care, stînd de vorbă cu ele, îl citisem pe fața lor. Dar poate că-l citisem distrat în eroarea unei descifrări prea repezi și poate nici nu era scris pe fața lor, după cum nu era scris numele lui Jules Ferry pe programul matineului în care o văzusem pentru întîia oară pe Berma, ceea ce nu mă împiedicase să susțin în fața domnului de Norpois că nu încăpea

nici o îndoială că Jules Ferry scria piese într-un act.

Cînd era vorba de oricare din prietenele mele din mica bandă, cum se poate oare ca ultima față pe care i-o văzusem să nu fi fost singura de care să-mi fi adus aminte, deoarece inteligența elimină din amintirile noastre, în legătură cu o ființă, tot ce nu concură la utilitatea imediată a relațiilor noastre zilnice (ba chiar și mai ales cînd aceste relații sînt impregnate cu puțină dragoste, care, totdeauna nesatisfăcută, trăiește în clipa ce va să vină). Ea lasă să se depene lanțul zilelor trecute, din care nu păstrează putere decît ultimul capăt, adesea din alt metal decît verigile dispărute în nopțe și, în călătoria noastră prin viață, nu consideră real decît meleagurile pe care ne aflăm acum. Dar toate cele dintîi impresii, deja atît de depărtate, nu puteau găsi un leac împotriva deformării lor zilnice în memoria mea ; în răspasul acelor lungi ore pe care le petreceam stînd de vorbă, luînd ceaiul, jucîndu-mă cu aceste fete, nici nu-mi mai aduceam aminte că ele erau aceleași nemiloase și senzuale fecioare pe care le văzusem, ca într-o frescă, defilînd în fața mării.

Geografii, arheologii ne conduc de bună seamă în insula Calypsei, dezgroapă palatul lui Minos. Dar Calypso nu e la urma urmei decît o femeie ; iar Minos un rege care n-are nimic divin. Chiar însușirile și defectele pe care istoria ne învață că au fost apanajul acestor personaje foarte reale, se deosebesc adesea mult de acelea pe care le-am atribuit ființelor mitologice care purtau același

nume. Astfel se risipise toată grațioasa mitologie oceanică pe care o plăsmuisem în primele zile. Dar împrejurarea că uneori ni se întâmplă să ne petrecem timpul în intimitatea a ceea ce crezusem că este inaccesibil și pe care l-am dorit, nu este cu totul indiferentă. În comerțul persoanelor pe care le-am găsit la început neplăcute, stăruie mereu, chiar în toiul plăcerii închipuite pe care poți sfârși prin a o gusta în tovărășia lor, gustul falsificat al defectelor pe care ele au reușit să ni le ascundă. Dar în legăturile pe care le aveam cu Albertine și cu prietenele ei, plăcerea reală care e la originea lor lasă acel parfum pe care nici un artificiu nu reușește să-l dea fructelor a căror coacere a fost grăbită, strugurilor care nu s-au copt la soare. Înșușirea lor de făpturi supranaturale pe care o dobândiseră o clipă în ochii mei, adăuga, chiar fără știrea mea, un element miraculos raporturilor celor mai banale pe care le aveam cu ele, sau mai degrabă fereau aceste raporturi de orice banalitate. Dorința mea căutase cu atîta lăcomie semnificația ochilor care acum mă cunoșteau și-mi surideau, dar care, în prima zi, îmi încrucișaseră privirile ca niște raze din alt univers, ea distribuisse cu atîta dărnicie și atît de minuțios culoarea și parfumul pe suprafața carnată a acestor fete, care, tolănite pe faleză, îmi întindeau doar niște sandvișuri sau își spuneau ghicitori, încît adesea, în după-amiaza cînd stam lungit ca acei pictori care căutînd măreția antichității în viața modernă, conferă unei femei care-și taie unghiile de la picior noblețea statuii tînărului ce-și

scoate spinul din picior sau care, ca Rubens, fac zeițe din femeile pe care le cunosc, ca să compună o scenă mitologică, priveam aceste frumoase trupuri brune și blonde, de tipuri atît de opuse, răslețite în jurul meu pe iarbă, poate fără să le golesc de orice conținut mediocru cu care le împlinise experiența zilnică, și totuși fără să-mi aduc înadins aminte de originea lor divină, ca și cum, asemenea lui Hercule sau lui Telemac, aș fi fost pe cale să mă joc cu aceste nimfe.

Apoi concertele luară sfîrșit, vremea se strică, prietenele mele plecară din Balbec, nu toate împreună ca rîndunelele, dar în aceeași săptămînă. Albertine plecă cea dintîi, brusc, fără ca vreuna din prietenele ei să fi putut înțelege, nici atunci, nici mai tîrziu, de ce plecase pe neașteptate la Paris, unde nu o rechemau nici școala, nici distracțiile. „N-a spus nimic și a plecat“, murmură Françoise, care de altminteri ar fi vrut ca și noi să fi făcut la fel. Găsea că sîntem indiscreți cu funcționarii al căror număr fusese totuși foarte redus, dar reținuți de rarii clienți care-și prelungeau șederea, cu directorul care „mîncă bani“. E adevărat că încă de mult timp hotelul, care avea să se închidă în curînd, văzuse plecînd aproape toată lumea; nu fusese niciodată atît de plăcut. Dar directorul nu era de această părere; de-a lungul saloanelor în care înghețai și la a căror ușă nu mai veghea nici un groom, se fiția pe coridoare, îmbrăcat într-o redingotă nouă, dichisit cu atîta grijă de frizer, încît fața lui fadă avea aerul de-a fi alcătuită dintr-un amestec de o parte carne

și trei părți cosmetic, schimbînd mereu cravatele (această eleganță costă mai ieftin decît încălzitul și personalul, și cutare care nu mai poate dona zece mii de franci pentru o operă de binefacere face ușor pe generosul dînd un bacșiș de cinci franci telegrafistului care-i aduce o telegramă). Avea aerul că inspectează neantul, că grație îngrijitei sale ținute personale, vrea să dea un aer de provizorat mizeriei pe care o deslușeai în acest hotel care n-avusese sezon bun, și se ivea ca fantoma unui împărat ce vizitează ruinele a ceea ce fusese odinioară palatul său. Fu mai ales nemulțumit cînd drumul-de-fier de interes local, care nu mai avea destui călători, încetă să mai funcționeze pînă la primăvara viitoare. „Ceea ce lipsește aici, spunea directorul, sînt mijloacele de locomoțiune.“ În ciuda deficitului pe care-l înregistra, făurea proiecte mărețe de viitor. Dar cum era totuși în stare să rețină tocmai expresiile frumoase, cînd ele se aplicau industriei hoteliere și rostul lor era slăvirea ei : „Nu am fost îndeajuns ajutat, deși aveam o echipă bună la sufragerie, spunea el ; comisionarii însă lăsau oarecum de dorit ; veți vedea la anul ce falangă voi reuși să adun“. Deocamdată, întreruperea serviciilor B.C.B.-ului îl obliga să trimeată după corespondență sau să conducă uneori pasagerii cu cariola. Solicitam adesea favoarea de a mă urca lîngă vizitiu, ceea ce-mi prilejuia plimbări pe orice timp, ca în acea iarnă pe care o petrecusem la Combray.

Uneori totuși, ploaia prea sfichiuitoare ne reținea pe bunica și pe mine, cazinoul fiind închis, în în-

căperile aproape complet goale ca fundul calei unui vapor cînd bate vîntul, și unde în fiecare zi, ca în cursul unei călătorii pe apă, o persoană nouă dintre acelea cu care petrecusem trei luni fără să le cunoaștem, primul președinte de la Rennes, decanul din Caen, o americană cu fiicele ei, se îndreptau spre noi, începeau o conversație, născocceau vreun mijloc ca să treacă timpul, manifestau vreun talent, ne învățau un joc, ne invitau să luăm ceaiul sau să facem muzică, să ne adunăm la anumite ore, să punem la cale vreuna din distracțiile care dețin secretul autentic de a procura plăcere, anume acela de a nu tinde la ea, ci de-a ne mijloci doar să biruim plictiseala, în sfîrșit legau cu noi, la sfîrșitul șederii noastre, prietenii cărora ziua plecării lor succesive le puneau capăt. Ba chiar am făcut, cunoștința tînărului bogat, a unuia din cei doi prieteni ai săi care erau nobili și a actriței care se reîntorsese pentru cîteva zile ; dar mica societate nu mai era alcătuită decît din trei persoane, deoarece celălalt prieten plecase la Paris. Mă invitară să cinez cu ei la restaurantul lor. Cred că fură destul de mulțumiți că nu promisem. Dar mă invitaseră cît se poate mai amabil, și deși în realitate mă poftise tînărul bogat, ceilalți nefiind decît musafirii lui, cum prietenul care-l însoțea, marchizul Maurice de Vaudemont, era de neam foarte mare, actrița întrebîndu-mă dacă n-aș vrea să vin, îmi spuse instinctiv ca să mă măgulească :

— I-ar face atîta plăcere lui Maurice.

Cînd i-am întîlnit pe tustrei în hol, tocmai domnul de Vaudemont, tînărul bogat dîndu-se la o parte, îmi spuse :

— Nu vreți să ne faceți plăcerea de-a cîna cu noi ?

În fond, profitasem destul de puțin de Balbec, ceea ce-mi dădea și mai mult dorința de a mă reîntoarce aici, unde mi se părea că stătusem prea puțin. Dar prietenii mei nu erau de aceeași părere și-mi scriau, întrebîndu-mă dacă aveam de gînd să mă stabilesc pentru totdeauna la Balbec. Văzînd însă că ei erau obligați să scrie numele Balbec pe plic, cum fereastra mea în loc să dea pe cîmp sau pe stradă, dădea pe întinsul mării al cărei vuiet îl auzeam în timpul nopții, căreia, înainte de a adormi, îi încredințam, ca o barcă, somnul, aveam iluzia că această promiscuitate cu valurile trebuia materialmente să mă facă să pătrund, pe nesimțite, noțiunea farmecului lor, ca acele lecții care le înveți dormind.

Directorul îmi oferea, pentru anul viitor, cele mai bune odăi, dar eram legat acum de a mea în care intram fără să mai simt mirosul de vetivar și ale cărei dimensiuni gîndul meu, care se înălța în ea odinioară atît de anevoie, sfîrșise prin a și le însuși întocmai, încît am fost nevoit să-l supun unui tratament invers, cînd a trebuit să mă culc la Paris în vechea mea odaie al cărei tavan era jos.

Trebuiesc, într-adevăr, să părăsesc Balbecul, căci frigul și umezeala ajunseseră prea pătrunzătoare ca să mai fi rămas în acest hotel lipsit de

căminuri și de calorifer. De altminteri, am dat aproape îndată uitării aceste din urmă săptămîni. Dar cînd mă gîndeam la Balbec, revedeam aproape neclintit clipele în care, în timpul verii, cînd trebuia să ies după-amiază cu Albertine și cu prietenele ei, bunica, ascultînd de prescripțiile medicului, mă obliga să stau culcat în întuneric. Directorul poruncea ca etajul meu să fie ferit de zgomot și el însuși veghea ca ordinele sale să fie ascultate. Din pricina luminii prea mari, lăsam închise cît mai mult timp cu putință, marile perdele violete care-mi arătaseră atîta dușmănie în cea dintîi seară. Dar în ciuda acelor cu care, ca să nu intre lumina, Françoise le prindea în fiecare seară, și pe care numai ea știa să le desfacă, în ciuda cuverturilor, a fețelor de masă de creton roșu, a stofelor luate de ici, de colo, pe care le ajusta la fereastră, ea nu reușea să le îmbine întocmai, întunericul nu era complet, și ele lăsau să se reverse pe covor un soi de desfrunzire stacojie de anemone pe care nu mă puteam opri să-mi odihnesc o clipă picioarele goale. Iar pe zidul din fața ferestrei, în parte luminat, un cilindru de aur pe care nimic nu-l susținea, sta vertical și se mișca încet ca acea coloană luminoasă care-i preceda pe evrei în deșert. Mă culcam din nou ; silit să gust fără să mă mișc, doar cu imaginația, toate laolaltă, plăcerile jocului, ale băii, ale plimbării, la care te îmbia dimineata, inima îmi bătea zgomotos, de bucurie, ca o mașină în plină acțiune, dar nemișcată, și care nu poate decît să-și

descarce, pe loc, viteza, învîrtindu-se fără să se deplaseze.

Știam că prietenele mele erau pe dig, dar nu le vedeam, în timp ce treceau prin fața lanțurilor inegale ale mării, la capătul căreia, cocoțat pe piscurile ei albastrii ca un tîrg italian, deosebeai uneori, într-un luminiș, orașelul Rivebelle, redat în toate detaliile lui de către lumina puternică a soarelui. Nu-mi vedeam prietenele, dar (în timp ce vocea vînzătoarelor de ziare, „ziaristele“, cum le spunea Françoise, vocea celor ce făceau baie și a copiilor ce se jucau ajungeau pînă la terasa mea, punctînd ca strigătele păsărilor de mare zgomotul talazului care se spărgea încetișor), le ghi-ceam prezența, le auzeam rîsul învăluit ca acela al nereidelor în desfășurarea lui gingașă care se ridica pînă la urechile mele.

— Ne-am uitat, îmi spunea Albertine, să vedem dacă vei coborî. Dar jaluzelele duminicale erau închise chiar în timpul concertului. Într-adevăr, la ora zece, el irumpea sub ferestrele mele. Între intervalele instrumentelor, dacă marea era plină, urma curgînd și continuă, alunecarea unui talaz care parcă învăluia sunetele viorii în volutele ei de cristal și care făcea să-i țîșnească spuma dincolo de ecourile intermitente ale unei muzici submarine. Eram nerăbdător că nu venise nimeni să-mi dea lucrurile ca să mă pot îmbrăca. Cînd suna ora prînzului, Françoise sosea, în sfîrșit. Multe luni de-a rîndul, în acest Balbec la care rîvnisem atît de mult pentru că nu mi-l închi-puiam decît bătut de furtuni și pierdut în pîclă,

vremea bună fusese atît de strălucitoare și neschimbată, încît cînd Françoise venea să-mi deschidă ferestrele, putusem, fără să mă înșel, să mă aștept să găsesc același colț de soare prezent în unghiul zidului exterior, și de o culoare neschimbătoare care era mai puțin emoționantă ca un semn al verii, pe cît era de mohorîtă ca aceea a unui emaliu inert și imitat. În timp ce Françoise scotea acele din fereastră, desprindea stofele, dădea perdelele la o parte, ziua de vară pe care o descoperea părea tot atît de moartă, tot atît de imemorială ca o mumie somptuoasă și milenară, pe care bătrîna noastră servitoare ar fi scos-o cu băgare de seamă din scutece, înainte de-a o face să apară, îmbălsămată în rochia ei de aur.

C U P R I N S

LA UMBRA FETELOR ÎN FLOARE

Vol. I

Partea întâi. În preajma doămnei Swann . . .	5
Partea a doua. Nume de locuri : Locul . . .	281

Vol. II

Partea a doua. Nume de locuri : Locul (continuare)	5
--	---

Redactor : TEODORA POPA
Tehnoredactor : ION TUDOR

*Dat la cules 03.07.1968. Bun de tipar 26.08.1968.
Apărut 1968. Tiraj 80 175 ex. broșate. Hirtie
ziar de 50 g/m². Format 700×920/32. Coli ed. 7,46.
Coli tipar 10,5. A. nr. 6436/1968. C.Z. pentru bi-
bliotecile mari și mici 84—31 = 59.*

Tiparul executat sub comanda nr. 80 540 la
Combinatul Poligrafic „Casa Științei”, Piața
Științei nr. 1, București — Republica Socialistă
România

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2025

